



SOCIAL
FORSKNINGS
INSTITUTTET

SAMVÆR TIL BARNETS BEDSTE?

Om regler og praksis på
samværsområdet

AF MAI HEIDE OTTOSEN



04:04

SAMVÆR TIL BARNETS BEDSTE?

Om regler og praksis på samværsområdet

MAI HEIDE OTTOSEN

KØBENHAVN 2004
SOCIALFORSKNINGSINSTITUTTET
04:04

FORORD

Den foreliggende rapport er baseret på en sociologisk analyse af 75 komplicerede samværsager, som blev behandlet ved statsamtet og Civilretsdirektoratet, og belyser, hvordan myndighederne fortolker barnets bedste i den familieretlige forvaltning af samværskonflikter.

Undersøgelsen blev igangsat på initiativ af tidligere justitsminister Frank Jensen i forbindelse med vedtagelsen af Børneloven i 2001. Justitsministeriet har finansieret undersøgelsen.

Seniorforsker, ph.d. Mai Heide Ottosen er ansvarlig for gennemførelsen af undersøgelsen og dens resultater. Til undersøgelsen har lektor i familieret Ingrid Lund-Andersen, Århus Universitet, fungeret som juridisk konsulent. Ingrid Lund-Andersen er endvidere forfatter til rapportens kapitel 2 om den juridiske kontekst og baggrund og kapitel 14, der juridisk reflekterer undersøgelsens resultater. Stud.scient.soc. Tea Torbenfeldt Bengtsson, Socialforskningsinstituttet, og stud.scient.soc. Anne Birk Frederiksen, Ålborg Universitet, har stået for den omfattende dataoparbeitungsproces og har bidraget til undersøgelsen med præliminære analyser.

Civilretsdirektoratet bistod i forbindelse med indsamling af undersøgelsens datamateriale og takkes herfor.

Til undersøgelsen har været knyttet en følgegruppe, som har fulgt projektet. Følgegruppen skal takkes for sine bidrag til projektet.

Endelig skal lektor i familieret ved Københavns Universitet, Annette Kronborg, der har læst og kommenteret manuskriptet, takkes for inspirerende og nyttige råd og kommentarer.

København, februar 2004

Jørgen Søndergaard

RESUME

For det store flertal af danske skilsmissebørn fungerer samværet og det fortsatte forældreskab på en måde, som både børn og forældre er tilfredse med. Et mindretal af børnene oplever dog, at forældrene bliver så uenige om, hvordan samværet skal foregå, at myndighederne må inddrages for at få afgjort konflikten.

Denne undersøgelse bygger på 75 komplicerede samværsager, som blev behandlet ved statsamtet og efterfølgende i Civilretsdirektoratet. Flertallet af de børn, der var involveret i disse sager, var under 8 år, og de var sjældent omfattet af fælles forældremyndighed. I forhold til andre skilsmissebørn havde de mindre samvær med den forælder, de ikke boede sammen med: Kun 40% af børnene endte med at blive omfattet af en almindelig samværsordning, 20% havde begrænset eller overvåget samvær, mens samværet helt ophørte for resten.

Der var en markant social slagside i sagerne. Mindst hver tredje af de involverede forældre var uden for arbejdsmarkedet, og blandt de forældre, der var i arbejde, var der en overvægt af ufaglærte. I godt 60% af sagerne var der tegn på sociale problemer, enten fordi forældrene havde kontakt med de sociale myndigheder, politiet/retsvæsenet, det psykologisk/psykiatriske hjælpeapparat, eller fordi der var misbrugsproblemer. Sagerne bar altså præg af, at børn, der involveres i samværskonflikter, ofte lever i familier præget af social marginalisering og udsathed.

Gennemgående konflikttemaer

Der var en række gennemgående konflikttemaer, som dækkede stort set alle sagerne i undersøgelsesmateriale, men flere konflikttemaer kunne godt være indvævet i den samme sag:

I en tredjedel af sagerne var problemet, at forældrene ikke kunne blive enige om *omfanget og detaljerne ved samværet*: Hvornår og hvor ofte skal det foregå? Disse sager var oftest underkastet en ren juridisk sagsbehandling.

Den konflikttype, statsamtet hyppigst kommer i kontakt med, er *Den ustabile samværsforælder*. Det drejer sig om samværsforældre, der har misbrugsproblemer, er psykisk syge eller uligevægtige, har nedsat forælderevne eller er involveret i kriminalitet, ofte i kombinationer. Bedømmelsen i de tungeste af disse sager endte ofte med at ske ud fra en vurdering af, om samværet var til gavn og glæde for barnet, mens hensynet til samværsforælders rettigheder kom til at spille en mindre rolle.

Knap en tredjedel af sagerne havde *overgreb* som et centralt konflikttema. En del handlede om, at bopælsforælderen havde været udsat for *hustruvold*, andre sager handlede om *vold over for børnene*. I voldssagerne var børn generelt mere synlige og blev indkaldt til samtale i statsamtet for at bevidne hændelserne og tilkendegive deres mening om samværet. Statsamtet vægtede beskyttelsesperspektivet højt, i den forstand at der hurtigt blev truffet afgørelser, som hindrede, at børnene blev udsat for yderligere overgreb.

Endelig er der konflikttemaet om *Den ukendte far*. Disse sager drejede sig om, hvilken kontakt det er, der skal søges etableret, når en biologisk far efter længere tids fravær eller uden tidligere væsentlig kontakt vil have samvær med barnet. At dømme ud fra sagernes forløb og udfald var konfliktpotentialet mellem forældrene ofte for stort til, at samværet kunne gennemføres på en måde, der var fornuftig for barnet. Tendensen var, at børn, der havde været igennem en samværssag med "ukendte" fædre, endte med at få ganske lidt eller slet intet samvær.

Børns synlighed og indflydelse

I en tredjedel af sagerne var de børn, som konflikten drejede sig om, så godt som *usynlige*. I andre sager blev børnene præsenteret *indirekte* gennem oplysninger fra fx forældrene eller fra professionelle børneeksperter, som havde undersøgt eller observeret barnet. Kun i hver fjerde sag optrådte børnene som *direkte* aktører, dvs. kom til orde gennem samtaler med enten statsamtets juridiske sagsbehandler eller en af de børnesagkyndige rådgivere.

De ældre børn (der er fyldt 12 år) ser ud til at have en status som (rets)subjekter, som man lytter til og tager alvorligt. De kan karakteriseres som ret magtfulde aktører, fordi de ikke kun har opnået legitim anerkendelse, men også har afgørende indflydelse på beslutningsprocessen.

Der er også sager, hvor yngre børn (ned til 5-6-årsalderen) optræder som sociale aktører. Gennemgangen af sagerne tydede imidlertid på, at det familieretlige system er præget af ambivalens, når det gælder spørgsmålet om, hvilken status yngre børns meninger skal tillægges, og man kan næppe karakterisere de yngre børn som særligt magtfulde aktører.

I lyset heraf kan man efterlyse en øget synliggørelse af børnene og et tydeligere børneperspektiv i forvaltningen, således at der i højere grad tages udgangspunkt i, hvordan de konkret involverede børn oplever samværet.

En styrkelse af børneperspektivet i forvaltningen af det familieretlige samvær drejer sig imidlertid ikke altid kun om at lade børn komme mere direkte til orde i sagen og tage deres synspunkter alvorligt. For at beskytte barnet mod at ende i en position, hvor det optræder som sagens tredje part, og derved blive bragt i loyalitetskonflikt mellem forældrene, kan forvaltningen indlejre et børneperspektiv i den administrative praksis, fx så konflikterne hurtigere finder en løsning. En belastende konflikt, der strækker sig over flere år, kan opleves som en stor del af barndommen.

Barnets bedste

I forvaltningen af det familieretlige samvær afdækker undersøgelsen tre konkurrerende syn på, hvad der er til barnets bedste:

Den rent juridiske stiler oftest mod en normalisering af samværsrelationen og bliver ofte begrundet med henvisninger til den almindelige eller normale praksis. Den anskuer konflikten som en tvist mellem de to forældreparter. I den udstrækning, der henvises til børn og deres behov, er det *“det generaliserede barns” behov for samvær*, der bliver henvist til. Det er således en spinkelt defineret forståelse af barnets bedste, der kommer til udtryk, en forståelse, der ikke substantielt tager udgangspunkt i det berørte barn.

I de tunge sager formes konflikten som barnet vs. far og/eller mor. Dette perspektiv på *barnet i fare* hidrører fra de såkaldte psy-professioner, dvs. børneeksperterne. Barnet får en mere synlig, men indirekte placering i konflikten. Bedømmelsen af dets bedste finder sted ud fra et individuelt skøn og får dermed et dybere og mere konkretiseret indhold, men tager som udgangspunkt ikke afsæt i barnets egne oplevelser. Beskyttelsesperspektivet konstruerer overvejende barnet som passivt og objektgjort. Autoriteten til at definere det bedste for barnet bliver hentet ud fra de vurderinger og fortolkninger, som professionelle – efter først at have undersøgt eller gennemlyst det involverede barn og dets forældre – finder er bedst, og her er observationerne navnlig fokuseret på de indre eller psykologiske aspekter ved barnets velfærd.

Endelig er der ansatser til en tredje og konkurrerende konstruktion af *barnet som kompetent aktør*, hvor det anlagte kriterium for barnets bedste er subjektiverende, dvs. tager udgangspunkt i barnets egen opfattelse. Dette syn kan både eksponeres af aktører fra det juridiske og det børnesagkyndige felt. Tendensen kommer tydeligst frem i de sager, der omhandler ældre børn, og hvor et abstrakt alderskriterium oftest syntes at fungere som en magisk grænse for, om de får tilkendt status som betydningsfulde aktører.

De tre konkurrerende syn på barnet og dets bedste kan ses i den samme sag, men optræder ikke sideordnede. Set i et anvendelsesorienteret perspektiv peger undersøgelsen i retning af, at det i forvaltningen af de komplekse sager kan være formålstjenligt – på et tidligt tidspunkt i sagsforløbet – at nedtone rationalet om barnets behov for samvær til fordel for et mere helhedsorienteret perspektiv, der vurderer konflikten og prognosen for et fremtidigt samvær med udgangspunkt i det konkrete barns sociale og historiske, dvs. biografiske kontekst.

INDHOLD

	FORORD	2
	RESUME	4
1	FORMÅL, BEGREBER OG METODE	14
	Undersøgelsens baggrund	14
	Formålet med undersøgelsen	16
	Genstandsfeltet: Forvaltningen og fortolkningen af barnets bedste	16
	Perspektiv, analysemodel og temaer	22
	Undersøgelsens tilrettelæggelse og metode	27
	Fremstillingens disposition	34

2	DEN JURIDISKE KONTEKST OG BAGGRUND <i>ved Ingrid Lund-Andersen</i>	36
	Historisk tilbageblik	36
	Lovændringen i 1995	37
	Barnets indflydelse på en afgørelse om samvær	47
	En samværssags behandling i statsamtet	49
	Inddragelse af børnesagkyndige	54
	En samværssags behandling i Civilretsdirektoratet	55
	Kommunens og fogedrettens inddragelse i en samværssag	56
	Sammenfatning	58
3	SKILSMISSEBØRN OG SAMVÆRS- KONFLIKTER: ET OVERBLIK	60
	Skilsmissebørns samvær fungerer i almindelighed godt	60
	Hvornår går forældre til statsamtet om samvær?	63
	Når de komplekse samværssager påklages	66
	Overordnede mønstre ved de sager, der indgår i denne undersøgelse	69
4	SAMVÆRETS OMFANG OG DETALJER	82
	Case 20	82
	Generelle karakteristika ved sagerne	85
	Forældrenes konflikt	87
	Statsamtets rolle i sagerne	89
	Opsummering og perspektivering	93

5	DEN USTABILE SAMVÆRSFORÆLDER	96
	Generel beskrivelse af sagerne	96
	Case 4: Den bekymrede bopælsforælder	101
	Case 28: Samværsforælderen misligholder aftalen	105
	Case 10: Truede børn	108
	Opsummering og perspektivering	113
6	VOLD MOD BOPÆLSFORÆLDEREN	116
	Case 18	116
	Generel beskrivelse af sager om vold mod bopælsforældre	117
	Kommentarer til case 18	119
7	VOLD MOD BØRN	124
	Case 13	124
	Generel beskrivelse af sagerne om vold mod børn	127
	Kommentarer til case 13	130
	Opsummering og perspektivering	133
8	INCEST	134
	Case 25	134
	Generel beskrivelse af incestsagerne	136
	Kommentarer til case 25	140

9	DEN UKENDTE FAR	144
	Case 58	144
	Generel beskrivelse af sagerne om den ukendte far	145
	Kommentarer til case 58	152
10	NÅR SAMVÆRET HINDRES	156
	Case 30	156
	Om hindring af samvær	158
	Problemer ved at indkredse fænomenet	159
	Fænomenets udbredelse og dynamik	162
	Sanktioner og sagernes faktiske udfald	164
	Perspektivering	167
11	BØRN SOM AKTØRER I SAMVÆRSSAGERNE	170
	Indledning	170
	Børns synlighed i sagerne	172
	Statsamtet som initiativtager	176
	– ønsket om at kende børnenes mening	
	Ældre børns selvbestemmelsesret	178
	Yngre børn som aktører	180
	– ønsket om at få forholdene ændret	
	Børn, der modsætter sig samvær	185
	Perspektivering	186

12	STATSAMTET OG RELATIONEN TIL ANDRE SYSTEMER	190
	Klageinstansen:	191
	Civilretsdirektoratets ændringsafgørelser	
	Den børnesagkyndige rådgivning	192
	Børnesagkyndige undersøgelser i det familieretlige system	194
	Overvågning som foranstaltning	196
	De sociale myndigheder	200
	Udtalelser fra praktiserende læger og uafhængige repræsentanter fra psy-professionerne	202
	Opsummering	203
	Konstruktioner af barnets bedste i samværssagerne	204
13	OPSUMMERING OG PERSPEKTIVERING	210
	Undersøgelsens hovedresultater	210
	Konkluderende diskussion	218
14	JURIDISKE REFLEKSIONER <i>ved Ingrid Lund-Andersen</i>	222
	BILAG	228
	LITTERATURLISTE	246
	SOCIALFORSKNINGSINSTITUTTETS UDGIVELSER SIDEN 1.1.2002	254

FORMÅL, BEGREBER OG METODE

Undersøgelsens baggrund

Baggrunden for at iværksætte en undersøgelse om regler og praksis på samværsområdet udsprang af et ønske om at få klarlagt, hvordan udviklingen forløber, navnlig for barnet. Gennem de senere år har det familieretlige felt været præget af en række lovgivningsmæssige tiltag, som bevidst har haft til formål at forbedre fædres retsstilling i forhold til deres børn, herunder bl.a. også tiltag, der kunne skabe bedre muligheder for, at den sociale relation kan opretholdes mellem børn og fædre, som ikke lever sammen. Dette udmøntede sig bl.a. i ændringen af forældremyndighedsloven fra 1995, som åbnede mulighed for at fastsætte samvær til fædre, også selv om disse aldrig har boet sammen med deres børn. Også i forbindelse med den nye Børnelov, som blev vedtaget i 2001, var der initiativer, som tilsigtede at forbedre fædrenes retsstilling, om end ikke alle elementer endte med at blive vedtaget: Den lettere adgang til fælles forældremyndighed for ugifte forældre, den skærpede oplysningspligt for enlige mødre og ikke mindst forslaget om indførelse af søgsmålsret til 3. part. Parallelt med denne udvikling af retsreglerne har man kunnet iagttage, at statsamternes praksis har ændret sig på samværsområdet. Set over en årrække er samværets omfang øget betydeligt. De statistisk baserede efterretninger fra statsamterne viser således, at 80% af alle børn, der er omfattet af samværsreglerne, er sammen med samværsforælderen mindst hver anden weekend (Civilrettsdirektoratet, 2001).

Debatten på det familieretspolitiske felt har afspejlet, at der er delte meninger om denne udvikling. I forbindelse med folketingets behandling af lovene har man således i den offentlige debat kunnet iagttage en skala, der afspejler forskellige grader af bekymring og anfægtelser. Bekymringen har ikke sjældent fundet næring ved, at hårrejsende enkeltsager er blevet fremhævet i medierne. Hovedbudskabet i disse sager har kunnet sammenfattes i følgende spørgsmål: Har konsekvenserne af lovændringerne ført til en for vidtgående retslig praksis, hvor fædres forbedrede retsstilling i realiteten har fundet sted på bekostning af hensynet til barnets bedste? Dette spørgsmål har ikke mindst været aktualiseret i forbindelse med de sager, hvor der er uenighed mellem forældrene om, hvordan det fortsatte forældreskab skal udformes. Kort sagt: Er statsamternes praksis blevet for vidtgående, både i forhold til fastsættelse af samværrets omfang og i forhold til den gruppe af forældre, der får tildelt normalt eller udvidet samvær? Eller er der, som nogle organisationer omvendt hævder, slet ikke samvær nok?

En anden del af den offentlige debat om den familieretlige udvikling har udfoldet sig omkring interessepositioner: Én position i debatten koncentrerer sig groft sagt om *retten til barnet* og er navnlig blevet eksponeret af organisationer med kønspolitiske interesser. En anden position forsøger i højere grad at sætte en dagsorden ved at tage udgangspunkt i *barnets ret eller bedste*. Indtrykket er, at denne diskurs fortrinsvis har været eksponeret af det familieretlige ekspertsystem, dvs. af forskere og praktikere, men også af organisationer, der varetager børns retssikkerhed. I realiteten kan disse diskurser dog virke sammenvævede og vanskelige at adskille, og det er derfor ofte uigennemskueligt, hvornår hensynet til barnets bedste retorisk bliver anvendt som et skalkeskjul for andre interesser.

Det var på baggrund af disse bekymringer og det til tider ophedede debatklima, at tidligere justitsminister Frank Jensen i forbindelse med vedtagelsen af Børneloven besluttede, at der skulle iværksættes en undersøgelse af regler og praksis på samværsområdet, og at denne skulle gennemføres af uafhængige forskere.

Formålet med undersøgelsen

Spørgsmålet om, hvorvidt praksis på samværsområdet er adækvat eller er blevet for vidtgående, rummer et andet underliggende spørgsmål, nemlig: for vidtgående i forhold til hvad? I forhold til de retspolitiske intentioner, der har ligget bag formuleringen og vedtagelsen af bl.a. reglerne på samværsområdet? Og herunder også i forhold til, hvad man i almindelighed anser for at være rimelige hensyn til barnets tarv eller bedste? Eller for vidtgående i forhold til, om børn faktisk trives med eller tager skade af at være underlagt de rammer, som foreskrives med den gældende praksis på samværsområdet? Set fra et praktisk og politisk perspektiv er disse spørgsmål uløseligt forbundet med hinanden. Men formuleret som forskningsmæssige spørgsmål er der tale om to forskellige problemstillinger, som ville skulle besvares ved hjælp af forskellige undersøgelsesstrategier og metoder og derfor vanskeligt vil kunne rummes inden for den samme undersøgelsesramme. Nærværende undersøgelse lægger op til at belyse det første spørgsmål og sætter dermed fokus på systemsiden.

Undersøgelsens formål er bredt at undersøge, hvilke rationaler myndighederne lægger til grund, når de træffer afgørelser om samværskonflikter. Undersøgelsen interesserer sig navnlig for at kortlægge, hvilke forståelser der gennem disse afgørelser bliver genereret om barnets bedste. Det er dermed forvaltningssystemet – in casu statsamtene og klageinstansen Civilretsdirektoratet – og det materiale, dette system producerer, der er undersøgelsens genstandsfelt.

Dette kapitel redegør for, hvordan undersøgelsen er tilrettelagt, herunder også hvilken sociologisk forståelsesramme og teoretisk betragtningsmåde der ligger til grund for analysen. På denne baggrund følger en redegørelse for, hvordan problemstillingen er operationaliseret til undersøgelsestemaer, hvordan datamaterialet er oparbejdet og analyseret, og endelig hvordan undersøgelsesresultaterne er disponeret.

Genstandsfeltet: Forvaltningen og fortolkningen af barnets bedste

Som en bagvedliggende analytisk tankefigur for undersøgelsen anlægges i det følgende den betragtning, at forvaltningen af det familieretlige samvær sammenkobler to rationaler eller perspektiver:

På den ene side hører forvaltningen af samvær til en juridisk diskurs. Spørgsmål om forældremyndighed og samvær er genetisk født af et juridisk rationale, som tilskriver forældre kompetence over for børn, der er retsundergivne. Forvaltningen af samvær udøves fra statsamtet, der er en statslig (regional) administrativ institution med stærk juridisk kompetence. Denne institution refererer i disse spørgsmål til overmyndigheden Civilretsdirektoratet, som hører under Justitsministeriet. De aktører, der henvender sig til statsamtet for at få uenigheder om samvær afgjort, ikklædes rollen som parter, der skal have tvister afgjort.

Forvaltningen er med andre ord indskrevet i en retlig orden. Ud fra en systemteoretisk betragtning har den retlige orden eller det retlige system – som andre sociale delsystemer (fx økonomien, politikken, familien) – en bestemt og specialiseret funktion i det moderne differentierede samfund: Den skal opretholde generaliserede normative forventninger, den skal løse konflikter, og den kan virke som politisk styringssystem. Som andre sociale delsystemer har også den retlige orden sine egne rationaler, procedurer og kommunikationskoder, og derfor følger den sin egen sti med hensyn til, hvad der er de bedste eller rigtige løsninger. Heraf følger på den ene side, at samfundets forskellige delsystemer fungerer relativt autonomt; hvert socialt delsystem vil have en tendens til at være lukket og selvrefererende. Det indebærer på den anden side, at delsystemerne har vanskeligt ved at kommunikere med hinanden, fordi de er centreret om deres egne rationaler eller koder. Som socialt system er den retlige orden ud fra den systemteoretiske betragtning centreret omkring den binære kommunikationskode ret/uret. Den legale diskurs anskuer og reproducerer med andre ord verden inden for en forståelsesramme om ret og uret og interesserer sig principielt ikke for andet. Som følge af, at samfundets forskellige delsystemer er relativt lukkede, er det derfor også kun retten selv, der kan afgøre, hvad der er ret eller uret (Luhmann, 2000; King & Piper, 1995; Arnoldi, 1998).

På den anden side skal de afgørelser, som det familieretlige system træffer i sager, hvori der er børn involveret, træffes under hensyn til, hvad der er bedst for barnet. Dette sætter den retlige orden i en paradoks situation, for ifølge den teoretiske betragtning er det juridiske/retlige system ikke i sig selv i stand til at producere konstruktioner om eller tage stilling til, hvad der er barnets bedste. Ret-

ten og dens professionelle ved principielt intet om børn. Hvis man antager præmissen om, at retten kun kan kommunikere inden for og forholde sig til et skema om ret og uret, hvordan kan den så håndtere et koncept som barnets bedste? Dette koncept er forankret i et andet binært kodningsskema, nemlig et skema, som interesserer sig for, hvad der er godt eller skidt, gavnligt eller skadeligt, sundt eller sygdomsfremkaldende for børn. Det er disse to rationaler: et rationale om forældres ret til barnet (eller evt. barnets ret til forældrene) og et rationale om barnets behov – der sammenkobles i forvaltningen af det familieretlige samvær.

Selv om konceptet om barnets bedste altså er den grundpille, hvorpå lovgivningen om forældremyndighed og samvær hviler, kan man ikke karakterisere det som en retsregel i traditionel forstand. Barnets bedste kan karakteriseres som et i princippet åbent og ikke særligt veldefineret koncept, som skal give retten/det retlige system mulighed for at foretage en helhedsbedømmelse af det enkelte barns forhold. At konceptet er åbent, indebærer på den ene side, at det kan tillægges et meget skiftende indhold, og på den anden side, at der er mulighed for at tage hensyn til det enkelte barns individuelle situation. Hermed efterlades et stort rum for skønsmæssig vurdering (Schiratzki, 1997). Empirisk baserede undersøgelser, som er gennemført på forældremyndighedsområdet og tilgrænsende felter (børneforsorgen), viser da også, at de professionelle aktører (dommere, sagsbehandlere, advokater mv.) opfatter eller forstår begrebet om barnets bedste som utilstrækkeligt eller uklart defineret. Det kan efterlade de sagsbehandlere, der skal skønne over barnets bedste, i et tomrum (Rejmer, 2003; Egelund & Thomsen, 2002). Samtidig kan det individuelle skøn være problematisk ud fra en juridisk/retilig synsvinkel, fordi der dermed er risiko for, at retssikkerhedskriterierne om forudsigelighed og ligebehandling for loven sættes over styr.

Begrebet om barnets bedste er spinkelt defineret i selve lovteksten, men det vil være ukorrekt at hævde, at der slet ingen standarder findes. Lovgivningen om forældremyndighed og samvær er baseret på såkaldte præsumtioner, dvs. bestemte antagelser eller formodninger om, hvad der er barnets bedste. Disse præsumtioner, som kan være stærkere eller svagere, er indoptaget i retskilderne og kommer både til syne som implicite og mere generelle principper bag hele lovkomplekset, men også som en række mere eksplicit formulerede

og specifikke retningslinjer, der kan vejlede sagsbehandlerne, når de skal træffe afgørelser i konkrete sager.

Det spørgsmål, der i denne sammenhæng skal forfølges, er: Når retten – ifølge den teoretiske præmis – ikke selv er i stand til at konstruere og kommunikere inden for koden om, hvad der er gavnligt eller skadeligt for børn, hvem er da egnet til at vurdere barnets bedste? Er det sagernes parter, forældrene eller den ene af dem, er det barnet selv, eller er det et andet professionelt ekspertsystem?

Når temaer som børns behov og forældre kvalitet bringes for retlige beslutninger, som det er tilfældet i forældremyndigheds- og samværssager, må retten hente autoritativ sagkundskab fra – og bliver derfor afhængig af – andre vidensdomæner. Retten trækker i denne sammenhæng på indsigt fra ekspertise, hvis sagkundskab er funderet i videnskabelige diskurser om børns velfærd. Denne ekspertise har – med videnskaben i ryggen – forudsætninger for at kunne bedømme, hvad der er sandt eller falsk, når det gælder barnets bedste. Som sådan er feltet børnevelfærd både repræsenteret ved praktikere og teoretikere.

Den kundskab, der produceres om børns velfærd, udøves fra et bredt socialvidenskabeligt felt. Børns velfærd kan udforskes fra mange vinkler, det være sig økonomiske, sociale, pædagogiske, psykologiske, medicinske etc., og børnevelfærdsforskningens resultater hviler derfor også på forskellige videnskabelige paradigmer, teoretiske modeller og komplekse metodiske forudsætninger. Der eksisterer med andre ord mange forskellige diskurser om børns velfærd, som selv producerer forskellige versioner om virkeligheden gennem forskellige videnskabelige procedurer. Den vidensbase, som retten har mulighed for at trække på, når den skal finde autoritativt grundlag for, hvad der skader eller gavner børns velfærd, er bred og kompleks. Forskningsresultaterne fremstår som multi-faktorielle og til tider endog som indbyrdes modsætningsfyldte (Egelund, 2003).

Det vidensområde om børns velfærd, som retten overvejende orienterer sig imod i sager om forældremyndighed og samvær, er sagkundskab, som hidrører fra de såkaldte psy-professioner, dvs. psykologer, psykiatere, socialarbejdere etc. Dette ekspertsystem kommer til syne i det familieretlige system på både et generelt og et konkret niveau.

Generelt ytrer det sig som nævnt i de underliggende forudsætninger og principper, som lovgivningens forarbejder og retlige regler og vejledninger er baseret på. På et mere konkret niveau er psy-systemet repræsenteret ved tilstedeværelsen af levende professionelle aktører (fx børnesagkyndige rådgivere, undersøgere, overvågningspersonale) gennem sagsbehandlingsprocessen. Disse udfører i konkrete enkelt-sager samtaler med, undersøgelser eller overvågning af børn og forældre og udarbejder derpå vurderinger, som kommer til at indgå som et grundlag for den afgørelse om samvær, som de juridiske sagsbehandlere i statsamtet skal træffe.

Det teoretiske spørgsmål er, hvordan psy-professionernes rationaler om, hvad der er gavnligt/skadeligt for børns velfærd, harmonerer med og bliver inkorporeret i retlige rationaler om ret og uret. Formår de to kommunikationssystemer at komme i tale og føre en ligeværdig dialog? King & Piper (1995:133-36) argumenterer teoretisk for, at der ikke opstår en frugtbar sammenblanding af disciplinerne, men at den komplekse videnskabelige kundskab om børns velfærd bliver underordnet og gjort til slave ("enslavement") i juraen. For at retten kan udføre sin sociale funktion effektivt, er den nødt til at foretage en udvælgelse af de teoretiske aspekter af/vinkler på børns velfærd, som er forenelige med rettens egen tankegang og rationaler. Gennem denne selektionsproces bliver børnevelfærdsdiskursen forenklet og dermed i realiteten rekonstrueret. Retten koncentrerer sig om individualiserede adfærdsmønstre, fx om forældres egenskaber eller børns udviklingspotentialer, eller diskursen kan dukke op som normative tommelfingerregler eller diktater til forældre (Sandberg, 2001). Gennem denne forenklingsproces mindsker retten risikoen for, at de traditionelle retssikkerhedskriterier bliver trådt for nær, men ulempen er omvendt, at nogle aspekter af barnets bedste bliver nedprioriteret til fordel for andre.

For at illustrere den teoretiske tankegang kan man tage udgangspunkt i den lovgivning, der regulerer forholdet mellem børn og forældre. Lovgivningen om forældremyndighed og samvær er fx baseret på det overordnede princip om, at samvær har vital betydning for børn. Dette er et eksempel på en meget stærk præsumtion. Grundsynspunktet er, at et barn, så vidt det er muligt, har ret til både en far og en mor, at barnets kontakt med begge forældre, så vidt det er muligt, skal bevares, og at disse i videst muligt omfang skal have

ansvar for barnets opdragelse og udvikling. For at bevare kontakten til begge forældre, skal der derfor som udgangspunkt være samvær med den af forældrene som barnet ikke lever sammen med. Det gælder også i tilfælde, hvor barnet aldrig har levet sammen med forælderen. Denne ret er knyttet til forælderen og ikke til barnet.

Forarbejderne til loven viser, at præsumptionen om samværets vitale betydning var baseret på to hovedargumenter. Det ene argument udsprang af en ligestillingsdiskurs og trak på den sociologiske sagkundskab: Udvalget bag betænkningen fandt, at lovgivningen burde være opdateret i henhold til befolkningens holdninger og adfærd. Hen over en årrække har familiestrukturen ændret sig, og arbejdsdelingen mellem kønnene har forandret sig og medført, at fædre i højere grad end tidligere nu tager del i ansvaret og omsorgen for børnene. Lovgivningen skulle ikke stille sig hindrende i vejen for, at det ligestillede forældreskab kunne realiseres – heller ikke efter samlivsbruddet.¹ Det andet argument, som hidrører fra en psykologisk inspireret diskurs om barnets tarv eller bedste, gik på, at det er væsentligt for et barns identitetsdannelse at have kendskab til sine rødder og gennem opvæksten både have mandlige og kvindelige forbilleder (Justitsministeriet, 1994: 105).

Ved at inkorporere den psykologiske sagkundskab i argumentationen kunne retten hente et autoritativt grundlag for synspunktet om nødvendigheden af, at barnet har kendskab og kontakt til begge forældre. At sagkundskaben om børns velfærd imidlertid kun blev indoptaget selektivt og dermed gjort til slave for det retlige system, fremgår af eksemplet ved, at de procedurer, som gælder for denne sagkundskab blev siddet overhørigt. Fra sagkundskabens perspektiv ville man have drøftet spørgsmålet om, hvilke faktorer der er betydningsfulde for børns socialiseringsproces med større nuancerigdom. Fra både et sociologisk og psykologisk perspektiv forekommer det fx fremmed at operere med en forståelse af, at det er ultimativt for et barns socialisering at have to forældre, eller at et forældreskab kan løsrives fra dets sociale dimension.

1. Problemstillingen var navnlig aktuel i forhold til samboende fædres svage retsstilling i forbindelse med forældremyndighedsspørgsmålet.

Den måde, hvorpå retten rekonstruerer børnevelfærdsdiskursen om barnets bedste, har fået nogle familieretlige forskere til at rejse spørgsmålet, om lovgivningen om forældremyndighed og samvær reproducerer en ideologisk og kulturelt bestemt forestilling om den fortsat samarbejdende kernefamilie som den mest ønskværdige familieform, dvs. som er forankret på ideologiske standpunkter om det korrekte forældreskab (fx Haugli, 2000; Kronborg, 2000; Flendt, 1999; Rothe, 2003; Heide Ottosen, 1999a). Problemstillingen er imidlertid også relevant for den retlige praksis selv, idet den afføder dilemmaer om, hvilke aspekter af barnets bedste der skal have den højeste prioritet: Hvordan skal samværets vitale betydning fx afvejes i forhold til de tilfælde, hvor forældrenes indbyrdes forhold er stærkt konfliktfyldt og påvirker børn negativt, eller hvor barnet konfronteres med, at en for det ukendt mand er dets biologiske far?

“Barnets bedste” har med andre ord ikke et universelt indhold, hverken inden eller uden for det retlige system, men er en konstruktion, der over tid er blevet tillagt skiftende betydninger. For retten er udfordringen derfor, at dens tolkning må stå i samklang med de til enhver tid skiftende historiske og kulturelle forståelser af, hvad der tjener børns udviklingsbehov bedst (Schiratzki, 2001; Egelund, 2003).

Med inspiration fra den systemteoretiske tænkning kan man med andre ord fastslå, at der ud fra en helt overordnet betragtning knytter sig en iboende dobbelthed til den statsamtslige forvaltning som familieretlig institution, idet den befinder sig i et spændingsfelt mellem – og forsøger at sammenkoble – to kommunikationssystemer med forskellige semantiske former (Hagen, 2000). Den skal på en gang operere under hensynet til retssikkerheden og under hensyn til, hvad der er godt eller skidt for det enkelte barn.

Perspektiv, analysemodel og temaer

Undersøgelsens perspektiv er sociologisk: Det er rettet mod samspillet mellem retsreglerne og sociale faktorer, processer og virkninger og anlægger dermed et “udefra”-blik på retten. Heroverfor står den klassiske retsvidenskabelige tilgang, som anlægger et “indefra”-perspektiv på retten, når den systematisk kortlægger, undersøger og fortolker, hvad der er gældende/gyldig ret ud fra lovens forarbej-

der, retsregler og retspraksis (domme og afgørelser) (Hyden, 1998). Mens den retsvidenskabelige betragtningsmåde vil have tendens til at analysere retten som et lukket, selvrefererende system, har den (rets)sociologiske tilgang et bredere fokus. Den belyser vekselvirkningen mellem retsinstitutionen (retsorganer og -regler) og det øvrige samfundsliv ved at kortlægge retsreglernes kredsløb i samfundet, dvs. ved at redegøre for, hvordan reglerne bliver til, og ved at følge dem i forskellige stadier, indtil deres virkninger forplanter sig ud i samfundslivet (Aubert, 1968).

I denne undersøgelse, der sætter fokus på myndighedernes samværsafgørelser, afgrænser den sociologiske interesse sig overvejende til at belyse, hvilke konsekvenser eller virkninger den gældende retspraksis har. Praksis refererer i en sociologisk kontekst ikke kun til selve afgørelserne, men også til de sociale processer, der fører frem til en given afgørelse. Der sættes således også fokus på, hvilken betydning den administrative sagsgang har, herunder også hvilket foranstaltningsrepertoire myndighederne har til rådighed for at få oplyst og afgjort en sag. Denne prioritering indebærer, at undersøgelsen i mindre grad har lagt vægt på systematisk at belyse de bredere samfundsmæssige og kulturelle forudsætninger, herunder også det offentlige debatklime, som ligger til grund for det eksisterende lovgivningskompleks om forældremyndighed og samvær.

Betragtningerne over, at forvaltningen af det familieretlige samvær sammenkobler to delsystemers forskellige kommunikationsformer eller rationaler, fungerer som en bagvedliggende forståelsesramme, der kan bidrage til at indkredse undersøgelsens univers, jf. ovenfor. Men en empirisk baseret undersøgelse af, hvordan myndighederne konstruerer og forvalter barnets bedste i samværssager, må tilrettelægges fleksibelt og tillige med sensitivitet over for de aktører og sociale processer, som kan være på spil i feltet. Som forvaltning har statsamtet fx ansatte børnesagkyndige praktikere, der samarbejder med de juridiske sagsbehandlere, og man har i de senere år i højere grad satset på rådgivning og mægling, som bidrager til at gøre sagsprocessen mindre traditionelt juridisk. Hvordan og i hvilken grad det professionelle børneekspertsystem påvirker de enkelte afgørelser og dermed retspraksis med sagkyndige vurderinger o.l., er et spørgsmål, der må efterprøves empirisk i forhold til det konkrete undersøgelsesfelt.

Som model for den empiriske undersøgelse har vi fundet det givtigt at trække på elementer fra Bourdieus teori om sociale rum (1997). Den kan bidrage til at åbne analysen, så den ikke kun rettes mod det retlige system som et lukket kredsløb mellem retskilderne, men også inddrager den mulige dynamik og påvirkningskraft, som andre sociale agenter har på de afgørelser, der træffes. Bourdieus tankegang er – i tråd med Luhmann – at det moderne samfund består af en række sociale rum eller felter.² Hvert felt består af sociale relationer mellem forskellige sociale agenter med bestemte positioner. Den position, en agent (eller aktører eller institutioner) har, er bestemt af de ressourcer og kompetencer, agenten har i forhold til den kapital, som gælder for det pågældende felt.

I vores tilfælde, hvor den statsamtlig forvaltning fungerer som institutionelt eller organisatorisk felt, kæmper forskellige agenter eller deltagere om retten til at definere, hvad der er barnets bedste. Feltet kan m.a.o. bestemmes som en arena i klassisk forstand. For at deltage i denne kamp – og få mulighed for at vinde definitionsretten – må agenterne have kendskab til og underlægge sig det bestemte sæt af spilleregler, som gælder for det pågældende felt. Det er spilleregler, som ofte ikke er udtalte, men forekommer selvfølgelig. For forståelsen af den dynamik, der udspiller sig i feltet, er det en vigtig pointe, at de forskellige agenter/aktører ikke indtager ligestillede positioner, men er inddelt efter hierarkiske principper, hvor nogle besidder mere magt/autoritet end andre.

I det ovenstående er det allerede vist, at der i relation til det konkrete felt er flere professionelle aktører/agenter. Først og fremmest den juridiske profession, der, personificeret i statsamtets (eller civilretsdirektorats) sagsbehandler, repræsenterer og forvalter den retlige ordening, og som i udgangspunktet må karakteriseres som en yderst magtfuld deltager i dette spil. Som agent står den juridiske profession bag konstruktionen af spillereglerne (den processuelle del) og

2. Men hvor Luhmann fastholder, at de sociale delsystemer er selvskabende ("autopoietiske") og derfor lukkede, og at de ikke kan integreres, hvis de skal være socialt funktionelle, så taler Bourdieu kun om felterne som relativt autonome: Et felts grænser er ikke fastlagte (Arnoldi, 1998).

bidrager gennem fortolkningen af de retlige kilder på området til at definere spilllets præmisser, dvs. hvilke argumenter om barnets bedste der er gyldige eller legitime.

En anden magtfuld agent er psy-systemets professioner, der personificeret ved børnesagkyndige eksperter (psykologer, psykiatere, læger etc.) på kundskabsbaseret grundlag har autoritet til at vurdere, hvad der er gavnligt eller skadeligt, sundt eller sygdomsfremkaldende for børn. Som vist er ekspertsystemet selektivt og indirekte til stede allerede i de præsumtioner, der ligger i retskilderne, men det kommer aktivt på banen i sagerne som statsamtets med- eller modspiller, når der foranstaltes undersøgelser om eller samtaler med de familier, som er involveret i sagerne.

Sagens parter, forældrene, som er uenige om, hvordan samværet skal foregå for barnet, og dermed har indbyrdes forskellige opfattelser af, hvad der er dets bedste, er i sagens natur også helt centrale, men ikke nødvendigvis indflydelsesrige aktører i feltet. Det samme gælder for barnet, i det omfang det overhovedet får mulighed for selv at ytre sig om, hvad der er bedst.

Ud over disse agenter kan der være andre deltagere i feltet, som direkte eller indirekte kan påvirke indholdet af de afgørelser, som træffes om samvær. Der kan være repræsentanter fra andre dele af det offentlige/retlige system (fx de sociale myndigheder, fogedretten eller politiet) eller advokater og andre bisiddere, fx pårørende eller interesseorganisationer, som bistår forældrene i at få deres synspunkter gjort gældende i sagen.

Det er ud fra denne forståelse af, hvordan feltet tegner sig, at undersøgelsens problemstilling ud fra nedenstående og indbyrdes sammenhængende undersøgelsestemaer søges besvaret:

- a. Et overordnet tema drejer sig om vigtige *rationaler i afgørelser om samvær*. For at kunne belyse dette tema vil centrale spørgsmål fx være: Hvordan anvendes (eller forbigås) begrundelser for afgørelser om samvær? Hvilke oplysninger indhentes om konflikten/familiens problemer? Hvem drejer oplysningerne sig om (forældre, børn)? Hvilke aktører og faggrupper kommer til orde og får tillagt vægt for de afgørelser, der træffes?

- b. Et andet og delvist beslægtet tema drejer sig om *opfattelser om barnets tarv/bedste*. Hvilke objektive og mere subjektive forhold lægges til grund for afgørelsen af, hvad der er barnets bedste? Hvilket kendskab har sagsbehandleren til barnet? I hvilken udstrækning foretages der undersøgelser af barnet i systemets eget eller andre regier? I hvilket omfang lægges børns egne vurderinger til grund for afgørelserne?
- c. Et tredje undersøgelsestema sætter fokus på *konfliktens parter*: Hvilke forældrekompetencer lægges til grund for, om en ansøgning om samvær imødekommes eller afslås? Hvilken betydning tillægger man fx forældres materielle og psykologiske ressourcer og eventuelt afvigende adfærd? Hersker der i afgørelserne om samvær en kønsneutral forældreopfattelse, eller kan der iagttages forskellige opfattelser om hhv. moder- og faderskabet? Er det muligt at belyse, hvad forældres adfærd undervejs i sagsforløbet betyder for udfaldet af sagen, eksempelvis deres uformelle kompetencer, dvs. deres kommunikative færdigheder, deres samarbejdsvilje og forhandlingsevner i sagsprocessen samt deres kendskab til spillets regler, herunder fx også betydningen af, om de har advokatbistand?

Afgrænsning af analyseperspektiv

Den skitserede analyseramme lægger op til at beskrive, analysere og forstå barnets bedste som en social konstruktion: Hvilke konstruktioner producerer det familieretlige system om barnets bedste? Undersøgelsen lægger dermed op til en tilgang, der har fokus på, hvilke fortolkninger af den sociale virkelighed der er mest magtfulde, og herunder også på, hvad disse konstruktioners konsekvenser er, fx. hvad forskellige afgørelsestyper medfører for de børn, der er involveret i konflikten.

Det datamateriale, der lå til grund for undersøgelsen, var så omfattende, at mange problemstillinger, der knytter sig til statsamternes forvaltning af samværskonflikter, kunne tages op og gøres til genstand for indgående analyse. I lyset af undersøgelsens formål og de ressourcer, der har været til rådighed, har det været nødvendigt at foretage en selektion, og derfor har fokus været koncentreret om, hvordan børn optræder som subjekter og objekter i samværssager. I analysen har vi navnlig været optaget af det såkaldte børneper-

spektiv. Det er baseret på den grundlæggende forståelse, at børn er sociale aktører og derfor vil det bestræbe sig på at forstå, hvordan verden, i dette tilfælde processen og afgørelsen, ser ud fra et barns perspektiv (jf. fx *Dansk Sociologi*, 2003). Denne afgrænsning indebærer, at andre undersøgelsesperspektiver er fravalgt. Undersøgelsen beskæftiger sig således ikke i nævneværdig grad med andre spørgsmål, der kunne være relevante, fx forældres retssikkerhed, fejl og mangler omkring sagsbehandlingsprocessen eller styrkeforholdet mellem parterne mv.

Undersøgelsens tilrettelæggelse og metode

Dokumentanalyse på grundlag af sagsakter

Den primære kilde til at belyse undersøgelsens problemstilling har været et antal sagsakter fra statsamtterne, hvori der var truffet afgørelser om samvær. I forhold til andre sociologiske undersøgelsestilgange adskiller en skriftlig datakilde som *journalmateriale* sig først og fremmest ved, at forskeren ikke, hverken forud for eller under selve dataindsamlingsprocessen, har mulighed for at kontrollere, hvilke informationstyper det er relevant at indhente. Det begrænser forskeren såvel i problemformuleringsfasen som på senere trin i undersøgelsesprocessen, fordi det er det foreliggende journalmateriale, der sætter betingelserne for, hvilke spørgsmål det er muligt at stille og ikke mindst få meningsfuldt svar på. Det er derfor vigtigt at præcisere, hvilke forventninger man kan stille til et sådant materiale, når det skal anvendes som datakilde til forskning:

Sagsakter er og bør behandles som et organisatorisk kommunikationsmiddel, der kan anvendes som en kilde til at fortælle noget om, hvad der ifølge det administrative systems egen logik er relevant (eller ikke relevant) for at kunne begrunde en afgørelse. Fra andre forskningsbaserede undersøgelser ved man, at sagsakter rummer en række indlysende svagheder: Egelund (1997) opsummerer på baggrund af en gennemgang af den metodiske litteratur fx således, at sagsakter er ufuldstændige, vage og forskelligartede som et datamateriale til at beskrive børns (familiers) problemer og konflikter på en korrekt og præcis måde. Sagsakter sorterer og konstruerer beretninger til brug for den administrative sagsgang og kan ikke betragtes som et validt informationsmateriale i forhold til at beskrive fx en families eller et barns problemer.

Sagsakternes heterogenitet kan være et andet problem. Stilniveauet kan være forskelligt fra sagsbehandler til sagsbehandler, og der kan være forskellige traditioner, rutiner og kulturer omkring, hvad, hvor meget og hvor grundigt der rapporteres. Af denne grund egner sagsakter sig ikke til at besvare problemstillinger, der forudsætter standardiserede data, som fx bruges i kvantitative undersøgelsesdesign. Risikoen for en ringe datakvalitet er stor, fordi man som forsker ikke har nogen forhåndsgaranti for, at sagsmaterialet på en konsistent måde kan levere sikre svar på det, man gerne vil vide noget om; i alt fald ikke, hvis man ønsker information om forhold, der ligger på kanten af eller ud over sagens formelle aspekter.

Alt i alt betyder disse forhold, at en analyse af sagsakter ikke umiddelbart lægger op til, at forskeren standardiserer og kvantificerer sine data. Som datakilde lægger materialet i højere grad op til et mere kvalitativt og fortolkende undersøgelsesperspektiv, hvor der lægges vægt på at tilvejebringe en mere samlet helhedsforståelse af forskellige sagstypers forløb og på den kontekst, hvori afgørelserne træffes.

Ud over journalmaterialet indgik i undersøgelsen *andre retskilder* fra feltet, dvs. den gældende og historiske lovgivning og forarbejderne hertil samt de efterfølgende bekendtgørelser, vejledninger og beretninger. Dette kildemateriale har bidraget til at beskrive retsudviklingen og bl.a. sætte den praksis, der kunne iagttages via journalanalysen, i relief i forhold til de retspolitiske intentioner, der lå til grund for formuleringerne af reglerne.

Endelig indgik i undersøgelsen forskellige typer *statistisk materiale*, der kunne bidrage til at belyse omfanget og udbredelsen af visse problemtyper: Ud over de allerede publicerede statistiske beretninger fra statsamterne og Civilretsdirektoratet om udviklingen inden for samværsområdet i perioden fra 1997 til 2003, stillede Civilretsdirektoratet deres elektronisk oparbejdede datasæt fra en af disse undersøgelser (år 2001) til rådighed for denne undersøgelse, så det på baggrund af rekodning blev muligt at producere statistisk baserede analyser, som Civilretsdirektoratet ikke allerede havde gennemført.

Sampling

Da undersøgelsen navnlig har interesseret sig for at belyse, hvordan myndighederne fremtræder som beslutningstager, omfatter det materiale, som indgår i analysen, ikke et bredt udsnit af alle typer samværssager. Der er foretaget en strategisk udvælgelse, således at undersøgelsesmaterialet alene omfatter sager, som drejede sig om en konflikt om samværets overordnede omfang, og hvor statsamtet derfor traf en afgørelse, som væsentligt måtte stride mod den ene forældreparts ønsker. Det var endvidere et formelt fællestræk ved de sager, der indgik i datamaterialet, at de alle var påklaget til Civilretsdirektoratet. Dette muliggjorde, at der ikke kun kunne gennemføres en systematisk analyse af statsamtet som beslutningstager, men også af Civilretsdirektoratet. Sagerne til undersøgelsen blev tilfældigt udvalgt blandt de sager, som blev behandlet i Civilretsdirektoratet inden for et givet tidrum (1. halvår 2001). Fra denne periode fandtes tillige statistiske data fra statsamter og Civilretsdirektorat, som direkte eller indirekte kunne kobles til journalanalysen.

Gennem denne samplingsprocedure blev det sikret, at sagerne rummede en vis variationsbredde med hensyn til sags- eller problemtyper, samtidig med at de indeholdt den ønskede kompleksitet. Det var således fortrinsvis de tunge sager, der indgik i undersøgelsen, mens det store flertal af samværssager, der drejer sig om småjusteringer (deltailforhold), eller hvor forældrene i det væsentlige er enige om samværets omfang, ikke blev medtaget. Skønsmæssigt udgør de komplekse/tunge uenighedssager om samværets overordnede omfang ca. 10% af statsamternes samværssager. Problemstillinger knyttet til repræsentativitet og mulige fejlkilder ved samplingsproceduren er beskrevet nedenfor og i kapitel 3.

Indsamling og oparbejdning af data

Dataindsamlingen foregik i januar-februar 2003, hvor Civilretsdirektoratet bistod med at rekvirere det afgrænsede sagsudsnit. Der blev til undersøgelsen indhentet godt 100 sager, som hidrørte fra alle landets (15) statsamter. De indsamlede sagsakters samlede omfang viste sig – noget overraskende – at svare til fem flyttekasser.

Datamaterialets omfangsrighed beror på, at statsamterne ordner og journaliserer sager som dossiers og ikke som enkeltafgørelser. Sagernes tykkelse var således en indikator på, om familierne havde været i

kontakt med statsamtet i flere omgange eller over en længere årrække. I mange af sagsakterne så konflikten ud til at være afsluttet på det tidspunkt, hvor vi modtog dem, mens der i andre var fortsat verserende konflikter.

Statsamternes ordningssystem gør det muligt at følge, hvordan sager udvikler sig over tid, dvs. at anlægge et procesorienteret analyseperspektiv, fordi man kan følge sagerne fra start til det foreløbige slutpunkt. Man kan derved se den enkelte ansøgning og afgørelse i en kontekstuel sammenhæng. Dette kan bidrage til vurderingen af, hvilke hændelser og begivenheder myndighederne lægger vægt på i processen. Ud fra et sociologisk perspektiv vil en analyse ikke kun opholde sig ved sagernes formelle aspekter, men tillige søge at vurdere, om (hvordan) afgørelser har sammenhæng med de involverede aktørers (dvs. forældre, børn, administrative systemrepræsentanter og andre eksperter) ageren undervejs i forløbet, herunder fx hvordan konflikter eskaleres. Det er netop fra dette udgangspunkt, at svaret på det følgende væsentlige spørgsmål i denne undersøgelse af samværspraksis vil være at finde: Hvilken rationalitet og logik er der på spil i disse sager – og hvilke omstændigheder/faktorer har indflydelse på, at sagerne får det udfald, de får?

De akter, der ligger på en sag, er typisk forældres skriftlige ansøgninger (nogle gange med diverse bilag), sagsbehandlerens referater fra telefonsamtaler og møder i statsamtet med forældrene, kopier af de breve, som statsamtet undervejs i processen sender til forældre, samt endelig afgørelserne. Undertiden kan sagerne også være bilagt materiale, som er indhentet fra andre offentlige instanser, fx rapporter fra overvåget samvær, psykologerklæringer, domsudskrifter fra fogedretten, støtteerklæringer fra pårørende, udtalelser eller erklæringer fra kommunen, læger eller barnets daginstitution. Selv om disse akter har et formelt og officielt præg, får man ofte et meget intimt og nogle gange rystende indblik i den private familiesfære; en sfære, det ellers er meget svært at få adgang til selv som familieforsker.

Sammenlignet med andre sociologiske datatyper kan man måske mene, at journaler er et godt datamateriale, men undervejs i dataoparbejdningsprocessen blev det klart, at materialets karakter ikke var helt usammenligneligt med fx deltagerobservation: I mødet med feltet danner man sig et indtryk af konteksten, som ikke kun beror

på det objektivt iagttagne og sagte, men også på stemninger og andet usagt, som ved overførsel fra det observerede kan være vanskeligt at formidle og levendegøre i de feltnoter, der siden bliver grundlag for analysen. Til trods for datamaterialets formaliserede og officielle karakter, som var indlejret i en bestemt institutionel logik, sprang aktørerne alligevel frem mellem linjerne og kunne bidrage med et levende billede af personligheder og vanskelige familiemæssige problemer, som det var vanskeligt at undgå at blive berørt af. Det indtryk, der skabtes via sagsakterne, havde imidlertid ikke altid den fornødne styrke til at kunne forfølges i den forskningsbaserede analyse. Den deltagende observations mulighed for at registrere stemninger og non-verbale udtryk kan i sagens natur ikke indfanges via sagsakter, hvor det er *ordene*, det nedfældede, der tæller. Det var derfor fx vanskeligt at tilvejebringe et systematisk billede af, hvor intens eller dyb konflikten mellem forældrene reelt var, selv om der i nogle sager var et tydeligt højt konfliktniveau, jf. kapitel 10, hvor dette spørgsmål uddybes. Et tilsvarende forbehold kan fx også fremhæves i forhold til de tilfælde, hvor børn deltog aktivt i sagsforløbet, jf. kapitel 11. Akterne kunne fortælle, hvad børnene sagde eller udtalte, men ikke, hvordan de gav deres meninger til kende, fx om de virkede pressede, spagfærdige eller stålsatte.

At gennemlæse og analysere et datamateriale, som har et omfang svarende til fem flyttekasser, er ikke muligt for en enkeltperson inden for de tidsrammer, der var sat for undersøgelsen. Dataoparbejdningsprocessen foregik ved, at to studenter gennemlæste originalmaterialet og udarbejdede grundige skriftlige resumeer (transskriptioner) af sagsakterne, som blev ledsaget af fortolkende kommentarer. Der blev som grundlag for analysen oparbejdet informationer fra 75 sager. Heraf blev ca. halvdelen udarbejdet meget intensivt og detaljeret, mens de resterende blev resumeret mere ekstensivt. Den valgte arbejdsgang skal ses i lyset af, at det indholdsmæssige møtningspunkt, hvor problemstillinger og informationstyper begyndte at gentage sig, allerede var nået efter ca. 25 sager.

Datakvaliteten

I forhold til andres erfaringer (fx Egelund, 1997) med at bruge sagsakter/journalmateriale som data til forskning, er vurderingen, at datakvaliteten som helhed var langt bedre end forventet. Det forekom kun undtagelsesvist, at akter, der var nødvendige for at forstå

sagens forløb, manglede. Generelt var formsproget og det stilistiske niveau meget ensartet i sagerne, ligesom der på tværs af sager, sagsbehandlere og statsamter var en homogenitet i den måde, hvorpå der blev argumenteret. Den fine datakvalitet hænger utvivlsomt sammen med, at juridiske sagsbehandlere er skolede i akkuratess og præcision og lægger stor vægt på sagsforløbs processuelle aspekter. Dertil kommer, at samværsområdet må karakteriseres som relativt detailstyret; der findes således bl.a. udførlige vejledninger om, hvordan sådanne sager behandles.

De akter, som indgik i undersøgelsen, var i det væsentlige alene dem, der ville blive stillet til rådighed, hvis man begærede aktindsigt efter offentlighedsloven. Med et kritisk forskerblik må man spørge, om alle oplysninger og notater med relevans for afgørelserne, var bilagt sagerne. "Underhåndsnotater" o.l. fra samtaler med eller til information for interne og eksterne samarbejdspartnere, en kommunikation, som erfaringsmæssigt kan være af væsentlig betydning for sagsforløb og -afgørelser, fandtes kun undtagelsesvist blandt sagsakterne. Det var formodentlig derfor en selekteret version af statsamtsorganisationens kommunikation om sagerne, der blev denne undersøgelses grundlag. Antagelsen bestyrkes af, at der – set på akternes egne præmisser – i visse sager fx kunne opstå uforklarlige hændelser eller være ulogiske spring, som gjorde det vanskeligt at forstå rationalet bag afgørelserne.

Kategorisering og analyse af datamaterialet

Analyse af kvalitativt datamateriale er en hermeneutisk proces, hvor den teoretiske forhåndsforståelse gradvist revideres i lyset af den indsigt, der indhentes empirisk. Skønt problemformulering og analysemodel rummede antagelser, har analysestrategien været båret af en induktiv, snarere end en deduktiv fremgangsmåde, der tillod, at kategorier og begreber blev genereret via det empiriske materiale. I løbet af dataopbejdningssprocessen blev det fx klart, at det var frugtbart at ordne og analysere datamaterialet ud fra de konflikttemaer, som var centrale i sagen, jf. kapitel 3.³

3. Selve dataanalysen blev udført ved hjælp af ATLAS.ti, der er et software-program, udviklet til kvalitative analyser.

Det er gennem analysen tilstræbt, at undersøgelsen både skulle kunne tilvejebringe et bredt og samlet overblik over de sager, der indgik i datamaterialet, samtidig med at der også skulle være plads til det unikke og mere dybtgående perspektiv. Denne opgave blev søgt løst ved at tegne et hovedmønster af den måde, hvorpå samværs-sager med forskellige konflikttemaer udvikler sig og bliver afgjort. Samtidig er der i undersøgelsens fremstilling også gengivet en halv snes sager, som behandles mere indgående. De sager, der er genstand for mere indgående analyse, blev udvalgt, fordi de kunne bidrage til at kvalificere og nuancere en række problemstillinger, der knytter sig til *denne* undersøgelses problemformulering. Casene blev således ikke udvalgt, fordi de har et mere dramatisk eller ekstremt forløb end så mange andre komplekse samværs-sager. Det har heller ikke været et primært formål at fremhæve sager ud fra et kriterium om, at de skulle være juridisk interessante, dvs. indeholde principielle afgørelser. En læser med juridisk ekspertise vil derfor måske finde flere af de udvalgte cases trivielle.

Om validitet og gyldighed

Som følge af de udvælgelsesprocedurer, der blev lagt for undersøgelsen, er den ikke repræsentativ for de samværs-sager, som statsamtterne i almindelighed behandler. De "trivielle" sager, hvor forældre var enige om, hvordan samværet skulle afvikles, eller sager, der alene drejede sig om detailforhold i samværet, er ikke medinddraget.

Undersøgelsens datamateriale repræsenterer et tilfældigt og repræsentativt udsnit af de klagesager, som Civilretsdirektoratet behandler. Det skønnes, at ca. halvdelen af statsamternes uenighedssager påklages til Civilretsdirektoratet, og derfor repræsenterer materialet efter alt at dømme også et udsnit af de komplekse samværs-sager, som behandles i statsamtterne, om end det ikke er muligt at vurdere, hvorvidt dette udsnit er repræsentativt, jf. diskussionen i kapitel 3.

Undersøgelsen kan – på grundlag af det ret store datamateriale – bidrage til at kaste lys over, hvilke typiske grundkonflikter forældre henvender sig til statsamtet med, og hvilke rationaler statsamtterne afgør de komplekse sager ud fra.

Om undersøgelsens udsagnskraft er det ligeledes vigtigt at præcisere, at den kan beskrive og analysere, hvordan konstruktioner om fx

barnets bedste eller det gode forældreskab kommer til udtryk. Den anlagte undersøgelsestilgang, der tilstræber at anlægge et børneperspektiv, vil nødvendigvis indebære, at der undervejs i analysen rejses kritiske spørgsmål til den gældende forvaltning og retspraksis, men en besvarelse af spørgsmålet om, hvad der faktisk måtte være barnets bedste, hører efter vores opfattelse ikke til forskningens domæne, men er en samfundspolitisk diskussion.

Forskningsetiske overvejelser

Det er myndighedernes sagsbehandling, afgørelser og rationaler, denne undersøgelse har fokus på, men i de sager, som udgør datamaterialet, optræder en række aktører, der som følge af den måde, hvorpå undersøgelsen er blevet til og designet, ikke har haft mulighed for at tilkendegive, hvorvidt de ønskede at medvirke i et forskningsprojekt. Det gælder forældre, børn, sagsbehandlere og andre professionelle aktører, som var involveret i sagerne, og det har givet anledning til forskningsetiske overvejelser, da det blev fundet væsentligt, at hensynet til disses private oplysninger blev omhandlet med stor fortrolighed. Ud over de almindeligt gældende datasikkerhedsbestemmelser blev data anonymiseret under oparbejdningsprocessen, og det blev tilstræbt at holde denne proces fra analysefasen, således at heller ikke forskeren fik kendskab til de involveredes identitet. I en efterfølgende empirisk analyse bringes en række cases og citater, som er baseret på det transskriberede og anonymiserede materiale. For at undgå, at disse cases og citater kan henføres til bestemte statsamter eller personer, er der i fremstillingen foretaget en yderligere anonymisering og til en vis grad en sløring af oplysningerne i de enkelte sager.

Fremstillingens disposition

Undersøgelsen fremstilles i det efterfølgende ved, at kapitel 2 beskriver forudsætningerne for de eksisterende retsregler, ligesom der redegøres for statsamtet som forvaltningsinstitution. I kapitel 3 præsenteres en række overordnede mønstre fra den empiriske undersøgelse, som sættes i relief af anden forskningsbaseret kundskab om skilsmissebefolkningens adfærd. Inspireret af den nyere barndomssociologis distinktioner mellem børns forskellige positioner følger herefter en række kapitler, der redegør for de empiriske undersøgelsesresultater. Under den fælles overskrift "Barnet som objekt" redegør kapitlerne 4-9 for, hvordan en række prototypiske konflikter om barnet

udvikler sig og bliver afgjort af statsamtterne. Kapitel 10 diskuterer spørgsmålet om, hvad systemet gør, når parterne ikke vil samarbejde. I kapitel 11 sættes der fokus på barnet som subjekt og aktiv social aktør i samværsagerne. Med kapitel 12 bevæger fremstillingen sig fra de konkrete sagsforløb og de involverede parter til systemniveau og sætter fokus på systemernes børnesyn og samarbejdsrelationer om barnet. Kapitel 13 opsummerer og perspektiverer undersøgelsens væsentligste fund, mens kapitel 14 er en juridisk diskussion af undersøgelsens resultater.

DEN JURIDISKE KONTEKST OG BAGGRUND

Ved Ingrid Lund-Andersen

Historisk tilbageblik

I 1922¹ blev der indført en ret for den af forældrene, der ikke har forældremyndigheden over et barn, til at have personligt samkvem med barnet, medmindre særlige omstændigheder taler derimod.² Denne regel – Myndighedslovens § 27 – omfattede ikke børn, der var født uden for ægteskab.

Først i 1969 blev faren til et barn født uden for ægteskab tillagt ret til at se sit barn.³ Det var ifølge Myndighedslovens § 27, stk. 2 en forudsætning, at overøvrigheden fandt, at samkvemmet var foreneligt med barnets tarv, og at særlige omstændigheder, herunder navnlig farens hidtidige forbindelse med barnet, talte derfor.

I myndighedsloven fra 1985⁴ blev der indført nye regler om samvær på baggrund af et forslag fra en arbejdsgruppe nedsat af Justitsministeriet.⁵ I lovens § 23 blev det fastslået, at barnets forbindelse med begge forældre skal søges bevaret ved, at den, der ikke har forældre-

-
1. Myndighedsloven af 30. juni 1922.
 2. Forud for 1922 var ret til samkvem uhjemlet. I praksis indgik en del fraskilte forældre aftaler om besøgsret, se nærmere Bille, A. (1997): "Samvær og forældremyndighed i historisk belysning", *Ugeskrift for Retsvæsen* 1997 s. 408 ff.
 3. Ved lov af 4. juni 1969.
 4. Lovbekendtgørelse nr. 443 af 3. oktober 1985.
 5. Se om arbejdsgruppens overvejelser i betænkning nr. 985/1983 om forældremyndighed og samværsret.

myndigheden, har ret til samvær. Med denne formulering blev der ikke længere skelnet mellem, om der var tale om samvær med børn født i eller uden for ægteskab. Reglen gav forældre en umiddelbar ret til samvær. Endvidere fremhævedes det i § 23, at formålet med samværet var at *sikre barnets forbindelse med begge forældre* i modsætning til tidligere, hvor samkvemsretten var en ret for en af forældrene til at have kontakt med barnet. Samtidig indførtes en ny terminologi, idet betegnelsen “samkvemsret” blev ændret til det mere tidssvarende udtryk “samværsret”. Det blev fortsat tillagt betydning, om der hidtil havde været kontakt med barnet, men nu var denne passus blevet flyttet til § 24, stk. 2, 2. pkt. som et særligt opregnet hensyn i vurderingen af, om samvær skulle afslås, ændres eller ophæves. Reglen byggede på arbejdsgruppens opfattelse af, at der i en del tilfælde ikke skulle fastsættes samværsret, hvis kontakten mellem barnet og den anden af forældrene havde været ringe.

Under folketingsbehandlingen af myndighedsloven blev der indsat en regel om, at statsamtet skal tilbyde forældre og barnet en børne- og familiesagkyndig rådgivning og vejledning ved uenighed om forældremyndighed og samværsret, jf. lovens § 27a.

Lovændringen i 1995

Justitsministeriet nedsatte i 1993 et udvalg – forældremyndighedsudvalget – der blandt andet skulle gennemgå den gældende retstilstand vedrørende fælles forældremyndighed, familiesagkyndig rådgivning og udøvelse af samværsret, navnlig set i lyset af de ændringer, der var sket siden 1986. Udvalget skulle herunder vurdere, hvorvidt og hvorledes familiesagkyndig rådgivning i sager vedrørende forældremyndighed og samværsret kunne finde større udbredelse, og om der var behov for ændring af reglerne om overførelse af forældremyndighed i de tilfælde, hvor forældremyndighedens indehaver saboterer samværsretten. Udgangspunktet for udvalgets overvejelser skulle være hensynet til, hvad der var bedst for barnet.⁶ Året efter afgang udvalget sin betænkning om fælles forældremyndighed, samværsvan-

6. Samtidig blev det fremhævet, at dette også var udgangspunktet for den gældende myndighedslov.

skeligheder og børnesagkyndig rådgivning.⁷ Nye regler blev vedtaget i 1995, og den nye lov fik navnet Forældremyndighedsloven.⁸

Det lå uden for forældremyndighedsudvalgets opgave at foretage en udtømmende gennemgang af samværsområdet. Det eneste konkrete punkt, som direkte blev nævnt i kommissoriet, var samværs sabotage. Alligevel beskæftigede udvalget sig med en række spørgsmål tilknyttet udøvelse af samvær. Betænkningens kapitel 5 om "Samvær og anden kontakt" omhandlede omfang og hyppighed af samvær samt udvalgets overvejelser om indførelse af anden forældrekontakt end samvær og regler om ret til orientering om barnet. I kapitel 6 om "Samværsvanskeligheder" foretog udvalget en vurdering af, om samværs sabotage burde føre til overførelse af forældremyndigheden. I dette kapitel blev vanskelighederne ved samvær også mere generelt gennemgået, dels for at skabe en bedre forståelse af problemerne omkring et barns samlede forældrekontakt, dels for om muligt at finde bredere afbalancerede løsninger.

I kapitel 5 om samvær nævnte forældremyndighedsudvalget indledningsvist fire grunde til, at det er vigtigt, at et barn under opvæksten har forbindelse med begge forældre.⁹ *For det første* ansås samvær at kunne bidrage til at opretholde de følelsesmæssige relationer, som er skabt, før den ene af forældrene flytter fra hjemmet og dermed mindske skadevirkningen af, at familien ikke længere bor sammen. *For det andet* blev det nævnt, at kontakten i de tilfælde, hvor der ikke er skabt en sådan følelsesmæssig relation, kan sikre, at barnet får kendskab til sine rødder. *For det tredje* henviste udvalget til, at det er vigtigt, at børn har både mandlige og kvindelige forbilleder, når personligheden dannes og under socialiseringsprocessen. *For det fjerde* blev det fremhævet, at samvær kan betyde en aflastning af den, der har barnet boende. De tre første begrundelser var båret af hensynet til barnet, dels på det psykologiske plan, dels af mere pædagogisk karakter, mens den sidste begrundelse betonede hensynet til bopælsforælderen. Derimod blev der ikke særskilt nævnt et hensyn

7. Betænkning nr. 1279/1994.

8. Lov nr. 387 af 14. juni 1995.

9. Se Betænkning nr. 1279/1994, s. 105.

til samværsforælderen, men pågældendes interesse i samvær må siges at være dækket af de to første begrundelser.

Udvalget foreslog, at udtrykket “samværsret” blev erstattet med “samvær”. Sigtet var at nedtone rettigheder og pligter i forbindelse med forældrekontakten og dermed fremhæve, at det centrale er at bevare barnets forbindelse med begge forældre.¹⁰ Herudover indgik også andre hensyn i udvalgets overvejelser, navnlig ligestillingssynspunkter og pragmatiske, praktiske hensyn.

Debatten forud for udvalgets nedsættelse havde navnlig drejet sig om, at det i de fleste tilfælde var moren, der havde barnet boende efter forældrenes separation, skilsmisse eller samlivsophævelse, og at det var hende, der oftest fik forældremyndigheden, både ved parternes aftale og ved afgørelser truffet ved domstolene. Det var blevet gjort gældende, at faren blev diskrimineret i forældremyndigheds-sager, og at dette var uacceptabelt, når der var så stor forskel på at være indehaver af forældremyndigheden og at være samværsforælder.¹¹ Udvalget omtalte disse *ligestillingssynspunkter* og påpegede i den forbindelse, at samfundsudviklingen havde styrket farens stilling i forældremyndighedstvister, idet valget ofte stod mellem to udearbejdende forældre, og at fædre generelt tog sig mere af deres børn end tidligere.¹² Samtidig understregede udvalget, at reglerne om opløsning af fælles forældremyndighed var helt neutrale i deres formulering.

Udvalget foreslog, at den *ugifte fars* retsstilling blev styrket i sager, hvor der ikke var fælles forældremyndighed, og hvor faren anlagde sag om at få tilkendt forældremyndigheden umiddelbart efter ophør af et længerevarende samliv med moren. Ifølge udvalgets forslag skulle faren stilles på samme måde som ved ophør af fælles forældremyndighed. Derved blev det forhindret, at mødre, der sagde nej til at aftale fælles forældremyndighed, blev belønnet.¹³ Justitsministeriet gik også ind for at indføre en sådan regel og bemærkede, at også

10. Se FT 1994-95, Tillæg A, s. 2210.

11. Beslutningsforslag B 15 i FT 1992-93, Tillæg A, s. 3285 ff.

12. Se Betænkning nr. 1279/1994, s. 102.

13. Se Betænkning nr. 1279/1994, s. 94.

hensynet til barnet talte for bestemmelsen, der herefter blev indført som § 12, stk. 1 i Forældremyndighedsloven.

På samværsområdet foreslog udvalget, at den hidtidige regel i Myndighedslovens § 24, stk. 2, 2. pkt., hvorefter der navnlig skulle tages hensyn til den pågældendes hidtidige forbindelse med barnet ved en afgørelse om afslag, ændring eller ophævelse, ikke skulle gentages i den nye regel i Forældremyndighedslovens § 17. Udvalgets begrundelse var, at denne regel havde udspillet sin rolle, og at dette hensyn ikke længere blev tillagt så stor betydning i praksis.¹⁴ Justitsministeriet tilsluttede sig forslaget og bemærkede, at der i videre omfang end tidligere skulle etableres samvær i tilfælde, hvor forældrene aldrig havde levet sammen eller kun havde levet sammen i kort tid, i takt med at barnets alder og udvikling talte for det.¹⁵

Både forældremyndighedsudvalget og justitsministeriet var af den opfattelse, at der var et *praktisk behov* for at udvide området for samværsafgørelser, sådan at der kunne træffes bestemmelse om samvær, også når forældre havde aftalt fælles forældremyndighed.¹⁶ Den generelle bestemmelse om samvær – lovens § 16, – fik derfor følgende ordlyd: “Barnets forbindelse med begge forældre søges bevaret ved, at den, der ikke har barnet boende, har ret til samvær”. Konsekvensen af reglen blev, at det ikke længere var nødvendigt at ophæve den fælles forældremyndighed for at få ret til at se sit barn, og begrebet “fælles forældremyndighed” ophørte med at være en juridisk ramme, der blev tilbudt samarbejdende forældre. Dette blev begrundet med, at uenighed om samværet ikke kunne anses for at have samme fundamentale karakter som bopælstvister, og at forudsætningerne for den fælles forældremyndighed ikke blev afgørende forrykket derved. I høringssvarene til lovforslaget havde nogle statsamter dog været betænkelige ved, at enighedskravet ved fælles forældremyndighed blev fraveget, hvorimod Advokatrådet havde anbefalet den foreslåede lovændring.

14. Betænkning nr. 1279/1994, s. 113.

15. Se FT 1994-95, Tillæg A, s. 2199.

16. Betænkning nr. 1279/1994, s. 73 og FT 1994-95, Tillæg A, s. 2195.

I betænkningens kapitel 6 fastslog forældremyndighedsudvalget, at når familien ikke bor sammen, forudsætter et barns kontakt med begge sine forældre, at der er et *samarbejde* mellem bopælsforælderen, samværsforælderen og barnet. Udvalget nævnte, at samarbejdsproblemer kan skyldes forhold hos den samværsberettigede såsom skødesløs og chikanøs adfærd eller passivitet. Samtidig pegede udvalget på, at forældrenes dårlige indbyrdes forhold og modvilje mod hinanden kan give problemer med samværet, uden at der ensidigt kan rettes bebrejdelser mod den ene part.

Det var udvalgets opfattelse, at navnlig tre reaktioner kan komme på tale, når der opstår samværsvanskeligheder: 1. Bopælsforælderen kan anmode statsamtet om, at samværet bliver ophævet. 2. Den samværsberettigede kan anmode fogeden om at yde bistand til at få barnet udleveret. 3. Den samværsberettigede kan anlægge retssag om overførelse af forældremyndigheden.

Det fremgik af det statistiske materiale, som forelå for udvalget, at *antallet af ophævelser* af samvær var gået betydeligt ned i de sidste årtier. Udvalget fandt, at den gældende praksis var for snæver, og at der var behov for en vis udvidelse af området for ophævelse.¹⁷ Således burde ophævelse overvejes, når der var tale om alvorlige forstyrrelser og skade i familiesituationen, om negative egenskaber hos den samværsberettigede ud over den normale variationsbredde eller om bestemte tilkendegivne ønsker fra barnet. Endvidere nævnte udvalget, at en streng ophævelsespraksis kan have en præventiv effekt. Udvalget foreslog, at der blev indført en særskilt regel om ophævelse, hvorefter statsamtet kan *afslå* at fastsætte samvær eller *ophæve* en afgørelse eller aftale, *hvis det er påkrævet af hensyn til barnet*. Det var udvalgets opfattelse, at kriteriet "påkrævet" var bedst dækkende for intentionerne, idet der også i fremtiden ville skulle meget til, om end ikke så meget som tidligere, for at der kan ske ophævelse. Udvalget nævnte, at der skal foretages en individuel bedømmelse, hvor navnlig den samværsberettigedes tidligere forhold til barnet kan være af betydning, herunder fx voldelig adfærd over for moren eller barnet. Det må også vurderes, hvilket pres barnet kan holde til,

17. Betænkning nr. 1279/1994, s. 137.

ligesom større børns tilkendegivelser må spille en stor rolle. Sigtet var således en *lempelse* af den hidtidige praksis med stor hensyntagen til, hvad hensynet til barnet tilsiger. Justitsministeriet tilsluttede sig udvalgets betragtninger, ligesom flere statsamter i høringssvarene havde bakket op om den foreslåede ændring,¹⁸ der blev indført med Forældremyndighedslovens § 17, stk. 3.

Udvalget ønskede tillige at styrke det *grundlag*, hvorpå statsamterne skal træffe en afgørelse om ophævelse. I den forbindelse blev det nævnt, at ud over et hensyn til barnet var der også et spørgsmål om forældrenes retssikkerhed. Udvalget fandt for det første, at en forbedring af beslutningsgrundlaget ville kunne ske, hvis antallet af *børnesagkyndige undersøgelser* blev forøget. Det var derfor udvalgets opfattelse, at det burde overvejes at indføre en særlig bevilling til disse undersøgelser i samværssager, således at udgifterne hertil ikke skulle tages fra statsamternes driftskonto.¹⁹ Derved ville situationen svare til, hvad der gjaldt for domstolene, ved brug af sagkyndige undersøgelser i forældremyndighedssager. Justitsministeriet forholdt sig ikke til denne udtalelse, og der er ikke siden blevet indført nogen særbevilling til at dække anvendelse af børnesagkyndige undersøgelser i statsamterne.

For det andet pegede udvalget på, at et bedre grundlag i ophævelsessager ville kunne sikres ved at anvende *overvåget samvær* til at observere kontakten mellem barnet og samværsforælderen. Dette ville kunne ske ved, at en børnesagkyndig bliver anmodet om at vurdere, hvordan kontakten mellem samværsforælderen og barnet forløber, og hvordan barnet befinder sig under samværet. Den børnesagkyndige skal herefter udfærdige en erklæring om forløbet til brug for sagen.²⁰

Det var ikke forældremyndighedsudvalgets opgave at vurdere *fogedens* rolle i samværssager, og udvalget forholdt sig kun kortfattet til fogedsager. Udvalget henviste til den centrale bestemmelse om, at

18. Se FT 1994-95, Tillæg A, s. 2200.

19. Betænkning nr. 1279/1994, s. 138.

20. Se Betænkning nr. 1279/1994, s. 147.

fogeden kan afvise at fuldbyrde en afgørelse om samvær, hvis “barnets sjælelige eller legemlige sundhed derved udsættes for alvorlig fare”, jf. Retsplejelovens § 536, stk. 1, 3. pkt. I tilslutning hertil bemærkede udvalget, at det i fagkredse var blevet hævdet, at ophævelseskompetencen i realiteten var blevet flyttet til fogedretterne, idet fogedens nægtelse reelt ville indebære en ophævelse af samværet.²¹ Hertil konstaterede udvalget, at fogedrettens rolle kommer tydeligere frem i det omfang, statsamtterne og Civilretsdirektoratet er tilbageholdende med at ophæve samværsret.²²

Forældremyndighedsudvalget havde fået til opgave at overveje *samværs sabotage* i forbindelse med spørgsmålet om *overførsel af forældremyndigheden*. Det var udvalgets opfattelse, at spørgsmålet om, hvorvidt samværsretten bliver modarbejdet, er et overordnet hensyn i alle forældremyndighedssager, men at dette moment ikke bør nævnes særskilt i bestemmelsen om ændring af forældremyndigheden ved dom. Justitsministeriet tilsluttede sig denne opfattelse og var enig i, at der ikke i lovteksten skulle fremhæves enkelte af de mange hensyn, der bliver tillagt vægt.²³ Samtidig pointerede Justitsministeriet, at det forhold, at barnet har en stabil kontakt med den af forældrene, der ikke har forældremyndigheden, bør indgå med betydelig vægt, og at der bør være øget opmærksomhed på dette spørgsmål.

Under behandlingen af forslaget til lov om forældremyndighed ændrede justitsministeren opfattelse og stillede forslag om følgende tilføjelse til § 13, stk. 1, 2. pkt. om ændring af forældremyndighedsaftaler og -afgørelser: “Ved afgørelsen skal det tillægges vægt, om indehaveren af forældremyndigheden uden rimelig grund hindrer gennemførelsen af samvær”. Tilsvarende bestemmelse blev foreslået indsat i § 12, stk. 2, 2. pkt. i sager om overførsel af forældremyndigheden til faren ved dom. Formålet var at signalere, at begge forældre bør medvirke til gennemførelsen af samvær, således at barnet kan bevare en stabil kontakt, også til den af forældrene, som det ikke bor hos.²⁴ Den foreslåede tilføjelse indebærer, at en ugrundet samværs-

21. Se Betænkning nr. 1279/1994, s. 136.

22. Betænkning nr. 1279/1994, s. 150.

23. Se FT 1994, Tillæg A, s. 2197.

24. Se FT Tillæg B, 1994-95, s. 718.

sabotage kan være det afgørende moment i en sag. Samtidig blev det pointeret, at hvis der foreligger rimelig grund til, at samværet er blevet forhindret, må dette forhold naturligvis tillægges væsentlig betydning. Det kan fx være tilfældet, hvis den samværsberettigede har været spirituspåvirket ved afhentningen af barnet, eller hvis samværet er forløbet meget uheldigt. Der var således lagt op til en nuanceret vurdering, hvor der ikke blev stillet krav om graverende forhold, for at det kunne være rimeligt at hindre samvær. Justitsministerens forslag fik tilslutning fra samtlige politiske partier med undtagelse af partiet Venstre, hvor medlemmerne stemte efter deres personlige opfattelse.

En særlig gruppe sager er de såkaldte *evigtkørende sager*, hvor statsamtet med jævne mellemrum får henvendelser fra forældre om småændringer vedrørende samværet. For at mindske antallet af disse henvendelser foreslog udvalget, at der blev indsat et krav om, at en ændring af samværet skal være bedst for barnet, *navnlig på grund af forandrede forhold*. Forslaget blev vedtaget som Forældremyndighedslovens § 17, stk. 2. Udvalget fandt, at dette kriterium også kunne give statsamtet mulighed for at skønne over, hvor grundig sagsbehandling skal være ved gentagne henvendelser.²⁵

Forældremyndighedsudvalget var også inde på spørgsmålet om, hvorvidt der bør indføres en pligt til at udøve samvær. Udvalget fandt, at denne diskussion var mere teoretisk, idet sanktioner for ikke at opfylde pligten ikke kunne komme på tale.²⁶ Derimod påpegede udvalget, at der er en moralsk pligt for en forælder til at holde kontakt med barnet under hele barnets opvækst. Både statsamtets jurister, de børnesagkyndige og advokaterne bør søge at påvirke den passive samværsberettigede til at opfylde denne pligt. Ikke alene fravær, men også manglende opfyldelse af aftaler og forsinkelser ved fx afhentning kan påvirke kontakten negativt. Sådanne forhold burde ifølge udvalget kunne indvirke på synet på samværet.

Betænkningens kapitel 7 omhandlede *børnesagkyndig rådgivning*, der retter sig mod både de voksne og barnet uden nogen aldersgrænse.

25. Betænkning nr. 1279/1994, s. 134.

26. Se Betænkning nr. 1279/1994, s. 148-49.

Det var udvalgets opfattelse, at rådgivningen burde gives en mere fremtrædende plads, og at der skulle udformes et særskilt kapitel i loven herom. Endvidere burde det i selve lovteksten understreges, at formålet er at hjælpe parterne til selv at løse konflikten under hensyn til, hvad der er bedst for barnet. Justitsministeriet tilsluttede sig udvalgets opfattelse. Derimod fandt hverken udvalget eller Justitsministeriet, at der burde indføres regler om obligatorisk rådgivning.²⁷ Dette blev begrundet med, at rådgivningen bedst opfylder sit formål, hvis den hviler på et frivilligt grundlag, og at der ikke bør indføres sanktioner for ikke at deltage i rådgivningen. Derimod ville såvel udvalget som Justitsministeriet ikke udelukke, at en parts passivitet eller udviste uvilje over for et rådgivningstilbud vil kunne tillægges processuel skadesvirkning under en efterfølgende sag om forældremyndighed.

Udvalget ønskede at styrke børnenes stilling i rådgivningen. For det første derved, at det i loven bliver understreget, at der skal tages hensyn til, hvad der er bedst for barnet. Forældrenes enighed er således ikke altid den bedste løsning for barnet. For eksempel er en deleordning, som forældrene som kompromis kan enes om, måske ikke den bedste løsning for barnet. For det andet fandt udvalget, at der ved udarbejdelsen af de nye administrative regler er behov for at overveje en styrkelse af børnenes placering i rådgivningen. Herudover mente udvalget, at der kunne være et behov for en udvidelse af rådgivningstilbuddet, sådan at der gives tilbud om rådgivning, uden at der foreligger uenighed, hvis der skønnes at være særligt behov herfor. Endelig stillede udvalget forslag om, at rådgivning kan undlades, hvis det i det enkelte tilfælde findes uhensigtsmæssigt eller unødvendigt. Justitsministeriet tilsluttede sig udvalgets forslag om en styrkelse af rådgivningen, sådan at der i Forældremyndighedsloven blev indsat et kapitel 5 om børnesagkyndig rådgivning, nærmere reguleret i § 28.

Udvalgets henstilling om en styrkelse af barnets retsstilling blev fulgt op i de regler, der administrativt blev indført om den børnesagkyndige rådgivning, idet det blev pointeret, at det bør sikres, at barnet

27. FT 1994-95, Tillæg A, s. 2204.

– om muligt – inddrages i rådgivningen. Statsamtet kan efter en konkret vurdering tillade, at barnet medbringer en bisidder til rådgivningen. Og statsamtet bør vejlede barnet herom, hvis det skønnes hensigtsmæssigt.²⁸

Opsummering – 1995-reformen

Gennemgangen af forarbejderne til forældremyndighedsloven af 1995 har vist, at lovens forudsætninger på samværsområdet navnlig var følgende:

- at hovedformålet med samvær er, at barnet skal bevare forbindelsen med begge forældre,
- at det overordnede hensyn ved afgørelser om samvær er hensynet til, hvad der er bedst for barnet,
- at samvær forudsætter samarbejde mellem forældrene,
- at den gældende praksis for ophævelse af og afslag på samvær var for streng og burde lempes,
- at samvær skal ophæves eller afslås, hvis det er påkrævet af hensyn til barnet. I denne vurdering skal indgå en bagudrettet bedømmelse af den samværsberettigedes forhold til barnet, en bedømmelse af, hvordan samvær aktuelt påvirker barnet, samt større børns egen holdning til samværet,
- at det forhold, at den samværsberettigedes hidtidige forbindelse med barnet har været begrænset, ikke bliver tillagt vægt, hvis hensynet til barnet – dets alder og udvikling taget i betragtning – taler for samvær,
- at der skal ske en styrkelse af grundlaget for statsamternes afgørelser om ophævelse og afslag på samvær ved øget brug af børnesagkyndige undersøgelser og ved anvendelse af overvåget samvær som observation,
- at ændring af samvær navnlig vil kunne ske ved forandrede forhold,
- at samværssabotage som et særskilt hensyn i sager om overførsel af forældremyndigheden ikke bliver tillagt betydning, hvis der har været rimelig grund til at hindre gennemførelsen. I denne vurdering indgår blandt andet, om der har været kritisable forhold

28. Se Vejledning nr. 214 af 20. december 1995 om forældremyndighed og samvær, pkt. 7.

- hos den samværsberettigede, der er gået ud over barnet, samt om samværet er forløbet meget uheldigt,
- og at den børnesagkyndige rådgivning skal tilrettelægges sådan, at der skal tages hensyn til, hvad der er bedst for barnet. Dette gælder både selve rådgivningsforløbet og ved, at barnet i videre omfang skal inddrages.

Barnets indflydelse på en afgørelse om samvær

I 1985 blev der for første gang indsat en bestemmelse, Myndighedslovens § 26, hvorefter der skal finde en samtale sted med et barn, der er fyldt 12 år, før der bliver truffet en afgørelse i en sag om forældremyndighed eller samværsret. Bestemmelsen byggede på forslag fra ægteskabsudvalget af 1969,²⁹ Børnekommissionen³⁰ og den af Justitsministeriet i 1981 nedsatte arbejdsgruppe.³¹ I forarbejderne blev der henvist til, at en sådan regel ud over at styrke barnets rettigheder i familien og over for det offentlige også kunne øge børns og unges ansvarsfølelse og oplære børn til at træffe afgørelser og tage konsekvenserne af deres holdning.³² 12-års-grænsen blev valgt, fordi børn i den alder typisk vil have nået tilstrækkelig modenhed til at danne sig deres egen mening. En tilsvarende regel fandtes allerede i andre love, fx adoptionsloven, bistandsloven og navneloven, ligesom der i praksis i forældremyndigheds- og samværsager blev indhentet en udtalelse fra børn på denne alder. Det var tanken, at 12-års-grænsen alene var vejledende. Hvis et barn under 12 år var tilstrækkeligt modent, ville der kunne føres en samtale med barnet. Justitsministeriets arbejdsgruppe fra 1981 havde foreslået, at bestemmelsen skulle formuleres, således at "barnets mening skal søges oplyst". Imidlertid fandt Justitsministeriet, at denne formulering kunne indebære, at barnet blev bragt i en situation, hvor det skulle vælge mellem sin mor eller sin far, hvilket kunne være skadeligt for barnet. I stedet skulle der føres en samtale med barnet, hvorved barnet fik mulighed

29. Se betænkning nr. 719/1974 om vilkårene for separation og skilsmisse, s. 26-27.

30. Se Børnekommissionens betænkning nr. 918 /1981, s. 162-64.

31. Se betænkning nr. 985/1983 om forældremyndighed og samværsret, s. 134-35.

32. Om lovgivningens pædagogiske funktion, se nærmere Kronborg, A. (2002): "Høring af børn i forvaltningen", Juristen, s. 175 ff.

for at give sit syn til kende i det omfang, barnet selv ønskede det.³³ Endvidere blev der indsat en klausul om, at samtalen kan undlades, hvis den må antages at være til skade for barnet eller uden nogen betydning for afgørelsen.

En til § 26 svarende bestemmelse blev indsat i forældremyndighedsloven fra 1995. Denne regel – § 29 – blev i 2001 ændret på enkelte punkter, samtidig med at der blev indført nye regler i Børneloven om faderskab mv. Blandt andet under hensyn til børns ret til at blive hørt i artikel 12 i FN's Konvention om barnets rettigheder³⁴ fik § 29, stk. 2 følgende ordlyd: "Er barnet under 12 år, skal der finde en samtale sted som nævnt i stk. 1, hvis barnets modenhed og sagens omstændigheder tilsiger det".³⁵ Det kom herefter til at afhænge af en konkret vurdering, om barnet var tilstrækkeligt modent til, at der kunne føres en samtale med det. Ifølge forarbejderne vil det blive tillagt betydning, hvad den pågældende sag drejer sig om. Et barn vil således som udgangspunkt i en yngre alder kunne udtale sig om helt konkrete spørgsmål af mindre indgribende betydning (som fx tidspunktet for afhentningen mv. i forbindelse med samvær), mens barnet normalt skal være ældre for at kunne udtale sig om spørgsmål af mere vidtrækkende karakter (som fx ophævelse af samvær).³⁶ Lovændringen i § 29 trådte først i kraft den 1. januar 2002, men ifølge Civilretsdirektoratets opfattelse var § 29, stk. 2 udtryk for en kodificering af den praksis vedrørende inddragelse af børn i samværssager, som statsamtterne og direktoratet allerede i flere år havde fulgt.³⁷ I forarbejderne var der således blevet henvist til underdirektør i Civilretsdirektoratet Jesper Vorstrup Rasmussens artikel om inddragelse af børn under 12 år i administrative familieretlige sager i Skarrildhusberetningen (1998, s. 81 ff.).³⁸ Derfor fandt direktoratet, at lovændringen ikke gav grundlag for at ændre den administrative praksis.

33. Se FT 1984-85, Tillæg A, s. 581.

34. Se FT 2000-01, Tillæg A, s. 88.

35. Lov nr. 461 af 7. juni 2001.

36. Se FT 2000-01, Tillæg A, s. 88.

37. Se Nyhedsbrev fra Civilretsdirektoratet nr. 16, 2002, s. 18.

38. Se FT 2000-01, Tillæg A, s. 88.

I almindelighed afholder statsamtsfuldmægtigen samtalen med barnet på sit kontor. Ved indgribende afgørelser vælges det ofte, at samtalen foretages med bistand af en børnesagkyndig, eller at denne på egen hånd gennemfører samtalen.³⁹ Ligeledes vil en børnesagkyndig blive inddraget, hvis der inden samtalen er tvivl om barnets modenhed. Statsamtet kan undlade selv at have en samtale med barnet, hvis barnet fx er anbragt uden for hjemmet eller i behandling. I så fald vil den behandlende myndighed vurdere barnets modenhed og gennemføre samtalen med barnet. Den person, der har haft en samtale med barnet, skal udfærdige et *notat* om samtalens indhold, jf. offentlighedslovens § 6. Forældrene har i medfør af Forvaltningslovens § 9 adgang til at blive bekendt med notatets indhold. Statsamtet kan dog begrænse denne ret til aktindsigt, hvis afgørende hensyn til barnets interesser taler for det, jf. Forvaltningslovens § 15, stk. 1. De oplysninger, som barnet fremkommer med om sig selv og sit forhold til forældrene, vil i vidt omfang kunne undtages for aktindsigt, hvis barnet selv ønsker det, eller hvis statsamtet skønner, at videregivelse af oplysningerne vil skade barnet, særligt barnets forhold til forældrene eller andre familiemedlemmer. I disse tilfælde vil hensynet til barnets fremtidige forhold til og loyalitet over for forældrene oftest veje tungere end hensynet til den forælder, der anmoder om aktindsigt. Dog vil samtalens konklusion (barnets mening) og vurderingen af barnets modenhed normalt ikke kunne undtages fra aktindsigt.

En samværssags behandling i statsamtet

Sager om samvær er ansøgningsager, og hverken statsamtet eller Civilretsdirektoratet har kompetence til at rejse en samværssag. Den af forældrene, der ikke har barnet boende, kan ansøge statsamtet om, at der bliver truffet afgørelse om omfanget og udøvelsen af samværet, jf. Forældremyndighedslovens § 17.⁴⁰ Denne afgørelse træffes under hensyn til, hvad der er bedst for barnet. Ligeledes kan forældrene

39. Samtaler med børn er nærmere beskrevet i Civilretsdirektoratet (1999): *Vejledning om behandling af samværssager*, november, 1999, s. 23-30.

40. Det anses ikke for udelukket, at den forælder, der har barnet boende, kan anmode om, at der bliver fastsat nogle rammer for samværet, se Danielsen, S. (1997): *Lov om forældremyndighed og samvær*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, s. 319.

anmode statsamtet om, at der bliver truffet afgørelse om ændring af en aftale eller afgørelse om samvær. Ændringen skal være bedst for barnet, navnlig på grund af forandrede forhold. Endelig kan bopælsforælderen anmode statsamtet om at afslå at fastsætte samvær eller at ophæve en aftale eller afgørelse herom, hvis det er påkrævet af hensyn til barnet.

Statsamtet er en forvaltningsmyndighed, hvis sagsbehandling er reguleret i forvaltningsloven om den administrative sagsbehandling.⁴¹

I sager om førstegangsfastsættelse af samvær vil sagsbehandleren normalt indkalde forældrene til et *møde* i statsamtet for at få afklaret mulighederne for, at forældrene kan nå til enighed. Det påhviler sagsbehandleren under mødet at vejlede forældrene om de gældende regler om samvær, og hvordan disse regler administreres i praksis. Denne *vejledningspligt* følger af Forvaltningslovens § 7, stk. 1. Hvis en eller begge forældre ønsker at lade sig repræsentere eller bistå af andre, kan dette som udgangspunkt lade sig gøre, jf. Forvaltningslovens § 8. Statsamtet kan dog kræve, at en forælder møder personligt, når det er af betydning for sagens afgørelse. Som repræsentanter eller bisiddere kan der både være tale om sagkyndige, fx advokater eller socialrådgivere, og om personer, som er nære familiemedlemmer. Barnet vil normalt være repræsenteret ved forældremyndighedsindehaveren. Sagsbehandleren har i medfør af offentlighedslovens § 6 pligt til at gøre *notat* om de oplysninger, der kommer frem på mødet, såfremt oplysningerne er af betydning for sagens afgørelse og ikke i øvrigt fremgår af sagens dokumenter.

Behandler statsamtet sagen alene på skriftligt grundlag, skal statsamtet bede om den anden af forældrenes bemærkninger til ansøgningen, jf. Forvaltningslovens § 19. Hvis der under behandlingen af sagen kommer nye oplysninger frem, har sagsbehandleren ligeledes pligt til at sende nye oplysninger til høring hos den anden part. For at undgå, at sagsbehandlingen går i stå, kan der fastsættes en svar-

41. Se nærmere om sagsbehandlingsreglerne i Garde, J., Nørgaard, C.Å. & Revsbech, K. (2001): *Forvaltningsret, Sagsbehandling*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

frist, samtidig med at det meddeles, at der vil blive truffet afgørelse, såfremt der ikke er kommet svar inden fristens udløb.

Statsamtet har efter det forvaltningsretlige *official- eller undersøgelsesprincip* pligt til at sørge for, at sagen oplyses, og at alle relevante forhold bliver belyst.⁴² De omstændigheder, der i almindelighed vil blive søgt oplysning om, er: barnets alder, barnets egen holdning, den hidtidige kontakt mellem barnet og samværsforælderen, fritidsinteresser, tidligere samværsaftaler, forældrenes indbyrdes forhold, risikoen for, at barnet lider overlast, afstanden mellem forældrenes bopæle, forældrenes og barnets psykiske og fysiske tilstand. I første række tilvejebringes oplysningsgrundlaget gennem oplysninger fra forældrene og eventuelt ved en samtale med barnet. Hvis bopælsforælderen udtrykker alvorlig bekymring for barnet, skal statsamtet så vidt muligt undersøge de forhold, der giver anledning til bekymringen. De relevante oplysninger vil enten blive tilvejebragt af forældrene selv eller ved, at statsamtet indhenter dem.

Ved at påberåbe sig regler om aktindsigt kan *forældrene* indhente oplysninger ved sociale myndigheder, hospitaler, domstolene, politiet og andre myndigheder, fx sociale indberetninger, lægelige udtalelser, børnesagkyndige undersøgelser fra en forældremyndigheds-sag eller tvangsfuldbyrdelse af samvær, straffeattester, retstekniske undersøgelser mv. Har én af forældrene på eget initiativ indhentet en erklæring eller udtalelse, fx fra barnets læge eller børnehave, vil statsamtet være tilbageholdende med at lægge afgørende vægt på en sådan ensidig indhentet erklæring, men erklæringen vil indgå i beslutningsgrundlaget for, om der skal foretages yderligere undersøgelser.

Statsamtet vil normalt være klar over, hvilke myndigheder der vil kunne give de nødvendige oplysninger. Hvis et barn har alvorlige psykiske problemer, vil statsamtet således undersøge, hvilke oplysninger de sociale og lægelige myndigheder er i besiddelse af. Ved

42. Se nærmere Civilretsdirektoratet (1999): *Vejledning om behandling af samværsager*, november, 1999, s. 18-23 og s. 63-66 og *Nyhedsbrev fra Civilretsdirektoratet nr. 16*, 2002, s. 21-29.

mistanke om seksuelle overgreb vil statsamtet i almindelighed kontakte de sociale myndigheder. Når statsamtet kontakter kommunen om udlevering af oplysninger, er kommunen som udgangspunkt forpligtet til at udlevere de oplysninger, der er af betydning for afgørelsen, jf. Forvaltningslovens § 31. Oplysninger om enkeltpersoners rent personlige forhold, fx om seksuelle og strafbare forhold eller om helbredsforhold, kan dog kun videregives, hvis vedkommende giver sit samtykke, jf. Forvaltningslovens § 28, stk. 1, jf. stk. 2, nr. 1, eller hvis hensynet til barnet klart har overvægt i forhold til hensynet til samværsforælderen, jf. § 28, stk. 2, nr. 3. Oplysninger om en ansøgers rent private forhold kan heller ikke videregives uden ansøgerens samtykke, medmindre særlige hensyn til den anden forælder eller til barnet klart overstiger ansøgerens interesse i, at oplysningerne ikke indhentes, jf. Forvaltningslovens § 29. Indhentelse af oplysninger om barnet vil som udgangspunkt kræve samtykke fra forældremyndighedsindehaveren. Er der fælles forældremyndighed, skal der foreligge samtykke fra begge forældre. Samtykke er dog ikke nødvendigt, hvis betingelserne i Forvaltningslovens § 28, stk. 2, nr. 3 foreligger.

Hvis en bopælsforælder ønsker samværet ophævet eller begrænset på grund af forhold hos samværsforælderen, fx misbrugsproblemer, psykiske problemer, vold o.l., og hvis samværsforælderen ikke ønsker at give sit samtykke til, at de relevante oplysninger bliver indhentet, kan statsamtet vælge at tillægge nægtelsen processuel skadesvirkning. I så fald vil samværsforælderen få meddelelse om, at bopælsforældrens oplysninger vil blive lagt til grund for afgørelsen, hvis statsamtet ikke inden en bestemt frist får adgang til at indhente oplysninger fra de relevante myndigheder. I visse tilfælde vil hensynet til barnet kunne begrunde, at oplysningerne bliver videregivet, selv om der ikke foreligger samtykke, med henvisning til, at private interesser klart overstiger de interesser, samværsforælderen har i hemmeligholdelsen, jf. undtagelsesbestemmelsen i § 28, stk. 2, nr. 3.⁴³ I sager, hvor der er mistanke om, at et barn har været udsat for grænseover-

43. Se Justitsministeriets notat af 2. maj 2001 om samarbejde, opgavefordeling og udveksling af oplysninger mellem statsamter og kommuner i sager om samvær og forældremyndighed, pkt. 2. 3, gengivet i Nyhedsbrev fra Civilretsdirektoratet nr. 16, 2002, s. 59-65.

skridende handlinger, vil statsamtet ofte have brug for oplysninger fra verserende eller afsluttede straffesager. Politiet skal i hvert enkelt tilfælde vurdere, om der skal foretages udlevering af de oplysninger, som statsamtet anmoder om, jf. Forvaltningslovens §§ 28 og 31. Det kan eksempelvis være betænkeligt at videregive oplysninger til statsamtet, inden en straffesag er afgjort, idet straffesagens parter vil kunne få adgang til sagens dokumenter ved at anmode om aktindsigt i samværssagen.

Det kan ofte være vanskeligt at få afklaret, om en samværsforælder har så store misbrugsproblemer, at det bør få konsekvenser for samværet. I disse sager vil statsamtet indhente de relevante oplysninger på forskellig måde. Dels ved at bede samværsforælderen om at få en udtalelse fra sin egen læge, dels ved at statsamtet indhenter udtalelser om eventuelle misbrugsproblemer og behandlingstiltag hos de sociale myndigheder, behandlingsinstitutioner, hospitaler mv. Endvidere kan statsamtet selv under et møde med samværsforælderen foretage observation af samværsforælderen adfærd og udarbejde et notat herom efter offentlighedslovens § 6. Endelig kan barnet blive indkaldt til en samtale om, hvordan samværet forløber, også selv om barnet ikke har nået den modenhed, der er forudsat, for at barnet bliver indkaldt til en samtale efter Forældremyndighedslovens § 29. Samtalen med disse mindre børn bør afholdes af en børnesagkyndig. Bopælsforælderen skal orienteres om, at der ikke er pligt til at udlevere et barn til samvær, hvis samværsforælderen ved samværets start er påvirket af alkohol e.l.

Når statsamtet skal træffe sin afgørelse, er det op til sagsbehandleren at afgøre, hvilken beviskraft de indhentede oplysninger skal tillægges. Offentlige dokumenter og en vidneforklaring i retten vil blive tillagt særlig vægt. Derimod forholder sagsbehandleren sig ofte kritisk over for forældrenes egne oplysninger. Ved forvaltningsretlige afgørelser vil kravet til bevis i vidt omfang indrette sig efter de beviskrav, der stilles ved domstolene.⁴⁴

44. Garde, J., Nørgaard, C.Å. & Revsbech, K. (2001): *Forvaltningsret, Sagsbehandling*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, s. 269.

Statsamtets afgørelse skal begrundes, jf. Forvaltningslovens § 22. I afgørelsen skal der henvises til de retsregler, i henhold til hvilke afgørelsen er truffet, ligesom de hovedhensyn, der har været bestemmende for afgørelsen, skal angives, jf. Forvaltningslovens § 24. Ligeledes vil der ofte blive redegjort for væsentlige faktiske omstændigheder, fx barnets holdning og den samværsberettigedes hidtidige forbindelse med barnet.

Inddragelse af børnesagkyndige

Statsamtet kan inddrage børnesagkyndige på to måder: dels som et tilbud i form af børnesagkyndig rådgivning, dels ved at iværksætte en børnesagkyndig undersøgelse. Børnesagkyndige kan have uddannelse som psykiater, psykolog, socialrådgiver, pædagog e.l. Når der kræves en egentlig psykologisk udredning, vil den børnesagkyndige være enten psykolog eller psykiater.

Statsamtet har pligt til at tilbyde *børnesagkyndig rådgivning* i medfør af Forældremyndighedslovens § 28. Formålet er at hjælpe forældrene til selv at løse konflikten, eventuelt i samarbejde med barnet. Barnet kan også tilbydes rådgivning alene for derved at få lejlighed til at tale med en børnesagkyndig om problemerne i familien. Selv forholdsvis små børn kan have behov for rådgivning. Sagsbehandleren kan efter en konkret vurdering beslutte at undlade at fremsætte tilbud om rådgivning, fx hvis forældrene er meget umodne eller det i øvrigt skønnes, at rådgivning vil være forgæves. Det skal fremgå af sagen typisk i et notat, hvis det er blevet besluttet at undlade at tilbyde rådgivning. Ligeledes skal det noteres i sagen, hvis forældrene og barnet er blevet tilbudt rådgivning, men ikke har ønsket at tage imod tilbudet. Rådgivning kan ske, blot én af forældrene eller barnet ønsker det. Efter endt rådgivning gør rådgiveren notat om rådgivningens resultat og om eventuelle aftaler mellem forældrene. De oplysninger, som parterne har givet under rådgivningen, må ikke videregives til brug for statsamtets afgørelse, medmindre parterne har givet deres samtykke dertil. Som udgangspunkt er der således vandtætte skodder mellem sagsbehandlingen i statsamtet og den børnesagkyndige rådgivning. Kun hvis forældrene og barnet indvilliger deri, kan statsamtets jurist deltage i rådgivningen. Kommer der under disse omstændigheder oplysninger frem om faktiske omstændigheder, der kan have betydning for statsamtets afgørelse,

skal der gøres notat herom efter Offentlighedslovens § 6. Notatet kan anvendes ved sagens afgørelse.

Statsamtet vil iværksætte en *børnesagkyndig undersøgelse*, hvis der konkret skønnes at være behov herfor.⁴⁵ Det vil navnlig dreje sig om tilfælde, hvor sagerne er uigennemskuelige og komplekse, hvor der er særlige forhold vedrørende barnets helbred eller psykiske konstitution, hvor der er misbrugsproblemer hos forældrene, eller hvor der er mistanke om fysiske eller psykiske overgreb mod barnet. Undersøgelsen vil indeholde en observation samt en psykologisk vurdering af den ene eller begge forældre og/eller barnet. Der findes forskellige typer sagkyndige undersøgelser. Når der foretages en *egentlig* børnesagkyndig undersøgelse, vil begge forældre og barnet blive omfattet af undersøgelsen, der i videst muligt omfang følger de vejledende retningslinjer udarbejdet af Dansk Psykolog Forening. Den skriftlige rapport betegnes en "erklæring". Ved mere *begrænsede* børnesagkyndige undersøgelser vil der blive foretaget færre undersøgelser end anført i de vejledende retningslinjer, fx hvis det kun er nødvendigt at fokusere på særlige forhold hos barnet eller den ene af forældrene. Herudover kan en børnesagkyndig blive anvendt som led i sagsbehandlingen, fx blive anmodet om at foretage en vurdering ved en § 29-samtale eller ved et overvåget samvær. I disse tilfælde vil den skriftlige rapport blive betegnet som en "vurdering", en "observation" eller lignende. Som udgangspunkt vil en børnesagkyndig undersøgelse ikke blive iværksat uden parternes samtykke. Ønsker én af forældrene ikke at medvirke i undersøgelsen, eller afbryder en af dem sin deltagelse, kan statsamtet vælge at tillægge den manglende medvirken processuel skadesvirkning, det bliver et moment, der taler til ugunst for denne forælder.

En samværssags behandling i Civilretsdirektoratet

Statsamtets afgørelser om samvær kan påklages til Civilretsdirektoratet, hvor sagerne som regel alene bliver afgjort på grundlag af en gennemgang af sagens akter samt de skriftlige indlæg, som foræl-

45. Se nærmere om børnesagkyndige undersøgelser i Civilretsdirektoratet (1999): *Vejledning om behandling af samværssager*, november, 1999, s. 31-46.

drene sender til direktoratet i forbindelse med klagebehandlingen. Sagsbehandleren får således ikke et direkte indtryk af forældrene eller barnet. Dermed træder retlige normer stærkere i forgrunden, medens de skønsmæssige elementer mindskes.⁴⁶

Fremkommer der under klagesagens behandling nye oplysninger af betydning for sagens afgørelse, skal sagen sendes tilbage til statsamtet til fornyet afgørelse.

Kommunens og fogedrettens inddragelse i en samværssag

Kommunen har efter § 6 i Lov om social service pligt til at føre tilsyn med de forhold, hvorunder børn og unge under 18 år lever. Denne tilsynspligt indebærer, at kommunen skal være opmærksom på, om et barn har behov for støtte, og i givet fald undersøge forholdene nærmere. Vurderer kommunen, at et barn har problemer med en samværsordning, kan kommunen anbefale forældrene, at der gennemføres ændringer i barnets hverdag, fx ved at vejlede om muligheden for at søge statsamtet om ændring af samværet. Kommunen kan samtidig tilbyde foranstaltninger efter § 40 i Lov om social service som fx en personlig rådgiver eller en fast kontaktperson for barnet, yde familiebehandling eller anbringe barnet uden for hjemmet. Får statsamtet under sagens behandling kendskab til, at et barn har behov for særlig støtte, har statsamtet pligt til at underrette kommunen herom, jf. § 35 i Lov om social service. Ligeledes har statsamtet en underretningspligt, hvis det under sagsbehandlingen kommer frem, at et barn udsættes for vanrøgt eller nedværdigende behandling fra den ene eller begge forældres side, eller hvis barnet lever under forhold, der bringer dets sundhed eller udvikling i fare, jf. Lov om social service § 36. Underretningspligten kan blive aktuel både for en juridisk sagsbehandler og for en børnesagkyndig.

Statsamtet retter kun henvendelse til kommunen for at få oplysninger om en familie, hvis disse oplysninger skønnes at være relevante for samværssagen. Det betyder, at statsamtet i en række sager ikke

46. Jf. Betænkning nr. 1279/1994, s. 138.

indhenter oplysninger fra kommunen og heller ikke i øvrigt har samarbejde med kommunen.

I de sidste par år har der været øget opmærksomhed på at få udbygget samarbejdet mellem statsamtet og kommunen.⁴⁷ Tanken er, at et sådant samarbejde på længere sigt vil kunne dæmpe konfliktniveauet i en del af de samværssager, der kører op igen og igen, og som derfor er meget ressourcekrævende. Der har således bl.a. været peget på behov for:

- at få koordineret den rådgivning, kommunen tilbyder, med statsamtets § 28-rådgivning,
- at kommunens foranstaltninger over for børn i samvær bliver koordineret i forhold til eventuelle samværsproblemer, herunder i forbindelse med overvåget samvær,
- at der i sager, hvor både statsamtet og kommunen er involveret, alene bliver iværksat én undersøgelse af barnets forhold, hvor alle aspekter af dets forhold, herunder i relation til samvær, afdækkes samtidig,
- at der i de tunge samværssager holdes fælles møder i statsamtet med alle involverede parter – forældrene, deres kommunale sagsbehandlere og støttepersoner, misbrugskonsulenter, barnets psykolog og støtteperson mv.,
- og at der etableres en friere kommunikation mellem statsamt og kommune, blandt andet ved udpegning af kontaktpersoner.

Socialministeriet og Civilretsdirektoratet har iværksat et forsøgsprojekt mellem statsamtet og kommunen i Frederiksborg.

Fogeden kan ved tvang fuldbyrde de bestemmelser om samvær, som er truffet i statsamtet, jf. Retsplejelovens § 478, stk. 1, nr. 3. Fuldbyrdelsen kan ske enten ved anvendelse af tvangsbøder eller ved umiddelbar magtanvendelse, jf. Retsplejelovens § 536, stk. 1. De sager, der ender i fogedretten, er en lille og atypisk del af samværssagerne,

47. Se nærmere Nyhedsbrev fra Civilretsdirektoratet nr. 16, 2002, s. 36-58.

48. Se nærmere om fogedrettens rolle i samværssager Rothe, H. (2003): "Nogle aspekter af fogedrettens rolle i samværssager", *Hyldestskrift til Jørgen Nørgaard*, København: Jurist- og Økonomforbundets forlag, s. 341-352 og i Lund-Andersen, I. et al. (2003): *Familieret*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, s. 92-95.

hvor der er et højt konfliktniveau mellem forældrene.⁴⁸ Når fogeden modtager en henvendelse om udlevering af et barn, vil forældrene blive indkaldt til et møde på fogedens kontor. I langt de fleste sager vil det lykkes for fogeden at få forældrene til at finde en mindelig løsning på konflikten. Dette skyldes formentlig ofte, at fogedretten er sidste station i et langvarigt forløb, og at muligheden for at anvende tvang ligger latent under forhandlingen. Bliver parterne ikke forligt, vil sagen som oftest blive udsat, enten for at få inddraget en repræsentant fra kommunen eller for at få foretaget en undersøgelse af en børnesagkyndig, jf. Retsplejelovens § 536, stk. 1, 4. pkt. og stk. 2. En sådan undersøgelse kan belyse, om fuldbyrdelse skal afvises, fordi barnets sjælelige eller legemlige sundhed derved vil blive udsat for alvorlig fare, jf. Retsplejelovens § 536, stk. 1, 3. pkt. Fogeden kan ikke udsætte fuldbyrdelsen af samværet alene under henvisning til, at sagen er blevet påklaget til Civilretsdirektoratet, idet bestemmelser om samvær skal fuldbyrdes straks, jf. Retsplejelovens § 483. Civilretsdirektoratet har dog mulighed for at suspendere statsamtets afgørelse, så længe klagesagen behandles.⁴⁹

I samværssager vil fogeden normalt pålægge tvangsbøder, enten i form af løbende bøder på 200-1.000 kr. om dagen eller som en enkelt større bøde på 1.000-2.000 kr. Kun i ganske få tilfælde vil fogeden fysisk gennemtvinge samværet ved med magt at fjerne barnet fra bopælsforælderen, eventuelt med politiets bistand og under overværelse af en repræsentant fra kommunen. Når sagen er afsluttet, vil statsamtet få tilsendt en kopi af fogedrettens afgørelse.

Sammenfatning

Sager om samvær behandles af den administrative myndighed statsamtet med Civilretsdirektoratet som klageinstans. Når forældre er uenige om samvær, er der tale om en *partstvist*, og forældrene er som parter omfattet af de forvaltningsretlige sagsbehandlingsregler, herunder navnlig regler om udtaleret for parterne og begrundelse af afgørelsen. Samtidig skal en afgørelse om samvær træffes ud fra et

49. Se Danielsen, S. (1997): *Lov om forældremyndighed og samvær*, København: Jurist- og Økonomiforbundets Forlag, s. 325.

hensyn til en tredje person, idet der skal foretages en vurdering af “hvad der er bedst af hensyn til barnet”. Derved bliver barnet den vigtigste person, dog uden at barnet har nogen retlig partsstatus, men alene er sikret medindflydelse på afgørelsen gennem reglen i Forældremyndighedslovens § 29, hvorefter der som udgangspunkt skal føres en samtale med barnet. I en afgørelse om samvær er der således tre personers interesser på spil, hvor hensynet til barnets bedste skal afvejes over for de ønsker, forældrene har. Samværsager er også karakteriseret ved, at der hyppigt bliver inddraget sagkyndig bistand, og at afgørelserne i vidt omfang bliver truffet ud fra prognoser om fremtiden. Sagerne får herved en særlig karakter.

Når der ses på 1995-reformen, udstedes der forskellige signaler til myndighederne om, hvilke krav der skal stilles, for at en aftalt eller fastsat samværsret kan ophæves, eller for at der skal gives afslag på samvær. På den ene side anføres det, at der skal ske en lempelse af den hidtidige praksis, der angives at have været for vidtgående. På den anden side indføres det meget strenge kriterium, at en ophævelse eller et afslag på samvær skal være “påkrævet af hensyn til barnet”. Set fra sagsbehandlingens synspunkt er det lettere at forholde sig til det i loven nævnte kriterium end til, om der er tale om et område, hvor der kan ske en lempelse i praksis. Det eneste konkrete holdpunkt, der fremgår af forarbejderne, er, at det ikke længere i sig selv skal afskære for samvær, at der ingen forbindelse har været mellem barnet og den forælder, der søger om samvær, eller at kontakten har været begrænset.

SKILSMISSEBØRN OG SAMVÆRSKONFLIKTER: ET OVERBLIK

Skilsmissebørns samvær fungerer i almindelighed godt

I dette kapitel præsenteres det datamateriale, der ligger til grund for analyserne i de efterfølgende kapitler, og herunder giver vi også en overordnet karakteristik af de hovedmønstre, der tegnede sig i undersøgelsesmateriale. Indledningsvist kan det imidlertid være formålstjenligt at sætte det afgrænsede undersøgelsesfelt, børn i samværskonflikter, i forhold til skilsmissebefolkningens adfærd i almindelighed.

Når børn bliver involveret i et konfliktfyldt skilsmissecforløb, eller når der på et senere tidspunkt opstår vanskeligheder med at gennemføre samvær mellem forældre og børn, er der ofte tale om meget komplicerede problemstillinger. Disse problemstillinger har gennem de senere år ikke alene haft en betydelig bevågenhed i medierne, men optager også sindene i den familieretspolitiske debat. Man lader sig derfor nemt forlede til at tro, at dette område, der er kvalitativt komplekst, ud fra en mere kvantitativ betragtning også er betydeligt.

Ser man på de undersøgelser, der findes om skilsmissebefolkningens adfærd, er det imidlertid et andet billede, som tegner sig. Både danske og andre skandinaviske undersøgelsesresultater (fx Heide Ottosen, 1995, 1999, 2000; Moxnes, 1999; Jensen, 1997) har konsistent dokumenteret, at langt de fleste forældrepar formår at etablere et fortsat forældreskab om fællesbørnene efter samlivsbruddet. Det sker i et samarbejde, som for flertallets vedkommende fungerer rimeligt gnidningsfrit, og uden at forældrene behøver myndighedernes

hjælp til at få afgjort indbyrdes konflikter om, hvordan samværet skal foregå. Udviklingstendensen har gennem de senere år været karakteriseret ved, at samværet mellem børn og samværsforældre er blevet mere omfattende, ligesom flere forældre vælger at beholde den fælles forældremyndighed efter samlivsbruddet. Som sådan vidner befolkningens adfærd om, at forældreskabet er blevet mere ligestillet. På den anden side skal man også være opmærksom på, at det er blevet mere "omkostningsfrit" at bevare den fælles forældremyndighed, idet den med lovændringen i 1995 er blevet indholdsmæssigt udtyndet og ikke længere forudsætter den samme grad af enighed som før i relation til bl.a. samværet.

En mindre gruppe børn mister kontakten til den anden forælder i perioden efter samlivsbruddet. Ud fra undersøgelser, som er gennemført blandt yngre danske børn, skønnes omfanget at være 10-15% (Heide Ottosen, 2000a; Christoffersen, 1996; Socialforskningsinstituttet, 2003).¹ Flere undersøgelser har søgt at belyse, hvad årsagen hertil er. Disse viser, at den hyppigst forekommende enkeltstående forklaring er, at samværsforælderen ikke ønsker at se barnet (Christoffersen, 1996; Heide Ottosen, 1997, 2000a). Hvordan billedet tegner sig for ældre skilsmissebørn, der formodentlig ofte selv ønsker indflydelse på samværet, er ikke klart.

En nyere undersøgelse (Heide Ottosen, 2000a, 2004), der er baseret på forløbsdata blandt danske småbørnsfamilier, belyser, hvilke bagvedliggende faktorer der har indvirkning på udformningen af det fortsatte forældreskab, og hæfter sig især ved to konsistente mønstre: For det første så udformningen af det fortsatte forældreskab efter samlivsbruddet ud til at være betinget af, hvordan forældreskabet var organiseret, allerede inden forældrene gik fra hinanden. I kernefamilier med et tilnærmet ligestillet forældreskab, dvs. hvor begge forældre havde været aktivt involveret i omsorgen for barnet helt fra fødslen, fik man efter samlivsbruddet hyppigere fælles forældremyndighed og en udstrakt samværsordning end i kernefamilier, hvor moren på mere traditionel vis havde haft det primære omsorgsansvar.

1. Baseret på endnu upublicerede opgørelser fra Socialforskningsinstituttets børneforløbsundersøgelse, der blev indsamlet i 2003. Jf. også Heide Ottosen, 2004.

For det andet så også fædrenes forsørgerpotentialer ud til have betydning for, om de bevarede de sociale og legale bånd til børnene. Det var således de bedrestillede mænd, der hyppigst bevarede et tæt tilknytningsforhold til deres børn efter samlivsbruddet, mens tendensen var, at de socio-økonomisk svage fædre blev selekteret fra i både retlig og social forstand. Den dobbelthed, der er knyttet til nutidens manderolle, mellem både at skulle være en moderne, nærværende og empatisk far og samtidig skulle varetage en traditionel forsørgerrolle, afspejlede sig således i undersøgelsen. Samtidig vidner undersøgelsesresultaterne om, at de ændringer, der er sket med familiebandene som følge af moderniseringsprocessen, har forskellige konsekvenser afhængigt af, hvor på den sociale rangstige man befinder sig.

Undersøgelsens resultater afspejler endvidere, at intrafamiliære faktorer, dvs. den indbyrdes relation mellem forældrene før samlivsbruddet, har sammenhæng med, hvordan det senere fortsatte forældreskab kommer til at fungere. Har familielivet været præget af sociale belastninger, som fx vold og misbrugsproblemer, påvirker det – ikke overraskende – post-kernefamilielivet negativt. Omvendt har fædrenes evne til at komme igennem skilsmisseprocessen på en synkron og konsensuspræget måde positiv sammenhæng med omfanget af det efterfølgende samvær mellem barnet og samværsforælderen, og om der bliver etableret et udstrakt forældresamarbejde. Disse intrafamiliære faktorer, der indikerer, om forældrerelationen i tiden før og omkring samlivsbruddet befinder sig i et spændingsfelt mellem magt og afmagt, viser sig især at være udslagsgivende i de tilfælde, hvor der opstår samværskonflikter.

Samme undersøgelse søgte også at indkredse, hvor mange småbørn der omfattes af samværskonflikter. Blandt de børn, der havde oplevet forældrebrud, havde knap hvert femte barn været omfattet af problemer omkring samværet, som havde medført, at den ene eller begge forældre var gået til statsamtet. Undersøgelsen kunne ikke belyse, hvad vanskelighederne havde drejet sig om, eller hvor intens konflikten mellem forældrene var. Den viste dog, at der i knap halvdelen af tilfældene var tale om såkaldte gengangersager, dvs. om forløb med flere samværsager i statsamtet. Gengangersager kan ses som en indikator på, at konfliktniveauet mellem forældrene er så højt, at det ikke er muligt at nå til indbyrdes enighed om, hvordan samværet skal foregå.

Sætter man børneforløbsundersøgelsens oplysninger om samværskonflikter i forhold til den samlede børnebefolkning som helhed, er det omkring fire procent af alle danske børn, der i en eller anden grad er omfattet af de problemstillinger, som nærværende undersøgelse omhandler, og to procent, der i særlig grad er omfattet af samværsvanskeligheder.² Man kan derfor ikke sige, at der er tale om en problemstilling, som er omfangsmæssigt betydelig.

Hvornår går forældre til statsamtet om samvær?

Sager om samvær kan opstå i forbindelse med, at forældrene ophæver samlivet og skal tage stilling til, hvem der skal have barnet boende, og hvor meget samvær barnet skal have med den anden forælder. I denne sammenhæng kan det også komme på tale at ændre ved forældremyndigheden. En spørgeskemaundersøgelse, som blev gennemført blandt forældrepar med kontakt til statsamtene, viste imidlertid, at det er relativt sjældent, at samværsproblemerne opstår på dette tidspunkt (Heide Ottosen, 1999b). Blandt de forældre, der henvendte sig til statsamtet for at få ægteskabet opløst, var det altdominerende flertal på forhånd blevet enige om forældremyndigheden, samværet, og hvor barnet skulle bo. Erfaringen viser imidlertid også, at nogle forældrepar for at få rene linjer beder statsamtet om at nedfælde den indgåede aftale i en såkaldt samværresolution. Kun et mindretal – skønsmæssigt 15% – af de forældrepar, der stod foran en separation/skilsmisse, var uenige om, hvordan samværet skulle foregå.

I to ud af tre tilfælde opstår sager om samvær først en tid efter, at forældrene har opløst forholdet. En del af de forældre, der henvender sig til statsamtet, er tidligere samboere, der jo ikke som ægtefæller behøver at gå til statsamtet, når forholdet opløses. Den pågældende undersøgelse viste, at sager, der opstod på dette tidspunkt, oftest udsprang af, at forældrene ikke selv kunne nå til enighed om samværsspørgsmålet. Derfor ønskede den ene eller begge forældrene at

2. Baseret på børneforløbsundersøgelsens tredje dataindsamling, hvor børnene var 7 år gamle (Socialforskningsinstituttets børneforløbsundersøgelse, 2003)

bruge statsamtet som en konfliktløsningsinstans. De adspurgte forældre karakteriserede altovervejende samarbejdsrelationen til den anden forælder som konfliktfuld eller ikke-eksisterende. Kun en fjerdedel af forældrene beskrev samarbejdsrelationen med termer, der tilnærmelsesvist kunne muliggøre en konstruktiv dialog.

Grundtanken i lovgivningen er, at man vil opnå et bedre resultat, hvis de uenige forældre selv formår at løse deres konflikt, frem for at myndighederne skal træffe afgørelsen. Statsamtterne har derfor gennem en årrække tilbudt børnesagkyndig rådgivning, og gennem de seneste år er også konfliktmægling blevet anvendt som et redskab til at dæmpe eller løse konflikten delvist eller helt. Undersøgelser har for det første vist, at statsamtternes praksis (og ressourcetildeling) er ganske varieret, når det gælder børnesagkyndig rådgivning (Wille, 1999; Heide Ottosen, 1999b). For det andet tyder eksisterende opgørelser på, at konfliktmægling, der er et mere omfattende tilbud, tegner til at være et mere effektivt konfliktløsningsredskab end den børnesagkyndige rådgivning, som i sammenligning mere fremstår som en "skrabemodel" (Civilretsdirektoratet, 2002). Endelig har flere undersøgelser om rådgivning og mægling til skilte forældrepar vist, at selv om nogle formår at dæmpe eller løse konflikter ad denne vej, så er det ikke dem alle. Navnlig i de tilfælde, hvor konflikten viser sig at være intens, og forældrene ikke er i stand til at kommunikere, er succesraten beskedent (Heide Ottosen, 1999b; Ekeland & Myklebust, 1996, 1997; Christensen & Henriksen, 1999).

Ifølge Civilretsdirektoratets oplysninger behandler de danske statsamter ca. 10.000 samværsager på årsbasis. Flertallet drejer sig om såkaldte detailforhold, fx om, på hvilken tid og hvilket sted børn skal afleveres og hentes, mens ca. 3.000 sager drejer sig om samværets overordnede omfang. Samværets "overordnede omfang" dækker i videste forstand, om der skal fastsættes samvær eller ej, eller om et fastsat samvær skal suspenderes eller ophæves. Men det kan også dreje sig om ændringer af et allerede fastsat samvær (udvidelse eller begrænsning) eller særlige vilkår, fx om samværet skal være overvåget. I langt de fleste tilfælde drejer ansøgningerne sig om at få fastsat en samværsordning for første gang (77%), mens en mindre andel vedrører udvidelse (11%), begrænsning (5%) eller suspension/ophævelse af samværet (5%) (Civilretsdirektoratet, 2002). Da ansøgninger om fastsættelse og udvidelse af samværet altovervejende søges af den

Tabel 3.1

Andele af sager om samværrets overordnede omfang, hvori statsamtet gav ansøgeren medhold i ansøgningen, opdelt efter om forældrene indbyrdes var helt, delvist eller ikke enige om samværrets omfang. 1. halvår 2001. Procent og antal.

Ansøgningens indhold

	Forældrenes grad af enighed							
	Alle sager		Enige		Delvist enige		Ikke enige	
	Pct.	N=	Pct.	N=	Pct.	N=	Pct.	N=
Fastsættelse (***)	94	1.289	99	740	98	240	78	309
Udvidelse (***)	72	203	91	80	76	29	64	94
Begrænsning (*)	47	82	71	21	60	10	35	50
Ophævelse/suspension (-)	74	93	70	20	100	2	75	71

* angiver, at der er statistisk signifikant forskel betinget af enighedsgrad, undtagen i kategorien "suspension".

samværsberettigede, mens ansøgninger om indskrænkning hidrører fra bopælsforælderen, er det altså primært fædrene, der henvender sig til statsamtet.

Som omtalt ovenfor er en del af de forældrepar, der kontakter statsamterne, overordnet enige om, hvordan samværet skal foregå, allerede når de henvender sig. Andre forældrepar formår – ved hjælp af den børnesagkyndige rådgivning, konfliktmægling eller samtaler med den juridiske sagsbehandler – selv at nå til frem til enighed om en aftale undervejs i sagsbehandlingsprocessen. I ca. 1.300 af de i alt 3.300 sager, som statsamterne behandlede i 2001³ om det overordnede omfang, altså 1/3, var der imidlertid uenighed. Det er i disse tilfælde, at statsamtet kommer til at fremstå som beslutningstageren, der skal træffe en afgørelse i sagen.

Tabel 3.1 viser udfaldet på de samværsansøgninger, som statsamterne behandlede i 1. halvår 2001. Det er i realiteten kun interessant at opholde sig ved uenighedssagerne, dvs. der, hvor forældrene ikke var helt eller delvist enige om samværrets omfang. Tabellen viser, at

3. Da analysen i de efterfølgende kapitler er baseret på afgørelser fra 2001, tages der også her udgangspunkt i statistiske opgørelser fra samme periode.

78% af de forældre, der søgte om førstegangsfastsættelse, og 65% af dem, der søgte om udvidelse af samværet, fik medhold i deres ansøgning. Blandt dem, der søgte samværet begrænset, var den tilsvarende andel kun 35%. Et flertal af de ansøgninger, der drejede sig om få samværet ophævet eller suspenderet, blev imødekommet. I sidstnævnte kategori er også halvstore og ældre børn, der ikke ønsker at være omfattet af en resolution, men selv vil bestemme, hvornår samværet skal foregå.

Det billede, der ud fra disse fordelinger tegner sig af statsamternes afgørelsespraksis er alt i alt, at det er de samværsberettigede forældre, der bliver tilgodeset, når statsamtet optræder som beslutningshaver i uenighedssager. Bedømt ud fra det statistiske grundlag efterlever statsamterne således i meget vid udstrækning lovens intentioner om, at kontakten mellem barnet og den samværsberettigede skal søges bevaret, også når forældre ikke er enige. Set ud fra et kønspolitisk perspektiv kan det være nærliggende at konkludere, at statsamterne favoriserer fædrene til fordel for mødrene. En sådan antagelse kan imidlertid ikke eftervises. Når man i analysen tager højde for, hvem der er bopæls- hhv. samværsforælder til barnet, er der ikke forskelle på, hvor hyppigt mødre og fædre får medhold eller afslag, jf. bilagstabell 3.1. Ud fra det statistiske grundlag ser det statsamtligt afgørelsessystem med andre ord ud til at agere kønsneutralt. Kønsforskellene er strukturelt bestemt af, at de fleste børn kommer til at bo sammen med deres mor, når samlivet ophæves. Og denne ordning slutter et stort flertal af nyskilte fædre og mødre selv op om (Heide Ottosen, 1999a).⁴

Når de komplekse samværsager påklages

I en del af de sager, hvor forældrene er så uenige, at statsamtet må træffe afgørelsen, vælger den af forældrene, som ikke har fået medhold, at klage til Civilretsdirektoratet. Civilretsdirektoratet fungerer

4. Undersøgelsen om forældreparts kontakt med statsamterne viste, at 84% af de nyskilte fædre og 90% af mødrene angav, at der var enighed om, hvor barnet skulle bo efter samlivsbruddet.

Figur 3.1

Antal sager om samvær i statsamtterne årligt (2001).

				Samplets andel:
Alle sager i statsamtterne om samvær: 10.401 årligt		↙		0,7 pct.
Heraf afgørelser om detailforhold (fx tid og sted for aflevering): 7.101	Heraf afgørelser om det overordnede omfang af samvær: ⁵ 3.300		↙	2,3 pct.
	Heraf er forældre helt eller delvis enige: ca. 2.000	Heraf er forældre uenige, og statsamtet bliver beslutningstager: ca. 1.300. Heraf:		6 pct.
		Nogle affinder sig med resultatet: ?	Andre klager til Civilretsdirektoratet:?	ca. 12 pct.?
			↙	
			Heraf indgår som grundlag for kvalitativ analyse: 75	

således som en klageinstans. Alle de sager, der indgik i denne undersøgelse, havde det fællestræk, at de ud over at have været behandlet i statsamtterne også var blevet påklaget til Civilretsdirektoratet.

Der findes ingen præcise opgørelser over, hvor stor en andel af statsamtternes afgørelser, der går videre som klager til Civilretsdirektoratet. Et skønsmæssigt, men formentlig ikke helt urealistisk bud er, at det gælder halvdelen af de sager, hvori forældrene er uenige. For nærværende undersøgelse er det et analytisk problem, at omfanget ikke kendes, fordi man dermed ikke har kontrol over den selektion, der sker med undersøgelsessamplet. Men da man ikke kan tage det for givet, at den personkreds, der klager til Civilretsdirektoratet er repræsentativ for de uenige forældrepar, hvis sager bliver afgjort af statsamtterne, må man som udgangspunkt gå ud fra, at der foreligger et selektionsbias. Spørgsmålet er, hvem det er, der affinder sig med

5. Heraf også sager, hvori der udfærdiges en samværsresolution, uden at forældrene er uenige.

statsamtets afgørelser, og hvem der klager? Der kan opstilles forskellige hypoteser: En meget indlysende antagelse er, at den personkreds, der klager over afgørelser, besidder særskilte ressourcer af uddannelsesmæssig, økonomisk, kulturel eller psykologisk karakter.⁶ Det indebærer i givet fald, at de svage børnefamilier/forældre er blevet sorteret fra. En konkurrerende hypotese er, at det er de mest komplekse sager, hvor konfliktniveauet er meget intenst, eller hvor forældre oplever, at de med statsamtets afgørelse er blevet virkelig uretfærdigt behandlet, som finder vej til Civilretsdirektoratet. Denne hypotese indebærer, at de mest trivielle afgørelsessager bortselekteres.

Ud fra de statistiske indberetninger, som Civilretsdirektoratet selv indsamler om samværsafgørelser,⁷ er det muligt at tilvejebringe et indtryk af, om sagerne i statsamter og Civilretsdirektoratet – ud fra de kriterier, som det familieretlige forvaltningssystem selv lægger vægt på – adskiller sig fra hinanden. Disse kriterier er oplysninger om barnets alder, søskendeforhold, hvem det bor hos, forældremyndighedsfordeling, hvad ansøgningen vedrører og fra hvem den kommer. For at belyse selektionsprocessen er det kun relevant at fæstne sig ved de sager, hvor forældrene ikke er enige. En sammenstilling viser, jf. bilagstabel 3.2, at der er visse forskelle. For det første er der i de sager, som påklages til Civilretsdirektoratet, kun halvt så mange forældrepar med fælles forældremyndighed som i statsamternes uenighedssager. Dette er et tegn på, at der i disse sager er begrænset symbolsk vilje til et fortsat forældreskab. For det andet viser materialet, at personkredsen og ansøgningernes indhold er forskellige. Statsamternes ansøgninger vedrører – ikke overraskende – hyppigt førstegangsfastsættelse af samvær (59%), som hidrører fra samværsforældre (70%), mens sagerne i Civilretsdirektoratet markant hyppigere drejer sig om ændringer af en allerede fastsat samværsordning. Der klages enten over, at statsamtet ikke har villet udvide samværet (samværsforælderen), men – relativt set – især over, at det ikke er blevet begrænset (bopælsforælderen). Det betyder, at ansøgninger fra bopælsforældre forekommer dobbelt så hyppigt i

6. Problemstillingen om den sociale selektion, der evt. sker med ankesager, er i dansk sammenhæng endnu ikke særligt belyst, heller ikke inden for det sociale område.

7. Og som blev stillet til rådighed for særkørsler til denne undersøgelse.

Civilretsdirektoratets sager (42%) som i statsamternes uenigheds-sager (20%).

Alt i alt understøtter disse oplysninger hypotesen om, at det er afgørelser over sager med mere komplekse problemstillinger, som bliver påklaget til Civilretsdirektoratet, samt at det især er bopælsforældre, der føler sig urimeligt behandlet af statsamterne. Undersøgelsen kan ikke bedømme, om det især er de ressourcestærke forældre, der påklager statsamtets afgørelser. De 75 sager, som danner grundlag for nærværende analyse, er på alle relevante/kendte parametre repræsentative for de samværssager, der i øvrigt ankes til og bliver behandlet i Civilretsdirektoratet.⁸

Overordnede mønstre ved de sager, der indgår i denne undersøgelse

De sager, der indgik som undersøgelsens datamateriale, bestod kun sjældent af en afgørelse på en enkelt ansøgning. Det skyldes, at statsamterne opbygger og arkiverer deres sager som dossiers: Når et barns forældre første gang henvender sig til statsamterne om et samværsproblem, oprettes en sag, og alle efterfølgende akter, der vedrører samværet for dette barn, arkiveres på samme sag/journalnummer. Det betyder, at man har mulighed for at følge, hvordan en skilsmisefamilies historie udvikler sig over en årrække, hvis forældrene har været i kontakt med statsamtet flere gange.

Som følge af den måde, hvorpå undersøgelsen er konstrueret, indeholdt de sager, der indgik i analysen, stort set altid mindst to afgørelser: En samværsafgørelse fra statsamtet og en afgørelse fra Civilretsdirektoratet på klagen over statsamtets afgørelse.⁹ Det var imidlertid undtagelsen snarere end reglen, at et dossier kun indeholdt to afgørelser. I de fleste tilfælde var der tale om såkaldte gengangersager med flere afgørelsesforløb. Tilsammen var der i de 75 sager truffet

8. Testet gennem sammenligning af statistisk baserede indberetningskemaer i Civilretsdirektoratet.

9. Der er i data enkeltstående tilfælde af sager uden afgørelser. Konflikten kan være bilagt, fordi forældrene selv undervejs i processen er nået til enighed, eller sagen kan være uafsluttet på det tidspunkt, hvor vi modtog kopi af sagsakterne.

400 afgørelser, i gennemsnit svarende til lidt mere end fem afgørelser pr. sag, men der var en betydelig spredning, fra to til omkring tyve afgørelser.¹⁰

Som antallet af afgørelser var også det tidsforløb, sagerne strakte sig over fra den første til den (foreløbigt) sidste afgørelse, et parameter for sagernes kompleksitet. I nogle tilfælde – og igen undtagelsesvist – var der i datamaterialet tale om situationsbestemte og afgrænsede forløb, hvor sagerne fandt en afslutning inden for få måneder. I de fleste tilfælde strakte uenighederne sig imidlertid over flere år, i gennemsnit ca. to år, og kunne i nogle tilfælde begynde allerede få måneder efter barnets fødsel. 13 af sagerne havde kørt i fem år eller mere, og en del sager var fortsat verserende, da denne undersøgelse blev påbegyndt. Sagernes endelige udfald var derfor ikke kendt, fordi forældrene kunne blive ved med at fremsende nye ansøgninger eller klager. Der var en sammenhæng mellem sagernes omfang (tykkelsen i cm), antallet af afgørelser, tidsforløbet og konfliktintensiteten i sagerne. De tynde sager om tids- og situationsbestemte konflikter var oftest de indholdsmæssigt mindst komplekse og rummede ud fra akterne at dømme et lavere konfliktniveau. Alligevel var sammenhængen ikke entydig. I nogle, relativt nystartede og derfor endnu tynde, sager virkede konfliktniveauet intenst og dermed måske som en forsmag på, at man i statsamtterne stod over for et langstrakt forløb med en gangersager.

Børnene i sagerne

I overensstemmelse med de statistisk baserede oplysninger fra statsamtterne, afspejlede også denne undersøgelse, at det fortrinsvis er yngre børn, der bliver involveret i samværskonflikter. På det tidspunkt i 2001, hvor sagerne blev behandlet i Civilretsdirektoratet, var $\frac{2}{3}$ af børnene mellem 3 og 8 år. Kun 8% af børnene i datamaterialet var, da samværssagen i 2001 blev afgjort af Civilretsdirektoratet, omfattet af fælles forældremyndighed, hvilket er en markant lavere andel end i skilsmissebefolkningen som helhed (ca. 60%).¹¹ Det var

10. 17 sager rummede 0-2 afgørelser; 31 sager 3-5 afgørelser, 15 sager 6-8 afgørelser og 12 sager 9-20 afgørelser.

11. Baseret på børneforløbsundersøgelsernes anden dataindsamling i 1999 blandt 5.000 børn på ca. 3½ år (Heide Ottosen, 2000).

Tabel 3.2

Samværshyppighed blandt børn i almindelighed (7-årige i 2003) i statsamtssager, herunder også i de komplekse uenighedsager (1. halvår 2001).

Samværssager i statsamterne								
	Skilsmissebørn generelt (3) (N=954)		Alle sager (N=1.657)		Uenighed (N=517)		Kvalitativ undersøgelse (N=74)	
	N=	Pct.	N=	Pct.	N=	Pct.	N=	Pct.
Børn uden samvær	126	13	149	9	125	24	21	28
Børn med samvær	828	87	1.508	91	392	76	53	72
Samværshyppighed ¹								
Hver uge el. hyppigere	192	23	18	1	4	1	1	2
Hver anden uge (+ evt. hverdag)	470	57	1.124	77	240	66	31	62
Hver 3. uge eller sjældnere	74	9	112	9	36	9	4	8
Andet ²	92	11	188	13	82	23	14	28
I alt	828	100	1.434	100	362	100	50	100
Børn m. overvåget samvær	-	-	86	6	47	12	8	16

1. Statsamtssagerne: Der mangler for nogle børn oplysninger om samværshyppighed.

2. Statsamtssagerne: Inkl. børn, der kun har en enkelt dags samvær i det pågældende halve år.

3. Socialforskningsinstituttets børneforløbsundersøgelse, 2003.

fortrinsvist moren, der var forældremyndighedsindehaver og bopælsforælder (85%). Set i et forløbsperspektiv havde det imidlertid ikke været sådan for alle fra sagens start. Nogle sagsforløb afspejlede, at der i perioden efter samlivsbruddet havde været fælles forældremyndighed, som efterfølgende var blevet overført til den ene af forældrene, enten på baggrund af en indbyrdes aftale eller på baggrund af en forældremyndighedssag ved domstolene. En tidligere undersøgelse (Heide Ottosen, 2000a) har påvist en stærk sammenhæng mellem forekomst af forældremyndighedssager ved domstolene og efterfølgende samværskonflikter ved statsamterne.

På det tidspunkt i 2001, hvor sagen blev behandlet i Civilretsdirektoratet, var det godt ¼ af børnene i undersøgelsen, der ikke var omfattet af en samværsordning, enten fordi samværet ikke var fastsat, eller fordi det (evt. midlertidigt) blev suspenderet eller ophævet. (Antallet af børn uden samvær steg dog fra 21 til 28 frem til 2003.) For de

børn, der havde samvær, var den hyppigst forekommende ordning samvær hver anden weekend, jf. tabel 3.2. En ganske stor andel havde et "andet" samvær end det, der falder inden for de sædvanlige kategorier. For undersøgelsens børn dækkede det oftest over, at der var samvær nogle timer eller en hel dag i tilknytning til en weekend, men uden at der var overnatning hos samværsforælderen. Når man bredt ser på, hvordan samværsordninger organiseres for børn, er tendensen, jf. tabellen, at jo mindre kompleks situationen omkring samværet er, desto hyppigere er der kontakt mellem barnet og samværsforælderen. Skilsmissebørn i almindelighed er således betydeligt oftere end børn i de komplekse afgørelsessager omfattet af en ordning med megen kontakt. Bedømt ud fra det statistiske grundlag ser det således umiddelbart ud til, at statsamterne gennem deres afgørelsespraksis er forsigtige med at tildele omfattende samvær til børn, der er involverede i de meget konfliktbetonede sager. Bevæggrunden(e) hertil lader sig ikke belyse ud fra de kvantitative opgørelser, men vil fremgå i de efterfølgende kapitler, som går "bag om tallene". Det var omkring 60% af børnene i undersøgelsen, der havde mindre end det, statsamterne selv definerer som normalt samvær.

Forældrenes profil

Som nævnt ovenfor er det velkendt fra andre undersøgelser – både danske og udenlandske – at skilsmisser/samlivsbrud har en social slagside. Børn fra familier med få socio-økonomiske ressourcer har større sandsynlighed for at opleve, at forældrene går fra hinanden, end børn fra bedrestillede familier (fx Heide Ottosen, 1997, 2000a). En tidligere undersøgelse (Heide Ottosen, 1999b) har vist, at den sociale polariseringstendens især gør sig gældende for børn, der er involveret i samværskonflikter, hvor andelen af socialt marginaliserede og arbejdsløse forældre er betydeligt højere: $\frac{1}{3}$ af mødrene og $\frac{1}{6}$ af fædrene var uden for arbejdsmarkedet mod 8% hhv. 3% i børnebefolkningen som helhed. Det er med andre ord ikke et repræsentativt udsnit af befolkningen, som statsamterne kommer i kontakt med.

For behandlingen og afgørelsen af en samværssag er forældrenes socio-økonomiske position i princippet underordnet. Sagsbehandleren skal behandle direktøren og bistandsklienten ens, og det er derfor uden interesse for sagsbehandlingen, hvilken socialgruppe barnet tilhører. Det materielle velfærdsaspekt kan derfor ikke anses for at være et afgørende rationale, når statsamterne skal træffe afgørelser om sam-

Tabel 3.3

Forældrenes beskæftigelsesmæssige situation, oplyst ud fra sagsakterne (N=71).¹

	Procent	Antal
I beskæftigelse, heraf:	65	46
Beskæftigelse ej oplyst	15	7
Forudsætter ingen erhvervsudd.	35	16
Forudsætter efg	41	19
Forudsætter videregående udd.	9	4
I uddannelse	4	3
Uden beskæftigelse	31	22
I alt	100	71

1. Opgørelsen er baseret på individniveau. Af de 150 forældre, som de 75 sager omhandlede, var beskæftigelsessituationen oplyst for 71 personer, mens der for 79 personer ikke fandtes oplysninger herom.

vær under hensyn til barnets bedste. Statsamternes sagsbehandlere foretager derfor heller ingen systematiske registreringer om forældrenes beskæftigelsesforhold, men en del af sagerne i nærværende undersøgelsesmateriale indeholdt alligevel disse informationer på baggrund af oplysninger fra forældrene selv. Alt i alt var der oplysninger om beskæftigelsesforholdene for ca. halvdelen af forældrene. Som det fremgår af tabel 3.3, bekræftede datamaterialet de sammenhænge, der kendes fra andre undersøgelser, idet mindst en tredjedel af forældrene var uden for arbejdsmarkedet, enten fordi de var arbejdsløse eller på andre offentlige indkomstoverførsler. Også blandt de forældre, som var i beskæftigelse, kunne en social slagside iagttages, idet de dobbelt så hyppigt som den almindelige børnefamiliebefolkning var beskæftiget inden for områder, der ikke forudsætter nogen erhvervsuddannelse. Forældre med videregående uddannelser var til gengæld meget svagt repræsenteret i de komplekse samværsager. Alt i alt tegner der sig således et billede af en personkreds, hvor ganske mange befinder sig i en marginaliseringszone i forhold til arbejdsmarkedet.

Ud over forældrenes lavere beskæftigelsesgrad er der i datamaterialet indikatorer på, at en betydelig del af de børn, der er involveret i samværskonflikter, lever i familieforhold med andre sociale belastningsfaktorer, fx fordi forældrene har misbrugsproblemer, er involveret i kriminalitet eller polititilhold, har psykiske lidelser eller er i kontakt med de sociale myndigheder i kommunen, jf. tabel 3.4.

Tabel 3.4

Sager med tegn på sociale problemophobninger (N=75).

	Moren		Faren		Barnet		Sager i alt	
	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal
Kontakt med den kommunale socialforvaltning (børn- og unge-/familie-afd.)	11	8	15	11	12	9	35	26
Kontakt med det psykologiske/psykiatriske hjælpeapparat	13	10	9	7	12	9	27	20
Kontakt med politi/retsvæsen/fængsel	9	7	33	25	•	•	39	29
Rusmiddel- og andre misbrugsproblemer	8	6	25	19	•	•	28	21
Sager, hvori mindst et af problemerne forekommer	31	23	51	38	21	16	57	43

Tabel 3.4 viser for det første, at der i en tredjedel af sagerne var oplysninger om, at enten den ene eller begge forældre og i visse tilfælde også barnet havde kontakt med socialforvaltningens børne- eller familieafdeling, typisk fordi der var foretaget en indberetning til de sociale myndigheder over forholdene i barnets familie, eller fordi myndighederne af andre grunde var bekymret for barnet. Der var også eksempler på, at barnets bopælsforælder modtog sociale hjælpeforanstaltninger (hjemme-hos'er, familieværksted etc.), eller at det barn, samværskonflikten drejede sig om, var eller havde været anbragt uden for hjemmet.

For det andet viser tabellen, at der i hver fjerde sag var oplysninger om, at forældre og/eller børn modtog psykologisk eller psykiatrisk behandling. I opgørelsen over kontakten med det psykologisk/psykiatriske hjælpeapparat blev alene medtaget den kontakt til behandlingssystemet, som lå ud over selve samværssagen, dvs. en kontakt, som var foranstaltet af forældrene selv eller andre instanser end statsamtet. Børnesagkyndige undersøgelser iværksat i forbindelse med samværskonflikten (eller i forbindelse med en forældremyndigheds-sag) indgik således ikke. Der kunne være tale om, at barnet havde kontakt med fx en skolepsykolog eller var indlagt på en børnepsykiatrisk afdeling, eller at moren eller faren gik i terapi, fx i forbindelse

med håndteringen af samlivsbruddet, eller havde egentlige psykiatriske lidelser, som evt. kunne medføre indlæggelser.

For det tredje indeholder tabellen oplysninger om kontakt til politi, retsvæsen og fængselsmyndigheder. Opgørelsen indbefattede både tilfælde, hvor den ene forælder (typisk moren) politianmeldte den anden (typisk for vold eller andre grænseoverskridende handlinger). Ligeledes blev de sager, hvor den ene forælder (typisk moren) havde polititilhold mod den anden medtaget. I den anden ende af spektret var de sager, hvor en forælder var blevet sigtet, dømt eller afsonede en straf. Der var i undersøgelsesmaterialet både eksempler på spiritusdomme, behandlingsdomme og domme, der medfører fængselsophold, fx pga. narkokriminalitet. Alt i alt fandtes sådanne oplysninger i ca. 40% af sagerne, og som det ses af tabellen, var det hyppigst barnets far, der havde været i kontakt med denne del af retsvæsnets.

Endelig blev der i undersøgelsen også foretaget en opgørelse over oplysninger om forskellige former for misbrugsproblemer. Der blev medtaget sager, hvor rusmiddelproblemer (alkohol, hash) og misbrug af hårde stoffer blev inddraget i samværssagen af den ene eller anden forælder eller af andre instanser, og hvor misbruget efter vort skøn af sagen forekom at være underbygget. Denne problemstilling var aktuel i mere end hver fjerde sag. Undersøgelsen viste, at i stort set alle sager, hvor moren havde (evt. haft) et misbrugsproblem, optrådte faren med tilsvarende problemer, således at der var et betydeligt overlap.

Undersøgelsen viser, at der generelt var en tendens til overlap mellem forekomsten af de forskellige sociale problemtyper, jf. også kapitel 5. Ser man samlet hen over sagerne, var det i 43 sager, svarende til 57% af sagerne, at mindst en af de ovennævnte sociale problemtyper forekom, og som det ses af tabellen kunne dette i meget vidt omfang tilskrives forhold hos barnets far.

Den faktiske målgruppe: socialt udsatte børn

Knyttede oplysningerne om de sociale problemtyper sammen med indikatorerne for økonomiske belastningsforhold (dvs. arbejdsløshed), jf. ovenfor, var det i 60% af sagerne, at der omkring barnets familieliv hos enten bopæls- eller samværsforælderen var indikatorer på social marginalisering eller udsathed. Tendenserne i undersøgelsen

sesmaterialet understøttes af forskningsresultater om forældremyndighedssager fra Norge og Sverige, der tilsvarende har fundet, at de børn, som involveres i konflikter, hyppigt hidrører fra socialt svage familier (Koch, 2000; Rejmer, 2003).

At der er en sammenhæng mellem social udsathed og risiko for at blive at involveret i en samværskonflikt, er en pointe, der er overordentligt vigtig at få fremhævet, fordi der synes at herske en almindelig forståelse af – også i juridiske/familieretspolitiske kredse – at det er almindelige gennemsnitsbørn, der omfattes af samværskonflikter.¹² Dette afspejler sig fx i systemets eget foranstaltningsrepertoire, der med bl.a. rådgivnings- og mæglingsbestræbelser er baseret på en udbredt tiltro til, at man kan appellere til forældres sunde fornuft gennem kommunikation og dialog. Det er vist i andre undersøgelser, at det især er de velfungerende, veluddannede forældre, der profiterer af disse ordninger (Heide Ottosen, 1999b; Christiansen & Henriksen, 1999).

Nærværende undersøgelsesfund dokumenterer, at en ganske stor del af børnene lever i opvækstvilkår, som alt andet lige må siges at befinde sig på randzonen af, hvad man i almindelighed forstår ved et normalt og gennemsnitligt familieliv. Målgruppen for statsamtets foranstaltninger er således i vid udstrækning børn, der i forvejen er socialt belastede, og for hvem samværskonflikten bliver yderligere en belastningsfaktor. Dette giver problemstillingen om barnets bedste en skærpet mening, ikke mindst fordi det inden for forskningsparadigmet om risici i barndommen er en udbredt antagelse, at en belastningsfaktor som fx et kompliceret samvær vil være mere risikoskabende, hvis der i forvejen er sociale problemophobninger, end hvis denne belastning er den første i barnets liv (jf. fx Jørgensen, 1999). Undersøgelsens fund kan derfor ikke kun lægge op til, at de involverede børns problemer anskues ud fra et bredere velfærdsperspektiv, men giver også stof til eftertanke mht., om de redskaber, som systemet har til rådighed for at løse konflikterne til barnets bedste, er adækvate.

12. Fx reflekteres problemstillingen ikke i Forældremyndighedsbetænkningen (Justitsministeriet 1994).

Hvad handler sagerne/konflikterne om?

Når statsamterne og Civilretsdirektoratet selv har foretaget statistiske opgørelser over udviklingen på samværsområdet mv., har optællingsenheden været det enkelte afgørelsesforløb (Civilretsdirektoratet, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003): Ud fra et forvaltningsperspektiv er det interessant at få belyst, hvad den enkelte samværsansøgning drejer sig om, og hvad afgørelsen ender med. Ansøgningerne bliver i disse opgørelser systematiseret efter en række administrative kategorier: Drejer ansøgningen sig om at få fastsat, ophævet eller suspenderet samværet, handler den om udvidelse eller begrænsning af et allerede fastsat samvær, eller vedrører den særlige vilkår ved samværet, fx om det skal være overvåget? Og i forlængelse heraf: I hvilket omfang imødekommes eller afvises de forskellige former for ansøgninger?

Som følge af, at statsamternes sagsakter er opbygget som dossiers er det imidlertid ikke usædvanligt, at der på den samme samværs sag er ansøgninger og afgørelser, som omhandler flere eller alle ovennævnte kategorier. En sag kan fx starte med, at samværsforælderen får fastsat et samvær, der senere bliver udvidet (mens bopælsforælderen meddeles afslag på ansøgning om begrænsning af samværet). Hvis omstændighederne i sagen – fx konflikten mellem forældrene – bliver skærpede, kan statsamtet vælge at fastsætte overvåget samvær for til sidst – i meget grelle tilfælde – at suspendere det.

For denne undersøgelse var det vurderingen, at det ville have større analytisk værdi at lade hele sagen/dossieret være optællingsenheden frem for de enkelte afgørelsesforløb. Det muliggjorde, at man kunne belyse, hvordan samværskonflikter udviklede sig. Undersøgelsesmateriale blev derfor systematiseret og kategoriseret efter, hvad der så ud til at være det eller de grundlæggende konflikttema(er) i sagerne. Da sagerne blev gennemlæst i dataoparbejdningsfasen, blev der for hver sag noteret en række nøgleord om dens konfliktindhold, og ud fra denne fremgangsmåde blev det så at sige undersøgelsesmateriale selv, der genererede en række kategorier om konflikttemaer. Efterhånden som sagerne blev oparbejdet, dannede der sig et mønster i undersøgelsesmateriale. Der var visse konflikttemaer og -problemstillinger, som gentog sig på tværs af sagerne, og som derfor kunne omfattes af de samme nøgleord. Ud fra denne systematiseringsteknik kunne der identificeres syv overordnede kategorier, som tog udgangs-

punkt i sagernes indholdsmæssige grundkonflikt. Disse kategorier blev styrende for den måde, undersøgelsesmaterialet blev analyseret og formidlet på:

1. *Uenigheder om detaljer eller mindre forhold ved samværet* (25 sager). I disse sager var det eneste problem som oftest, at forældrene ikke kunne blive enige om omfanget af samværet, dvs. hvor tit, hvornår eller hvor det skulle foregå.
2. *Den ustabile samværsforælder* (28 sager). Problemstillingen optrådte i 28 af sagerne og drejede sig typisk om, at bopælsforælderen var forurologet over samværsforælders omsorgskapacitet. Der kunne hos samværsforælderen være påståede eller dokumenterede misbrugsproblemer, psykisk uligevægt, nedsat forældreevne el.lign. En særskilt problemstilling, der knyttede sig til dette konflikttema, drejede sig endvidere om samværsforældre, der ikke opfyldte deres samværsret.
3. *Vold mod bopælsforælderen* (9 sager). Konflikten i disse sager drejede sig om, hvordan det er muligt at etablere en samværsordning, når samværsforælderen under samlivet eller efter dets ophør optrådte voldeligt over for bopælsforælderen.
4. *Vold mod børn* (8 sager). I sagen var det et centralt moment, at samværsforælderen blev beskyldt for at være voldelig over for det barn, der var eller skulle være omfattet af samvær.
5. *Incest* (5 sager). Disse sager omhandlede tilfælde, hvor bopælsforælderen eller andre instanser nedlagde påstand eller havde mistanke om, at samværsforælderen udsatte barnet for seksuelle krænkelser.
6. *Den ukendte far* (9 sager). I denne kategori af sager var konflikten aktualiseret af, at en for barnet helt eller relativt ukendt far ønskede at få fastsat samvær med sit barn. Et betydeligt element var i nogle af disse sager, at bopælsforælderen modsatte sig, at en sådan ordning blev fastsat og derfor saboterede det.
7. *Børns selvbestemmelsesret* (12 sager). Her bestod hele eller dele af konflikten i, at børn selv ville have indflydelse på, om der skulle være samvær. I en række tilfælde drejede det sig om større børn, der ikke længere ikke ønskede at være omfattet af en samværsresolution, mens andre sager også drejede sig om yngre børn, der kraftigt modsatte sig, at der skulle være samvær. En enkelt sag handlede om et barn, der trods bopælsforælders ønsker gerne ville have samvær.

I hovedtræk faldt alle undersøgelsens sager inden for en eller flere af disse overordnede kategorier. Kun i tre sager syntes konflikttemaet at dreje sig om problemstillinger, som havde en kvalitativt anden karakter.¹³

Centrale problemstillinger i konflikterne

De ovennævnte konflikttemaer afledte forskellige analytiske eller rets-politiske problemstillinger. Det konflikttema, som vedrørte mindre ændringer af samværet rejser fx spørgsmålet om, i hvilket omfang systemet anlægger individuelle og konkrete skøn eller opererer med mere standardiserede forståelser af børns behov, når der træffes afgørelser. En anden problemstilling, der udsprang af denne type sager, drejede sig om bagatelgrænser for, hvad statsamterne skal tage stilling til.

Temaet om “den ustabile samværsforælder” aktualiserede diskussioner om, hvem der bærer bevisbyrden, hvis samværsforældrens omsorgsevne skønnes at være nedsat, om normerne for det gode forældreskab og om det statsamtliges systems muligheder for at vurdere barnets situation i en bred kontekstuel sammenhæng. I sager om grænseoverskridende handlinger kan en aktuel problemstilling være, hvordan systemet kan beskytte børn mod risiko for overgreb. Sager om den ukendte far rejste spørgsmålet om, hvordan betydningen af det biologiske forældreskab skal afvejes i forhold til forældreskabets sociale dimension, mens sagerne om børns selvbestemmelsesret i analysen drejede sig om børns status som selvstændige aktører og retssubjekter.

Som nævnt optrådte de syv ovennævnte konflikttemaer med forskellig vægt i undersøgelsesmateriale. Sager om samværsforældrens manglende stabilitet i omsorgen for barnet var fx det hyppigst forekommende tema, som optrådte i mere end hver tredje sag. Konflikter, der handlede om mistanke om incest eller vold mod børn forekom derimod sjældent i de komplekse samværsager.

13. Den ene sag omhandlede fastsættelse af samvær med et socialt særbarn, den anden sag drejede sig om et barn, der var indlagt på en psykiatrisk døgninstitution, mens konflikttemaet i den sidste sag alene koncentrerede sig om bopælsforældrens intense modvilje mod en samværsordning.

Flere konflikttemaer kunne optræde i samme sag og være indbyrdes forbundne; undersøgelsen viste, at det gjorde sig gældende i godt en tredjedel af sagerne. Der var eksempelvis en indbyrdes stærk sammenhæng mellem temaerne om den ustabile samværsforælder og grænseoverskridende handlinger (typisk vold). Omvendt fremstod andre konflikttemaer som mere isolerede, hvilket indikerer en lavere grad af kompleksitet. Det gjorde sig navnlig gældende for de sager, der handlede om mindre ændringer af samværet. De efterfølgende kapitler uddyber de enkelte konflikttemaers indhold og belyser, hvordan statsamtet agerede i forhold til dem.

SAMVÆRETS OMFANG OG DETALJER

Case 20

Forældrene er samlevende fra 1991 til 1998. Moren er butiksansat, og faren er håndværker. I marts 1997 får de en søn og aftaler fælles forældremyndighed. Efter samlivsbruddet indgår parterne selv en aftale om samvær mellem faren og sønnen (1½ år) hver anden weekend og hver anden mandag samt i ferier og på helligdage.

Faren søger i 1999 (sønnen er 2 år) om at få weekendsamvær fra fredag til mandag og en fast samværs hverdag hver uge. Han ønsker ikke at være en weekendfar og mener, at det udvidede samvær vil medføre mindre stress under samværet og en bedre kontakt til dagplejemoren. Han mener, at der er behov for rådgivning, da han ikke ønsker, at sagen skal ødelegge forholdet mellem ham og moren. Moren ønsker ligeledes at bevare det fornuftige forhold til faren, men hun frygter, at flere skift vil medføre mere disharmoni for drengen. Drengen skal have en god daglig rytme, og moren håber, at faren vil indse, at det ikke tjener drengens tarv at skulle skifte bolig/miljø hver uge. Hun foreslår, at faren kan starte med at hente drengen hos dagplejemoren, hvis han vil have bedre kontakt til hende. En måned senere mødes forældrene i statsamtet. De er generelt uenige om samværet, men de når til enighed om feriesamvær i påsken, i julen og 2 uger i sommerferien. Statsamtet beslutter herefter at fastsætte samvær i henhold til forældrenes hidtidige aftale. Det er praksis, når der ikke er enighed om samværet, og statsamtet mener ikke, der er forelagt forhold, der betyder, at praksis skal fraviges. Det øvrige samvær fastsættes efter, hvad forældrene blev enige om på mødet i statsamtet.

I 2000 søger moren om børnebidrag. Der har tidligere været aftalt børnebidrag, men faren er nu stoppet med at betale. Moren ændrer senere ansøgningen til forhøjet børnebidrag, da faren ikke har andre børn at forsørge. Statsamtet imødekommer ansøgningen, som faren klager over. Han finder det urimeligt, at han ikke kan få lov til at se sin søn mere end 6 dage om måneden og så også skal straffes med at betale børnepenge: Børn er ikke en udgift, men en glæde. Desuden begrundes klagen med, at han har betydelige udgifter til medicin mv.

I september 2000 søger moren om begrænsning af samværet, der ikke har været praktiseret ifølge samværsresolutionen. Hverdagssamværet blev for meget for drengen, så faren har kun haft drengen hver anden weekend. Moren ønsker det formelt ændret til kun hver anden weekend, men allerhelst hver tredje weekend. Begrundelsen er, at faren nu bor i en anden del af landet med sin nye kæreste og samtidig har et husbyggeri i gang i en tredje landsdel. Det betyder, at sønnen hentes hos moren og køres til en anden del af landet fredag og tilbage igen søndag, hvor faren og sønnen (3 år) overnatter hos noget familie til faren, som så skal aflevere ham i børnehaven om mandagen. Moren mener ikke, at de mange skift mellem forskellige personer er godt for sønnen. Han er tydeligt mærket i flere dage efter samvær. Han er bundulykkelig, hysterisk og stopper næsten med at spise. Desuden bliver han ofte syg efter samvær. Hun beskriver sønnen som sart og er bange for, at han ikke psykisk kan følge med. Moren beskylder faren for ikke at komme til tiden og bebrejder ham, at han bevidst stoppede med at betale børnebidraget. Hans ego er større end hans kærlighed til alle andre, inklusive hans søn. Moren oplyser endvidere, at hun er flyttet sammen med en ny mand, og at de skal giftes. Faren forstår ikke morens beskyldninger og mener, at han og sønnen har det utrolig godt sammen. Sønnen er glad, positiv og kvik, og det siger de også i børnehaven. Faren vil gerne have 50/50 samvær, men er klar over, at mødrene altid bliver forfordelt. Han mener, at moren skulle lade være med at stille så mange krav til drengen, da det stresser ham. Sønnen ville måske ikke være så ked af at blive afleveret, hvis moren kunne acceptere, at drengen også elsker faren og hans samlever. I september 2000 beslutter statsamtet, at samværet ikke ændres, da der ikke er oplyst forhold, der kan begrunde, at samværet mellem faren og sønnen indskrænkes. Statsamtet mener ikke, at sønnens reaktioner, som beskrevet af moren, er unormale eller skyldes forhold hos faren.

I starten af 2001 henvender faren sig; der er uenighed om feriesamvær. Han fik ikke afholdt ferie i sommerferien pga. arbejde og en misforståelse og ønsker nu feriesamvær fastsat af statsamtet. Han mener, at forholdet mellem ham og moren nu har ændret sig, så han bliver nødt til at lade alle aftaler gå gennem statsamtet. Han er ked af, at han ikke har kunnet opnå forståelse fra moren. Moren svarer, at hun er ked af farens brev, da hun af statsamtet havde fået oplyst, at samværsforælderen ikke kunne spare ferie op, og at ferie skal afholdes i sommerferieperioden, hvis parterne ikke er enige om andet. Hun er desuden ked af, at faren forsøger at ødelegge deres forhold som forældre ved at kræve mere samvær, lave ændringer eller snyde økonomisk. Hun ønsker aftalerne i faste rammer, så deres forhold som forældre kan dreje sig om sønnen og ikke om deres indbyrdes problemer. Hun og hendes samlever har altid vist åbenhed over for faren og hans samlever. Hun oplyser, at sønnen ved de seneste samvær ikke har villet med faren. Sønnen gemmer sig eller græder og råber, at de skal hjælpe ham væk fra farens bil. Moren vedlægger breve og mails fra kommunikationen mellem hende og faren samt en avisartikel med overskriften "Hvem skal indberettes", som stiller sig kritisk over for myndighederne og juristerne i statsamtet og Civilretsdirektoratet. Af forældrenes indbyrdes kommunikation fremgår det, at der er uenighed om feriesamværet. Begge hævder, at de gerne vil samarbejde, men at den anden ikke vil. Faren mener, at moren tvinger ham til at gå gennem statsamtet, da moren og hendes samlever ikke er samarbejdsvillige. Han mener, de misbruger deres magt. I februar 2001 afslår statsamtet farens ansøgning om afholdelse af tidligere ferie, men tildeler ham samvær i vinterferien. Afvisningen begrundes med praksis i tilsvarende sager.

Moren påklager afgørelsen til Civilretsdirektoratet. Hun mener, sønnen lider fysisk og psykisk overlast ved at være tvunget til at leve et så splittet liv, som statsamtet lægger op til i resolutionen. Hun anfører, at sønnen nu er på samvær 122 dage om året og i alt vil være udsat for 27 skift i det næste år. Der er meget få voksne, der kan klare en hverdag, hvor de har 122 "ude-dage". Det er alt for belastende psykisk og fysisk, men som 4-årig bliver man jo ikke spurgt. Hun frygter, at sønnen får livsvarige psykiske mén. Moren foreslår, at samværet på forsøgsbasis ændres, så faren kun har samvær hver tredje weekend og en uges samlet ferie pr. år. På den måde vil der være 81 dages samvær om året, og hermed kan man varetage barnets tarv ifølge § 17. Moren tilbyder, at faren kan besøge sønnen hos dem og inviterer ham med til diverse arrangementer sammen med dem. Til sidst anmoder moren om børnesagkyndig rådgivning.

Civilretsdirektoratet stadfæster i marts 2001 statsamtets afgørelse om at fastsætte vinterferie med henvisning til de begrundelser, som statsamtet har givet. Det oplyses, at det er normalt at fastsætte samvær i vinter- og efterårsferie medmindre noget taler imod. Det afvises desuden at indskrænke samværet, da der ikke foreligger forhold, der kan begrunde en begrænsning.

Generelle karakteristika ved sagerne

I ovenstående case drejer konflikten hovedtema sig om selve omfanget af samvær mellem faren og sønnen. Det er kendetegnet for sagerne, der beskrives i dette kapitel, at problematikken vedrører justeringer af det eksisterende samvær, og ikke om der overhovedet skal være samvær eller ej. Ud fra et forvaltningsperspektiv drejer sagerne sig om samværets omfang og detaljer. I forhold til mange andre sager i undersøgelsesmateriale var det ikke forhold ved selve samværets udøvelse, der var årsagen til konflikten. Uenighederne kunne som i casen udspringe af, at bopælsforælderen mente, at samværet var for omfattende for barnet, mens samværsforælderen omvendt mente, at samværet burde udvides. Et andet udgangspunkt kunne være, at forældrenes eller barnets hverdagsforhold ændrede sig og dermed også vilkårene omkring samværet. Det kunne fx skyldes, at den ene forælder flyttede, hvilket betød længere transporttid for barnet i forbindelse med samvær.

Mange af undersøgelsesmaterialets sager – en tredjedel – omhandlede problematikker om justeringer af samværet. Ud fra den kategorisering, som undersøgelsesmateriale blev opdelt efter, var dette konflikttema det næsthøypigst forekommende. Det var karakteristisk for sagerne, at konflikten i langt de fleste sager var afgrænset til dette tema alene. Der indgik således kun undtagelsesvist andre problemtyper som fx misbrugsproblematikker, sabotage eller manglende stabilitet i forbindelse med samværets udøvelse. På den måde fremstod sagerne om justeringer som helhed som meget “rene” og adskilte sig derved også fra sager med andre konflikttemaer, jf. de efterfølgende kapitler.

Undersøgelsen viste endvidere, at personsammensætningen i disse sager adskilte sig fra det overordnede billede i undersøgelsesmateriale. Man blev efterladt med indtrykket af, at det var “hr. og fru

Jensen”, der blev involveret i denne type sager, altså almindelige og forholdsvis velfungerende skilsmisseforældre. I forhold til det samlede undersøgelsesmateriale, hvor vi fandt, at 31% af forældrene stod uden for arbejdsmarkedet, var det blandt disse sager kun 14%, der ikke var i beskæftigelse. Det forekom også kun undtagelsesvist, at familierne – efter sagernes oplysninger – var i kontakt med det sociale system. Det billede, som vises i casen, af to forældre, som begge har uddannelse, er tilknyttet arbejdsmarkedet og er ved at etablere nye forhold efter samlivsbruddet, var således typisk for disse sager.

Børnene var generelt meget lidt synlige i sagerne og optrådte i næsten ingen tilfælde som direkte aktører. Den væsentligste forklaring var, at sagerne omhandlede mindre børn (0-7 år), som generelt ikke indkaldes til samtale på statsamtet. De oplysninger, der i disse sager fandtes om børnene, hidrørte hovedsageligt fra forældrene, hvilket i nogle sager indebar, at informationerne var forskellige, jf. casen, hvor moren beretter om en søn, der er psykisk skrøbelig, mens faren beskriver ham som glad og udadvendt. I andre sager kom der slet ingen oplysninger frem om barnet, da sagen kun omhandlede praktiske problemstillinger mellem forældrene.

I forhold til andre komplekse samværssager i undersøgelsesmateriale fandt statsamtet i disse sager i det væsentlige aldrig anledning til at bringe “psy-systemet” på banen som en aktiv aktør. Konflikter om samværsjusteringer og detaljspørgsmål betragtedes således sjældent som en indikation for at iværksætte overvågning eller børnesagkyndige undersøgelser eller tage kontakt med kommunen osv. Det indebar for det første, at statsamtet kun fik kendskab til barnet gennem forældrene, og i forlængelse heraf for det andet, at konflikten alene blev bedømt af de juridiske sagsbehandlere. Man kan derfor sige, at disse sager var karakteriseret ved at være indlejret i en kontekst, hvor kun den juridiske system-rationalitet herskede. Aktørerne i feltet var derfor i det væsentlige forældrene, der optrådte som sagens parter med statsamtet som beslutningstageren. I ca. halvdelen af sagerne valgte den ene eller begge forældre at trække på advokatbistand i en kortere eller længere periode. Det skete oftest, når konfliktniveauet i sagen steg. I en del sager, hvor der blev benyttet advokat, havde forældrene også haft kontakt til retssystemet i forbindelse med en forældremyndighedssag eller skilsmissen, og det var da den samme

advokat, som forældrene også brugte i samværssagen. Advokaterne blev inddraget i forbindelse med skriftlige henvendelser til statsamtet og i enkelte tilfælde som bisiddere ved møder på statsamtet.

Undersøgelsen kunne ikke påvise nogen entydig effekt af, at advokater medinddrages. Iagttagelserne tydede på, at advokatbistanden kunne bidrage til, at forældre med en dårlig formuleringsevne fik deres argumenter fremført mere klart, samt at svarfristerne blev overholdt. Desuden kunne bistanden medvirke til, at processuelle fejl fra statsamtets og Civilretsdirektoratets side blev opfanget. På den anden side tydede undersøgelsesmaterialet også på, at inddragelse af advokatbistand i en række sager kunne betyde, at forældrenes indbyrdes kommunikation om barnet blev forværret eller helt ophørte, da den forløb via advokaterne og statsamtet. En sådan udvikling kan efter sagens afslutning have betydning for forældrenes videre samarbejde og forværre barnets situation. Undersøgelsen kunne ikke eftervise, at den forælder, som benytter advokat, hyppigere end den, der ikke gør det, fik medhold i sin ansøgning, hverken i statsamtet eller Civilretsdirektoratet.

Forældrenes konflikt

Den indledende case tegner et prototypisk billede af langt de fleste "rene" sager om samværets omfang eller detaljer. Dermed være ikke sagt, at alle sager lignede casen, men den indeholder en række elementer, som var gennemgående i en del af sagerne og er derfor velegnet at tage udgangspunkt i for en diskussion af problemstillinger, der knytter sig til dette konflikttema.

I casen starter sagen ikke usædvanligt med, at faren ønsker det aftalte samvær udvidet for at kunne tilbringe mere tid sammen med barnet. En anden hyppig årsag til den første henvendelse kunne være, at forældrene blot ønskede den eksisterende aftale, som de selv havde indgået, fastsat af statsamtet i en samværsresolution. Begrundelsen kunne for eksempel være, at kommunikationen mellem forældrene var blevet dårligere, og de ikke var helt enige om, hvad aftalen faktisk lød på, eller at forældrene ønskede rene linjer for at undgå fremtidige misforståelser. At forældrene inden første ansøgning har en uformel aftale om samvær uden om statsamtet, var et mønster der gik igen i over halvdelen af disse sager. En tredje typisk årsag til,

at en af forældrene kontaktede statsamtet, var, at vedkommende ønskede samvær fastsat, da der ikke tidligere havde været aftale om et fast samvær. Blandt de 25 sager var der i undersøgelsen kun et eksempel på, at den første ansøgning hidrørte fra en bopælsforælder, som ønskede samværet begrænset, hvilket alene skyldtes uenighed omkring afhentning, samt at bopælsforælderen ikke mente, at samværsforælderen udviste barnet nok interesse ud over samværet. Som helhed efterlod de første ansøgninger i sagerne derfor indtryk af, at konfliktniveauet mellem forældrene var lavt: Forældrene var oftest på talefod og havde selv indgået aftaler omkring samvær eller håndteret uenighederne uden at inddrage myndighederne. Det var heller ikke usædvanligt, at forældrene på dette tidspunkt i sagsforløbet havde fælles forældremyndighed over barnet. Til gengæld skete det ofte, at den fælles forældremyndighed blev ophævet i løbet af samværssagen, og forældremyndigheden blev tildelt bopælsforælderen, enten efter indbyrdes aftale eller ved en dom i retten.

Sager, der drejede sig om konflikter om samværets omfang og detaljer bar derfor præg af, at forældrene i udgangspunktet ønskede at samarbejde om barnet og samværet. En undersøgelse som denne er slet ikke velegnet til at belyse, hvilken dynamik der får en konflikt mellem forældre til at udarte, for ud fra sagsakterne var det ikke i alle tilfælde så entydigt, som det måske er i casen. Nogle sager synes imidlertid at udvikle sig på en meget konfliktfyldt måde, som umuliggjorde et samarbejde imellem dem om det fælles barn, fx omkring mærkedage som julen og ikke mindst barnets fødselsdag, hvor begge ønskede at være sammen med barnet. Billedet af et lavt konfliktniveau og fornuftig dialog ændredes således i og med, at konflikten tog til, og medførte, at forældrene i en række sager ikke længere var på talefod ved sagens afslutning. Det betød – så vidt det kan bedømmes – at al kommunikation mellem forældrene kom til at gå via statsamtet, hvilket resulterede i omfattende sagsmapper med meget lange dokumenter, der indeholdt mange detaljer, ikke kun om barnets liv, men også om forældrenes. Det ses også af casen, hvor forældrene begynder at inddrage deres indbyrdes kommunikation, artikler og breve fra pårørende i sagen. Sager, som egentlig er udsprunget af mindre uenigheder kan derfor ende med at blive meget konfliktfyldte.

I casen – som i andre sager – bliver forældrenes indbyrdes kommunikation med tiden mere grov, og begge parterne kommer med personlige angreb mod hinanden. Disse angreb og den dermed stigende konflikt mellem forældrene, kan oftest ikke skjules for barnet, der indirekte bliver mediet for forældrenes konflikt. Sagerne rummede eksempler på, at barnet ikke måtte tale i telefon med bopælsforældren under samværet, eller forældrene brugte barnets bog til at skrive nedladende beskeder til hinanden. Barnet kommer hermed til at stå mellem forældrene, hvilket kan være belastende. I casen beskriver moren sønnens adfærd i forbindelse med overdragelsen til faren som værende meget følelsesladet med gråd og råben fra sønnens side. Man kan naturligvis ikke vide, hvad sønnens reaktion skyldtes, men at den kan forklares med, at sønnen mærker forældrenes indbyrdes konflikt, kan næppe udelukkes: At barnet føler sig splittet ved i overdragelsessituationen at vide, at moren gerne vil have, han bliver hos hende, og faren, at han kommer med ham. Nogle af de øvrige sager i datamaterialet viste, at den splittelse, som et barn kan føle i forholdet til forældrene og deres konflikt, med tiden kan udvikle sig, så det senere får behov for professionel støtte, fx støttepædagog eller psykologbistand, for at kunne håndtere forholdet til begge forældre. Hermed ender forældre, som begge er indstillede på at gøre det bedste for deres barn, med at bringe barnet i en yderst presset situation, som kan have vidtrækkende konsekvenser for dets trivsel.

Det bør nævnes, at der også var sager om samværrets omfang, som var meget korte og kun omfattede en ansøgning og en klage, og sager, hvor forældrene vedblev med at kunne kommunikere fornuftigt sammen. For disse korte sagers vedkommende kunne der dog være tale om, at det snit, der blev vist af dem i datamaterialet, kun var optakten til et forløb, der senere kunne udvikle sig og blive omfattende og konfliktfyldt.

Statsamtets rolle i sagerne

Det var et kendetegn for en del af sagerne, at de var svære at gennemskue. Begge forældre havde ofte gode og velformulerede argumenter for, at deres synspunkt skulle accepteres. Det er også tilfældet i casen, hvor faren ikke ønsker at blive reduceret til en weekendfar, men også vil have en del i barnets hverdag, og hvor moren er ikke imod samværet, men er bange for, at de mange skift bliver for stor

en belastning i barnets hverdag. Det er argumenter som disse, som statsamtet ofte står over for at skulle vægte, når det skal træffe en afgørelse.

At begge forældrenes ønsker er realistiske og velbegrundede, stiller sagsbehandleren i en vanskelig situation, da det ikke umiddelbart er til at se, hvilken afgørelse barnet vil være bedst tjent med. Det er derfor nødvendigt at se på, hvilke muligheder sagsbehandleren har for at få mere viden om familiens forhold og dermed opnå en større gennemsigtighed i sagen. Umiddelbart har sagsbehandleren forældrenes ansøgninger og oplysninger om barnet at forholde sig til, men da disse er baseret på forskellige oplevelser af barnet, jf. casen, kan de være svære at forholde sig til. Har forældrene tidligere kunnet nå til enighed om samvær, vælger statsamtet ofte, som i casen, at basere afgørelsen på denne enighed. Forældrene var dog langt fra altid enige om, hvilke aftaler der var indgået, og i hvilket omfang der tidligere havde været samvær, og derfor kunne sådanne oplysninger være mere forvirrende end opklarende. At basere en afgørelse på forældrenes tidligere enighed behøver imidlertid heller ikke altid at være bedst for barnet. I det tidsrum, som ligger imellem forældrenes indbyrdes aftale og statsamtets afgørelse, kan barnets hverdag have ændret sig, så den oprindelige aftale fungerer mindre optimalt for barnet. Da mindst en af forældrene også altid samtidig mener, at aftalen ikke fungerer, kan det være problematisk, hvis statsamtet begrundet en afgørelse alene med henvisning til en tidligere aftale mellem forældrene.

For at få yderligere oplysninger frem kan sagsbehandleren som en anden mulighed indkalde forældrene til en samtale på statsamtet, hvor sagsbehandleren mødes med forældrene enten sammen eller hver for sig og får uddybet synspunkterne. Endvidere kan sagsbehandleren tilbyde forældrene børnesagkyndig rådgivning, hvor forældrene kan tale med en rådgiver og få en dialog i gang om samværets udformning. Ved begge samtaler er der mulighed for, at forældrene indgår en hel eller delvis aftale om samvær. En tredje mulighed er at inddrage barnet ved at invitere det til en samtale, enten på statsamtet eller hos den børnesagkyndige rådgiver. Denne mulighed blev kun benyttet i en af de 25 sager om justeringer af samværet, hvilket hang sammen med børnenes alderssammensætning og formodentlig også sagernes karakter.

I casen indkalder sagsbehandleren i starten af sagsforløbet forældrene til møde på statsamtet, hvor forældrene når til enighed om dele af samværet. Men som sagen udvikler sig, benytter statsamtet ikke løbende de ovennævnte muligheder for at indsamle yderligere information. Statsamtet giver gennem disse fravalg afkald på at sætte sig i en position, hvor det selv eller andre aktører, bortset fra forældrene, kan gå ind i en vurdering af det konkrete barns behov. Risikoen er, at afgørelserne træffes på grundlag af de få informationer, som er baseret på udtryk for forskellige oplevelser af barnet. Tilsvarende fraskriver statsamtet sig muligheden for at øve pædagogiserende virksomhed i forhold til forældrene gennem rådgivning. Det kommer i casen først på tale, da moren selv udtrykker ønske om børnesagkyndig rådgivning og hjælp til at få dialogen med faren i gang igen.

Nogle sager viste, at statsamtet, via tiltag til dialog, kunne få en støttende rolle i stedet for en styrende i forhold til afgørelsen om samværet. Statsamtet kunne dermed nøjes med at gøre forældrenes indbyrdes aftaler bindende i form af en samværsresolution samt træffe mindre afgørelser i de situationer, hvor forældrene ikke kunne nå til enighed, fx om længden af ferier. Om statsamtet kan få denne rolle, afhænger i en vis grad af, hvor tidligt i sagen tilbudet om børnesagkyndig rådgivning gives og selvfølgelig benyttes af forældrene.

Statsamtet afviser i casen på grundlag af forældrenes indsendte dokumentation at begrænse farens samvær. Der henvises bl.a. til, at statsamtet ikke mener, at sønnens reaktioner skyldes faren. Til denne begrundelse kan man principielt påpege, at samværet vel godt kan være belastende for sønnen, selv om sønnens reaktioner ikke skyldes faren. Statsamtet betvivler i afgørelsen ikke morens bekymring, men har heller ikke fundet anledning til at undersøge den nærmere. Det fremgår, at statsamtet hæfter sig ved og lægger vægt på spørgsmålet om *skylden* for sønnens reaktioner. Men det fremgår ikke, at afgørelsen træffes ud fra en vurdering af sønnens behov. Herved glider rationalet om barnets bedste, dvs. hensynet til barnet, i baggrunden.

I casen henviser statsamtet i begrundelsen for sine afgørelser flere gange til "praksis på området". Herved undgår statsamtet at gå direkte ind i forældrenes konflikt og argumenter. Undersøgelsen viste, at henvisning til "praksis på området" var en meget typisk begrundelse i sager, hvor uenigheden handlede om samværets omfang og

detailforhold. Når “praksis på området” bliver rettesnoren for, hvor meget samvær der fastsættes, skubbes de individuelle oplysninger i baggrunden til fordel for de generelle retningslinjer for samvær. Med henvisningen til “praksis på området” undgår statsamtet at træffe afgørelser på grundlag af ofte modstridende oplysninger, mens risikoen er, at det individuelle barns behov tilsidesættes.

Den normale praksis er baseret på den implicite antagelse om, at samvær er godt for både barnet og forældrene, og adskiller dermed ikke som udgangspunkt samværsforældrenes og barnets interesser. Der var i undersøgelsen eksempler på sager, hvor behovet eller interessen ikke uden videre kunne anskues som sammenfaldende. Nogle af sagerne viste, at børnene under forløbet fik det dårligere og kom i kontakt med støtteforanstaltninger eller psykologhjælp, og at erklæringerne herfra pegede på, at omfanget af samværet kunne være medvirkende til, at barnet ikke trivedes godt. Selv om forældrene som regel var meget opmærksomme på barnets behov, så indeholdt deres ansøgninger ofte også henvisninger til deres ret som forældre. Det ses også i casen, hvor faren sammenkæder den økonomiske forsørgelsespligt med retten til samvær.

I forlængelse heraf er det interessant at hæfte sig ved, hvilke argumenter statsamtet medtager som begrundelser for afgørelserne, og hvilke der udelades eller vurderes som værende uvæsentlige for sagen. Generelt tillagde statsamtet ønsket om samvær stor vægt, således at mere samvær blev anset som værende positivt. Det gjaldt særligt, så længe samværet faldt inden for “praksis på området”, eller der tidligere havde været en aftale om udvidet samvær. Et argument, som i sagerne blev tillagt varierende vægt, var bopælsforældrens bekymring for barnet og dets hverdag. Mange bopælsforældre var som i casen bekymrede for, at yderligere samvær ville være for indgribende i forhold til barnets hverdag. Undersøgelsen viste, at hvis det ansøgte samvær var inden for praksis, så afvises eller indskrænkedes det ikke under henvisning til bopælsforældrens bekymring. Det var således praksis, som blev afgørende for samværet, og ikke hensynet til det enkelte barns behov. Kun i tilfælde, hvor der var tale om udvidet samvær, kunne bopælsforældrens bekymring spille en rolle som afgørelsesgrundlag, og da så det ud til at være af betydning, om bopælsforælderen fastholdt bekymringen over længere tid. Det var ikke tilstrækkeligt, at bopælsforælderen i en enkelt henvendelse eller to udtrykte bekymring.

En anden strategi, som forældre kan anvende for at underbygge argumentationen, er at indhente en udtalelse fra barnets daginstitution. Undersøgelsen viste, at erklæringer fra daginstitutioner e.l. tillagdes nogen vægt, men ofte var erklæringerne for uspecifikke i vurderingen af, om barnets symptomer kunne tilskrives enten samværsforælderen eller samværet, hvorfor statsamtet til tider havde vanskeligt ved at anvende dem som grundlag for en afgørelse. En dokumentationstype, som ikke blev tillagt vægt, var diverse støtteerklæringer fra familie og venner for at gavne den ene af forældrenes sag. En bekymret mormor kunne således ikke få indvirkning på afgørelsen.

En argumentationstype, der fremhæver, at samværet intervenserer med barnets skolegang, havde stor gennemslagskraft i forhold til statsamtet. I sådanne tilfælde blev der ikke fastsat (yderligere) samvær, eller et eksisterende samvær blev tilpasset til barnets forhold. Barnets fritidsaktiviteter blev ikke tillagt samme vægt, mens der i et vist omfang blev taget hensyn til, at barnet kunne deltage i familiefester hos begge forældre.

Opsummering og perspektivering

Sagerne, der ud fra forvaltningsperspektivet omhandlede konflikter om mindre ændringer af samværet, var, som det er fremgået, i meget vid udstrækning iscenesat inden for rammerne af en retlig diskurs, hvor forvaltningen traf afgørelse på baggrund af en vurdering af sagens realitet, sådan som den blev oplyst gennem parternes udsagn. Problemet var imidlertid, at parternes opfattelse af, hvordan samværet påvirkede barnet, kunne være meget forskellige. Et velfærdsperspektiv, der tog udgangspunkt i det konkrete barn, var ikke fremtrædende, og statsamtet iværksatte sjældent yderligere undersøgelser, der kunne bidrage til den mere komplekse belysning, som ville være nødvendig for at tage stilling til barnets bedste. Som retlig forvaltning valgte statsamtet i stedet at træffe afgørelser ud fra de generaliserede normative forventninger om børns behov og adfærd. "Praksis på området" optrådte således som et nøgleord, der ofte begrundede afgørelserne. Den tilgang, der prægede processen og afgørelsen, indebar, at det konkrete barn i sagen blev meget lidt synligt, og det betyder, at man ikke uden videre kan gå ud fra, at den standardiserede løsningsramme, som "praksis" er udtryk for, nødvendigvis harmonerer med det konkrete barns bedste. Som sådan

illustrerer gennemgangen af denne type sager, at der er en uforenelighed mellem den retlige forvaltning og barnets bedste.

De sager, der har dannet grundlag for dette kapitel, minder meget om de historier og skæbner, som vises, når medierne i enten fjernsynsprogrammer eller artikler beskæftiger sig med spørgsmålet om skilsmisernes omkostninger for børn. Disse historier handler om konflikter, der udspiller sig blandt mennesker, der bor i parcelhus og lever et helt almindeligt liv. Der er tale om forældrepar, som begge vil det bedste for deres barn, men som til trods for, at de egentligt gerne vil, alligevel ikke formår at samarbejde. Tonen bliver mere og mere giftig for til sidst at isne, der opstår kontroverser om selv de mindste ting, reolen i stuen bliver efterhånden fyldt med ringbind om samværskonflikten i statsamtet, alt imens barnet bliver mere og mere påvirket af at befinde sig i krydsfeltet af forældrenes konflikt. Det er sådan, man forestiller sig, at den typiske samværskonflikt ser ud. Undersøgelsen tyder imidlertid på, at dette billede ikke er helt berettiget. Ganske vist udgør disse sager godt en tredjedel af sagerne, men som de efterfølgende kapitler vil vise, har den typiske samværskonflikt, hvis man kan tale om en sådan, en helt anden dynamik.

Den dristige hypotese skal fremsættes, at hvis det familieretlige system selv skulle beskrive, hvordan den typiske eller mest almindelige samværskonflikt tager sig ud, så ville man blive præsenteret for et billede, der svarer nogenlunde til det ovenstående, også selv om statsamtterne kommer i berøring med mange andre slags samværsager. En forklaring kan være, at disse sager får lov at fylde meget i sagsbehandlings-systemet. De er kendetegnet ved, at statsamtet i betydeligt omfang inddrages i forældrenes konflikt. Som også casen viser, kan det være ved, at forældrene via korrespondancen med statsamtet sender hinanden indirekte beskeder om den andens forælderevne og nye parforhold, hvorved statsamtet bliver inddraget i den indbydes konflikt på punkter, der intet har med samværet at gøre. Sagsbehandleren skal bruge tid på at sortere i forældrenes oplysninger samtidig med, at de mange små konflikter kan bidrage til, at overblikket over sagen og forældrenes overordnede ønsker i forhold til samværet forsvinder. Frem for alt fremsender forældrene løbende nye ansøgninger om forholdsvis små ændringer, hvilket betyder, at sagsbehandlingen aldrig får en afslutning. De mange ansøgninger om detailforhold betyder, at statsamtet må træffe mange afgørelser, som forældrene oftest klager

over til Civilretsdirektoratet, hvilket igen medvirker til, at sagen ikke kan afsluttes. Det må, set fra en sagsbehandlingsvinkel, være enerverende og ressourcekrævende, at den samme sag skal tages frem gang på gang, og derfor er det ikke underligt, hvis statsamtet oplever, at det er denne type konflikter, der hovedsageligt præger den daglige arbejdsgang.

DEN USTABILE SAMVÆRSFORÆLDER

Generel beskrivelse af sagerne

Af undersøgelsesmaterialets 75 sager var der 28, altså mere end en tredjedel, der hørte under det konflikttema, som i undersøgelsen blev kaldt “den ustabile samværsforælder”. Ud fra den valgte opdeling af undersøgelsesmaterialet er det altså denne type konflikt, statsamtet hyppigst støder på, når samværs sagen er kompleks.

Konflikten i disse sager drejede sig overordnet set om, at bopælsforælderen eller andre aktører, det være sig de sociale myndigheder eller i sjældnere tilfælde barnet selv, mente, at samværsforælderen havde vanskeligt ved at udvise den nødvendige omsorg eller stabilitet i forhold til barnet som følge af sin adfærd, levevis eller personlighed. Dermed var det forholdene hos samværsforælderen, der kom til at stå i centrum for sagen. Med udgangspunkt i undersøgelsesmaterialet skitseres nedenfor, hvilke forhold det typisk drejede sig om. Der kunne i undersøgelsen identificeres fire sociale problemtyper, som gik igen og dækkede de fleste af sagerne.

En type problemer knyttede sig til, at samværsforælderen havde væsentlige *misbrugsproblemer*. Undersøgelsesmaterialet viste, at disse problemer ofte var relateret til alkohol (12 sager), men der fandtes i sagerne også eksempler på samværsforældre med “rygeproblemer”, eller som var afhængige af stoffer. Flere sager afspejlede, at samværsforældre med disse problemer kæmpede for at komme på ret køl igen gennem forskellige behandlingsprogrammer, men også, at de ofte havde svært ved at komme ud af misbruget og derfor faldt tilbage igen.

En anden problemtype relaterede sig til samværsforældre, der var psykisk syge eller uligevægtige. Denne problemstilling var aktuell i omkring halvdelen af sagerne. Af nogle sager fremgik det direkte, at samværsforælderen havde en erkendt eller diagnosticeret psykisk lidelse. Der var blandt sagerne eksempler på samværsforældre, som modtog behandlingsdomme, som måtte lade sig indlægge, eller som selv erkendte, at de havde vanskeligt ved at finde ressourcerne til at kunne varetage den nødvendige omsorg for barnet. Undersøgelsesmaterialet afspejlede, at det ikke var en usædvanlig optakt til en senere samværskonflikt, at en psykisk syg forælder havde måttet give afkald på forældremyndigheden og overdrage ansvaret for barnet til den anden forælder. I de tilfælde, hvor "den ustabile samværsforælder" var en mor, var der næsten i alle tilfælde tale om, at forældremyndigheden på et tidligere stadie i forløbet blev overført til faren på grund af en psykisk lidelse hos moren. Senere kom konflikten så til at dreje sig om, hvor meget samvær der skulle være.

Det var imidlertid ikke i alle sager, at samværsforælders psykiske labilitet var håndfast dokumenteret med lægelige diagnoser, indlæggelser, behandlingsdomme etc. Ofte afspejlede uligevægtigheden snarere i den måde, samværsforælders adfærd og fremtoning blev beskrevet på i sagsakterne. Disse beskrivelser, der på sagens indledende trin oftest hidrørte fra bopælsforælderen, kunne være beretninger om, hvordan samværsforælders utilregnelighed kom til udtryk gennem umotiveret voldelig og grov chikanøs adfærd over for bopælsforælderen eller barnet eller gennem desperate impulsive handlinger, fx trusler om eller faktiske forsøg på at bortføre barnet. Sådanne påstande gav statsamtet anledning til at foretage yderligere undersøgelser, og derfor blev der som hovedregel taget kontakt til de sociale myndigheder eller gennemført en børnesagkyndig undersøgelse i statsamtets eget regi. Sagsakterne rummede derfor oftest også informationer fra andre instanser, som validerede bopælsforælders beretning. Det kunne fx være oplysninger om, at samværsforælderen skulle mentalundersøges eller undergå et behandlingsforløb, eller der kunne foreligge udtalelser fra børnesagkyndige eller andre psykologiske eksperter, der skønnede, at samværsforælderen var psykisk ustabil, havde personlighedsforstyrrelser eller fremtrådte på en sygeligt aggressiv og truende facon. Det skete undertiden også, at statsamtet oplevede denne adfærd på første hånd. Der var i undersøgelsesmaterialet flere eksempler på, at ansatte ved og omkring statsamtet,

sagsbehandlere, børnesagkyndige eller overvågningspersonale, selv blev udsat for trusler, chikane og overfald fra psykisk uligevægtige samværsforældre.

En tredje type problemer refererede til, at samværsforælderen havde begrænset omsorgs- eller forælderevne. "Nedsat forælderevne" er, viste undersøgelsen, hverken en særlig velafgrænset kategori eller en term, der anvendtes særlig eksplicit i samværsafgørelserne. Det var en klassificering, som hørte til i de undersøgelser, der udførtes af børnesagkyndige i statsamtet og i forbindelse med forældremyndighedssager eller af de sociale myndigheder. Hvis man fra disse dokumenter skal give nogle eksempler på, hvad der lægges vægt på, når omsorgs- eller forælderevnen er begrænset, drejede det sig typisk om umodenhed, uforudsigelighed, manglende intellektuelle ressourcer, en ambivalent indstilling over for barnet og manglende evne til at sætte grænser for barnet eller leve sig ind i dets behov. I andre tilfælde kunne der være tale om, at samværsforælderen udsatte barnet for misrøgt, fx lod et spædbarn være alene hjemme, eller levede under meget uhumske boligforhold.

Indtrykket fra gennemgangen af sagerne var, at statsamtet meget sjældent valgte at henvise direkte til "begrænset forælderevne" som begrundelse for en afgørelse om samvær. Når statsamtet formelt valgte at begrunde afgørelserne ud fra andre argumenter, skyldes det antagelig, at man ikke ønskede at støde samværsforælderen unødigt. Afgørelserne, som ofte indebar et yderst begrænset eller måske slet intet samvær med barnet, er straf nok i sig selv, og der er derfor ingen grund til at såre forælderen yderligere, synes rationalet at være. Der er derfor grund til at antage, at denne problemstilling reelt er en hyppigere begrundelse, end hvad de formelle afgørelser viser.

Endelig knyttede en fjerde type problemer sig til, at stedforælderen var involveret i kriminalitet. I de sager, der lå til grund for undersøgelsen, var der ikke sjældent tale om handel med narkotika. Der var i undersøgelsesmaterialet også eksempler på samværsforældre, der blev fængslet, og som i de tilfælde, hvor der ikke var tale om danske statsborgere, havde risiko for at blive udvist af landet eller faktisk blev det.

Sondringen mellem de fire problemtyper er analytisk. Undersøgelsen viste, at problemerne ikke sjældent optræder samtidigt. Der var således en del eksempler på, at psykisk syge samværsforældre også havde problemer med alkoholmisbrug, at samværsforældre med stofmisbrug også var involveret i kriminalitet, eller at en uligevægtig/ utilregnelig adfærd fra samværsforælders side optrådte samtidigt med udsagn om, at dennes omsorgsevne var nedsat. Alt i alt må man konstatere, at det ud fra undersøgelsesmaterialet at dømme snarere var reglen end undtagelsen, at flere af de nævnte problemtyper forekom samtidig. At social problemophobning er et karakteristikum ved disse sager, forstærkes yderligere af den iagttagelse, at samværsforældrene i de sager, hvor sådanne oplysninger fandtes, sjældent havde en stabil tilknytning til arbejdsmarkedet. Det var således et gennemgående mønster, at samværsforældrenes beskæftigelsessituation enten var karakteriseret ved mange skiftende job, eller – og hyppigst – at de var uden for arbejdsmarkedet på enten midlertidig eller varige indkomstoverførsler.

Gennemgangen af sagerne om ustabile samværsforældre efterlader det overordnede indtryk, at akternes oplysninger om samværsforælders forhold blev beskrevet med en større tydelighed, mens informationerne om bopælsforælders forhold og dermed barnets daglige opvækstmiljø ofte var mere diffuse. Det er ikke overraskende i lyset af, at sagerne i realiteten drejer sig om samværsforælders habitus. Ud fra de ofte noget sporadiske oplysninger, som var registreret om forholdene hos bopælsforælderen, tegnede sagsakterne dog det billede, at forholdene her gennemgående fremstod som mere stabile og faldt inden for de gængse standarder for normalitet, eksempelvis med hensyn til arbejdsmarkedstilknytning og udformningen af familielivet.

Ikke desto mindre var der i undersøgelsesmaterialet også en række sager, som afspejlede, at de sociale problemophobninger ikke altid kun fandtes hos samværsforælderen, men også i det opvækstmiljø, som barnet levede i til daglig. Ud fra de givne oplysninger kan man med ret stor sikkerhed fastslå, at der i mindst en fjerdedel af sagerne også var tegn på social udsathed hos bopælsforælderen. Det kunne skyldes, at bopælsforælderen var uden tilknytning til arbejdsmarkedet eller havde forskellige typer vanskeligheder, som indebar kontakt med de sociale myndigheder eller behandlingssystemet. Dertil kom

yderligere et antal sager, hvor det fremgik, at barnet havde betydelige og behandlingskrævende problemer. Det kunne eksempelvis være, fordi barnet var i kontakt med det børnepsykiatriske behandlingssystem eller var anbragt uden for hjemmet, enten frivilligt eller ved tvang. Alt i alt kunne man således i omkring halvdelen af sagerne med ret stor sikkerhed fastslå, at forekomsten af sociale problemtyper ikke kun kunne henføres til samværsforælderen, men også til bopælsforælderen eller til barnet selv. Iagttagelsen understøttes af, at de sociale myndigheder som hovedregel blev involveret undervejs i sagsforløbet om samværskonflikten.

I lyset af, at sager om den ustabile samværsforælder var det konflikttema, der hyppigst optrådte i forbindelse med de komplekse samværsager, var det alt i alt et meget forstemmende billede, der tegnede sig. En ganske stor andel af sagerne bar således præg af, at barnet levede i et opvækstmiljø, hvor der var begrænsede ressourcer hos enten den ene eller begge forældre. Den konflikt, som barnet involveres i som følge af, at samværsagen bliver rejst, kan altså i mange tilfælde anskues som en faktor, der yderligere kan bidrage til at belaste et i forvejen socialt udsat barn.

Sagerne drejede sig både om ustabile samværsforældre, der ønskede at få fastsat en samværsordning med barnet, men kunne også starte med, at bopælsforælderen ønskede en eksisterende samværsordning begrænset eller ophævet med henvisning til samværsforældrens ustabile livsførelse eller adfærd. Som i andre samværsager var det overvejende yngre børn, der var involveret i sagerne, men der var også eksempler på, at sagen blev rejst, fordi et ældre barn ikke længere kunne holde samværsforældrens utilregnelige adfærd eller misbrugsproblemer ud. Undersøgelsesmateriale rummede eksempler på, at børn ned til 9-10-årsalderen blev hørt i statsamtet, og at deres mening også blev tillagt vægt for afgørelserne. Men der synes ikke at være en ensartet praksis for, hvornår børn bliver inddraget som direkte aktører i sagerne.

Undersøgelsen viste, at statsamternes måde at håndtere sagerne om de ustabile samværsforældre på havde sammenhæng med, hvilke problemtyper der var på spil, og dermed også, hvor tung sagen var. Med udgangspunkt i nogle konkrete cases skitseres derfor, hvilke problemstillinger og dilemmaer der kunne rejse sig i denne type sager.

Case 4: Den bekymrede bopælsforælder

Faren er taxachauffør og moren frisør, og da ægteskabet bliver opløst i 1998 pga. farens alkoholmisbrug, når forældrene selv til enighed om, at moren skal have forældremyndigheden over og faren almindeligt samvær med børnene på 3 og 5 år. Det aftales, at han ikke drikker under samværet. På separationstidspunktet er han i antabusbehandling. Et halvt år senere ønsker moren samværet ophævet, da der har været episoder, som tyder på beruselse under samværet. Hun mener, at børnene påvirkes negativt af samværet, og har også henvendt sig til politiet, da hun er bange for, at han kører børnene rundt i bil. Parterne har også på farens foranledning været i fogedretten, da faren ved en lejlighed ikke fik børnene udleveret. Parterne indkaldes til møde i statsamtet, hvor faren hævder, at han fortsat er på antabus. Statsamtet beslutter (april 1999), at samværet ikke ændres, men at faren skal vise dokumentation for at have taget sin antabus. Kort efter (maj 1999) skriver faren (i en tydelig brandert)¹ selv til statsamtet og beder om at få samværet stoppet, til han igen er kommet på fode. Brevet er formentlig blevet til under pres fra en bekendt til faren, der selv bilægger en længere redegørelse, som bl.a. bevidner beruselseepisoder og spritkørsel i samværsperioderne. Moren skriver til Civilretsdirektoratet med anmodning om, at samværet ophæves øjeblikkeligt, og direktoratet beder herefter statsamtet om at genbehandle sagen, da der er kommet nye oplysninger frem. I et bilagt notat fra Civilretsdirektoratet til statsamtet bemærkes det, at hvis forældrene allerede er enige om, at faren ikke skal se børnene, så er der vel ingen grund til at ophæve samværet. Samtidig er forældrene blevet tilbudt børnesagkyndig rådgivning, som de skiftende melder afbud til. To måneder senere (juli 1999), og inden statsamtet har truffet en afgørelse, skriver faren igen til statsamtet. Han mener nu at være ude over sine problemer og er igen på antabus. Han håber at starte på en frisk og savner sine børn utrolig meget. Samtidig forsøger han via fogedretten at få erstatningssamvær. I oktober 1999 beslutter statsamtet, at samværet skal fortsætte som hidtil. Det vurderes, at beruselseepisoderne ikke umiddelbart kan antages at have påvirket børnene, og at moren ikke har registreret reaktioner efter børnenes samvær med faren. Statsamtet lægger til grund, at faren fortsat ønsker samvær, og at der efter oplysninger fra det sted, hvor faren er i

1. At dømme efter skriftbilledet i brevet til statsamtet.

behandling, nu foreligger dokumentation for, at han tager antabus. I december 1999 anmoder moren om, at sagen genoptages. Samværet er i en periode gået godt, men nu frygter hun, at faren igen drikker. Børnernes daginstitution oplyser, at begge børn efter en episode, hvor politiet mødte op for at tale med faren ved aflevering af børnene i daginstitution, og hvor faren stak af, har det dårligt og er meget stemningslabile. Det oplyses senere i sagsforløbet, at faren er blevet fradømt kørekortet pga. spritkørsel, men alligevel kører med børnene. Statsamtet beslutter (juni 2000), at der ikke er belæg for at ophæve samværet, men det indskræpes, at det er en absolut betingelse for samværet, at der fremvises korrekt udfyldt dokumentation for antabusbehandling, ligesom færdselsloven skal overholdes. Hvis uregelmæssighederne fortsætter, vil statsamtet genoverveje sagen. Moren klager til Civilretsdirektoratet, der (januar 2001) stadfæster statsamtets afgørelse.

Den ovennævnte case, som alt andet lige må siges at høre til i den lettere ende af spektret, rummer en række træk, som også kunne findes i andre sager om “den ustabile samværsforælder”. Det var for det første et gennemgående mønster, at udgangspunktet ved sagens start var, at bopælsforælderen egentlig ønskede, at kontakten mellem barnet og samværsforælderen skulle bevares, og at barnet derfor var eller skulle være omfattet af en almindelig ordning. Bopælsforælderen anmodning om at få samværet stoppet (eller begrænset) beroede derfor ikke på en grundlæggende modstand over for samværet, men udsprang oftest af en reel bekymring for, om børnene havde risiko for at lide overlast som følge af forholdene hos samværsforælderen. I den ovennævnte case får man gennem sagens forløb ikke mistanke om, at morens gentagne ansøgninger om ophævelse af samværet er drevet af andre motiver end at få hjælp til at få løst de mulige problemer og skader, som farens alkoholmisbrug afstedkommer. Sagen afspejler da også, at samværsordningen – også efter morens eget udsagn – ser ud til at fungere nogenlunde rimeligt i de perioder, hvor faren er ædru.

Casen kan fungere som et illustrativt eksempel på det sammenstød, der kan opstå mellem det menneskelige og det juridiske univers. Set fra morens vinkel forekommer en suspension af samværet at være et effektivt middel til at få løst det akutte problem, mens det ud fra den juridiske forståelse bliver opfattet som en radikal og meget indgribende handling at skulle imødekomme et krav om ophævelse.

Statsamtets indstilling bærer præg af, at man helst vil undgå at træffe så vidtgående beslutninger og holde døren åben, så kontakten mellem samværsforælderen og børnene opretholdes. Ser man hen over den måde, hvorpå sagsbehandlingsprocessen forløber, kan det virke, som om statsamtet prøver at forhale sagen, måske i håbet om, at parterne selv kan løse problemerne.

Ud fra sagens dokumenter efterlades man med det indtryk, at morens bekymring ikke tages alvorligt i statsamtet, også selv om forløbet senere viser, at den er velbegrundet. Denne iagttagelse aktualiserer spørgsmålet om, hvem der bærer bevisbyrden. Er det moren, der skal fremskaffe beviser for, at faren faktisk er alkoholiseret, når han har børnene, er det faren, der skal bevise, at han ikke er det, eller er det statsamtet, der har ansvar at fremskaffe indsigt heri, og i givet fald med hvilke midler? At dømme ud fra denne sag og andre med tilsvarende problemstillinger i datamaterialet er det svært at se, hvem der reelt har bevisbyrden. Hvis bevisbyrden for, at der ikke skal være (så meget) samvær, ligger hos den forælder, der har barnet boende, kan det kollidere med hensynet til barnets bedste. Det kan være vanskeligt for bopælsforælderen at fremskaffe beviser for, at forholdene hos den anden forælder har en så uforsvarlig karakter, at samværet må indskrænkes eller stoppes. Det kan igen betyde, at situationen kan komme til at udvikle sig meget grelt, før statsamtet imødekommer en ansøgning fra bopælsforælderen om mindre samvær.

Problemstillingen om bevisbyrden er ikke kun aktuell i en tilspidset situation som i casen, hvor man fristes til at spørge, om der skulle en bilulykke til, før morens bekymring blev taget alvorligt. Den kan også være aktuell i sager, hvor problemerne har en tilsyneladende mere trivial karakter. Der var i undersøgelsesmaterialet flere eksempler på sager, hvor bopælsforælderen klagede over, at barnet havde udtalte reaktioner på dårlig trivsel før og efter samvær, mens samværsforælderen omvendt karakteriserede barnet som glad under samværet. Sådanne oplysninger, hvor forældrene har forskellige oplevelser af barnet, betyder ikke nødvendigvis, at den ene forælder lyver, da begge dele kan være rigtigt. Spørgsmålet er imidlertid, om statsamtet altid og faktisk har det nødvendige foranstaltningsrepertoire, som kan gøre det muligt at komme til bunds i sagens konflikt, fx gennem dialog i den børnesagkyndige rådgivning. I den pågældende sag blev en sådan faktisk tilbudt, men ikke realiseret. En samtale kunne måske

have ført til en fælles forståelse af, under hvilke vilkår et samvær er acceptabelt.

I den aktuelle sag slår statsamtet sig i lang tid til tåls med og lægger positiv vægt på farens udsagn om, at han er i antabusbehandling, mens der omvendt ikke bliver lagt vægt på, at han gang på gang bliver beruset og afbryder sin behandling. Det er fx først i sagens sidste fase, at det indgår i statsamtets vurdering, at samværsforældrens lemfældige omgang med færdselsloven kan indebære en alvorlig risiko for børnene. Alt i alt kan det derfor forekomme urimeligt, at morens gentagne ansøgninger ikke imødekommes, når faren gentagne gange viser sig at være ustabil. På den anden side viser sagsforløbet også, at statsamtets tone og betingelserne for samvær i praksis bliver gradvist skærpet over for faren.

Et andet prototypisk træk, som kendetegnede flere af de "lette" sager om ustabile samværsforældre, var, at de børn, hvorom konflikten drejede sig, var så godt som usynlige i sagen. Det var samværsforældrens forhold, der var i fokus, og man kan derfor sige, at det var samværsforældrens forældreevne, der blev vurderet i sagen. Hvordan samværet blev oplevet af børnene, var der få oplysninger om, og i den pågældende sag tog statsamtet ingen selvstændige initiativer til at få dette spørgsmål belyst nærmere. Det er derfor vanskeligt at bedømme, om børnene påvirkedes af konflikten.

Sagen ender – til trods for, at den kører gennem flere år i statsamtet – det samme sted, som den begyndte: Børnene har fortsat almindeligt samvær, og faren formodentlig også fortsat et alkoholproblem. Hvis man skal vurdere prognosen for fremtidens samvær, må man derfor forvente, at der fortsat vil være problemer med farens svigt og beruselse, ligesom han næppe får afhentet børnene hver gang. Moren vil sandsynligvis rejse sagen igen, og det ældste barn vil efterhånden blive så gammelt, at det også kan høres i sagen.

Undersøgelsen viste, at sagen også på dette punkt delte skæbne med en række af de "lette" sager om ustabile samværsforældre. Det var således et helt karakteristisk mønster, at sagerne endte med, at børnene blev omfattet af en ordning, der faldt inden for rammerne af noget, man kunne kalde almindeligt samvær. Man kan fundere over, om det drivende rationale bag statsamtets afgørelser alene er

lovens bestemmelse om, at kontakten mellem børn og samværsforældre skal søges bevaret. Selv om dette utvivlsomt er en væsentlig del af forklaringen, er det vurderingen, at også andre elementer spiller ind. Fokuserer man på de sager, som endte med en (omtrentligt) almindelig ordning med de ustabile samværsforældre, så var de alle karakteriseret ved, at sagen blev aktualiseret og udsprang af bopælsforældrens bekymring for børnene under samværet. Den intense modstand over for en samværsordning overhovedet, som kunne iagttages i andre sagstyper, kunne ikke genfindes her. Det kan tyde på, at afgørelserne ikke kun bliver truffet ud fra en afvejning af, hvornår problemerne hos samværsforælderen vurderes at være alvorlige nok til, at lovens hovedprincip kan fraviges, men at der i afvejningen også indgår en bedømmelse af forældrenes samarbejdspotentialer. Selv om det generelt er betydningsfuldt for børn, at forældre kan finde ud af at samarbejde, kan det imidlertid være problematisk, hvis et sådant "konsensus-rationale" kommer til at overtone det perspektiv, som skal beskytte barnet mod overlast.

Case 28: Samværsforælderen misligholder aftalen

Parterne har levet sammen i 3 år og fik en datter i 1993. Mor og datter forlader hjemmet i 1997 pga. farens misbrug og voldelige adfærd og går under jorden i en anden landsdel. Pigen er da 3½ år. Faren er narkoman og har desuden også haft et alkoholproblem. I april 1997 søger faren, der nu er i behandling, om almindeligt samvær, hvilket moren modsætter sig, og statsamtet fastsætter – med henvisning til farens misbrug og ustabile boligsituation – senere på året midlertidigt overvåget samvær et par timer hver anden uge. Ordningen skal efterfølgende evalueres. Faren er imidlertid meget ustabil omkring fremmødet og sidder i en kort periode også i fængsel; kun enkelte samvær bliver gennemført, og faren fremsender trods utallige rykkere ikke dokumentation for, at han er stoffri. Ordningen kører dog alligevel fra august 1997 til februar 1999. Overvågningsrapporterne viser, at der ved de samvær, som bliver gennemført, er en god og positiv kontakt mellem far og datter, men både overvågningsstedet og moren mener, at ordningen er utilfredsstillende for pigen, der gang på gang bliver svigtet af faren. Morens indstilling er, at hvis der fortsat kan være samvær, skal det foregå på overvågningsstedet, men sjældnere. Faren indrømmer, at han har haft tilbagefald, men arbejder nu med problemet og ønsker fortsat almindeligt sam-

vær. Med henvisning til misbrugsproblemerne og det ustabile fremmøde beslutter statsamtet, at der ikke fastsættes samvær. Datteren er da 5½ år. Faren klager til Civilretsdirektoratet, der indhenter oplysninger fra bl.a. kommunen. Faren bor nu på døgninstitution med sin nye familie med henblik på en forælderevnevurdering, han er i metadonbehandling og går i terapi pga. sine voldstendenser. Med henvisning til, at faren er på vej ud af sit misbrug beslutter direktoratet i juni 1999 at omgøre statsamtets beslutning og fastsætte midlertidigt overvåget samvær. Det betinges dog, at faren skal være stabil i fremmødet. En overvågningsrapport fra november 1999 konkluderer, at der har været gennemført for få samvær til at komme med en ordentlig bedømmelse. Der fastsættes flere overvågede samvær. Faren søger i juni 2000 (datteren er nu ca. 7 år) om uovervåget samvær, men statsamtet fastsætter fortsat overvåget samvær, da faren har været meget ustabil. Civilretsdirektoratet stadfæster afgørelsen. I november 2000 er morens tålmodighed brugt op: Nu skal datteren ikke længere udsættes for farens svigt. Moren har nu gennem tre år været samarbejdsvillig og har håbet på, at faren ville samarbejde, men han vil åbenbart ikke samværet, og derfor søger hun nu om suspension. Statsamtet beslutter herefter, at samværet skal bortfalde, da faderen gentagne gange har udsat pigen for svigt, og der ikke er udsigt til, at dette vil ændre sig. Afgørelsen stadfæstes af Civilretsdirektoratet (februar 2001). Året efter søger faren igen om at få fastsat samvær. Han anfører, at der er samvær med det andet barn, der nu er anbragt. Både statsamtet og Civilretsdirektoratet afviser ansøgningen med henvisning til, at der gennem tre år forgæves er søgt etableret samvær. Sagen slutter i december 2002, hvor faren igen bliver afvist af statsamtet. Datteren er da 9 år gammel. Faren kommer i løbet af sagen på pension, mens moren efter alt at domme påbegynder en sundhedsuddannelse.

Case 28 har en række indholdsmæssige paralleller til det foregående eksempel, idet der også her er tale om en samværsforælder med misbrugsproblemer og en mor, der egentlig ikke grundlæggende modsætter sig, at der skal være samvær. Casen eksemplificerer dog de sager, der hører til i den tunge ende. Der er her tale om en udtalt grad af sociale problemophobninger hos faren, som ud over et massivt misbrugsproblem også indebærer, at han undervejs i forløbet sidder i fængsel og senere får et andet barn, der anbringes i familiepleje. Sagen afspejler, at faren med sine gentagne ansøgninger om samvær er meget interesseret i at bevare kontakten med datteren, og at der i denne kontakt, når den realiseres, er et positivt samspil mel-

lem samværsforælderen og barnet at dømme ud fra observationerne i rapporterne fra det overvågede samvær. Om observationerne fra den sporadiske og kortvarige interaktion er et tilstrækkeligt grundlag for at kunne bedømme et fremtidigt og uovervåget samvær, jf. sagens indledende faser, hvor dette er på tale, må imidlertid stå som et åbent spørgsmål.

De oplysninger, der foreligger om barnet, hidrører således dels fra de nævnte observationer fra samværet, dels fra bopælsforælderen. Dette oplysningsgrundlag var ikke usædvanligt i de tunge sager, men det ses også, at dette, før eller senere i forløbet, bliver suppleret med en børnesagkyndig undersøgelse.

Kernen i denne sag er, at faren trods flere forsøg ikke magter at komme på ret køl med den konsekvens, at han heller ikke er i stand til at overholde de aftaler, der er indgået omkring samværet. Denne problemstilling om misligholdelse af samværsaftalen var et aspekt, der gik igen i en række af de sager, der omhandlede "den ustabile samværsforælder". Både ved gennemlæsningen af denne, men også andre tilsvarende sager i undersøgelsesmateriale, fik man det indtryk, at der udvises en betydelig langmodighed, ikke kun fra bopælsforælderen side, men også fra myndighedernes. I ovennævnte case er myndighedernes blik således i meget lang tid fæstnet til håbet om, at faren kan komme på fode gennem forskellige behandlingsprogrammer, mens der lægges mindre vægt på, at faren vedvarende ikke følger spillets regler.

Det kan i denne sag være meget vanskeligt at forstå, at statsamtet – og senere Civilretsdirektoratet – gang på gang giver faren nye chancer for at vise, at han kan være stabil, fordi dette ser ud til at ske på datterens bekostning. Set fra et syvårigt barns perspektiv er et forløb, der strækker sig over tre år, alt andet lige lang tid. Pigen bruger en stor del af sin barndom på at møde forgæves op og bliver skuffet hver gang, faren ikke dukker op. Spørgsmålet er i denne sammenhæng, hvornår grænsen er nået. Er det rimeligt, at man lader et overvåget samvær – som ikke fungerer – foregå i mere end et år, før man træffer afgørelse om at ophæve det? Og er det rimeligt, at det overvågede samvær med Civilretsdirektoratets omgørelse kommer til at fortsætte i endnu et år, når prognosen efter alt at dømme ikke er bedre? Civilretsdirektoratet lægger i denne afgørelse vægt på de

enkelte samvær, der har været gennemført, mens de svigt, som dat-
teren er blevet udsat for, ikke indgår i vurderingen.

Det er en trist sag, fordi den gode vilje er til stede, men ressourcerne
til at få viljen gjort til virkelighed er der ikke. At sagen omsider ender
med, at samværet bortfalder, er ikke et usædvanligt. I de fleste af
undersøgelsesmaterialets sager, hvori problematikken om samværs-
forældrens misligholdelse af aftalen var et fremtrædende aspekt, var
der til sidst begrænset eller slet intet samvær.

Case 10: Truede børn

*Det fremgår af sagens akter, at forældrene, der har kendt hinanden i
en årrække, går fra hinanden, men finder sammen igen efter sønnens
fødsel i 1995. De var ikke gift, men fik fælles forældremyndighed. Der
er meget modstridende oplysninger om, hvorvidt der var et fælles samliv,
og hvornår det i givet fald ophørte. Sagen tyder på, at drengen bor hos
moren frem til 1999, at moren er flyttet en del rundt, og at der har
været aftalt samvær svarende til en deleordning. I 1999 flytter drengen
(4 år) ind hos faren; moren har proforma-adresse samme sted, da hun
er boligløs. Faren anlægger sag om at få tillagt forældremyndigheden
til sig i foråret 2000 og vinder sagen i både i byretten og landsretten.
Afgørelserne, der baserer sig på forældrenes udtalelser, samt i landsretten
også på en erklæring fra daginstitutionen, henviser til, at drengen har
boet hos faren siden 1999, og at morens personlige forhold, herunder
hendes boligforhold, er meget ustabile. Moren får herefter samvær hver
anden uge efter forældrenes indbyrdes aftale.*

*Samværsagen starter i november 2000, hvor faren søger om, at samvæ-
ret suspenderes, og herefter ikke udleverer barnet til moren. Ansøgnin-
gen udløses af et voldeligt sammenstød mellem forældrene, som drengen
overværer, men er begrundet med, at drengen nu er indskrevet som
ambulant patient på en børnepsykiatrisk afdeling. Der skal iværksæt-
tes foranstaltninger, da den 5-årige dreng har emotionelle og i mindre
grad adfærdsmæssige vanskeligheder relateret til usikker tilknytning
og traumatiserende oplevelser i opvæksten. Faren oplyser, at han i en
årrække har været bekymret for sønnens udvikling og tidligt har søgt
psykologhjælp, men at moren ikke ville medvirke. På tidspunktet for
forældremyndighedssagens start blev barnet uden morens viden henvist
til børnepsykiatrisk ambulatorium pga. nogle absencelignende anfald,*

hvor han var ukontaktbar. Faren oplyser, at der gennem længere tid har været problemer med samværet, og at moren er så psykisk ubalanceret og ustabil, at hun er til skade for sønnens udvikling. Samtidig søger moren via sin advokat om at få tilkendt fri proces i en sag om overførsel af forældremyndigheden, ligesom hun ønsker samvær fastsat. Statsamtet beslutter ikke at fastsætte midlertidigt samvær. Statsamtet har indhentet oplysninger fra børnepsykiatrisk afdeling, som ikke mener, det er godt for sønnens tilstand at have samvær på nuværende tidspunkt.

Moren klager til Civilretsdirektoratet med henvisning til, at faren ensidigt har suspenderet samværet, samt at statsamtet i strid med god forvaltningskik har valgt at tillægge lægens udsagn afgørende betydning, når det fremgår, at udsagnet alene er baseret på farens oplysninger, og at moren ikke har været orienteret om den børnepsykiatriske behandling. Der er efter hendes opfattelse ikke belæg for vurderingen af, at sønnens tilstand skyldes forhold omkring samvær med hende. Civilretsdirektoratet beder sygehuset uddybe holdningen til samvær, men man vil her ikke udtale sig om spørgsmålet og anbefaler, at der iværksættes en børnesagkyndig undersøgelse. Civilretsdirektoratet beslutter herefter, at statsamtet skal genoptage sagen og overveje en børnesagkyndig undersøgelse. Statsamtet beslutter at iværksætte en undersøgelse, mens moren hverken får tildelt midlertidigt samvær eller tilkendt fri proces.

Sideløbende med den børnesagkyndige undersøgelse, der foregår i første halvdel af 2001, er drengen dagpatient på en børnepsykiatrisk afdeling og udskrives tidligere end forventet; forældrene har en retssag kørende om voldsepisoden, som faren først dømmes, men senere frikendes i; og endelig anlægger moren en forældremyndighedssag, som hun taber. I august 2001 konkluderer den børnesagkyndige undersøgelse, at forældrenes konflikt er så belastende for drengen, at der skal iværksættes særlige beskyttelsesforanstaltninger for drengen i forbindelse med samvær. Forældrene er på overfladen meget samarbejdsvillige, men deres negative holdning skinner tydeligt igennem over for drengen, der har mange ressourcer, men også er en følelsesmæssigt sårbar dreng. På baggrund af den børnesagkyndiges vurdering og anbefaling beslutter statsamtet derfor, at moren kun skal have 1½ -2 timers overvåget samvær om måneden for at beskytte drengen. Beslutningen stadfæstes af Civilretsdirektoratet i marts 2002. Drengen er på dette tidspunkt 6½ år gammel. Moren er gennem forløbet på kontanthjælp, men senere i uddannelse, faren er pædagog.

I knap 1/3 af de sager, der i undersøgelsesmaterialet handlede om manglende stabilitet hos samværsforælderen, var der tillige, enten allerede ved sagens start eller senere i sagsforløbet, udtalelser fra forskellige sagkyndige børneeksperter om, at de involverede børn var sarte, sårbare, truede eller skadede. Man kunne af flere sager se, at de sociale myndigheder i kommunen var opmærksomme på eller havde øje for barnets eller familiens problemer, allerede inden statsamtet kom ind i billedet. Blandt disse var også en lille håndfuld sager om forældre, der ønskede samvær med børn, der var anbragt uden for hjemmet. At dømme ud fra de sager, der indgik i undersøgelsen, tyder det på, at statsamtet, i det omfang det altså har kendskab til, at samværs sagen også er en kommunal børnesag, altid anmoder de sociale myndigheder i kommunen om en udtalelse. Undersøgelsen tyder videre på, at statsamtet i meget vid udstrækning henholder sig til de anbefalinger, som kommunen giver om samværet, det være sig enten midlertidigt eller på længere sigt. Det gjorde sig ikke mindst gældende i de sager, der drejede sig om børn, som enten frivilligt eller ved tvang var anbragt uden for hjemmet og i nogle tilfælde befandt sig på behandlingsinstitutioner. I disse sager foretog statsamtet ingen selvstændig sagsbehandling, men syntes mest af alt at fungere som et ekspeditionskontor for de afgørelser, som reelt blev truffet af de sociale myndigheder.

I ovenstående case har de sociale myndigheder tilsyneladende ikke tidligere været involveret i forhold barnet, og statsamtet skal derfor selv træffe afgørelse om samværet for et barn, der er i kontakt med den børnepsykiatriske del af sundhedsvæsenet. Der er tale om en meget kompleks sag, for det første fordi barnets forældre gennem hele sagsforløbet har meget forskellige oplevelser af selv ikke-kontroversielle begivenheder og fakta, for det andet fordi sagen (og i højere grad end resumeet afspejler) er præget af "juristeri", hvor selve sagsprocessen frem for barnet til tider kommer til at stå i centrum for konflikten. Moren lader sig således repræsentere ved en meget ihærdig advokat, som vedvarende klager over forløbet. For det tredje udspiller en betydelig del af konflikten sig som retssager mellem forældrene. Som den myndighed, der skal træffe afgørelse om barnets samvær, er det derfor meget svært at blive klog på, hvad der egentlig foregår.

Der er næppe tvivl om, at drengen i den pågældende sag har det svært og er meget sårbar. For det taler selve det faktum, at der er indikation for en psykiatrisk indlæggelse. Men er det, som faren tror og også agerer efter, morens flagrende livsførelse og psykiske labilitet, der er skyld i, at drengens tilstand løbende forværres, og er det derfor skadeligt for barnet fortsat at skulle have samvær med hende? Eller er moren omvendt udsat for et justitsmord, og må den negative udvikling, drengen er i, derfor tilskrives andre omstændigheder? Det er det dilemma, statsamtet ser ud til at stå i.

Sagen er analytisk interessant, fordi den tydeligt demonstrerer, hvordan den statsamtsslige forvaltning af samværsspørgsmål er splittet mellem to forskellige diskurser om hhv. samværsforælders rettigheder og barnets bedste. Mens problemstillingen om samværsforælders ret er bundet op på en juridisk systemrationalitet, hører spørgsmålet om barnets bedste til psy-systemets rationalitet. I denne sag, hvor samværsforælderen – måske – er til skade for barnet, støder de to diskurser sammen. Da bopælsforælderen søger suspension, prøver statsamtet i første omgang at behandle sagen på de præmisser, der er givet med den juridiske system-rationalitet, dvs. som et spørgsmål om samværsforælders fortsatte ret eller ikke-ret til samvær. Det foregår ved, at statsamtet forsøger at trække på det medicinske system som et sandhedsregime: Kan det være sandt eller falsk, at barnets problemer skyldes samværet med moren? Underforstået: Er der beviser for eller indicier på, at moren er den skyldige? Blandt sagens akter er et notat, hvor statsamtets sagsbehandler telefonisk har taget kontakt til en læge på den børnepsykiatriske afdeling, hvor drengen skal gennemgå et behandlingsforløb, og refererer samtalen:

Lægen oplyser, at drengen er svært frustreret over noget, der er sket hos moren, og det er grunden til hans tilstand. Sagsbehandleren spørger, om der er sikkerhed for, at det er forhold hos moren, der er årsag. Lægen oplyser, at det er deres opfattelse, og de mener, at drengen vil have bedst af ikke at se moren i en periode, da han har brug for ro. Sagsbehandleren beder om lægens bemærkninger om fastsættelse af midlertidigt samvær, hvis der ses bort fra de oplysninger, de har fået fra faren. Lægen oplyser, at de ikke mener, at sønnen vil have godt af samvær på nuværende tidspunkt.

I denne samtale, men også i sagens efterfølgende fase, forsøger statsamtet og senere Civilretsdirektoratet at få eksperterne fra det børnepsykiatriske system til at uddybe deres udtalelser med hensyn til samvæerspørgsmålet. Det virker, som om forvaltningen her er drevet af den tænkemåde, at hvis barnets vanskeligheder ikke direkte og beviseligt kan relateres til samværet med moren, så er barnets problemer ikke statsamtets anliggende. Men spørgsmålet er, om ikke den retlige tilgang fremmer en tænkemåde, hvor det anlagte perspektiv på barnets situation bliver for partikulært og isoleret. Hvis barnet har behov for ro og stabilitet, er skyldsspørgsmålet jo underordnet. Som det anes i ovenstående referat og eksplicit fremgår af senere udtalelser i akterne (sagen ender på overlægens bord), ønsker børneekspertsystemet ikke at blive taget som gidsel af en juridisk systemlogik ved at blive sat i en position, hvor det skal optræde som vidne eller anklagemyndighed i forhold til spørgsmålet om samværsforælders eventuelle skyld. Psy-systemets rationalitet er tydeligvis ikke gearret til at skulle tage stilling til disse spørgsmål. Ifølge dette systems egenlogik drejer problemstillingen sig om, hvad der under de aktuelle omstændigheder vil være gavnligt eller skadeligt for barnet, og her er isolerede gisninger om, hvem eller hvad der har været årsag til drengens aktuelle tilstand, ikke meningsfulde. Her drejer det centrale spørgsmål sig om, hvad der kan gøre barnet mere rask, og i casen vurderes den rigtige medicin/behandling, ud fra drengens symptomer og en samlet bedømmelse af hans situation, at være stabilitet i hverdagen.

Bedømt som en styrkeprøve mellem to forskellige systemers logikker kommer den retlige tænkemåde til kort i denne sag. Psy-systemet insisterer på at fastholde sin integritet og vil ikke gøres til slave af et retslig rationale. Det gør sig i casen ikke kun gældende, da barnet er indrulleret i det børnepsykiatriske behandlingssystem. Også den børnesagkyndige undersøger, som statsamtet senere beder udrede barnets situation, gør sig i sin rapport megen umage for ikke at bevæge sig ind på spørgsmålet om samværsforælders eventuelle skyld, men fremhæver i stedet, at barnet er påvirket af at befinde sig i konfliktfeltet mellem forældrene. Statsamtet bliver derfor efterladt i et tomrum, for så vidt angår en retlig/juridisk bedømmelse af sagen, fordi det ikke har nogen autoritet at læne sig op ad. Derfor er det tvunget til at agere efter psy-systemets præmisser.

Sagen ender med, at moren får en yderst begrænset samværsordning med drengen. Et sådant udfald, eller at der slet ikke etableres et samvær, var ikke usædvanligt i de sager, hvor en meget turbulent barndom – af den ene eller anden årsag – havde sat sig så stærke spor i barnet, at det vurderede som sart eller egentlig behandlingskrævende.

Opsummering og perspektivering

Fra gennemgangen af sagerne om den ustabile samværsforælder udkrystalliserer to mønstre sig i den måde, hvorpå statsamtet behandler sagerne:

Et mindretal af sagerne var kendetegnet ved, at vanskelighederne hovedsageligt knyttede sig til samværsforælderen, og at bopælsforælderen var bekymret over, om børnene led overlast ved samværet. Barnets situation, set som et samlet billede, bar ikke præg af massiv social problemophobning. Behandlingen af disse sager var indlejret i den retlige/juridiske diskurs, hvor rettighedsspørgsmålet stod centralt. Det var oftest udelukkende sagsbehandlere med juridisk ekspertise, der bedømte og traf afgørelser i sagerne. Forældrene optrådte i disse sager som parter, hvor bopælsforælderen ønskede samværet reduceret eller ophævet pga. samværsforælders problemer, hvad denne afviste, mens barnet var usynligt. Et kernepunkt i sagerne var bevisbyrden, fordi det kunne være svært for bopælsforælderen at bevise, at barnet var i fare. Bopælsforælderen blev derfor nogle gange drevet til selvtægt og undlod at udlevere barnet til samvær, hvilket betød, at sagen kørte videre i en anden retlig institution, fogedretten. Den antagelse er fremsat, at ikke kun hensynet til samværsforælders retssikkerhed, men også potentialet for et fortsat fungerende forældreskab – konsensusprincippet – kunne være et underliggende rationale bag afgørelserne i disse sager, der ofte endte med normalt samvær. Der var i disse sager en risiko for, at situationen kom til at udvikle sig grelt, før der var indsamlet de fornødne beviser på, at barnet var i fare.

Et flertal af sagerne under dette konflikttema er tunge. Der var ikke kun tale om sociale problemophobninger hos samværsforælderen, men også hos barnet og/eller bopælsforælderen. Der var i en række af sagerne tegn på et turbulent barndomsforløb, allerede inden sam-

værssagen blev aktuel. De fleste af disse sager endte med, at der ikke eller kun i meget begrænset omfang blev fastsat samvær, og her havde psy-systemet, de sociale myndigheder eller børnesagkyndige stor indflydelse på udfaldet. Bedømmelsen i disse sager skete i langt større udstrækning ud fra en vurdering af det individuelle barns situation, mens hensynet til samværsforælders rettigheder endte med at spille en mindre rolle. Behandlingen af disse sager bar i højere grad præg af, at der blev anlagt et helhedsperspektiv på barnets situation, som søgte at vurdere, hvordan samværet kunne være til gavn og glæde for barnet.

Et spørgsmål, der har rejst sig i tilknytning til gennemgangen, er, hvornår en samværsforælders manglende stabilitet kvalificerer til, at en sag bliver løsnet fra den retlige diskurs og inddrager velfærdsbetragtninger over barnet i grundlaget for afgørelsen. Hvorfor giver alkoholisme og spritkørsel med børnene ikke anledning til at anlægge et perspektiv om det individuelle barns bedste, mens en samværsforælders flagrende livsstil gør det? Undersøgelsen tyder på, at det er et kardinalpunkt, hvis der blandt oplysningerne til sagens løsning er rapporter om, at børnene har eller får det meget dårligt, samt at denne tilstand med en vis sandsynlighed kan tilskrives en dysfunktionel forælders adfærd. Det er således ikke en objektiv skyldsbetragtning, fx i form af lovovertrædelser, men denne adfærds graverende indvirkning på barnets sjæleliv, der ser ud til at slå sprækker i de to principper om forældres ret hhv. barnets bedste og dermed får den retlige diskurs til at kapitulere.

Uanset om sagerne var lette eller tunge, eller deres udfald var en afgørelse om almindeligt eller intet samvær, var det et gennemgående træk i de fleste sager om ustabile samværsforældre, at de strakte sig over et par år. Dette kan i nogen grad tilskrives, at samværsforælderen af statsamtet fik mange chancer for at vise, at han/hun er stabil. Man må stille spørgsmålet, om denne langmodighed fandt sted på børnenes bekostning, ikke mindst i lyset af, at en del af dem i forvejen var socialt udsatte.

VOLD MOD BOPÆLSFORÆLDEREN

Case 18

Det fremgår af sagen, at parterne blev gift i 1989 og separeret i 1995. Parret fik ved separationen fælles forældremyndighed over de tre børn på 15, 6 og 2 år. Begge forældre kommer oprindeligt fra Afrika. Moren kom til Danmark via familiesammenføring.

I sagsakterne ligger fra marts 1996 en henvendelse fra kommunen, der fraråder statsamtet at fastsætte samvær for de to yngste børn. Til grund for henvendelsen er bilagt et brev fra morens læge til socialforvaltningen, der indberetter, at moren flere gange har været udsat for grov vold og er blevet truet på livet af faren i børnenes nærvær. Børnene er påvirkede af situationen.

Efter en pause er der i sagsakterne en samværsafgørelse fra november 1996, hvor faren tildeles samvær med de yngste børn hver anden weekend. Det fremgår, at parterne skilles ved retten i februar 1997, hvor moren får forældremyndigheden alene.

I september 1998 henvender moren sig til statsamtet for at få samværet ophævet. Hun beretter, at samværet er foregået som besøg hos hende, og at faren har benyttet lejligheden til at tæve hende, hver gang han besøgte børnene. Under overværelse af den sidste og meget dramatiske voldsepisode hentede det mellemste barn en køkkenkniv og opfordrede moren til at slå faren ihjel. Moren har nu politianmeldt faren og søger om tilhold. Politirapporten er bilagt i sagen. Det fremgår, at faren er blevet varetægtsfængslet.

Statsamtet beslutter i december 1998, at samværet ophæves. Der henvises til, at faren ikke har udnyttet sin samværsret, at han har polititilhold, samt at han sidder i arresten. Han kan søge igen, når omstændighederne ændrer sig.

I januar 2000 søger faren om samvær, selv om han fortsat er fængslet. Moren modsætter sig, da børnene ikke vil se faren og er bange for ham. Af de følgende måneders korrespondance mellem statsamtet og forældrenes advokater fremgår det, at faren har fået dom til udvisning, men har søgt om, at sagen genoptages af Flygtningenævnet. Det fremgår ikke af sagen, hvad han er blevet dømt for. Ifølge morens advokat er børnene meget bange ved udsigten til, at kontakten til faren genoptages. I september 2000 indkaldes børnene på nu 11 og 7 år til samtale i statsamtet. Af samtalerne, der er undtaget for aktindsigt, fremgår det, at børnene ikke ønsker samvær, og rådgiveren konkluderer, at navnlig det ældste af børnene er traumatiseret af farens voldsbehandlinger, samt at det vil være velfærdstruende for børnene at fastsætte samvær. Statsamtet beslutter herefter, at der ikke skal fastsættes samvær. Beslutningen sker ud fra en samlet bedømmelse af sagen, herunder samtalerne med børnene.

Faren klager til Civilretsdirektoratet over afgørelsen og over den manglende aktindsigt. Civilretsdirektoratet fastholder, at der ikke kan gives fuld aktindsigt af hensyn til børnenes interesse, og stadfæster i januar 2001 statsamtets afgørelse om ikke at fastsætte samvær. Ved sagens afslutning er faren blevet udvist af landet og har indrejseforbud.

Generel beskrivelse af sager om vold mod bopælsforældre

Det fremgik af en del af sagerne i datamaterialet (ca. 17-20), at samlivet mellem forældrene havde været præget af hustruvold. Det var imidlertid kun i omkring halvdelen af disse sager, at voldsudøvelsen over for bopælsforælderen udviklede sig til at blive et væsentligt tema for samværs sagen. I nogle tilfælde opstod samværs konflikten i umiddelbar forlængelse af samlivsbruddet, hvor moren kunne være flygtet fra hjemmet eller have taget ophold på et krisecenter, men i andre tilfælde, og det var et gennemgående træk, forløb vanskelighederne omkring samværet over en årrække, efter at parterne var gået fra hinanden. Det fremgik således af flere sager, at faren havde fået tilhold mod at opsøge moren, og/eller at moren havde (haft)

beskyttet adresse eller var gået under jorden. Dette indikerer, at de voldelige overgreb ikke nødvendigvis er et afsluttet kapitel, når parforholdet opløses.

Hvis man skal pege på nogle gennemgående fællestræk ved disse sager, så var der især tre forhold, som var slående. For det første afspejlede undersøgelsesmateriale, at personsammensætningen adskilte sig fra samværssagerne i almindelighed ved, at der var et betydeligt islæt af fædre med en anden etnisk herkomst end dansk. Det gjorde sig gældende i fem af de ni sager. I tre af disse var der tale om et blandet ægteskab, mens der i de sidste to var tale om forældrepar, hvor begge var af udenlandsk oprindelse. Undersøgelsen viste dermed, at når børn med en udenlandsk forælder bliver involveret i en samværskonflikt, så kan det have sammenhæng med, at forholdet mellem forældrene har været eller var præget af vold (6 ud af 9 sager).

Et andet karakteristika ved sagerne var, at børnene fik en relativt synlig position i sagsforløbet. I fem af de ni sager blev børnene inddraget direkte i sagen ved at blive indkaldt til samtale i statsamtet eller med den børnesagkyndige rådgiver for at tilkendegive deres indstilling til samværet, jf. kapitel 11. I de tilfælde, hvor børn blev hørt, var der tale om yngre børn ned til 8-årsalderen. I de resterende sager, hvor børnene ikke blev inddraget direkte, var der fortrinsvist tale om små børn, op til 5-årsalderen. Endelig var der i en enkelt sag tale om et sagsforløb, som strakte sig gennem hele barnets tilværelse, fra det var ganske lille og frem til 8-årsalderen. I denne sag blev der gennemført en børnesagkyndig undersøgelse.

Et tredje træk, som kendetegnede sagerne, var, at ingen af dem endte med, at børnene blev omfattet af en normal samværsordning. Fem sager endte med, at samværet blev ophævet, suspenderet, eller at der ikke blev fastsat samvær. I de øvrige sager var samværet begrænset til endagssamvær, midlertidigt samvær eller overvåget samvær. Som helhed bar sagerne derfor præg af, at der vises hensyn til morens situation og til, at det kan være ødelæggende at være barn i en familie, hvor den ene forælder øver vold mod den anden.

Kommentarer til case 18

Den case, som er anvendt som illustrationsmateriale, er usædvanlig derved, at den var en af de meget få sager i det samlede datamateriale, hvor ikke kun faren, men også moren var af anden etnisk oprindelse end dansk.

Om kvinder/mødre af anden etnisk oprindelse end dansk sjældnere end andre kvinder henvender sig til statsamtterne omkring samværsproblemer er vanskeligt at vurdere, da udviklingen og mønstrene i familieopløsning/samlivsbrud blandt etniske grupperinger er utilstrækkeligt statistisk belyst. De fragmentariske oplysninger, der findes herom (jf. Jacobsen & Schmidt, 2000), tyder dog på, at opløsningsfrekvensen blandt herboende indvandrere er lavere end blandt danskere. På den anden side er det samtidig veldokumenteret (Ligestillingsrådet, 2001; Andersen, 2003), at der på landets krisecentre er en betydelig overrepræsentation af kvinder/mødre af anden etnisk herkomst end dansk. Opgørelser herfra viser bl.a., at andelen af etniske kvinder udgør ca. $\frac{1}{3}$ af beboerne på krisecentrene mod 5% i befolkningen, samt at disse som oftest er kommet til Danmark via familiesammenføring. Sådanne opgørelser taler for, at statsamtterne burde modtage en del henvendelser om begrænsning eller ophævelse af samvær fra mødre med udenlandsk baggrund, da man må formode, at disse kvinder ønsker forbindelsen afskåret til børnenes far for at undgå yderligere voldsudøvelse.

Det er navnlig i dette perspektiv, at det kan undre, at mødre af anden etnisk herkomst ikke var bedre repræsenteret i undersøgelsesmateriale. Undersøgelsen har ingen mulighed for yderligere at klarlægge spørgsmålet, men kan opstille flere antagelser: En forklaring kan være, at kvinder/mødre af anden etnisk herkomst er en særlig sårbar gruppe, som pga. af sproglige vanskeligheder eller et svagt socialt netværk har vanskeligt ved at komme til orde i det offentlige velfærdssystem og anvende de hjælpemuligheder, der findes, for at de selv og deres børn kan få den nødvendige beskyttelse (jf. fx Halskov, 1999; 2000). En anden forklaring kan være, at kvinderne ikke søger samlivet ophævet, men forbliver i deres ægteskab til trods for de voldelige overgreb. En særlig omstændighed for disse kvinder kan være, hvilket også er et tydeligt element i den ovenstående case, at de i kraft af deres stilling som familiesammenført i de første år har

en usikker retlig status med hensyn til at opnå fast opholdstilladelse i Danmark. Det kan sætte dem i en klemme og indebære, at de gennem en årrække må affinde sig med at leve i et voldeligt ægteskab for at undgå at blive udvist af landet. Myndighederne har først for nylig taget skridt i retning mod at indføre beskyttelsesforanstaltninger over for familiesammenførte kvinder, der udsættes for overgreb, idet der nu efter konkret vurdering er mulighed for at bibeholde opholdstilladelsen, selv om de forlader den voldelige ægtefælle (Ligestillingsafdelingen, 2001; Udlændingestyrelsen, 2000).

Voldsproblematikken og den afmagt, som voldsramte kvinder kan befinde sig i selv lang tid efter, at samlivet med den tidligere ægtefælle er ophørt, er imidlertid ikke en specifik etnisk problemstilling. Tidligere undersøgelser om den danske skilsmissebefolknings adfærd har vist, at vold angives som en relativt hyppig årsag til forholdets opløsning (Koch-Nielsen, 1983; Heide Ottosen, 1997).¹ En svensk omfangsundersøgelse af mænds vold mod kvinder viste, at hver fjerde kvinde med en voldsom tidligere partner og fælles børn havde været udsat for trusler i forbindelse med denne partners samvær med børnene, mens 4% rapporterede om fysisk eller seksuel vold (Lundgren et al., 2001). Også blandt nærværende undersøgelses sager, hvor begge forældre var etniske danskere, var der eksempler på, at mødre blev truet eller faktisk udsat for chikane og vold af den tidligere samlever.

Forskning om børn i voldsramte familier har vist, at børn meget ofte er vidner til de husspektakler, der foregår mellem forældrene. Det er endvidere veldokumenteret, at erfaringerne med familievold kan være belastende for dem og udløse langvarige traumevirkninger (fx Christensen, 1995; Hyden, 1995; Olsen, 1998): Børn bliver præget af angst, bekymring og skyldfølelse. Nogle børn bliver plaget af loyalitetskonflikter i forhold til forældrene, mens andre vælger side til fordel for den forælder, der er offer. Samtidig kan børn også opleve det som skræmmende ikke at kunne beskytte den forælder, som i virkeligheden selv skulle fungere som et beskyttelsesskjold i

1. I undersøgelsen fra 1997 angav 17% af bopælsforældrene, at vold var en medvirkende årsag til samlivets ophør.

forhold til barnet. Forskningen på området tyder således på, at børn ofte bringes i en position, hvor de kommer til at optræde som et følelsesmæssigt gidsel i spændingsfeltet mellem magt og afmagt, og det forekommer derfor vanskeligt at anlægge en betragtningsmåde, hvor børns interesser, vilkår og behov holdes adskilt eller isoleret fra det samspil, der foregår mellem forældrene. Denne problematik afspejler sig også med tydelighed i den ovenstående case, hvor et af børnene bliver drevet så langt ud på desperationens afgrund, at det gør aktive foranstaltninger til at få faren slået ihjel for på den måde at få overgrebene mod moren stoppet.

Problemstillingen om, hvordan systemet kan yde børn beskyttelse over for traumatiserende oplevelser som følge af, at den ene forælder mishandler den anden, er ikke kun prekær, fordi den strider mod forståelsen af, at det er til barnets bedste at have kontakt med begge forældre. Den er også prekær, fordi bopælsforælderen ikke altid udtrykkeligt modsætter sig, at der skal være samvær. Accepten af en samvørsordning kan være begrundet i, at barnet savner sin far, men kan også – hvad flere af sagerne rejste mistanke om – skyldes, at moren pga. handlingslammelse, afmagt eller angst ikke har ressourcerne til at kræve samværet stoppet.

Når man ser på det tidlige forløb i den aktuelle case, kan man således undre sig over, at statsamtet vælger at tilsidesætte de sociale myndigheders råd om ikke at fastsætte samvær. Akterne i sagen rummer ingen oplysninger, der kan bidrage til forklaring, men ud fra det mønster, der kunne iagttages i andre tilsvarende sager, kan en antagelse være, at moren på dette tidspunkt – måske af frygt – tiltrådte, at der blev etableret en samvørsaftale. Undersøgelsesmaterialelets eksempler på mødre, der tydeligvis ikke havde modet til at kræve samværet stoppet af frygt for yderligere chikane, illustrerer, at statsamtet har yderst begrænset handlekraft til at beskytte det barn, dvs. i realiteten står magtesløs, så længe der ikke foreligger en formel ansøgning fra bopælsforælderen om ophævelse af samværet.

Når man ser hen over de sager, hvori vold mod bopælsforælderen indgik som et element i konflikten, tegnede der sig to udviklingsforløb i den måde, hvorpå sagerne udviklede sig og endte. Flere sager bar som casen her præg af morens afmagt i forhold til sin livssituation. Moren havde ikke selv de fornødne ressourcer til at

sige fra over for faren, men måtte hjælpes til det fra anden side. Det kunne fx være ved, at hun overlod beslutningen om samvær til børnene, som så selv over for statsamtet gav udtryk for, at de ikke ønskede samvær. Sagerne bar i de tilfælde, hvor moren var meget svag, i nogen grad præg af, at de sociale myndigheder og statsamtet indtog en støttende funktion, der hjalp moren til at få sagt fra. Alle disse sager endte således med, at der blev truffet beslutning om ikke at fastsætte samvær, eller at det blev ophævet.

I andre sager fremstod moren med større handlekraft og overskud, og det så her ud til, at hendes vilje og formåen til at indgå en samarbejdsrelation med faren var en udslagsgivende faktor for, om samværet blev etableret. Sagerne i undersøgelsesmateriale tydede således på, at statsamtet undlod at fastsætte samvær eller indskrænkede det til en yderst sjælden kontakt, hvis moren kategorisk modsatte sig det, mens en begrænset (og/eller overvåget) ordning blev etableret i de tilfælde, hvor morens indstilling var præget af ambivalens, eller hvor hun ikke modsatte sig en ordning, så længe vilkårene for den skabte tryghed.

Alt i alt bar processen i de ovennævnte sager præg af, at forvaltningen betragtede samværsforælders voldelige overgreb mod bopælsforælderen som en omstændighed, der tilsidesatte barnets bedste i en sådan grad, at princippet om forældres ret til samvær måtte vige.

VOLD MOD BØRN

Case 13

Af sagen fremgår, at moren i slutningen af november 1998 har søgt om fri proces i forbindelse med en skilsmisse- og forældremyndigheds-sag ved retten. Hun har i perioden forud herfor forladt hjemmet efter en voldsepisode. Faren er politianmeldt. Hun søger om at få forældremyndigheden over de fem børn, også midlertidigt. Statsamtet tilbyder parterne børnesagkyndig rådgivning, som moren ikke ønsker at deltage i. Faren søger via sin advokat samtidig om, at der midlertidigt fastsættes normalt samvær med børnene, mens morens advokat anmoder om, at samværsagen udsættes, til der foreligger dom om forældremyndigheden. I begyndelsen af 1999 tillægger retten moren forældremyndigheden over alle børn. Til grundlag for dommen er der indhentet en børnesagkyndig erklæring fra en psykolog, som har anbefalet, at moren får forældremyndigheden alene.

Statsamtet kontakter kort efter morens advokat for at få oplyst, om hun ønsker, at den børnesagkyndige erklæring skal indgå i behandlingen i farens samværs-sag, men får at vide, at faren har modsat sig dette, hvorfor praksis i retten ikke tillader det. Statsamtet får samtidig oplyst, at parterne har indgået en frivillig aftale om samvær, der omfatter parrets yngste børn (3, 8, 9 og 11 år), mens den ældste (14 år) ikke ønsker samvær. På grund af morens frygt for faren vil en familiekonsulent fra kommunen bistå, når børnene skal afhentes og afleveres. Moren modsætter sig ikke samvær, men er bekymret for, om faren på betryggende vis kan tage vare på det mindste barn.

Få uger senere kontakter moren statsamtet og oplyser, at et par af børnene nu ikke vil på samvær, og at hun nødigt vil tvinge dem. Hun oplyser, at der har været vold og psykisk terror i ægteskabet, og at det ældste barn har afskrevet faren. Statsamtet oplyser, at det ikke kan gribe ind, når samværet ikke er fastsat.

Faren søger herefter om at få normalt samvær fastsat for alle børnene. Han mener, at det er moren, som tilbageholder børnene. Parterne afslår et tilbud om at deltage i børnesagkyndig rådgivning sammen. Statsamtet anmoder om en udtalelse fra kommunen om deres kendskab til børnenes forhold og trivsel, herunder især deres forhold til faren. Endvidere indkaldes børnene til samtale i statsamtet. De vil gerne deltage, hvis faren ikke er til stede.

Af kommunens udtalelse fremgår, at der er iværksat flere typer sociale hjælpeforanstaltninger i forhold til familien, herunder psykologisk rådgivning til børnene. Familiekonsulentens notater fra de to gennemførte samvær tegner et billede af, at børnene har været utrygge ved at skulle udleveres til faren.

I maj 1999 gennemfører statsamtets børnesagkyndige rådgiver samtaler med moren og børnene (fra 8 år). Samtalerne med børnene afspejler, at farens uforudsigelige temperament og voldelige adfærd ikke kun er gået ud over moren, men også ud over børnene. Gennemgående udtrykker de modvilje mod samvær, om end den 8-årige tøver. Moren giver udtryk for, at hun helst ser samværet ophævet, subsidiært at det foregår under vedvarende overvågning. Rådgiveren anbefaler, at såfremt statsamtet fastsætter samvær, bør der uden begrænsning tages hensyn til morens ønsker.

I juni 1999 beslutter statsamtet at fastsætte 6 overvågede samvær á 2 timer for de fire børn, som er under 12 år, mens der ikke fastsættes samvær for den ældste. For den ældste begrundes afgørelsen med barnets alder og udtalelser, samt at han ikke tidligere har ønsket samvær. For de yngre har statsamtet ikke fundet tilstrækkeligt grundlag for af afslå samvær. Der lægges vægt på, at det er tvivlsomt, om børn i denne aldersgruppe kan overskue konsekvenserne af at fravælge faren. Endvidere er der lagt vægt på, at der tidligere har været samvær med de yngre, samt at der i et af børnenes udtalelser kunne spores en ambivalens. På grund af børnenes udtalelser om vold, utryghed og modvilje mod samvær samt angst for igen at blive slået beslutter statsamtet at fastsætte overvåget samvær. Statsam-

tet har anmodet om en detaljeret rapport fra de overvågede samvær til brug for efterfølgende vurdering af det fremtidige samvær.

De overvågede samvær bliver først gennemført i efteråret 1999, bl.a. fordi faren afsoner en dom for vold mod moren. Et af børnene, der i mellemtiden er fyldt 12 år, meddeler, at hun ikke længere ønsker at være omfattet af den overvågede samvørsordning. Overvågningsrapporten konkluderer, at børnene generelt har været positive over for samværet med faren, dog har et af dem været tilbagetrukket. Faren har ikke udspurgt børnene om moren eller talt negativt om hende. Han har deltaget i børnenes leg, men ikke selv været initierende. Faren har haft svært ved at have samvær under forholdene med overvågeren. Samkvemet har været præget af god stemning, og især det yngste barn på tre år har virket glad og tryk ved faren.

Der foreligger også en statusrapport fra en kommunal psykolog, der på baggrund af supervision af mor og børn udtaler, at familien er i positiv udvikling, men at der ikke aktuelt bør ændres på indsatsen.

Moren kommenterer skriftligt overvågningsrapporten og anfører, at der hos børnene op til de enkelte samvær har været tydelige tegn på utilpasshed ved det foreståede besøg hos faren, og at der før og efter samværet har været tilført familien massiv psykologisk og pædagogisk støtte for at undgå tilbageskridt for familien. Moren anmoder igen om, at den børnesagkyndige rapport fra retssagen indhentes. Faren mener derimod, at overvågningsforløbet har været vellykket, og at børnenes negative udtalelser om samvær må skyldes påvirkning fra moren.

I begyndelsen af 2000 indkaldes de tre yngre børn igen til en samtale med en børnesagkyndig rådgiver i statsamtet, hvor de klart og samstemmende giver udtryk for, at de ikke længere ønsker samvær med faren. Rådgiveren anbefaler på denne baggrund, at statsamtet ikke fastsætter samvær.

Herefter beslutter statsamtet, at der ikke fastsættes samvær. Afgørelsen henviser til, at faren ikke har ønsket, at den børnesagkyndige erklæring fra retssagen skulle indgå i sagen. Statsamtet har især lagt vægt på børnenes egne udtalelser om ikke at ville se faren pga. utryghed og angst for vold. Børnenes og morens påstand om farens voldsudøvelse understøttes af hans afsoning. Statsamtet mener ikke, at der er grundlag for at antage, at børnenes klare udtalelser skyldes påvirkning fra morens side.

I lyset af det ældste barns klare udmeldinger om ikke at ville se faren og de samstemmende oplysninger om vold fra faren, findes det påkrævet af hensyn til børnene ikke at fastsætte samvær. Der er ikke holdepunkter for at antage, at de ikke taler sandt. I forhold til de yngre søskende er det besluttet ikke at fastsætte samvær, da det er beskrevet, at det ældste barn har en støttefunktion for de mindre. Der er lagt vægt på, at de er tydeligt bekymrede ved at skulle være alene med faren. Statsamtet påpeger, at det overvågede samvær har været beskyttende, og sammenholder dette med, at det ældste barn siger klart fra over for samvær.

Faren klager over afgørelsen til Civilretsdirektoratet, der anmoder om at få den børnesagkyndige erklæring fra retssagen. Hvis faren har rådighed over erklæringen, og den ikke fremskaffes, vil Civilretsdirektoratet træffe beslutning ud fra de foreliggende oplysninger og overveje at tillægge det processuel skadevirkning, at erklæringen ikke er blevet fremsendt.

Efter måneders korrespondance mellem Civilretsdirektoratet og forældrenes advokater om bl.a. udleveringen af den pågældende erklæring beslutter Civilretsdirektoratet (januar 2001) at stadfæste statsamtets afgørelse med henvisning til samme begrundelser, som statsamtet har givet. Det fremgår, at den børnesagkyndige erklæring, som blev udarbejdet i forbindelse med forældremyndighedssagen, er modtaget. Sagsakterne lader forstå, at de hidtil tilbageholdte dokumenter indeholder rystende informationer, som er yderst belastende for faren, idet dennes vold, trusler, ydmygelser og autoritære indstilling over for såvel mor som børn var en fast bestanddel af familielivet. Det fremgår herunder også, hvordan de ældre søskende har fungeret som skjold for at værne de yngre søskende mod farens overgreb.

Generel beskrivelse af sagerne om vold mod børn

Alt i alt var der i undersøgelsesmaterialet 8 sager, hvor et hovedtema i samværskonflikten var, at den samværsberettigede forælder blev beskyldt for eller havde udøvet vold mod børnene. Derudover var der i materialet yderligere et par sager, hvor dette tema blev strejft i løbet af sagsforløbet, men uden at blive forfulgt.

Set under ét vidner sagerne i denne kategori om, at de påståede overgrebs karakter og varighed kan skaleres. Mens farens voldsudøvelse

mod børnene i én case syntes at afgrænse sig til en enkeltstående hændelse,¹ afspejlede andre sager, at den samværsberettigedes terror og vold mod børn (og bopælsforældre) har været en permanent del af familielivet forud for samlivsopløsningen.² Det var imidlertid kun i to af sagerne, at farens voldshandlinger førte til en politianmeldelse,³ og det gennemgående mønster var dermed, at politiet ikke blev involveret. I lighed med sager, hvori der er mistanke om incest, kan statsamtets problem være at få klarlagt, hvilken realitet og alvor der er bag påstanden om den samværsberettigedes voldsudøvelse. Dette gælder ikke mindst i sager, hvor barnet er for lille til at ytre sig, eller hvor overgrebene ikke har sat sig synlige spor.

Halvdelen af sagerne, der handlede om vold mod børn var “rene” voldssager, mens der i den anden halvdel af sagerne også var et betydeligt element af ustabilitet og misligholdelse af samværet fra den samværsberettigedes side.⁴ For ikke at forplumre billedet og forståelsen af de processer, der fører frem til statsamtets afgørelse, har vi som illustrationsmateriale til dette tema udvalgt en “ren” voldssag.

I forhold til datamaterialets øvrige sager om vold mod børn er den ovennævnte case på nogle måder ekstrem. Den samværsberettigedes voldsudøvelse har haft en meget grov og omfattende karakter, hvilket illustreres ved, at overgrebene ikke kun førte til en politianmeldelse, men også til en voldsdom. Dette svækker imidlertid ikke de analytiske pointer, da man hermed ikke lades i tvivl om, at mistanken/påstanden er begrundet. Når casen – til trods for dette forbehold – er valgt som illustration, er det også, fordi den rummer nogle træk, som kan genkendes fra andre sager, hvor samværsforælderen blev beskyldt for at øve vold mod børn.

Hvis man anskuer sagen ud fra en bred helhedsbetragtning, dvs. ser på hele forløbet fra farens ansøgning om fastsættelse af samvær til myndighedernes afslag af ansøgningen, er det overordnede indtryk, at systemet prioriterer børnenes velfærd eller bedste højere end farens

-
1. Case 75.
 2. Case 13 og 30.
 3. Case 13 og 29.
 4. Case 39, 30, 29 og 07.

ret til samvær. Det gjaldt ikke kun for denne case, men også for andre sager, der handlede om vold mod børn.

Det var således et gennemgående mønster i sagerne, at en påstand om vold mod børn blev taget alvorligt af statsamtet. Statsamtet reagerede på sådanne henvendelser ved at iværksætte undersøgelser, der kunne bidrage til at belyse påstanden. Et redskab kunne være at iværksætte en børnesagkyndig undersøgelse i eget regi, eller som det er tilfældet i denne case, at indlede et samarbejde med kommunen, som måske allerede havde øje på eller iværksat sociale foranstaltninger for familien.⁵ Denne strategi så især ud til at blive anvendt i de tilfælde, hvor sagen omhandlede helt små børn. Et andet redskab var, som også casen illustrerer, at indkalde børnene til en samtale i statsamtet. Det gjorde sig således gældende i alle de (4) sager, hvor der var børn i 7-9-årsalderen.⁶ At dømme ud fra datamaterialet ser det således ud til at være et gennemgående mønster, at ikke kun ældre, men også yngre børn bliver indkaldt til samtale i statsamtet, når der er mistanke om, at den samværsberettigede er voldelig over for børnene.

Et andet karakteristikum ved sagerne var, at statsamtet frem til afgørelsen viste omhu i forhold til, at børnene ikke blev udsat for yderligere overgreb, fx ved at suspendere samværet eller ved at lade det foregå under beskyttelse.

I casen ovenfor endte sagen med, at faren ikke fik samvær med børnene. Også dette så ud til at være et kendetegn for sagerne, idet udfaldet på de fleste var, at der ikke eller kun i yderst begrænset omfang (sjældent og overvåget) var samvær mellem børn og den samværsansøgende. Undtaget herfra var en sag, hvor en samværsberettiget mor indledte et behandlingsforløb,⁷ og en anden, hvor statsamtet truede den samværsberettigede med at ophæve samværet, hvis en tidligere og tilsyneladende enkeltstående voldsepisode gentog sig.⁸

5. Case 13, 30, 39, 34 og 07.

6. Case 13, 39, 34 og 29.

7. Case 07.

8. Case 75.

Ud fra en overordnet betragtningsmåde kan man altså fastslå, at statsamtet i både den ovennævnte case og i andre sager opererede ud fra et beskyttelsesperspektiv i den forstand, at afgørelserne hindrede den samværsberettigede i fortsat at øve vold mod børnene.

Kommentarer til case 13

Til trods for denne overordnede konstatering rejser ovenstående case en række problemstillinger og spørgsmål, når man mere detaljeret ser på det relativt langvarige handlingsforløb, som udspiller sig mellem sagsforløbets indledning og udfald.

Den første problemstilling drejer sig om, hvilken betydning statsamtet tillægger børns alder. Casen er illustrativ, fordi der både er yngre og ældre børn involveret i sagen. Det er i denne sammenhæng værd at hæfte sig ved, hvordan statsamtet agerer og reagerer i forhold til børnenes udtalelser om samværsforældrens adfærd og deres ønske om ikke at få samvær. I overensstemmelse med den generelle tendens i datamaterialet afspejler også denne sag, at man i praksis opererer med en skillelinje mellem børn på over og under 12 år. Mens det ældre barns ønske om ikke at have samvær umiddelbart bliver imødekommet, træffer statsamtet i første omgang beslutning om, at de yngre børn – til trods for deres modvilje – fortsat skal have samvær. 12-årsgrænsen fungerer med andre ord som en formel og ydre markør, der uafhængigt af børnenes individuelle meninger og modenhed bidrager til at skabe en ikke helt rimelig forskel på større og mindre børns retsstilling. Børnenes udtalelser i sagen sandsynliggør således ikke, at det kun er det ældste barn, der har været udsat for overgreb. At børn ikke kun kan opleve denne udvendige og formelle grænsedragning som urimelig, men også bevidst forstår at udnytte spillets regler, kommer til udtryk i sagen, da et af børnene umiddelbart efter sin 12-års fødselsdag erklærer, at hun herefter ikke længere vil se sin far.

I forlængelse heraf rejser en anden problemstilling sig, nemlig hvilken status statsamtet tillægger de yngre børns udsagn. Sagsforløbet bærer præg af, at statsamtets indstilling er ambivalent. På den ene side vælger man at indkalde børn ned til 8-årsalderen til en § 29-samtale, hvilket signalerer, at man tager deres udsagn og meninger alvorligt. Det første afgørelsesforløb i sagen afspejler, at børn nok tages alvorligt som vidner; deres udsagn om farens adfærd betvivles

således ikke. Til gengæld anfægter statsamtet børnenes dømmekraft i forhold til det fortsatte samvær gennem både afgørelse og argumentation, når der på trods af børnenes modvilje bliver fastsat overvåget samvær ud fra en begrundelse om, at børnene ikke kan overskue konsekvenserne af deres ønsker. Statsamtet trækker her på én fortolkning af barnets bedste, en forståelse, som fokuserer på det fremtidige udviklingsperspektiv: Konsekvenserne af at gennemleve en barndom og få et opvækstforløb uden en far. Det er utvivlsomt rigtigt, at det er vanskeligt for børn at overskue de langsigtede konsekvenser af sådan en beslutning. En sådan forståelsesramme forekommer imidlertid ikke forenelig med et børneperspektiv, der vil tage udgangspunkt i at løse konflikten ud fra, hvordan den aktuelle situation opleves for de involverede børn. Det er langt fra givet, at børnenes tanker går i retning af, at denne beslutning skal vare for evigt. Set fra deres perspektiv er problemet måske snarere, at de ønsker fred og ro her og nu. En beslutning om at undlade at fastsætte samvær er ikke nødvendigvis ensbetydende med, at forbindelsen er endegyldigt afbrudt. Intet hindrer børnene i at genoptage kontakten, hvis de senere får lyst til at se deres far. Alt i alt illustrerer den første del af afgørelsesforløbet, at yngre børns meninger har en tvivlsom status og ikke umiddelbart bliver tilskrevet tilstrækkelig bæredygtighed til alene at kunne stå som begrundelse for en afgørelse. Det er derfor ud fra denne sag – og andre tilsvarende fra undersøgelsesmateriale – ikke muligt at se, at børn betragtes som subjekter, når de inddrages direkte i processen. Deres funktion er snarere at levere information og argumentation til forvaltningens proces om forældreretten; en information, som er nødvendig, men som også kan ugyldiggøres.

Som afgørelsesmyndighed finder statsamtet det nødvendigt at forbedre sit beslutningsgrundlag, og det sker ved at iværksætte overvåget samvær. I lyset af børnenes modvilje kan man stille spørgsmål til det, statsamtet ikke gjorde, dvs. om der var alternative muligheder for at få oplyst sagen: Hvorfor blev der ikke fra starten gjort mere for at fremskaffe den børnesagkyndige erklæring fra forældremyndighedssagen, eller hvorfor iværksatte statsamtet ikke i eget regi en selvstændig børnesagkyndig undersøgelse, der mere dybtgående end § 29-samtalen kunne bringe en forståelse frem af, hvad der lå bag børnenes modvilje mod samværet med faren? Dernæst kan man rette fokus mod, hvad statsamtet rent faktisk gjorde, herunder om det var tilstrækkeligt klargjort, hvilket formål det overvågede samvær skulle

tjene for processen. Der synes i casen at være to formål med overvågningsforanstaltningen til stede på samme tid, nemlig at der for det første er forventninger til, at der kan bringes momenter ind i sagen, som kan føre til øget afklaring for sagens afgørelse, dvs. oplysning af fakta. Hertil kan kritisk spørges, om et forløb med seks overvågede samvær er et adækvat middel til at bedømme, om en samværsordning skal fortsætte eller ophøre. Derudover synes foranstaltningen for det andet at tjene et normaliserende formål, idet der – i overensstemmelse med lovens udgangspunkt – derved bliver etableret et samvær frem til det tidspunkt, hvor statsamtet træffer en afgørelse.

På trods af, at samværet i hvert fald på overfladen forløber rimeligt gnidningsfrit og derfor også munder ud i en positiv overvågningsrapport, rækker forløbet ikke ved de involverede børns opfattelse af, om der skal være samvær. Det iværksatte overvågningsforløb bliver dermed ikke blot en belastning for de involverede børn, men kommer også til at fremstå som en akilleshæl – og et forklaringsproblem – for statsamtet selv i det andet afgørelsesforløb, hvor statsamtet på baggrund af nye samtaler med børnene beslutter ikke at fastsætte samvær. Også når man under ét betragter de to afgørelsesforløb, kan man konstatere en ambivalens med hensyn til, hvor meget vægt yngre børns meninger skal tillægges: Først tager man dem ikke alvorligt, men bagefter gør man det alligevel.

Man må formode, at en væsentlig årsag til statsamtets tøven beror på hensynet til farens retssikkerhed. Ud over morens og børnenes udsagn er det først i sagens senere faser, at der i akterne foreligger anden (officiel) dokumentation om farens voldelige adfærd. I forhold til datamaterialets øvrige sager, er casen enestående ved, at der på foranledning af farens advokat er etableret helt vandtætte skotter mellem to dele af det familieretlige system, statsamtet og retten. Fra en ikke-juridisk synsvinkel forekommer det besynderligt, at det overhovedet er muligt at forhindre de to systemer i at samarbejde og udveksle relevant information, når de ud fra samme lovgrundlag begge skal agere ud fra hensynet til barnets bedste. Man må antage, at den aktuelle samværssag kunne være løst hurtigere og på en for børnene langt mere hensigtsmæssig måde, hvis sådanne klausuleringsbestemmelser ikke fandtes.

Dette aspekt ved sagen afleder en tredje problemstilling, der ikke kun peger på en svaghed ved den tostrengede familieretlige systemindretning, men som også retter sig mod advokatsamfundet. Undersøgelsesmateriale bar som helhed præg af, at den advokatbistand, der blev ydet til forældre i samværssager, foregik på en sober måde. Der fandtes dog enkelte eksempler på, at advokater lod hensynet til varetagelsen af klientens interesser få et altoverskyggende perspektiv, og netop i sagerne om vold mod børn var der flere observationer på argumentationsformer og strategier, som gav forestillingen om barnets bedste en drejning, der næppe ville vinde tilslutning ud fra en almindelig betragtning. Casen her er et eksempel.

Opsummering og perspektivering

Set ud fra ét perspektiv vidner sagerne om vold mod børn om, at statsamtet lægger vægt på at beskytte børnene. Ud fra de afgørelser, der træffes, bidrager statsamtets praksis til at hindre, at børn bliver udsat for yderligere overgreb fra den samværsberettigedes side.

Samtidig illustrerer gennemgangen også, at der i processen frem til afgørelsen pågår en afvejning af, om informationerne om overgrebene mod børn har den fornødne gyldighed og gennemslagskraft til at kunne underkende retten til samvær. Sætter man fokus på den proces, der fører frem til afgørelsen, kan den næppe karakteriseres som skånsom for de involverede børn. Dette synes i vid udstrækning at kunne føres tilbage til statsamtets egen ambivalens omkring, hvilken vægt systemet skal tillægge yngre børns meninger. Vanskelighederne ved at antage et børneperspektiv, dvs. at tage udgangspunkt i, hvordan barnet oplever situationen, kan derfor indebære, at de involverede børn må vente lang tid i ængstelse, før de får endelig vished om, at de bliver beskyttet.

INCEST

Case 25

Forældrene bliver separeret i maj 1996. Der er to piger på 2 og 12 år. Faren har forud for bruddet i en periode været arbejdsløs og hjemme om dagen. Det antydes, at der er et alkoholproblem, da den ældste pige skal hente øl til ham, når hun kommer hjem fra skole. Kort efter separationen sigtes faren for at have misbrugt den ældste pige seksuelt, bl.a. ved at kræve, at hun gik i bad og udførte oralsex med ham. Pigen er blevet afhørt på video af politiet. Anmeldelsen sker efter, at pigen i forbindelse med en hospitalsindlæggelse tilses af læger, som har mistanke om seksuelt misbrug. Faren har da fået tilkendt samvær med den yngste datter på knapt 2 år en gang om ugen. Statsamtet beslutter herefter, at farmoren skal være til stede under samværet, men Civilretsdirektoratet omgør afgørelsen og suspenderer samværet indtil videre.

Retten frifinder i foråret 1997 faren for tiltalen for at have udøvet anden kønslig omgang med den ældste pige, idet to dommere stemmer for og en imod frifindelse. Moren forsøger at få sagen rejst i landsretten. Politiet afhører igen den ældste pige (nu 13 år), der fremkommer med nye oplysninger, men hverken politiet eller statsadvokaturen mener, at disse er tilstrækkelige til at kunne ændre bevisresultatet, hvorfor det afslås at rejse fornyet tiltale.

I mellemtiden (august 1997) fastsætter statsamtet overvåget samvær mellem faren og den yngste datter (3 år) i to timer hver 14. dag til trods for morens protest. Samværet fungerer ikke, da moren er meget modvillig og frygter, at det overvågede samvær blot vil føre til uovervåget samvær,

hvilket hun under ingen omstændigheder ønsker, da hun frygter, at faren vil udsætte datteren for seksuelle overgreb. Moren møder flere gange ikke op med datteren, og faren anmoder fogeden om assistance. I december træffes der afgørelse om, at datteren skal mødes med den pædagog, som skal overvåge samværet for at lære denne at kende. På samme tid bliver forældrene skilt.

I 1998 er der megen kontakt mellem statsamtet og overvågningsstedet, hvor det overvågede samvær gennemføres, da samværet ikke fungerer. Datteren (3 år) er meget splittet mellem forældrene og tydeligt præget af morens uvilje mod samværet. I marts iværksættes der en børnesagkyndig undersøgelse, som konkluderer, at datteren er et sundt og normalt barn, der ikke isoleret set vil tage skade af overvåget samvær, hvis moren er indstillet på dette; men hvis moren ikke er, vil datteren reagere med angst og utryghed. I denne periode fungerer samværet dårligt.

I starten af 1999 fastsættes der to kortvarige samvær om ugen, som på baggrund af farens ansøgning udvides til ét samvær om ugen i 4 timer. Moren melder fortsat afbud mange gange, og samværet gennemføres kun sporadisk. Overvågningsstedet kommer i marts med en positiv rapport om samværet, som efterfølgende udvides af statsamtet til to gange to timer om ugen. I slutningen af 1999 skriver overvågningsstedet om samværet, at datteren virker meget hæmmet som følge af den loyalitetskrise, hun er i mellem forældrene, og at man tilråder en psykologisk vurdering.

Psykolograpporten kommer først i 2000. Den vurderer, at morens holdning til samværet ikke kan ændres. Moren er overbevist om, at faren har begået seksuelt overgreb mod storesøsteren og vil derfor gå meget langt for at forhindre faren i at se datteren. Hun accepterer modvilligt overvåget samvær, men er angst for, at det vil føre til uovervåget samvær. Derfor tilrådes det, at samværet forbliver overvåget. Samtidig finder overvågningsstedet det nuværende samværsarrangement fagligt uforsvarligt, da datteren er meget klemt af situationen. Moren møder herefter ikke op med datteren til samværet og idømmes affogedretten dagbøder, hvis hun ikke møder op med datteren de følgende gange. Samtidig søger faren om udvidelse af samværet. I marts konkluderer en rapport fra overvågningsstedet, at datteren tager skade af samværet, da hun er meget splittet mellem forældrene, og faren ikke formår at sætte grænser. Det foreslås, at samværet gennemføres en gang i kvartalet for at mindske presset på datteren. Statsamtet beslutter at fastsætte overvåget samvær til en gang

om måneden. I maj 2000 rapporterer overvågningsstedets leder, at der har været forsøgt gennemført to samvær, som ikke er lykkedes, da datteren ikke vil ind til faren. Datteren fortæller, at hun har ondt i maven og i hovedet og kun vil ind til faren, hvis moren ikke får noget at vide. Datterens modstand er drøftet med moren, som fastholder, at hun fortsat vil modarbejde samværet, da hun frygter, at det vil ende med uovervåget samvær. Rapporten konkluderer, at datteren (nu 6 år) er under voldsomt pres pga. forældrenes indbyrdes kamp, og der er ikke noget, som tyder på, at dette pres vil aftage. Det er ikke forsvarligt med jævne mellemrum at forsøge at få datteren til at bryde sin loyalitet over for moren, samtidig med at hun stilles over for at skulle svigte sin far: "Af hensyn til datteren må jeg derfor vurdere, at det under de nuværende omstændigheder er uforsvarligt at fortsætte samværet eller forsøge på det. Jeg betragter derfor sagen som afsluttet herfra". I juli 2000 træffer statsamtet afgørelse om, at der ikke længere skal være samvær, da det er for belastende for datteren. Fra dette tidspunkt og frem til medio 2001 forsøger faren flere gange at få omgjort beslutningen i Civilretsdirektoratet, som imidlertid stadfæster statsamtets afgørelser.

Generel beskrivelse af incestsagerne

Ud af undersøgelsesmaterialets i alt 75 sager var der fem sager, hvor konfliktens væsentligste omdrejningspunkt var, at samværsforælderen blev beskyldt eller mistænkt for at udøve seksuelle overgreb på børn. I undersøgelsesmaterialet var dertil yderligere to sager, hvor incesttemaet perifert kom ind i konflikten, dvs. som beskyldninger der rejstes mod samværsforælderen, men dog hurtigt blev opgivet igen. Disse to sager indgår ikke i denne gennemgang. Alt i alt må man derfor fastslå, at mistanke eller beskyldninger om incest var et sjældent forekommende tema i de komplekse samværskonflikter.

De fem sager, der indgår i gennemgangen varierede med hensyn til udviklingsforløb og udfald. To af sagerne endte noget abrupt, og man ved derfor ikke, hvilke resultater man nåede til omkring det fremtidige samvær. Hvis man ud fra datamateriale alligevel skal forsøge at tegne et prototypisk billede af, hvilke elementer der indgik i en incestsag og dens forløb, så var den først og fremmest karakteriseret ved, at den involverede et yngre barn. Alle incestsagerne vedrørte mindre børn, fire piger og en dreng, som på det tidspunkt, hvor incestmistanken opstod, endnu ikke besad den sproglige kom-

petence til fyldestgørende at kunne beskrive i ord, om de havde været udsat for seksuelle overgreb. Børnenes alder indebar derfor, at incestmistanken måtte sandsynliggøres eller afvises ud fra andre kriterier end barnets egne sproglige udsagn, fx gennem observationer af dets adfærd. Som følge heraf var der ingen eksempler på, at de børn, der var involveret i sagen, blev indkaldt til samtale i statsamtet eller på anden måde optrådte som direkte aktører i sagsforløbet. Statsamtets kendskab til børnenes adfærd, udsagn og eventuelle holdninger til samværet var derfor indirekte og hidrørte dels fra forældrene, dels fra rapporter udfærdiget af børnesagkyndige og andre psykologer samt fra overvågningsrapporter. Undersøgelsen viste, at det ikke var usædvanligt, at sagerne, som i den ovenstående case, strakte sig over en årrække og indeholdt ganske mange afgørelser. Flere af børnene var således omkring 7 år på det tidspunkt, hvor sagen fik sit (foreløbige) slutpunkt.

Undersøgelsesmateriale viste, at der forud for incestmistankens opståen typisk – over kortere eller længere tid – havde været en aftalt eller fastsat samværsordning mellem barnet og den samværsberettigede, som i alle tilfælde var faren. Datamaterialet gav derfor ikke anledning til formodninger om, at incestanklager bliver rejst af bopælsforældre, som har substantielle eller principielle indvendinger mod, at der er samvær mellem barnet og faren.

De fleste sager afspejlede til gengæld, at der forud for incestmistankens aktualisering havde været problemer eller konflikter omkring den måde, hvorpå samværet blev udøvet. Undersøgelsen tydede på, at det oftest skyldtes, at der var “side-problemer” knyttet til den far, der senere blev mistænkt for at øve seksuelle overgreb: I en sag var faren således meget insisterende i forhold til at få sin fulde samværsret gennemført og havde forud for incestmistankens opståen fremsendt en række ansøgninger om udvidelse af samværet; en anden samværsforælder var psykisk ustabil og havde en dom for uterlighed bag sig; en tredje havde tidligere haft vanskeligheder med at overholde aftalerne om samvær, og en fjerde samværsforælder havde misbrugsproblemer. Der var dermed i flere tilfælde tale om, at forældrene allerede var kendte i statsamtssystemet, fordi de tidligere havde haft konflikter om omfanget eller vilkårene for samværet.

Når beskyldningerne om incest kom til statsamtets kendskab, skyldtes det i de fleste tilfælde, at nærtstående personer havde registreret adfærdsændringer hos det barn, som sagen omhandlede. Som sådan udgør ovenstående case en undtagelse. I nogle tilfælde var det barnets daginstitution eller en læge, mens det i andre tilfælde var moren selv, der havde observeret, at barnet opførte sig påfaldende anderledes eller fortalte ting fra samværet, som virkede foruroligende, fx:

Moren beretter om en episode, hvor datteren (3 år) var kravlet op på armlænet af en stol og begyndte at bevæge sig og sige lyde som i en seksuel akt. Da moren spurgte, hvem der havde lært hende det, svarede hun, "at det havde far". Hun gentog bevægelserne flere gange og fortalte, det var faren, som havde lært hende det. Datteren fortalte endvidere på baggrund af spørgsmål fra moren, at faren pillede ved hende, at hun lå på hans mave, og at faren tissede i sengen, så hun ikke kunne sove der. Desuden har der været store problemer med at skifte datteren, når hun kom hjem fra samvær, og hun har haft ondt. Hun har til tider slået benene om sin mor og skudt underlivet op i hovedet på hende samt sagt, at det klør i hendes tissekone. Datteren giver forud for samvær udtryk for ikke at ville hjem til sin far (case 44).

Det var endvidere et gennemgående mønster i sagerne, at der på det tidspunkt, hvor statsamtet fik kendskab til incestmistanken, allerede var foretaget en anmeldelse af forholdene til de sociale myndigheder, som havde igangsat en børnesagkyndig undersøgelse af forholdene. I nogle tilfælde var det kommunen selv, der gjorde statsamtet opmærksom på forholdene og, suppleret med morens ansøgning, anmodede om at stille samværet i bero, indtil resultaterne af undersøgelsen forelå.

Generelt afspejlede undersøgelsesmaterialet, at statsamtet, når mistanken/beskyldningen blev fremsat, reagerede hurtigt ved at træffe foranstaltninger, der kunne beskytte barnet mod at blive udsat for seksuelle overgreb. Undersøgelsen kunne ikke eftervise, at den konkrete praksis i statsamtterne er ensartet. I nogle sager valgte statsamtet at suspendere samværet helt frem til det tidspunkt, hvor resultaterne fra den børnesagkyndige undersøgelse forelå, mens statsamtet i andre sager, efter en periode med midlertidig suspension, besluttede at iværksætte overvåget samvær. Det kan være begrundet med sagens omstændigheder, fx at mistanken ikke forekom statsamtet at være til-

strækkelig begrundet, men det kan også skyldes, at statsamtet mente, at det ville belaste et evt. fremtidigt samvær, hvis kontakten mellem barnet og faren blev afbrudt gennem længere tid.

Selv om sagerne havde et noget forskelligt forløb, var det dog et fælles karakteristika for dem, at suspension eller ophævelse af samvær ikke blev anvendt, før andre muligheder var udtømt. Andre muligheder vil for det meste sige overvåget samvær, ligesom der i alle sagerne blev foretaget en børnepsykologisk eller -sagkyndig undersøgelse i kommunalt og/eller statsamtsligt regi. Statsamtets tiltag om at iværksætte overvåget samvær til trods for morens protest gav i flere tilfælde sagen en ny drejning, idet moren nægtede at efterkomme statsamtets beslutning og undlod at udlevere barnet til samvær. Herved blev hun aktiveret som skyldig aktør i sagen, hvilket oftest medførte, at faren for at få samværet fuldbyrdet inddrog fogedretten i sagen. Herved optrappedes konflikten til skade for barnet.

Grundlaget for statsamtets endelige afgørelse om det fremtidige samvær var derfor enten en børnesagkyndig undersøgelse eller rapport fra det overvågede samvær, eller en kombination af begge dele. Der skal i denne sammenhæng gøres nogle enkelte bemærkninger om de undersøgelser, som psykologer udførte i forbindelse med incestmistanken, da sagerne afspejlede, at de kunne have forskellige formål. Med det forbehold, at datamaterialet alt andet lige er spinkelt, så det således ud til, at de undersøgelser, som blev gennemført i det kommunale regi, havde til formål at bedømme, om barnet havde været udsat for incest (og dermed indirekte også at vurdere, om faren var skyldig eller ikke), mens de børnesagkyndige undersøgelser, som i sagerne blev gennemført i det familieretlige system (igangsat af statsamt eller fogedret) primært havde til formål at vurdere, om samværet ville være til skade for barnet. Selv om grænsen mellem de to formål kan synes at være hårfin, er den dog ikke helt underordnet. Med den første formålstype kan der indsamles materiale til brug for en evt. politianmeldelse, mens den anden ikke kan begive sig ind på et skyldsspørgsmål.

Det ligger slet ikke inden for nærværende undersøgelses rækkevidde at gå ind i en analyse af kvaliteten af de børnepsykologiske undersøgelser, som foretages, men datamaterialet viste, at det kan være et komplekst og sprængfarligt felt. I en af sagerne gennemførtes der

således to på hinanden følgende psykologiske undersøgelser iværksat af kommunen, som begge konkluderede, at barnet sandsynligvis havde været udsat for seksuelt misbrug. Disse indgik som grundlag for statsamtets bedømmelse om den fortsatte samværsordning. Senere i sagens forløb blev undersøgelsesernes metoder og konklusioner anfægtet af Psykolognævnet og andre personer/instanser med psykologisk ekspertise. Dette eksempel bidrager til at illustrere, at de juridiske sagsbehandlere i statsamtene kan blive bragt på gyngende grund i vurderingen af, hvilken vægt og validitet sådanne undersøgelser skal tillægges, når ikke engang den psykologiske fagekspertise indbyrdes er enige. Alt i alt vidnede de fem incestsager om, at det med det eksisterende undersøgelsesrepertoire er utroligt vanskeligt at fastslå med stor sikkerhed, om en far virkelig har øvet seksuelle overgreb på det lille barn.

Ser man endelig på incestsagernes udfald, var der i datamaterialet ingen, som endte med, at barnet blev omfattet af en normal samværsordning. I to tilfælde blev samværet suspenderet, og i andre to var der på afslutningstidspunktet overvåget samvær. I det sidste tilfælde førte farens egne personlige problemer til, at han misligholdt samværsaftalen og derfor ikke brugte sin samværsret.

Kommentarer til case 25

Som det ses, adskiller ovenstående case sig fra det prototypiske mønster på flere områder. For det første opstår beskyldningen om incest umiddelbart efter forældrenes separation. Der har således ikke i længere tid været etableret samvær mellem faren og barnet, før incestmistanken kommer til statsamtets kendskab. Sagen kan dermed – og i modsætning til de øvrige i datamaterialet – karakteriseres som en “ren” incestsag, i den forstand at faren ikke ellers har udvist forsømmelighed. For det andet er den usædvanlig derved, at de påståede overgreb ikke er gået ud over det barn, der er involveret i konflikten. Endelig er det atypisk, at sagen alene kører i det statsamtligt regi, uden at de kommunale myndigheder er involveret.

Når det er interessant at fremhæve denne sag, er det netop i kraft af dens “renhed”. Den er ikke mudret af, at det påståede offer er et mindreårigt barn, hvis manglende sproglige kompetence indebærer, at det gøres uegnet som vidne. Der er derfor ikke grund til at sætte

spørgsmålstegn ved validiteten af bopælsforælders (og eventuelle psykolograpporters) gisninger og fortolkninger om barnets adfærdsmønster eller fragmentariske beretninger. Dokumenterne i denne sag viser, at den ældste pige på meget detaljeret vis kan berette om en række episoder, hvor faren har antastet hende seksuelt, og denne beretning bliver taget så alvorligt, at det ikke kun fører til en politianmeldelse, men også til, at der rejses tiltale mod faren. Sagen er som sådan enestående, fordi den er det eneste eksempel på, at en incestsag når så vidt i retssystemet. I en af de øvrige sager anmeldes faren til politiet, som henlægger sagen på grund af bevisets stilling, mens de øvrige sager nok fører til anmeldelse hos de sociale myndigheder, men ikke til politiet. Sager om mistanke om incest ser således ud til at være underlagt en betydelig selektionsproces, men her er der altså tale om en sag, hvor politiet mener, at indiciene mod faren er stærke nok til, at der kan rejses sag. Der er derfor heller ingen grund til at sætte spørgsmålstegn ved, at morens bekymring er real i denne sag.

Som i mange andre sager, som handler om seksuelle overgreb, falder også denne knebent på bevisets stilling, hvilket objektivt frifinder faren. Sagen illustrerer imidlertid, at den objektive frifindelse ikke gør ham uskyldig, tilsyneladende hverken i statsamtets øjne, der vælger at fastsætte overvåget samvær med det yngste barn, eller i morens. Ud fra en retssikkerhedsmæssig synsvinkel må man påpege, at det for de mistænkte er et problem, at mistanken bliver hængende på dem, selv efter at de er blevet frikendt i retten (og delvist også af psykolograpporterne).

Sagen illustrerer, at det er andre principper end det objektive ret/ikke-ret eller skyldig/ikke-skyldig, der ligger til grund for statsamtets afgørelse. Spørgsmålet er, om rationalet bag statsamtets afgørelse om overvåget samvær skyldes, at seksuelle overgreb konstrueres som så alvorlige for barnets bedste, at en fortsat mistanke er nok til at tilsidesætte forældreretten. Ud fra denne betragtning kan man sige, at statsamtet opererer ud fra et beskyttelsesperspektiv, hvor tvivlen kommer det yngste barn til gode.

Forklaringen på, at der iværksættes overvåget samvær kan imidlertid også anskues som en pragmatisk løsning, hvor statsamtet uden fuldstændig at tilsidesætte farens krav på sin ret til samvær, tillige imødekommer de reservationer, som moren har. Så længe der ikke

foreligger tilståelser eller fældende beviser, kan ingen vide, om faren på trods af den ældste datters detaljerede beretninger om seksuelle overgreb, virkelig har forbrudt sig mod pigen. Sagen afspejler imidlertid, som flere af de andre incestsager, at objektivitetskriteriet kommer til kort, fordi bopælsforælderen er fuldstændig overbevist om samværsforælders skyld. Moren er villig til at gå meget langt, ikke kun for at beskytte det yngste barn mod eventuelle overgreb, men også for at værne om den ældste pige i familien, som var årsag til, at sagen blev rejst. Hun giver udtryk for, at hun ved, at hun ved at udlevere det yngste barn til samvær ikke kun udsætter det for en risiko, men også forråder den ældste, der er meget forurologet på lillesøsterens vegne.

Ud fra en rationel logik og isoleret set er det yngste barn beskyttet mod overgreb, så længe samværet foregår under overvågning, men det er ikke givet, at situationen ser sådan ud for hverken det ældre barn eller for moren, der frygter, at overvågningen vil blive afløst af en uovervåget samværsordning. Casen er et af flere eksempler på, at forvaltningen af samværsrettigheder er en skrøbelig konstruktion, når ikke der er et minimum af samarbejdsvilje til stede hos de involverede forældre. Det fører til myndighedstvang, der som i dette tilfælde kan få alvorlige konsekvenser for det involverede barn. Denne erkendelse synes også at være til stede hos det familieretlige system, selv i den pågældende case, da statsamt og Civilretsdirektoratet efter flere års trakasserier til slut beslutter og står fast på, at samværet skal suspenderes.

Man kan indvende, at det umiddelbart kan forekomme urimeligt, at morens vedholdende modstand skal ende med, at hun får sin vilje. En sådan betragtningsmåde individualiserer problemstillingen, fordi den fæstner sig ved, at moren gennem sin adfærd og prægning af barnet gør sig til den skyldige i, at det bliver umuligt for barnet at gennemføre samværet med faren. Det er imidlertid også relevant at anlægge en systembetragtning og fokusere på de begrænsninger og muligheder, som er givet med den måde, samværsretten forvaltes på. Med et regelsæt, der skal sikre barnet adgang til begge forældre og en række bedømmelseskriterier, der har fokus på parternes ydre adfærd, har det statsamtslige system næppe andre handlemuligheder end at træffe afgørelse om at iværksætte samvær til trods for, at prognosen allerede fra sagens start ikke er for løfterig.

Man kan med denne sag (og andre) rejse spørgsmålet, om afgørelsen faktisk beskytter barnet og varetager dets bedste. Er det, set fra barnets vinkel, rimeligt, at det på grund af et foranstaltningsrepertoire, som myndighederne har iværksat, fordi forældre retten til samvær er det tungtvejende, gennem flere år må leve i et voldsomt pres mellem forældrene? Og er det rimeligt, at foranstaltningen først indstilles, når barnet er så påvirket af konflikten mellem forældrene, at situationen omkring samværet vurderes at være til helt åbenlys skade for barnet? Ud fra dette lader det til, at det er yderst vanskeligt eller umuligt at gennemføre et samvær til barnets bedste uden bopælsforældrens samarbejdsvilje.

DEN UKENDTE FAR

Case 58

I marts 1993 ansøger faren om samvær med datteren, født november 1992, hver anden lørdag eller søndag i 4 timer. Forældrene flyttede fra hinanden under morens graviditet. Faren ønsker at kunne gå en tur med datteren, og at hans familie kan se hende. Moren, der har ene-forældremyndighed, oplyser, at der på intet tidspunkt har været aftale om, at faren skulle se datteren, og hun modsætter sig dette, da hun ønsker at give datteren et roligt liv. Faren ringer beruset fra værtshuse og midt om natten for at komme til at se datteren. Forældrene kommer til rådgivning i statsamtet, men når ikke til enighed. I juli 1993 beslutter statsamtet, at der ikke er grundlag for at fastsætte samvær, idet faren ikke har boet sammen med barnet, og der ikke har været udøvet sædvanligt samvær i perioden. I 2000 søger moren om forhøjet børnebidrag, men ansøgningen afslås. I december 2001 søger faren om at få fastsat samvær med den nu 8-årige pige. Forældrene har i det forløbne år selv afprøvet, om der kunne etableres en samværsordning, men nu vil moren ikke mere medvirke til dette. Han har besøgt datteren hos moren og sendt hende gaver til jul og fødselsdag. Faren ønsker samvær de næste 7 juleaftener, den halve ferie og 4 dage om måneden, da han rejser i 3 uger og er hjemme i én. Moren oplyser, at datteren ikke ønsker samvær med faren, og at det gør datteren meget ked af det. Moren ønsker ikke, at der fastsættes samvær mod datterens vilje. Forældrene mødes på statsamtet. Såfremt der skal være samvær, ønsker moren, at der bliver tale om en optrappingsordning, og at samværet de første 6 måneder er uden overnatning, hvilket faren går med til. Moren ønsker datteren indkaldt til samtale, men oplyses om, at statsamtet er af den opfattelse, at hun er

for ung. I februar 2001 beslutter statsamtet at fastsætte samvær mellem datteren og faren med en optrappingsordning, idet der er lagt vægt på omfanget af den hidtidige kontakt og oplysningerne om datterens egen holdning til samværet. Der er desuden lagt vægt på farens accept af, at der ikke er overnatning de første 6 måneder. Når samværet er optrappet, bliver det med 3 overnatninger, da der ikke er oplyst omstændigheder, der kan begrunde 4 overnatninger. Moren klager via en advokat til Civilretsdirektoratet. I klagen henvises til datterens stærke modstand mod samværet, og at far og datter stort set ikke har set hinanden i hendes første 7 leveår. Det bestrides at tjene datterens tarv at se faren. Moren anmoder om, at klagen får opsættende virkning, hvilket afvises af Civilretsdirektoratet. I marts 2001 stadfæster Civilretsdirektoratet statsamtets afgørelse, idet der ikke er anført forhold, som kan begrunde en fravigelse af lovens udgangspunkt om, at et barns forbindelse med begge forældre skal søges bevaret.

Generel beskrivelse af sagerne om den ukendte far

Da forældremyndighedsloven blev ændret i 1995, fjernede man en hidtil gældende bestemmelse om, at der ved en afgørelse om samvær skulle tages hensyn til den hidtidige forbindelse mellem barnet og den forælder, barnet ikke bor hos. Lovændringen indebar, at der – også selv om forældrene ikke tidligere eller kun kortvarigt havde boet sammen – nu i videre omfang end hidtil skulle lægges vægt på, at der i takt med barnets alder og udvikling skal etableres kontakt til den ikke samboende forælder. Et kortvarigt eller manglende samliv kunne således ikke længere tale afgørende mod fastsættelse af samvær.

Selv om det måske umiddelbart ikke forekommer så afgørende, at der i forbindelse med en lovændring undlades nogle få ord, så havde netop denne justering en stor signalværdi og principiel betydning for forståelsen af, hvad der konstituerer et forældreskab, og dermed også af, hvem der har ret til at få adgang til barnet. Ved at fjerne bestemmelsen om “hensynet til den hidtidige forbindelse” signalerede lovgiverne, at biologien i sig selv er et væsentligt kriterium for at blive defineret som samværsforælder, uanset de sociale bånd mellem barnet og det genetiske ophav. Dette skift er markant og ligger langt fra fx en psykologisk eller sociologisk forståelse af, hvad der konstituerer et forældreskab.

Konkret betød lovændringen, at biologiske fædre, der havde vedkendt sig faderskabet, men ikke havde nogen forbindelse til barnet eller moren, nu kunne søge om samvær med barnet. Lovændringen skulle ses som en af flere bestræbelser på at styrke de ugifte fædres ellers svage retsstilling, men det blev i den retspolitiske diskussion også omvendt fremhævet, at den nye bestemmelse kunne få uhenigtsmæssige konsekvenser for barnet og det opvækstmiljø, som det til daglig lever i, fordi en for barnet måske helt fremmed mand nu fik muligheden for at dukke op og gøre krav på samvær med barnet.

Lovbestemmelserne tager navnlig sigte på de helt små børn. For at den familie, som barnet til daglig lever i, ikke gennem hele barnets opvækst skal leve med en konstant bekymring for, om den ukendte far vil gøre sin samværsret gældende, er der for statsamternes praksis vejledende retningslinjer om "forældelsesfrister". Hvis kontakten har været afbrudt omkring fem år, og adskillelsen fx skyldes farens passivitet, svækkes farens muligheder for at kunne gøre krav på samvær.

I denne gennemgang sættes der fokus på netop de sager, hvor en far, der for barnet er relativt ukendt, søger om at få fastsat et samvær. Med "relativt ukendt" anlægger vi ikke en meget stram definition. Der er således ikke kun medtaget de sager, hvor forældrene aldrig har levet sammen, og en helt ukendt mand pludselig dukker ud af det blå. Disse sager var der, så vidt det kan bedømmes, kun tre af i datamaterialet. Under dette konflikttema blev også medtaget en håndfuld sager, hvor børn og fædre i et vist omfang har haft kontakt eller indbyrdes kendskab til hinanden, men hvor kontakten eller kendskabet, da ansøgningen om samvær blev fremsat, var så udtynnet eller lå så langt væk, at barnet efter vor bedømmelse ikke kunne have nogen klar bevidsthed eller erindring om ansøgeren som en far, som derfor fremstod som en fremmed. Ud fra disse kriterier, som tilstræber at anlægge et børneperspektiv, var der i alt ni cases i datamaterialet, som vedrørte problemstillingen om den ukendte far.

Som det ses af oversigten nedenfor bar sagerne og deres forløb præg af variationer. De fleste omhandlede dog børn under skolealderen, som aldrig havde levet sammen med faren. For at illustrere variationsbredden og give et indtryk af, hvilken dynamik der kunne være på spil i sagerne, vil vi give nogle eksempler på, hvordan barnets familiesituation så ud, da faren fremsatte ansøgningen om fastsæt-

telse af samvær. Man kan opdele sagerne i tre grupperinger. En bestod af sager, hvor barnet aldrig havde oplevet forældrene have et samliv, men hvor farens identitet ikke var helt ukendt for barnet. Der var i materialet således eksempler på forældrepar, som var flyttet fra hinanden under graviditeten og, som i casen ovenfor, selv havde forsøgt at etablere en kontakt mellem barnet og den biologiske far, fx ved at denne var kommet på besøg i morens hjem.¹ I en anden sag,² hvor en faderskabssag viste, at barnet var resultatet af et kortvarigt, lidenskabeligt udenomsægteskabeligt forhold, valgte moren, tydeligt splittet og under pres fra bl.a. sin familie, at forblive hos sin samlever gennem mange år, der påtog sig rollen som barnets sociale far. Gennem sagsforløbet fremtrådte den biologiske far på mange måder som en rethaverisk "indtrænger" i morens familieliv ved at fremsende stadige ansøgninger og skrivelser til statsamtet og ved på egen hånd at søge oplysninger om barnet gennem bl.a. daginstitutionen og lægen. Men under de officielle dokumenters formelle fernis anede man også samtidig, at moren uden sin samlevers vidende havde forsøgt at knytte en vis kontakt mellem den biologiske far og barnet ved at etablere møder med ham på fx offentlige steder.

En anden gruppering var de få sager, hvor faren havde været ude af børnenes liv i så lang tid, og båndene var så udtyndede, at børnene formodentlig ikke længere havde en klar erindring om, at der engang havde været et fælles familieliv. Det gjorde sig fx gældende i en sag, hvor en far, der nu var bosat i udlandet og havde etableret en ny familie der, ønskede samvær med sine nu 14- og 16-årige børn fra et tidligere forhold efter 10 års fravær. I en anden sag, der handlede om et lille barn, rejstes ansøgningen om samvær et par år efter, at moren og spædbarnet i en længere periode havde været bortrejst, måske flygtet, fra et samliv, der var præget af ekstrem fysisk og psykisk chikane.

Endelig var der nogle få sager, hvor den biologiske far måtte siges at være en totalt ukendt figur for barnet på det tidspunkt, hvor samværsansøgningen blev fremsat. Der er i materialet flere eksempler

1. Case 49 og 58.

2. Case 43.

Tabel 9.1

Oversigt over cases om den ukendte far.

Alder	Relation til faren	Case (barns alder).	Statsamtets foranstaltning	Forældres samarbejdsrelation	Sagens udfald	Prognose for barnets samvær	
Små børn	Helt ukendt	38 (3-6 år)	BSK Overvåget samvær Gradvis udvidelse	Først konfliktfyldt, sabotage, fagedret, senere nogen samarbejdsvilje	Weekend-samvær uden overnatning	Formentlig o.k.	
		5 (1-7 år)	Overvågning Uovervåget, alm. samvær	Mor modsætter sig fagedret	BSK – ophævelse uafsluttet	Ingen samvær Barn er påvirket af konflikten	
	Aldrig boet sammen	43 (0-1½ år)	Overvågning BR	Først konfliktfyldt, senere nogen samarbejdsvilje	Alm. samvær uden overnatning	Formentlig ikke uden problemer	
		46 (5½ år)	Udtalelse fra det tvangsansbragte barns døgninstitution	?	Afslag	Formentlig ingen samvær	
		49 (2-4 år)	Fastsættelse	Barn reagerer Sabotage, fagedret Tvang	Suspension Fornyset sagsbehandling	Formentlig ingen samvær	
	Boet sammen for lang tid siden	9 (2-8 år)	Overvågning Gradvis udvidelse BR Begrænset BSK	Gradvis bedring Tillid	Endags samvær	Formentlig o.k., så længe samvær er begrænset	
Ældre børn	Helt ukendt	63 (12-13)	Afslag, da mor modsætter sig, at datter får kendskab, far opsøger pige	Ingen, så vidt det kan bedømmes	Barn indkaldes til samtale	?	
		Aldrig boet sammen	58 (8 år)	Forældre indkaldes til samtale, fastsættelse	Mor modsætter sig	?	Formentlig ikke god
		Boet sammen for lang tid siden	35 (14-15 16-17 år)	Børn indkaldes til samtale	Børn modsætter sig	Afslag på fastsættelse	Ingen samvær

Note: BSK = børnesagkyndig undersøgelse. BR = børnesagkyndig rådgivning.

på mænd, som havde forladt moren under graviditeten, og sagerne afspejlede, at et sådant svigt efterlod mødrene med en ikke ubetydelig bitterhed. Disse mødre, der på et sårbart tidspunkt i tilværelsen blev ladet alene med ansvaret, havde vanskeligt ved at affinde sig med, at den tidligere samlever dukkede op og gjorde krav på at indtræde i rollen som far. Et andet og ganske interessant eksempel drejede sig om en 12-årig pige, der gennem hele opvæksten havde levet i den tro, at morens ægtefælle, den sociale far, var identisk med hendes genetiske ophav. Den biologiske faders ansøgning om samvær satte moren under pres og førte til, at familiehemmeligheden blev afsløret over for pigen, inden hun efter morens opfattelse var parat til at få sandheden at vide.

Alt i alt viste materialet således, at begreberne “fremmed” og “ukendt” kan gradueres. Det fælles kernepunkt i disse sager drejede sig derfor heller ikke om, hvorvidt barnet var bekendt med den biologiske faders identitet, men snarere om, hvilken kontakt det var, der skulle søges bevaret, når en biologisk far efter længere tids fravær eller uden tidligere væsentlig kontakt brød ind i et allerede etableret familieliv for at få samvær med barnet.

Undersøgelsen viste, at statsamtets måde at håndtere samværsansøgningerne på varierede med barnets alder. I de få sager, der drejede sig om ældre børn, lagde statsamtet stor vægt på at høre børnenes egen mening, jf. dog nedenfor. Det stod ikke i alle tilfælde klart, hvad disse sager de facto endte med, men i en sag om et par søskende i teenageralderen, hvoraf den ene var mentalt handicappet, blev børnenes ønske om ikke at genoptage kontakten med faren respekteret. I sagerne med de yngre børn var det et gennemgående mønster, at statsamtet, til trods for morens protester, valgte at iværksætte overvåget samvær, for at barnet og faren kunne lære hinanden at kende. Dette optrappedes gradvist med henblik på at føre til uovervåget samvær.

At dømme ud fra materialet var det kun i et enkelt tilfælde, at samværet mellem barnet og faren endte med at få et omfang, der må siges at være normalt i forhold til barnets alder. Hovedmønstret var med andre ord, at børn, der havde været igennem en samværssag med “ukendte” fædre, endte med at få mindre eller slet intet samvær. Undersøgelsesmaterialet tydede på, at morens indstilling, og

ikke mindst statsamtets lydhørhed over for hendes situation, kunne bidrage som en væsentlig forklaring på, hvordan sagen udviklede sig. Materialet afspejlede, som antydnet ovenfor, at de fleste mødre oplevede det som meget indgribende, at den biologiske far, efter at have været så svagt forankret i barnets liv, kunne gøre krav på samvær med barnet. Det var derfor også et gennemgående mønster i sagerne, at mødre modsatte sig, at barnet blev omfattet af en samværsordning, som statsamtet regulerede. Modstanden syntes i nogle tilfælde at blive forstærket af, at faren, som det sås i flere af sagerne, udviste en betydelig vedholdenhed omkring retten til barnet, hvilket førte til adskillige henvendelser til statsamtet om at få samværet udvidet eller få tildelt erstatningssamvær. Mødrene protesterede ikke altid kun i ord, men også ved, at de med eller uden afbud lod barnet udeblive fra det fastsatte samvær, hvilket typisk affødte den reaktion, at faren bad fogedretten om hjælp til at få samværet gennemført. Hermed kørte konfliktspiralen.

Blandt sagerne var der et par enkelte, hvor det lykkedes at overvinde morens modstand over for samværet, så historien endte på en måde, der så ud til at være tålelig for alle parter. Det gjorde sig fx gældende i sagen³ om det lille barn, der med sin mor rejste bort eller flygtede fra en ekstremt voldelig far. Ved sagens start var det væsentlige moment, at det 3-årige barn ikke havde set faren gennem et par år, men den antog hen ad vejen nye drejninger. Sagen startede med, at der blev iværksat overvåget samvær, for at barnet og faren kunne lære hinanden at kende, men den strakte sig gennem hele barnets opvækst frem til 8-årsalderen og havde et meget dramatisk forløb, bl.a. fordi faren på et tidligt tidspunkt i forløbet truede med at bortføre barnet, og siden fordi han blev idømt en dom til psykiatrisk behandling efter et voldeligt/invaliderende overfald på barnets morbror og noget pædagogisk personale på det sted, hvor det overvågede samvær foregik. Samværet med barnet blev herefter suspenderet i flere år, og da faren havde afsonet sin behandlingsdom, søgte han på ny om samvær med barnet. Sagen udmærkede sig ved, at der om end ikke gennem hele sagsforløbet, så dog i dens sidste faser var en klart formuleret erkendelse hos statsamtet af, at hvis samværet overhovedet skulle

3. Case 9.

kunne gennemføres på en måde, der ikke var til skade for barnet, så var morens samarbejdsvilje en nødvendig forudsætning. Statsamtet tog derfor morens velbegrundede frygt alvorligt, var lydhør over for hendes ønsker om, hvordan samværet kunne foregå på en tryk måde, og der blev derfor iværksat overvåget samvær i små doser og uden for store løfter til faren. Det var imidlertid især i kraft af en børnesagkyndig rådgiver, som havde indgående kendskab til familiens situation og formåede at vække begge forældres tillid, at det til sidst lykkedes at få etableret en aftale om et begrænset og uovervåget samvær mellem faren og sønnen samt at få forældrene på talefod.

Sådan forløb det imidlertid ikke i alle tilfælde. I en af de sager,⁴ hvor moren blev svigtet under graviditeten, og sagsforløbet som ovenfor strakte sig over hele drengens barndom, blev samværet med faren gradvist udvidet fra overvåget kende-samvær til en helt almindelig ordning uden hensyn til morens vedvarende protester. Sagsbehandlingen bar præg af, at hun i statsamtet blev betragtet som “en saboterende mor”. Af et internt notat fra en sagsbehandler til en børnesagkyndig rådgiver fremgik det således:

“... Moren ønsker rådgivning alene, da faren har meddelt, at han ikke finder indikation for rådgivning. Moren har jævnligt med hjælp fra advokater søgt om ophævelse el. begrænsning af samværet og har lejlighedsvis saboteret samværet. I nærværende sag om indskrænkning af samvær er der senest søgt om suspendering af samværet, hvilket selvfølgelig er afslået [...] Morens ærinde er – som jeg ser det – udelukkende at bringe farens samvær til ophør, og ikke andet ... Jeg ser intet grundlag for dette og ser derfor heller ikke, hvad formålet er med rådgivning, når kun moren er til stede ...” (case 5)

Ved gennemgangen af sagens akter herskede der ingen tvivl om, at moren gennem sagsforløbet flere gange tilsidesatte de gældende spilleregler for, hvordan man forventes at opføre sig som part i en sag. Ligeledes kunne flere af hendes argumenter for at få indskrænket samværet fremstå som tynde. Samtidig var det dog også iøjnefaldende, at statsamtet gjorde meget lidt for at få oplyst, hvilken realitet

4. Case 5.

der var i hendes bekymring, ligesom der først meget sent blev reflekteret over, hvad det intense konfliktniveau forældrene imellem betød for barnet. Man kan fx rejse spørgsmålet, om statsamtet kunne have bidraget til at dæmpe konflikten gennem mere vedholdende tilbud om børnesagkyndig rådgivning – eller ved på et tidligt tidspunkt at have iværksat en børnesagkyndig undersøgelse. Hen mod sagens (foreløbige) afslutning i 2002 og efter en voldsepisode mellem forældrene, som barnet overværede, greb kommunen ind og gennemførte en børnepsykologisk undersøgelse af den nu syvårige dreng. Undersøgelsen konkluderede, at det var vigtigt, at drengen ikke blev bragt længere ind i konflikten mellem faren og moren i praktisk og psykologisk forstand. Undersøgelsen afviste endvidere ikke, at sønnen på længere sigt havde behov for ad terapeutisk vej at få bearbejdet hændelser og følelsesmæssige konflikter. En psykolog fra statsamtet bekræftede senere denne konklusion, og på denne baggrund besluttede statsamtet at ophæve samværet. Civilretsdirektoratet bad dog statsamtet om at genoptage sagen, da det ikke mente, at det var muligt at træffe afgørelse på det foreliggende grundlag. Der skulle derfor foretages yderligere undersøgelser i sagen, som uafsluttedes i januar 2003. Som andre sager bidrog også denne til illustration af, at det er yderst vanskeligt at nå frem til en løsning, som er til bedste for barnet, hvis ikke der kan fremkaldes et minimum af samarbejdsvilje hos forældrene.

Det fremgår af forarbejderne til forældremyndighedsloven, at intentionerne med lovændringen i 1995 ikke kun var at styrke samværsforældrenes retsstilling, men også at styrke børnenes muligheder for at få kontakt med deres ophav på en måde, som barnet har glæde eller kan profitere af. At dømme ud fra nærværende datamateriale og det udfald, som flertallet af sagerne fik, så synes den faktiske succesrate at være beskednen. Dertil forekom konfliktpotentialet i mange af sagerne at være for stort.

Kommentarer til case 58

Casen om den otteårige pige, der er bragt i dette kapitels indledning, er hverken synderlig dramatisk eller ekstrem i forhold til andre sager, hvor en for barnet relativt ukendt far ønsker samvær fastsat. Casen tilhører den kategori af sager, hvor barnet har kendskab til farens identitet, til trods for at der aldrig har været noget fælles samliv, og

forbindelsen har været sporadisk. Når den er valgt som illustrationsmateriale, er det, fordi den indeholder flere interessante elementer.

Sagen strækker sig over så mange år, at den både har været omfattet af den tidligere og den aktuelle lovgivning. Herved bidrager den til at afspejle, hvordan de legitime argumenter har ændret sig, påvirket af skiftende diskurser om barnets tarv eller bedste. Da den biologiske far kort efter barnets fødsel søger om lov til nogle få timers samvær, træffer statsamtet afgørelse om, at der ikke er grundlag for at fastsætte samvær, eftersom faren ikke har boet sammen med barnet, og der ikke har været udøvet samvær af sædvanligt omfang i perioden. Her er rationalet tydeligt drevet af, at forældreskabets sociale dimension anses for at have forrang, et rationale, der isoleret betraget stiller den pågældende far og andre i en tilsvarende position svagt retsligt. Da faren en årrække senere atter henvender sig for at få etableret en fast samværsaftale, finder statsamtet i sin afgørelse *“ikke, at der er anført omstændigheder, der kan begrunde en fravigelse fra lovens udgangspunkt om, at barnets forbindelse til begge forældre skal søges bevaret ved, at den, der ikke har barnet boende, har ret til samvær”*. På dette tidspunkt knyttes retten til samvær i højere grad an til et abstrakt princip om biologi, uagtet tilknytningsforhold.

Under lidt andre omstændigheder kunne en sag som denne være omfattet af den praksis i forældremyndighedsvejledningen, som omhandler “forældelsesfrister”, dvs. at statsamtet kan undlade at fastsætte samvær, hvis adskillelsen har været længerevarende, normalt omkring fem år. Hvis moren gennem hele barnets opvækst havde haft en stålsat indstilling til, at barnet skulle være uden kontakt til den biologiske far, var sagen sandsynligvis endt med, at faren også i forbindelse med anden ansøgningsrunde havde fået afslag på sin ansøgning. Sagsakterne afspejler imidlertid, at moren har haft en positiv holdning til, at barnet og faren kunne lære hinanden at kende. Parterne har derfor i perioden forud for henvendelsen til statsamtet selv på egen hånd afprøvet, om forholdet mellem datteren og den biologiske far kunne udvikles og fungere, selv om der ikke tidligere havde været væsentlig kontakt. For moren, fremgår det af akterne, stod og faldt en evt. fremtidig og mere fast aftale om samvær med, hvordan dette forsøg faldt ud, dvs. om pigen selv havde lyst til – fortsat – at se sin far. Ud fra de oplysninger, moren giver til sagen, har barnet imidlertid ingen ønsker om eller behov for at

have samvær med den biologiske far. Fra en strategisk synsvinkel og set i bagklogskabens lys kan man derfor sige, at moren som part i sagen har skudt sig selv i foden ved overhovedet at lukke faren ind i pigens liv. Det er formodentlig også i kraft af dette frivilligt indgåede samværsaftaleeksperiment, at statsamtet vælger at fastsætte samvær uden forudgående overvågning.

Sagen er endvidere interessant, fordi den til trods for statsamtets påstand om, at afgørelsen om fastsættelse af samvær er truffet efter konkret vurdering af sagens omstændigheder, ikke gør noget væsentligt for at belyse, hvilken substans der er i morens udsagn om, at pigens kraftigt modsætter sig, at der fastsættes en samværsordning. Ifølge morens udsagn er barnet rasende og vred på sin far og finder bl.a. hans forsøg på at opnå intim kontakt med hende omklamrende. Man kan undre sig over, at statsamtet ikke undersøger disse påstande nærmere, enten ved at iværksætte et overvåget samværsforløb, hvor barnet kunne observeres, eller ved at indkalde barnet til samtale i statsamtet, sådan som moren beder om. Den første foranstaltning kommer slet ikke på tale, mens den anden under en samtale med forældrene i statsamtet bliver afvist med, *“at statsamtet umiddelbart er af den opfattelse, at hun er for ung til at kunne overskue spørgsmålet om, hvorvidt hun overhovedet ønsker kontakt med sin fader for al fremtid”*.

Statsamtets betragtningsmåde er tankevækkende set fra et børneperspektiv. For det første afspejler udsagnet, hvis man sammenligner med andre sager i datamaterialet, at der ikke er nogen entydige grænser for, hvornår et barn anses for at være gammelt nok til at blive indkaldt til samtale. Der er således, som det også er fremgået gennem beskrivelsen af andre sagsforløb i undersøgelsen, eksempler på, at børn på tilsvarende alderstrin bliver involveret direkte i sagen. For det andet afspejler statsamtets udsagn den forståelse, at konsekvenserne af barnets eventuelle udtalelser er irreversible. Dette forekommer ikke – set fra et børneperspektiv – at være en logisk slutning. Det er muligt, at barnet her og nu virkelig er af den opfattelse, at en fastsat samværsordning er forkert eller ubekvem, hvilket bør respekteres, hvis det er barnet, der skal stå i centrum for afgørelsen. Det er også teoretisk muligt, at barnet senere ændrer mening og alligevel har lyst til at have kontakt med faren. Ud fra en sådan betragtningsmåde havde det været et mere logisk udfald på

det pågældende sagsforløb, hvis man efter en samtale med barnet, forudsat den bekræftede morens udsagn, undlod at fastsætte samvær indtil videre.

NÅR SAMVÆRET HINDRES

Case 30

Ifølge morens beretning møder hun under et udvekslingsophold faren i udlandet. Det viser sig, at han opholder sig illegalt i det pågældende land. Efter 7-8 mdr. bliver moren gravid, og parterne bliver gift i Danmark i 1994. Kort efter fødes deres fælles søn, men faren forlader hospitalet i vrede under fødslen, da en mandlig læge bistår. I dagene derefter kommer faren ikke på sygehuseet, og da han endelig møder op, er det med ordene: Nu er min opholdstilladelse sikret. Moren føler det som et svigt. Parterne bor sammen, indtil drengen er et år, men der er problemer med vold og trusler i forholdet. Det kulminerer på drengens etårs fødselsdag, da faren lægger en pude over hans hoved for at få ham til at tie stille. Moren flytter herefter på krisecenter, og parterne bliver separeret i 1995.

Faren får i 1996 overvåget samvær med drengen (på nu 1½ år), som foregår hos noget familie til moren. Desuden får han tilhold mod at opsøge moren. Han søger flere gange om udvidet og uovervåget samvær i løbet af 1996, men det bliver afvist, da der er velbegrundet frygt for bortførelse. Moren flytter nu til en anden by og får beskyttet adresse. Parterne bliver skilt i 1997, drengen er da 2 år og 4 mdr. Faren får med tiden udvidet det overvågede samvær en smule, men moren er meget bange for faren pga. vold og trusler om vold og bortførelse. Faren viser sig også ustabil i forbindelse med samværet. Faren søger i 1998 om, at samværet udvides og bliver uovervåget, men i februar 1999 fremsender politiet dokumentation for, at han planlægger at kidnappe sønnen. Desuden oplyser moren, at drengen er begyndt at få kraftige psykosomatiske symptomer efter samvær.

Samværet bliver i marts 1999 stillet i bero, da der er problemer med at få det overvågede samvær til at fungere. Samværet iværksættes igen i juni 1999, nu på et overvågningssted, men faren truer imidlertid moren med kidnapning og med vold mod hendes person. Hun kontakter politiet, der patruljerer udenfor under hele samværet. I august 1999 stilles samværet igen i bero, da det er usikkert, om statsamtet har stedlig kompetence til at træffe afgørelse i sagen. Faren får senere et overvåget samvær i november 1999.

Der iværksættes en børnesagkyndig undersøgelse, som konkluderer, at drengen virker meget utryk og usikker ved samværet. I overensstemmelse med den børnesagkyndiges erklæring træffes der i januar 2000 afgørelse om, at formålet med samværet for den nu 5-årige dreng udelukkende er at kende til sit biologiske ophav. Der fastsættes således overvåget samvær 4 gange om året i 3 timer, hvorefter sagen bliver overført til et nyt statsamt, som skal træffe afgørelse om sted og tid. Faren kontakter imidlertid ikke det nye statsamt før i juni, og der bliver derfor først truffet beslutning om samværets påbegyndelse i september 2000. Faren har nu ikke set drengen i 10 mdr. Herefter begynder moren at sabotere samværet, og kombineret med langsommelig sagsbehandling betyder dette, at der ikke er samvær i hele 2001. Der fastsættes 4 nye erstatningssamvær i februar 2002, faren har nu ikke set drengen i over 2 år.

Moren fortsætter med at sabotere samværet, hun vil ikke tvinge drengen mod hans vilje. Faren kontakter fogedretten, som i juni 2002 pålægger hende en tvangsbøde. Statsamtet påpeger endvidere over for hende, at det manglende samarbejde kan få processuel skadesvirkning. I august 2002 fastsætter statsamtet 4 nye erstatningssamvær på overvågningsstedet. Man vil tage stilling til farens ansøgning om fri proces i en retssag om overførelse af forældremyndigheden til faren på grundlag af samværs sabotage fra morens side efter sidste besøg på overvågningsstedet. Statsamtet påtaler, at man – såfremt moren ikke loyalt medvirker til en gennemførelse af samværet – vil overveje at fastsætte et uovervåget samvær for faren. Samtidig henvender kommunen sig til statsamtet med anbefaling om, at der iværksættes en ny børnesagkyndig undersøgelse.

I november 2002 fremsender samværskonsulenten en rapport fra samværene: De overvågede samvær er til dels blevet gennemført, dog er faren noget ustabil i fremmødet. Umiddelbart herefter søger faren via sin advokat om ordinært samvær. Dagen efter kontakter kriminalpolitiet

statsamtet, da faren er blevet taget i narkokriminalitet og evt. står til udvisning. Man vil høre, om det er korrekt, at der, som faren påstår, er samvær hver 14. dag. Sagen er uafsluttet i december 2002, hvor drengen er 8 år. Moren er i omsorgssektoren, bliver under forløbet gift og får endnu et barn. Faren har efter akterne skiftende job, kærester, og forskellige bosteder.

Om hindring af samvær

Udgangspunktet for forældremyndighedsloven er en norm om, at forældre forventes at samarbejde om barnet, i det mindste på et minimumsniveau. Men hvad nu, hvis forældrene eller den ene af dem slet ikke vil?

Når der henvises til denne problematik såvel i den samfundspolitiske debat som inden for den familieretlige diskurs, bliver den ofte sat i tale med mistænkeliggørende og negativt ladede termer som "samværschikane" eller "sabotage af samværet". Dette fører til en meget afgrænset betragtningsmåde. I denne undersøgelse er der anlagt et noget bredere perspektiv, som belyser problemstillingen om den manglende samarbejdsvilje ud fra overskriften: Når samværet hindres. Formålet er ud fra undersøgelsesmaterialet at tilvejebringe et indtryk af, hvor hyppigt det forekommer, at en af parterne hindrer samværet, og at erhverve en vis forståelse af, hvilken dynamik der er på spil, når dette fænomen optræder. Endvidere sættes der fokus på, hvilke sanktionsmuligheder myndighederne har og anvender, for at barnet kan bevare kontakten til begge forældre.

Principielt er der tre parter, som kan være skyld i, at kontakten til begge forældre ikke bevares: samværsforælderen, bopælsforælderen og barnet. Når det er samværsforældre, der hindrer, at kontakten bevares, taler man om misligholdelse af samværet. At give samværsforældre, der af den ene eller anden grund ikke opfylder deres del af kontrakten, pligt til samvær er imidlertid en tankegang, der forekommer fjern og teoretisk, også i forudsætningerne for den gældende lovgivning, jf. kapitel 2. I det foregående er problemstillingen med samværsforældres misligholdelse blevet belyst i kapitel 5, mens børns modstand over for samvær drøftes i kapitel 11. Der fokuseres her overvejende på tilfælde, hvor samværet hindres af bopælsforældre.

Problemer ved at indkredse fænomenet

Der knytter sig metodiske og analytiske vanskeligheder til at belyse kapitlets problemstilling. Først og fremmest kan det diskuteres, om et undersøgelsesmateriale som sagsakter overhovedet er en velegnet kilde til at få information om fænomenet.

Et formelt problem er, at de sanktionsmuligheder, som myndighederne har til rådighed over for bopælsforældre, der modsætter sig eller hindrer samvær, ikke kun iværksættes af statsamtet. Der findes forskellige typer sanktioner: Mest drastisk er det at overføre forældremyndigheden til samværsforælderen for derigennem at sikre, at kontakten til begge forældre bevares, hvilket sker gennem en forældremyndighedssag ved retten. Endvidere kan fogedretten pålægge bopælsforælderen at udlevere barnet til samvær. Det kan ske gennem et påbud ledsaget af tvangsmidler, fx tvangsbøder eller tvangsfuldbyrdelse. Især sidstnævnte må også anses for at være drastisk. Endelig, og mindre drastisk, kan statsamtet fastsætte erstatningssamvær. De fleste og mest vidtgående sanktionsmuligheder ligger således ikke hos statsamtet, og statsamternes sagsakter indeholder måske ikke nødvendigvis altid oplysninger om de afgørelser og sanktioner, som er truffet ved andre instanser, hvilket kan være et metodisk problem for vores undersøgelse.

Et andet problem er, hvordan man ud fra sagsakter kan definere og afgrænse, om der er tale om hindring af samvær, dvs. hvilke kriterier man kan lægge til grund. Manglende samarbejdsvilje, obstruktion, chikane, sabotage eller hindring kan have mange forskellige udtryk, og disse vil ikke altid afspejles af de officielle sagsakter.

For at indkredse fænomenet vil det som principielt udgangspunkt være relevant at fokusere på tre forskellige aspekter: For det første *kontraktbruddet*, dvs. når de bestemmelser, som er fastsat i samværsresolutionen eller -aftalen, ikke bliver overholdt af den ene eller begge forældre. Hindring eller obstruktion af samværet behøver imidlertid ikke altid kun at komme til udtryk gennem et egentligt kontraktbrud. Det kan også komme til udtryk gennem *normbrud*, dvs. når de sociale spilleregler og hvad man i almindelighed forstår som anstændig opførsel og omgangstone, for at samværet kan gennemføres gnidningsfrit, bliver tilsidesat. Sådanne normbrud kan imidlertid finde subtile for-

mer, som næppe lader sig indfange gennem et datamateriale som det, der lå til grund for undersøgelsen. Endelig kan man sætte fokus på, om der sker *brud på spillereglerne i forhold til myndighederne*, dvs. om parterne sætter hindringer i vejen i forhold til konflikten processuelle del. Manglende samarbejdsvilje kan her komme til udtryk ved, at en forælder for at forhale en sag fx udebliver fra de møder, statsamtet indkalder til, eller undlader at fremsende nødvendige informationer til sagens belysning. Myndighederne har mulighed for at sanktionere den uacceptable adfærd ved at tillægge det processuel skadesvirkning for den usamarbejdsvillige forælder. Forekomsten af denne sanktionsmulighed kan kun belyses gennem officielle sagsakter, hvis statsamtet selv bringer dette aspekt ind i en argumentation for afgørelsen.¹

I det følgende tages der overvejende udgangspunkt i den umiddelbart observerbare adfærd, kontraktbruddet. Ud fra en meget rigoristisk og formel betragtning kan man sige, at der vil være tale om et kontraktbrud, hvis en bopælsforælder ikke overholder sin del af aftalen, dvs. undlader at udlevere barnet efter de bestemmelser, som er fastsat i resolutionen, eller efter det, forældrene har aftalt. Spørgsmålet er, om det også er ensbetydende med, at der er tale om obstruktion eller sabotage af samværet.

For at kunne vurdere, om hindring af samvær er udtryk for obstruktion eller sabotage, er det for det første nødvendigt at indkredse *det intentionelle motiv* bag kontraktbruddet, hvilket kan være utroligt vanskeligt at bedømme ud fra sagsakter. Det er de færreste forældre, der åbent tilkendegiver, at de med al magt modsætter sig, at et samvær kommer i stand, selv om det forekommer, jf. case 30 ovenfor og case 25 i kapitel 8 om incest. Det er derfor nødvendigt at tolke adfærden i den kontekst, hvori den forekommer. Adfærden må således sættes i perspektiv af den konflikt, forældrene i øvrigt har, fx om begge parter opfatter det som legitimt, at en aftale kan aflyses. Endvidere må kontraktbruddet ses i sammenhæng med forholdene hos barnet og samværsforælderen. Hvis barnet modsætter sig at skulle have samvær hos den anden forælder, eller hvis samværsforælderen ikke er i stand til at tage ordentlig vare på barnet, fx fordi denne

1. Teoretisk antages det således, at der vil være aspekter omkring parters adfærd og fremtoning gennem et sagsforløb, der uformelt kan påvirke en afgørelse.

er alkoholiseret, eller fordi der er risiko for fysiske eller seksuelle overgreb, kan bopælsforældrens modvilje mod at udlevere barnet til samvær være velbegrunder og udtryk for ansvarlig handling, der vanskeligt kan defineres som sabotage.

Vurdering af, om kontraktbruddet er udtryk for obstruktion eller sabotage, beror med andre ord også på, hvordan *omgivelserne opfatter og reagerer på handlingen*. Hvordan oplever samværsforælderen det, hvordan reagerer myndighederne, og hvilke målestokke kan man da lægge til grund?

Fokuserer man på samværsforældres reaktioner, kan en ydre og objektiv indikator ud fra sagsakternes oplysninger være, om samværsforælderen henvender sig til eller inddrager fogedretten. Ud fra denne målestok var det hver tredje af undersøgelsens samværsforældre, der på et eller andet tidspunkt i løbet af sagens forløb oplevede, at bopælsforælderen hindrede samværet. Som indikator for forekomsten af hindring af samvær vil denne målestok imidlertid være utilstrækkelig, når den står alene, da den nok vil have tendens til at overrapportere omfanget. Blandt andet viste undersøgelsesmateriale, at nogle samværsforældre henvendte sig til fogedretten pga. små uregelmæssigheder og fx ikke ville anerkende et aflyst samvær begrundet med bopælsforældrens forklaring om, at barnet var sygt. I andre tilfælde lod der til at være tale om misforståelser af, hvad aftalen egentlig gik ud på.

En anden indfaldsvinkel til at indkredse fænomenet kan være at sætte fokus på myndighedernes reaktioner og sanktioner. Ud fra de oplysninger, der lå på akterne, var det i ca. 9 af de 75 sager, at der enten ved retten eller i statsamtet blev sanktioneret i forhold til bopælsforældre, der hindrede samværet. Denne indikator vil formodentlig have tendens til at underrapportere den faktiske udbredelse, hvis man da overhovedet kan tale om fakticitet i dette spørgsmål. Under alle omstændigheder kan man konstatere en diskrepans mellem samværsforældres og myndigheders opfattelse af, hvornår samvær er blevet hindret.

Alt i alt er det således behæftet med store vanskeligheder at indkredse et fænomen som hindring af samvær, fordi kontraktbruddet må tolkes i en kontekst, hvor der oftest vil være divergerende opfattelser af, hvad der er på spil. Denne undersøgelses bestræbelse på at vurdere

udbredelsen af, hvor hyppigt samvær bliver hindret eller obstrueret, beror derfor på et skøn, der har forsøgt at afveje oplysningerne om bopælsforældrenes adfærd gennem sagen med samværsforældres og myndigheders reaktioner.

Fænomenets udbredelse og dynamik

På grundlag af de ovennævnte betragtninger er det vurderingen, at kontraktbrud, der var forårsaget af, at bopælsforælderen hindrede samværet, optrådte som en signifikant problemstilling i et sted mellem mindst 10, men nok snarere hen ved omkring 15 af sagerne i undersøgelsesmaterialet. Dette antal svarer nogenlunde til omfanget af sager, hvor det var en væsentlig del af konfliktens problemstilling, at samværsforælderen misligholdt samværet, dvs. ikke opfyldte sin del af kontrakten for, at der kunne komme et samvær i stand. Ud fra denne betragtning ser det med andre ord ud til, at samværsforældre og bopælsforældre er "lige gode om" at hindre barnet i at bevare kontakten til begge forældre. En tilsvarende tendens gjorde sig gældende, når det gjaldt brud på spillereglerne i forhold til myndighederne. Der var i undersøgelsesmaterialet således ikke nogen entydig tendens til, at det navnlig var den ene frem for den anden af de to forældreparter, der bidrog til at forhale eller obstruere sagsforløbet.

Uanset om det var bopælsforælderen, der hindrede, eller samværsforælderen, der misligholdt samværet, viste undersøgelsen, at det er meget vanskeligt at forstå og anskue problematikken om kontraktbrud som et isoleret konflikttema. Som det blev vist i kapitel 5, hang samværsforældres misligholdelse af samværet næsten altid sammen med eller udsprang af de problematikker, der knytter sig til det kompleks, som i undersøgelsen er omtalt som "den ustabile samværsforælder". Det kunne således ikke nødvendigvis anskues som et udtryk for "ond vilje" eller ligegyldighed over for barnet, når samværsforælderen ikke overholdt sin del af aftalen, men som en *følgevirkning* af dennes livssituation.

Et tilsvarende mønster gjorde sig gældende i de sager, hvor det var bopælsforældre, som hindrede samværet. Når man så hen over undersøgelsesmaterialet, var det kun i en eller to sager, at bopælsforældrens modstand over for samværet efter vort skøn fremstod fuldstændig umotiveret, dvs. ikke kunne tilskrives andre forhold end uviljen

selv. Derfor forekommer det ud fra undersøgelsens materiale mere korrekt at anskue bopælsforælders modstand over for eller hindring af samværet som en *reaktion* på noget andet end som en årsag til konflikten i sig selv.

Undersøgelsen viste, at der var et væsentligt overlap mellem samværsforældre og bopælsforældres "kontraktbrud": I knap halvdelen af de sager, hvor bopælsforælderen modsatte sig eller hindrede samværet i at komme i stand, var der således en forhistorie med en samværsforælder, der havde haft svært ved at knytte en stabil relation til barnet, ikke sjældent på grund af misbrugsproblemer, eller fordi samværsforælderen af andre grunde ikke havde "styr" på sit liv. Et mønster, der gik igen i flere af disse sager, var erfaringer med tidligere svigt eller en bekymring for, om samværsforælderen på grund af fortsatte problemer med fx misbrug kunne magte at påtage sig ansvaret for barnet.

Alt i alt lod de sager, hvori bopælsforælderen hindrede samværet, sig rubricere i tre kategorier:

I et mindre antal sager, 4-5 stykker, kunne bopælsforælderen siges at have rimelig *gode grunde* til at hindre gennemførelsen af samværet, idet der her måtte siges at være en velbegrundet risiko for, at barnet ville lide overlast, navnlig som følge af, at samværsforælderen havde misbrugsproblemer og i et enkelt tilfælde, fordi barnet kunne blive udsat for overgreb (vold). Case 4 i kapitel 5 om en fader med alkoholproblemer er et eksempel på en sag, hvor bopælsforælderen må siges at have gode grunde.

I et antal sager (ca. 7) var der *forståelige grunde* til bopælsforælders modstand. Tre af disse sager omhandlede den problemstilling, som i det foregående er beskrevet som den "ukendte far", hvor der ikke sjældent kunne iagttages en betydelig bitterhed over, at den mand, der havde svigtet under graviditeten, nu vendte tilbage og gjorde krav på at skulle fungere som far for barnet. Casen i kapitlets indledning, der rummer tilsvarende elementer af svigt, er også rubriceret i denne kategori, men her er der tillige tale om en samværsforælder, der tidligere har misligholdt samværet og fremkommer med trusler, samt et barn, der efter den børnesagkyndige undersøgers vurdering er tydeligt utryk ved samværet. Også case 25, jf. kapitel 8, om en mor, der var overbevist om, at faren havde gjort sig skyldig i seksuelle

overgreb, er klassificeret i denne kategori. Endelig var der en sag, hvor hindringen syntes at bero på en misforståelse, og én, hvor der var ustabile forhold hos både bopælsforælder og samværsforælder.²

Endelig var der 1-2 sager i undersøgelsesmateriale, hvor motiverne til bopælsforælders forsøg på at hindre samværet ud fra sagens akter fremstod som *uforståelige*, og hvor også adfærden i forbindelse med det samvær, som statsamtet fastsatte, måtte betegnes som egentlig chikanerende; her et eksempel fra den ene af sagerne, hvor familieplejen bistår i forbindelse med udlevering og afhentning af børnene:

Familieplejen fremsender 26. juni en rapport til statsamtet, hvoraf det fremgår, at moren ved udleveringen af børnene er meget usamarbejdsvillig og har givet børnene instrukser om deres opførelse. Hun kalder faren for ukvemsord. Af et telefonnotat fremgår det, at familieplejen vil indberette moren til kommunen. Den 5. juli fremsender familieplejen endnu en rapport, hvoraf det fremgår, at der i børnenes ansigter bl.a. var skrevet "Jeg hader far". Det fremgår endvidere, at moren er "totalt hensynsløs over for sine egne børn ... hun skræmmer sine børn bevidst og kalder faren: 'Den onde'".

(case 48)

Sådanne optrin forekom imidlertid kun helt undtagelsesvist i undersøgelsesmateriale, ligesom der var yderst få eksempler på, at bopælsforælders ensidige hindring af samværet fremstod umotiveret.

Sanktioner og sagernes faktisk udfald

Case 30 i kapitlets indledning hører til blandt de tungere sager i undersøgelsesmateriale, og det skal derfor understreges, at sager, hvor samvær blev hindret, godt kunne omhandle betydeligt mindre konflikter, fx også om samværets omfang og detaljer. Når casen er udvalgt, er det fordi, den demonstrerer det repertoire af sanktionsmuligheder, som systemet har til sin rådighed, når bopælsforælderen ikke udleverer barnet til samvær.

2. Jf. case 12, nedenfor.

I casen tager statsamtet det første skridt ved at tildele den samværsberettigede far erstatningssamvær som kompensation for, at samværet ikke var blevet gennemført. Der var i undersøgelsesmaterialet ganske mange eksempler på samværsforældre, der ønskede at få fastsat erstatningssamvær, fordi de mente, at samværsaftalen eller -resolutionen ikke var blevet overholdt. En systematisk gennemgang af afgørelserne viste imidlertid noget overraskende, at det kun var i ganske få tilfælde, i alt fire sager, at statsamtet valgte at imødekomme ansøgningen. Dette må tolkes som et udtryk for, at statsamtet sjældent finder disse ansøgninger berettigede.³

Et andet skridt, som samværsforældre kan tage, er som i casen at henvende sig til fogedretten. Denne mulighed blev – ud fra sagsakternes oplysninger – som nævnt anvendt i godt hver tredje sag. Undersøgelsesmaterialet afspejlede imidlertid, at en fogedretssag sjældent førte til sanktioner. Som også beskrevet andetsteds (Rothe, 2003) så fogedretten i en lang række tilfælde ud til at varetage en mæglingsfunktion i forhold til forældrene: Man lyttede til deres påstande og søgte at få dem til at etablere en aftale, evt. baseret på et kompromis. Ud over at indskærpe over for bopælsforælderen, at samværet skulle overholdes, var det sjældent, at fogedretten fandt anledning til at foretage sig yderligere. Det var således kun i fem af undersøgelsens sager, at hindring af samvær blev sanktioneret med tvangsbøder, jf. casen ovenfor og case 25 (kapitlet om incest), men det var ikke i alle tilfælde, at disse bøder blev inddrevet. Et mere drastisk skridt kan være at tvangsfuldbyrde samværet. Dette blev overvejet som en mulighed i nogle få sager, men indtrykket var ud fra undersøgelsesmaterialet, at fogedretten var meget varsom med at tage et sådant skridt og derfor indstillede, at der forudgående skulle iværksættes en børnesagkyndig undersøgelse. Alt i alt var der i materialet kun et eksempel på en udkørende fogedforretning, som dog ikke førte til udlevering af barnet, da bopælsforælderen og barnet ikke var hjemme.

3. Statsamtet træffer afgørelse efter konkret vurdering af, hvad der er bedst for barnet. Ved chikane fastsættes i almindelighed helt eller delvist erstatningssamvær, medmindre hensynet til barnet taler imod (CRD, 1997).

Et tredje skridt er at overføre forældremyndighed til den samværsberettigede for på den måde at sikre, at kontakten til begge forældre bevares. Dette kom på tale i casen ovenfor, hvor statsamtet for at få bopælsforælderen til at samarbejde ikke kun truer med at tildele samværsforælderen uovervåget samvær, men tillige tilkendegiver, at det overvejer at give samværsforælderen fri proces i forbindelse med en forældremyndighedssag. I lyset af sagens forhistorie må man naturligvis spørge, hvilken realitet der er i sådanne trusler, herunder om statsamtet forestiller sig, at en mand, der er fremmed for barnet, vil have chancer for at vinde en forældremyndighedssag ved retten.

Så vidt det kan bedømmes ud fra undersøgelsesmateriale, var der ingen eksempler på, at hindring af samvær faktisk fik så vidtgående konsekvenser, at forældremyndigheden blev overført til samværsforælderen for på den måde at sanktionere bopælsforælderen manglende samarbejdsvilje. Ud over i den illustrerende case 30 kom spørgsmålet også på tale i case 48 (jf.ovenfor eksemplet med den chikanerende mor), men her føjede moren sig som følge af truslen og begyndte at samarbejde.

I denne sammenhæng skal dog også fremhæves en anden sag fra undersøgelsesmateriale,⁴ som tillige er beskrevet i *Tidsskrift for Arve- og Familieret*.⁵ Den optrådte der som en forældremyndighedssag fra 1998 ved Østre Landsret og blev fremhævet som en principiel afgørelse, idet en væsentlig begrundelse for dommen om overførsel af forældremyndigheden fra faren til moren var, at faren saboterede morens mulighed for samvær med en datter. Ud fra de fyldige oplysninger om denne piges familieforhold og livshistorie, som fandtes i samværssagen, forekommer det imidlertid tvivlsomt, om netop denne dom kan betragtes som principiel og præcedensskabende. Der var således tale om en meget tung sag med misbrugsproblemer og svag begavelse hos begge forældre, og hvor bl.a. farens forælderevne i psykologerklæringen til forældremyndighedssagen blev vurderet som meget svag. Man kan derfor rejse spørgsmålet, om samværssabotagen i denne forældremyndighedsdom var det egentlige argument for at

4. Case 12.

5. (1998), p. 373.

overføre forældremyndigheden. Den pågældende sag illustrerede i øvrigt, at det langt fra kan tages for givet, at kontakten til begge forældre bedst sikres ved overførsel af forældremyndighed. I sagen, som var uafsluttet i 2002, havde faren, efter først at have bortført pigen gennem en længere periode, meget vanskeligt ved at etablere en stabil relation til hende i rollen som samværsforælder.

Det faktiske udfald i sagerne med hindring af samvær varierede med kompleksiteten og sagernes øvrige konflikttemaer. I nogle tilfælde var der i sagens sidste akter etableret en samværsordning, som faldt inden for rammerne af det, man ville kunne kalde en normal samværsordning. Andre sager endte, så vidt det kan bedømmes, med, at samværet til sidst bortfaldt, enten fordi det blev ophævet af statsamtet, eller fordi det af andre årsager formentligt kom til at ophøre af sig selv, jf. fx casen i kapitlets indledning. Det var navnlig i de sager, hvor bopælsforælderen havde forståelige motiver til at hindre samværet, og modstanden var meget intens, at samværet bortfaldt.

Perspektivering

Vurderet ud fra undersøgelsesmaterialet – og med de metodiske forbehold, som dette indebærer – var der således meget få eksempler på, at bopælsforælderen ensidigt og helt umotiveret hindrede barnet og samværsforælderen i at bevare kontakten, hvilket må være et væsentligt kriterium for, om hindringen kan karakteriseres som chikanøs. Når sagerne blev anskuet i en kontekst, der inddrog betydningen af barnets familiehistorie og forholdene hos samværsforælderen, måtte der i de fleste tilfælde siges at være forståelige grunde og i nogle tilfælde endog gode grunde til bopælsforælderen manglende samarbejdsvilje. Det er i denne sammenhæng centralt at være opmærksom på, at det er lovgivningen og fortolkningen af denne, der definerer, hvorvidt en bestemt adfærd er et udtryk for selvtægt. Gennemgangen af – især de tungere – sager, hvor den hidtidige kontakt har været spinkel eller præget af svigt, rejser således spørgsmålet, om forvaltningen ved at betone betydningen af, at kontakten til de biologiske rødder skal bevares, i realiteten bidrager til konstruktionen af det historieløse familieliv.

Undersøgelsen tyder dog også på, at myndighederne sjældent sanktionerer i de sager, hvor bopælsforældrene påstås at hindre samværet.

Alt i alt blev trusler om eller faktisk anvendelse af sanktioner kun realiseret i 8-9 af de sager, der er inddraget i dette kapitel. Dette tyder enten på, at hindring af samvær ikke er et særlig udbredt fænomen, eller at myndighederne i realiteten har begrænsede sanktionsmuligheder, hvilket også må ses i lyset af, hvem der er den faktiske målgruppe for disse foranstaltninger, jf. kapitel 3 og 5.

BØRN SOM AKTØRER I SAMVÆRSSAGERNE

Indledning

Over en årrække har samfundets børnesyn ændret sig i retning af, at børn i højere grad bliver betragtet som selvstændige individer med ret til at have deres egne meninger. Med tiltrædelsen af FN-konventionen om børns rettigheder har Danmark også officielt forpligtet sig til at være opmærksom på, at børn får mulighed for at komme til orde. Denne udvikling smitter også af i forvaltningen af de familieretlige problemstillinger: Hvis et barn er fyldt 12 år, skal statsamtet som hovedregel gennemføre en såkaldt § 29-samtale med barnet, før der træffes en afgørelse om samværet. Aldersgrænsen er imidlertid ikke absolut. Hvis statsamtet skønner, at det er uden betydning for sagen, eller at barnet vil lide skade ved det, kan samtalen udelades, også selv om barnet er fyldt 12. På samme måde skal statsamtet indkalde et yngre barn, hvis det har den fornødne modenhed, og sagens karakter i øvrigt taler for det. Formålet med samtalen er at høre, hvordan barnet stiller sig til samværet med den forælder, det ikke bor sammen med, herunder også hvilke ønsker det har til en samværsordning. Ifølge vejledningen til forældremyndighedsloven (Civilretsdirektoratet, 1999) skal statsamtet, hvis det vælger at høre et barn, tillægge dets synspunkter vægt i videst muligt omfang, uanset om barnet ønsker eller ikke ønsker samvær. Samtalen kan enten gennemføres af statsamtets juridiske sagsbehandler eller af en børnesagkyndig konsulent. Samtalerne med børnene er underlagt notatpligt, jf. kapitel 2.

Ud over § 29-samtalerne, der indgår som et element i den juridiske sagsbehandling og derfor har en formel karakter, har barnet også mulighed for at komme til orde via den børnesagkyndige rådgivning. Den børnesagkyndige rådgivning, som i princippet er tænkt som en selvstændig institution under statsamtet, har til formål at hjælpe parterne med selv at løse samværskonflikten. Her kan barnet – med eller uden forældre – tale med en børnesagkyndig om de problemer i familien, som berører barnet. Da det ligger i sagens natur, at rådgivningen ofte vil stile mod at afdække, om der kan opnås enighed om samværet, kan resultatet af rådgivningen indgå i den juridiske sagsbehandling, hvis parterne giver deres samtykke til det. Der er ingen faste aldersgrænser for, hvornår børn kan deltage i rådgivningen, men opgørelser har vist, at børn kun deltager i ca. hver femte rådgivning, og at det især er sjældent, at børn under skolealderen er med (Civilretsdirektoratet, 2001; Heide Ottosen 1999b).

Endelig har barnet mulighed for at få sine synspunkter om samværet bragt frem gennem de børnesagkyndige undersøgelser, som kan blive iværksat i forbindelse med de komplekse samværsager. Her gennemfører den børnesagkyndige undersøger samtaler med eller observationer af barnet, som indgår som et af flere aspekter i den samlede vurdering af og de samlede anbefalinger til det fremtidige samvær.

En overordnet og generel problemstilling, der rejser sig i tilknytning til børns muligheder for at komme til orde i samværskonflikter, er de uheldige konsekvenser, der kan følge i kølvandet på tendenserne til at selvstændiggøre barnet. Er der fx en risiko for, at man pålægger børn et større ansvar, end de kan magte, eller bliver de bibragt en oplevelse af, at det er dem, der skal afgøre tvisten mellem forældrene? Man kan, ud af det vejledningsmateriale, som er udarbejdet til brug for statsamtets sagsbehandlere, se, at myndighederne selv er meget opmærksomme på denne problemstilling. Spørgsmålet er væsentligt,

men desværre ikke muligt at belyse yderligere inden for rammene af nærværende undersøgelse pga. datamaterialets karakter¹ (jf. dog Nielsen, 2002).

Hvor de foregående kapitler har beskæftiget sig med børn som objekter for uenighed, sætter dette kapitel fokus på børnene som subjekter. Formålet er at belyse, hvilken placering og rolle børnene har i de komplekse samværssager. Hvilke oplysninger bliver der indhentet om børnene til grundlag for afgørelserne, og i hvilken udstrækning optræder børnene selv som aktører i sagsforløbet? I denne sammenhæng har det også særskilt interesse at få belyst, under hvilke omstændigheder børns mening bliver tillagt vægt for afgørelserne, og under hvilke omstændigheder deres meninger siddes overhørigt.

Børns synlighed i sagerne

Ved oparbejdningen af datamaterialet blev det noteret, hvordan børnene blev fremstillet i sagsakterne, og i den efterfølgende analyse blev de 75 sager opdelt efter, hvor synligt børnene fremstod. De komplekse samværssager lod sig opdele i tre ikke lige store grupper:

I 24 sager var de børn, hvorom konflikten drejede sig, fuldstændig eller så godt som usynlige. Ud over formelle karakteristika som deres køn og alder var der ingen eller meget få oplysninger om dem og deres indstilling til eller trivsel med samværet. De summariske oplysninger kunne fx indskrænke sig til:

“Datteren: 2 år ved sagens start og knap 8 år ved sagens afslutning. Hun kommer ikke så tydeligt frem igennem sagens akter. Hun beskrives i

-
1. Af samme grund vil vi i gennemgangen heller ikke berøre spørgsmålet om, hvorvidt børns fortrolighed sikres, når de inddrages direkte i en samværskonflikt. Børn nyder generelt beskyttelse gennem de retningslinjer, som er sat for området, og så vidt det kunne bedømmes ud fra sagsgennemgangen, var både sagsbehandlere og børnesagkyndige meget varsomme omkring, hvilke oplysninger der gik videre til forældrene, vurderet ud fra såvel referater af samtaler som begrundelser for afgørelser. Det var derfor det generelle helhedsindtryk ud fra materialet, at der ikke var væsentlige problemer. Skal man udforske problemstillingen om sikring af fortrolighed dybtgående, er sagsakter imidlertid næppe den bedst egnede datakilde.

4-årsalderen som en bleg og tynd pige, der i perioder går til kontrolvejning hos lægen. Ved sagens afslutning i 8-årsalderen beskrives hun som en velfungerende pige.” (case 12)

“Moren oplyser, at datteren reagerer vredladent, når hun kommer hjem fra samvær.” (case 50)

“Barnet er ikke til stede i sagen. Det fremgår dog af brev fra kommunen, at drengen har det skidt i vuggestuen.” (case 7)

Sagerne med de usynlige børn faldt fortrinsvis inden for de konflikttemaer, som vi i det foregående har karakteriseret som “Den ustabile samværsforælder” (8 sager), og sager om justeringer af det eksisterende samvær (8 sager). I førstnævnte var det overvejende samværsforælderens habitus, der var i centrum for sagen, mens det i sidstnævnte ofte var forældrenes indbyrdes samarbejdsvanskeligheder og uoverensstemmelser, der overskyggede sagsforløbet. Også i en del af de sager, som omhandlede konflikter vedrørende “den ukendte far”, savnedes der oplysninger om børnene (4 sager). Vi kan ikke ud fra undersøgelsen sandsynliggøre, at fraværet af oplysninger om børnene alene skulle bero på deres alder, selv om tendensen nok gik i retning af, at ældre børn generelt var mere synlige end de yngre. Til gengæld så der ud til at være en sammenhæng med sagernes kompleksitetsgrad, idet det oftest var i de sager, som virkede mindst komplekse, at oplysningerne om barnet var sparsomme. Om de (usynlige) børn, der var involveret i disse sager, også oplevede konflikten som ikke-kompleks eller blev påvirket af den, må imidlertid stå som et åbent spørgsmål. Alt i alt kan man imidlertid konkludere, at barnet havde en helt perifer placering i 1/3 af sagerne, og at det barns “bedste”, der blev refereret til og argumenteret ud fra i disse sagers afgørelser, derfor ikke kunne være det konkrete barns.

En anden gruppering var sager, hvori børn alene blev *præsenteret indirekte*. Det var sager, hvor der kunne være mere fyldige oplysninger og udsagn fra forældrene om, hvordan barnet trivedes med samværet, her et typisk eksempel:

“Bopælsforælderen (moren) beretter, at den tidligere samværsresolution ikke rigtig har været brugt, da faren ofte var i Norge. Dengang gav sønnen ikke udtryk for, at han ønskede at se faren, men det gør han nu. Efter

at faren er kommet hjem til Danmark, er der samvær efter resolutionen, men sønnen har lige siden haft massive søvnproblemer. Han vågner flere gange om natten og er ked af det, og han vil ikke længere sove alene. Han vil ikke besøge faren eller giver i hvert fald udtryk for, at han ikke vil sove der. Når sønnen er hos faren, sover han på en madras på gulvet i soveværelset sammen med faren og hans kæreste. Han vågner også om natten hos faren. Sønnen siger, det er fordi, han vil hjem. Han er meget urolig, efter han kommer hjem fra samvær, og er blevet en meget passiv dreng.” (case 19)

Den indirekte præsentation af barnet og dets trivsel hidrørte ikke altid kun fra forældrene, men kunne også være baseret på oplysninger fra observationer eller undersøgelser, som professionelle børneeksperter var blevet bedt om at udføre til brug for statsamtets vurdering af konflikten. I en del af sagerne blev der etableret forløb med overvåget samvær, som udmøntede sig i rapporter, hvor samspillet mellem barnet og samværsforælderen blev evalueret (14 sager). I andre sager hidrørte oplysningerne om barnet fra børnesagkyndige undersøgelser. Der blev således gennemført børnesagkyndige undersøgelser, som kunne have en mere eller mindre omfattende karakter, i knap hver tredje af de komplekse samværsager. De var hyppigst iværksat på statsamtets eget initiativ, og i et par tilfælde fordi Civilretsdirektoratet i forbindelse med en revurdering af sagen bad statsamtet herom. I andre tilfælde var undersøgelserne blevet iværksat af andre instanser med tilknytning til det familieretlige system. I 7 sager havde retten iværksat en undersøgelse i tilknytning til en verserende forældremyndighedssag, og der var også enkelte eksempler på, at den var kommet i stand på fogedrettens initiativ. Endelig kunne der som akter på en sag være indhentet oplysninger fra andre professionelle instanser, fx udtalelser eller erklæringer fra kommunens børnepsykologiske undersøgelser, PPR, eller børnepsykiatere. De professionelle instanser var yderst sjældent involveret i de sager, der drejede sig om mindre ændringer og detaljer ved samværet. Alt i alt peger undersøgelsen i retning af, at det hyppigst var de små børn, der blev præsenteret indirekte.

Den tredje og sidste gruppering bestod af 20 sager, hvor *børnene optrådte som direkte aktører* i sagen, dvs. kom til orde gennem samtaler med enten statsamtets juridiske sagsbehandler eller en af de børnesagkyndige rådgivere. I analysen var det ikke muligt at foretage

den samme knivskarpe sondring mellem, om der var tale om en rådgivningssamtale eller om en såkaldt § 29-samtale, som reglerne på området ellers selv lægger op til. Det hænger sammen med, jf. ovenfor, at en rådgivningssamtale kan “konverteres” til brug for sagsbehandlingen, hvis de involverede parter samtykker i det. Uanset om samtalerne blev gennemført i det ene eller andet regi, bar de mere eller mindre udførlige referater eller notater herfra dog præg af, at det var barnets mening om og indstilling til samværet, der var i centrum for samtalen. Det er disse sager, som vi nedenfor sætter fokus på.

Det bør nævnes, at en direkte hhv. indirekte præsentation af barnet i en sag ikke nødvendigvis udelukker hinanden gensidigt. Der var i undersøgelsesmaterialet ganske mange eksempler på, at der forud for eller sideløbende med samtalerne med børn også blev indhentet andre typer oplysninger. Der kunne eksempelvis være iværksat overvåget samvær (jf. case 13 i kapitel 7 om vold mod børn), blive gennemført en børnesagkyndig undersøgelse, eller indhentet udtalelser fra barnets skole.

Ifølge statsamternes egne statistiske opgørelser bliver børn hørt i hver femte samværssag (Civilretsdirektoratet, 2003, jf. også tabel 11.2 nedenfor), mens det i denne undersøgelse var i hver fjerde sag, at børn blev inddraget direkte. Man kan naturligvis ikke udelukke, at forskellen beror på tilfældigheder, men det er også en plausibel hypotese, at børn hyppigere inddrages, hvis sagen har en mere kompleks karakter. De statistisk baserede opgørelser underbygger en sådan hypotese, idet der i Civilretsdirektoratets klagesager dobbelt så hyppigt lægges vægt på barnets mening sammenlignet med de “almindelige” samværssager i statsamterne, jf. tabel 11.1.²

Gennemgangen af de 20 sager i undersøgelsesmaterialet, hvori børn blev inddraget som direkte aktører af statsamtet, afspejlede, at foranledningen til samtalen så ud til at have betydning for, hvilken

2. De statistiske opgørelser viste tilsvarende, at børnesagkyndige erklæringer indgik fire gange så hyppigt i begrundelserne hos Civilretsdirektoratet som hos statsamterne. Forskellen mellem statsamterne og Civilretsdirektoratet indikerer, at der foregår en selektionsproces omkring de tunge samværssager, men indikerer intet om, hvorvidt CRD skulle være mere lydhør over for børn end statsamtet.

Tabel 11.1

Andele af alle sager om samværets overordnede omfang i 1. halvår 2001, hvor barnets mening indgår som en del af begrundelsen for afgørelsen.

	Statsamtterne		Civilretsdirektoratet	
	Frekvens	Procent	Frekvens	Procent
Ja	142	8,55	48	17,71
Nej	1.518	91,45	223	82,29
I alt	1.660	100,00	271	100,00

Note: Opgørelsen er baseret på en rekørsel af statistikken fra statsamtter og Civilretsdirektoratet, 1. halvår 2001.

position børnene fik som aktører i sagen, og dermed også for, om man tog deres mening alvorligt, når afgørelserne skulle træffes. Det er derfor hensigtsmæssigt at skelne mellem de sager, hvor samtalen eller høringen fortrinsvis så ud til at være kommet i stand på statsamtets foranledning, og de sager, hvor initiativet i større eller mindre udstrækning hidrørte fra barnet selv.

Statsamtet som initiativtager – ønsket om at kende børnenes mening

Det stod ved gennemgangen af de til tider omfangsrige sager efterhånden klart, at børn kunne gøre deres entre som aktører på forskellige tidspunkter i sagens forløb. Nogle gange var de aktivt med helt fra starten, mens de i andre tilfælde først kom direkte på banen senere. I en lille håndfuld sager blev børnene først inddraget på et meget sent tidspunkt i sagsforløbet. Disse sager havde de fællestræk, at de havde en meget tung karakter med mange problemophobninger, og at statsamtet gennem længere tid havde været involveret i samværskonflikterne. Der kunne være tale om ustabile samværsforældre, som var psykisk syge eller havde misligholdt samværsaftalen; forældre, som havde optrådt groft voldeligt over for børnene, eller forældre, som på den ene eller anden måde var involveret i alvorlig misbrug og/eller kriminalitet. Sagsakterne vidnede om, at der tidligere havde været iværksat andre foranstaltningstyper, fx overvågede samværsforløb eller børnesagkyndige undersøgelser. Disse sager bar altså præg af, at der var en række objektive belastningsforhold omkring samværet for børnene, som formodentlig havde ført stats-

amtet ind i overvejelser om at ophæve det. Samtalen med børnene kunne således aflæses som en kulmination på et langt og belastende forløb. De eksempler, som fandtes i undersøgelsesmateriale, drejede sig hovedsageligt om yngre skolebørn, og sagsakterne efterlod ikke indtrykket af, at presset for at komme til orde i sagen i markant grad hidrørte fra børnene selv. Der var omvendt flere eksempler på børn, som reagerede med en vis frygtsomhed over for at skulle møde i statsamtet og give deres mening til kende: De kunne være bange for, at samværsforælderen dukkede op i statsamtet, eller være nervøse for, hvordan han/hun ville reagere ved konfrontationen med deres synspunkter.³

Hvad indkaldelsen af børnene var begrundet i, fremgik ikke eksplicit af sagsakterne, men det ligger ikke fjernt at antage, at statsamtet med disse samtaler ville opnå sikkerhed for, at en afgørelse om ophævelse af samværet ikke stred væsentligt mod barnets egne ønsker. Ser man hen over de ofte meget langstrakte sagsforløb, var det således kort efter samtalen med barnet, at det sidste punktum i sagen blev sat.

Case 39: Dreng 8 år, høres.

Faren, der tidligere ikke har udnyttet sin samværsret fuldt ud, har søgt om fastsættelse af samvær. Moren og drengen bor på krisecenter.

I 2001 er sønnen (8 år) til møde på statsamtet, hvor han fortæller, at han ikke synes, det er godt at se faren, men at hans mor siger, at han skal, for det er ikke hende, der bestemmer det. Sønnen fortæller endvidere, at faren har slået ham med hænderne og et bælte, og at andre har slået ham, mens han har været hos faren. Sønnen ønsker under ingen omstændigheder at se faren, heller ikke selv om der er overvågning, og det kun er et par timer. Sønnen er alderssvarende og vurderes som givende udtryk for sine egne holdninger.

Moren fortæller efterfølgende, at sønnen har grædt og strittet imod, når han skulle på samvær. Hun fortæller endvidere, at faren har slået hende og voldtaget hende. Sønnen havde natten inden samtalen tisset i sengen og var meget nervøs for, at han igen skulle se faren.

3. Fx case 18 i kapitel 6: Vold mod bopælsforældre.

Statsamtet beslutter, at der ikke for tiden fastsættes samvær mellem faren og sønnen. Der anføres følgende begrundelser: I forbindelse med forældremyndighedssagen ved retten blev der gennemført en børnesagkyndig undersøgelse, som konkluderede, at der burde være overvåget samvær mellem faren og sønnen i en længere periode, da sønnen aktuelt viste tegn på mistilpasning og krisereaktioner og desuden havde et egentligt behandlingsbehov. Af rapporten fra det overvågede samvær fremgår det endvidere, at relationen mellem faren og sønnen er kejtet og ikke gensidigt afstemt, og at sønnen trak sig væk fra faren og ville hjem til moren. Det vurderes efter at have forsøgt tre samvær, at sønnen virker meget utryk, og det anses for formålsløst under disse forhold at forsætte samværet. Sønnens klasselærer er uanmodet fremkommet med en erklæring om sønnen, idet han har fortalt hende, at han har fået tæv. Endelig refereres der i begrundelsen for afgørelsen til samtalen med sønnen på statsamtet. Statsamtet vurderer på baggrund af disse oplysninger, at der ikke for tiden fastsættes samvær. Civilretsdirektoratet stadfæster afgørelsen.

Selv om børnene kommer til orde og bliver hørt i en sag som denne, kan man diskutere, om det er berettiget at sige, at de har status som selvstændige sociale aktører i sagerne. De blev indkaldt, fordi statsamtet ønskede at høre deres mening, og denne mening indgik som et af sagens mange andre aspekter som grundlag for en afgørelse. Man bør, jf. casen, hæfte sig ved, at selv om der i afgørelsen henvises til samtalen med barnet, så er barnets mening ikke den eneste begrundelse. Der indgår en lang række andre og meget tungtvejende grunde til ikke at fastsætte samvær.

Ældre børns selvbestemmelsesret

Sager med børn, der er fyldt 12 år, kan klassificeres som en anden type. Dem var der en håndfuld af i undersøgelsesmateriale. I disse sager markerede børnene sig tidligt i sagsforløbet, dvs. allerede fra starten, og problemstillingen handlede hovedsageligt om, at de involverede børn ikke længere ville være omfattet af en fast ordning, men selv bestemme, hvornår de skulle være sammen med samværsforælderen. Der var også eksempler på, at de slet ikke ville se ham/hende mere:

Case 14: Pige, 14 år, høres. Vil selv bestemme.

Datteren fremstår moden og klar over rækkevidden af sine udtalelser. Hun udtrykker ønske om, at samværsresolutionen ophæves, så hun selv kan bestemme, hvornår og om hun vil se sin far. Hun forestiller sig, at hun selv vil kontakte faren, når hun har behov for at se ham. Faren har alkoholproblemer. Samværsresolutionen ophæves, og der fastsættes ikke erstatningssamvær, som faren har søgt om. Begrundelse: Der lægges særlig vægt på, at datteren ved samtalen gav udtryk for, at hun ikke ønskede fastsat samvær, samt at hun er 14 år. Selv om faren fortsat klager, ændres afgørelsen ikke.

Case 6: Dreng 12 år, høres, ønsker ikke samvær.

Den yngste af de to sønner er til møde på statsamtet. Han virker alderssvarende og moden og ved, hvad mødet drejer sig om. Han oplyser, at han spiller computer, når han er hos faren. Faren bruger det meste af tiden sammen med sin nye kæreste. Han har ikke set faren siden sommerferien, men savner ham ikke, hvilket bl.a. skyldes, at sommerferien ikke var særlig hyggelig, og at faren har slået storebroren. Faren har aldrig slået den yngste søn. Den yngste søn mener ikke, at faren har tid til at være sammen med ham, men har travlt med børnene i sin nye familie. Sønnen mener ikke, at han senere vil fortryde, at han ikke ser faren. Han føler, at han har det godt hos moren. Der fastsættes ikke samvær. Begrundelse: Der lægges særlig vægt på sønnens udtalelser om, at han ikke ønskede at have samvær med faren for tiden. Afgørelsen stadfæstes i Civilretsdirektoratet.

De samværssager, der i undersøgelsesmaterialet omhandlede børn, som var fyldt 12 år, fremstod i det væsentlige som fuldstændig ukomplicerede. Der var som helhed tale om korte og relativt hurtigt afsluttede sagsforløb med få afgørelser. Lidt spidsformuleret bar disse sager præg af, at de involverede børn blev føjet i de ønsker, de havde til samværet, uanset at samværsforælderen kunne slå sig i tøjret og fremsende klagesager til Civilretsdirektoratet. Hvis man alene skal dømme ud fra undersøgelsesmaterialets sager, så ser børn fra dette tidspunkt ud til at have status som (rets)subjekter, som man lytter til og tager alvorligt. På denne baggrund må man karakterisere det ældre barn som en ret magtfuld aktør: Det har ikke kun opnået legitim anerkendelse i feltet, men har også afgørende indflydelse på beslutningsprocessen.

Yngre børn som aktører – ønsket om at få forholdene ændret

En tredje type var sager, hvor yngre børn optrådte som sociale aktører. Med yngre menes på grundlag af undersøgelsesmaterialet børn ned til 5-6-årsalderen og med sociale aktører, at det meget ofte var deres indstilling til samværet, der blev bestemmende for eller fik indflydelse på, at sagen blev rejst ved statsamtet. I disse sager var børnene synlige og kom selv til orde relativt tidligt i sagsforløbet. I de fleste tilfælde fik statsamtet oplysninger om barnets holdninger til samværet gennem en henvendelse fra bopælsforælderen, men der var i undersøgelsesmaterialet også et eksempel på et søskendepar, der selv rejste sagen ved at skrive til statsamtet.

Undersøgelsesmaterialet afspejlede, at der kan være flere grunde til, at yngre børn ønsker forholdene ændret. Som for ældre børns vedkommende kan det være, fordi de selv vil bestemme, hvornår der skal være samvær, eller fordi de ønsker en eksisterende resolution justeret. I andre tilfælde kan henvendelsen være forårsaget af et ønske om at få et samvær i stand: Der var blandt sagerne således et enkelt eksempel på en tvangsanbragt dreng, der trods forældremyndighedsindehaverens ønsker gerne ville se sin mor. De fleste sager i undersøgelsesmaterialet drejede sig imidlertid om børn, der modsatte sig samvær, dvs. ikke ønskede, at kontakten til samværsforælderen skulle bevares, jf. de to cases nedenfor:

Case 54: Pige 8-10 år, høres. Modsætter sig samvær. Tillægges vægt. Der har tidligere været problemer med samværet. I slutningen af 1999 kontakter moren statsamtet, da faren har slået pigen med en bøjle. Pigen vil ikke finde sig i det og vil heller ikke længere på samvær. I marts 2000 taler datteren (8 år) med en psykolog på statsamtet. Datteren oplyser, at hun ikke vil have samvær med sin far, da hun er bange for hans vrede. Hun bryder sig ikke om, at faren sover i hendes seng og hele tiden piller ved hendes hår og er meget bestemmende. Hun ønsker selv at bestemme, hvornår der skal være samvær. I maj 2000 beslutter statsamtet at ophæve samværet indtil videre under henvisning til pigens ønske. Faren klager, og Civilretsdirektoratet beder statsamtet genbehandle sagen. Det lykkes for forældrene at indgå en aftale om samvær uden overnatning, men den fungerer ikke i praksis, da pigen nægter at se sin far. Statsamtet beslutter i september, at der ikke fastsættes samvær, og da faren klager, beslutter

Civilretsdirektoratet, at der skal gennemføres en ny samtale med pigen, da der snart er gået et år. Datteren (knap 10 år) indkaldes til møde marts 2001. Hun oplyser, at hun ikke savner sin far. Hun er glad for, at hun ikke længere ser ham. Hun er sur over, at han slog hende og bange for, at han bliver vred. Hun taler i telefon med faren, men kun fordi moren siger, at hun skal. Faren giver udtryk for, at han savner datteren. Han mener, at datteren er meget nervøs for hans reaktion, men at han blot ønsker at få gang i samværet igen. I juli 2001 indkaldes datteren til endnu en psykologsamtale på statsamtet. Af denne samtale fremgår det, at datteren ikke ønsker at genoptage samvær med faren i dennes hjem eller få besøg af ham. I august 2001 træffer statsamtet afgørelse om, at der ikke for tiden er grundlag for at genoptage samværet mellem faren og datteren. Statsamtet skønner, at det ud fra datterens udtalelser til psykologerne ikke er påkrævet, at der for tiden fastsættes samvær.

Case 22: Pige, 5-8 år, høres. Modsætter sig samvær. Tillægges ej vægt. Farens samværsret bortfaldt i 1998, da han gennem to år misligholdt aftalen. I 2000 søger han samvær med den nu 7-årige pige fastsat. Statsamtet afslår ansøgningen med henvisning til den tidligere misligholdelse, men Civilretsdirektoratet finder ikke, at man på det foreliggende grundlag kan afslå samvær mellem faren og den yngste datter, og at et afslag ikke er påkrævet af hensyn til datteren. Moren tilkendegiver, at pigen er ulykkelig ved udsigten til samvær, og beder om, at datteren (nu 8 år) indkaldes til samtale med den børnesagkyndige rådgiver. Rådgivnings-samtalen varer to timer. Pigen er ikke sikker på årsagen til, at samværet blev helt afbrudt i 1998. Hun kan godt huske sin far, men ikke, om samværet var specielt positivt eller negativt. Hun husker, at farens udenlandske samlever var svær at forstå, og at hun ikke brød sig særligt om kontakten med hende. Pigen har en gang set sin far køre forbi i bil, men ved ikke, om han så hende, og hun ønskede ikke at vinke. Hun fortæller, at storesøsteren (nu 15 år) boede kort tid hos faren, men flyttede tilbage til moren, efter at faren havde skubbet hende ind i et skab, hvilket hun forekommer påvirket af. Pigen afviser kategorisk, at der er et ønske om samvær med faren. Hun angiver, at hun betragter ham som en fremmed og ser sin mors mand som sin far. Hun er desuden bange for, at faren drikker for meget. Det er dog ikke klart, om hun selv har en erindring herom. I hverdagen mener hun ikke, at hun tænker på sin far eller savner ham, og mener ikke, at det vil gøre nogen forskel, hvis hun kun skulle se faren i nogle timer af gangen. Hun virker tynget af situationen, og rådgiveren konkluderer: "Det er ikke til få øje på, at hendes tarv skulle

være tilgodeset efter så lang pause". Efter mødet med rådgiveren taler pigen med sagsbehandleren, der vurderer, at hun er alderssvarende og virker klar over sine holdninger. Pigen beretter om to episoder, som hun husker fra det tidligere samvær med sin far. Den ene var, at faren kørte bil og drak to øl og fortsatte med at drikke, da de kom hjem. Pigen ønsker at være hjemme i julen og til nytår og vil ikke af sted i sommerferien. Bekræfter, at hun ikke har lyst til at se faren, heller ikke i et par timer. Pigen vil gerne have, at faren ved, at hun ikke ønsker at være hos ham. Statsamtet fastsætter herefter to overvågede samvær aften timers varighed mellem pigen og faren, samt efterfølgende lørdagssamvær, der udvides til weekendsamvær hver 6. weekend og feriesamvær. Afgørelsen begrundes med, at Civilrettsdirektoratet har bestemt, at faren har ret til samvær. Selv om datteren på 8 år klart udtrykker, at hun ikke ønsker samvær, kan det ikke føre til, at ansøgningen afslås, da datteren ikke har været på samvær, siden hun var 5 år, og hendes erindring om faren derfor må være præget af den lange pause og storesøsterens oplevelser. Grunden til, at der fastsættes to overvågede samvær er at skabe de mest trygge rammer for datteren. Statsamtet udbeder sig endvidere en udtalelse fra overvågeren til evt. senere brug i sagen. Overvågningsrapporten, der er bilagt som sagens sidste akt, viser, at pigen udeblev fra det første overvågede samvær, og at ingen af parterne møder frem ved det andet.

Der er visse paralleliteter mellem de to cases i dette afsnit: Begge sager drejer sig om yngre skolebørn, der tidligere har været omfattet af en samværsordning med faren, som ikke har fungeret helt lydfrit. Nu modsætter de sig, at samværet skal fortsætte (hhv. genoptages). Oplysningerne i sagerne tyder i begge tilfælde på, at faren har vanskeligheder med at styre sit temperament, og at dette opleves som et problem for de involverede børn. I case 22 har samværsforælderen tillige haft problemer med at fungere stabilt i relationen til datteren, ligesom der oplyses om et overdrevent forbrug af alkohol. Alt i alt er omstændighederne derfor nok mere belastende i denne case. Sammenholdt med forholdene i andre af undersøgelsesmaterialets sager kan man imidlertid ikke sige, at der i markant grad er tale om sociale problemophobninger, udagerende adfærd eller overgribende vanrøgt fra samværsforælders side, ligesom konfliktniveauet mellem forældrene heller ikke er intenst fjendtligt.

De to cases er interessante, fordi de illustrerer, at der set fra børneperspektivet ikke altid behøver at ligge voldsomt dramatiske eller

meget belastende forhold til grund for ønsket om at få samværet ophævet. Set med nogle børns øjne kan grænsen for, hvornår det er nok, med andre ord gå et helt andet sted end der, hvor man efter den retspraksis, som ses i andre af undersøgelsens sager, vil mene, at det er påkrævet at ophæve samværet ud fra hensyn til barnet. Børnene er ikke i overhængende fare, og forholdene omkring samværet næppe af en sådan karakter, at man ud fra en forvaltningssynsvinkel ville sige, at det var skadeligt for barnet. Ud fra oplysningerne i de pågældende sager virker det, som om de to børn ser samværsforælderen som et forstyrrende element, som de hverken nærer særskilt varme følelser for eller har et dybtfølt behov for at være sammen med. Som sådan eksemplificerer de to cases, at det ikke er alle børn, der har dybtgående relationer til deres forældre.

Begge cases afleder det kontroversielle, men også helt uafklarede spørgsmål om, hvilken ret yngre børn har til (at blive fri for) samvær. Ifølge de retningslinjer, der er givet på området, jf. kapitlets indledning, skal statsamtet ikke alene høre barnet, når dets modenhed og sagens karakter tilsiger det, men også i videst muligt omfang tillægge dets meninger vægt. Disse retningslinjer lægger på den ene side op til, at statsamtet skal anlægge et børneperspektiv, dvs. prøve at forstå situationen, som den tager sig ud fra børnehøjde, men samtidig kan dette perspektiv på den anden side også nemt komme på kollisionskurs med det overgribende princip om retten til at bevare kontakten til begge forældre og dermed også den samværsberettigedes retssikkerhed. I afvejningen af hensynet til disse interesser, bliver spørgsmålet vel derfor i praksis, hvilke motiver og argumenter statsamtet anser for at være væsentlige eller gyldige nok til at kunne begrunde, at der ikke skal være samvær. Er det legitimt og tilstrækkeligt, at barnet begrundet sin modstand med, at det keder sig eller føler sig overset hos samværsforælderen,⁴ at det bliver sat i arbejde og ikke må lege, når det er på samvær,⁵ eller er barnets motiv først gyldigt, når det fx udsættes for nedværdigende behandling?

4. Case 60 og 54.

5. Case 36.

At lade samværet bortfalde alene, fordi barnet ikke bryder sig syn-derligt om sin far, er, som de to cases viser, ikke umiddelbart en tilstrækkelig grund. Sagerne har imidlertid forskellige udviklingsforløb og udfald. Case 54 ender med, at den 10-årige piges synspunkter bliver tillagt vægt, men først efter, at hun har været til samtale i statsamtet tre gange. Undersøgelsen viste, at i de sager, hvor yngre børn optrådte som aktører, var det et helt gennemgående og typisk mønster, at statsamtet indkaldte børnene flere gange, inden sagen fandt sin endelige afgørelse. Det familieretlige system tager tilsyneladende ikke det yngre barns synspunkt til efterretning, før det gennem længere tid vedholdende har fastholdt sin modstand over for samværet. Motivet synes at være, at myndighederne ønsker at opnå sikkerhed for, at barnet virkelig mener, hvad det siger, men bag dette pågår også forvaltningens normaliserende virke til fordel for det fortsatte forældreskab (jf. Kronborg, 2000). Set ud fra hensynet til barnet kan en sådan strategi både have positive og negative sider: På den ene side giver man derved barnet ret til at skifte mening, hvad undersøgelsesmateriale faktisk også viste eksempler på. På den anden side kan man kritisk spørge, om det er respektfuldt over for barnet, at systemet først kan tage dets synspunkter alvorligt, når det har gentaget sig selv tilstrækkelig mange gange. Man kan således undre sig over, at det skulle være nødvendigt at indkalde barnet til samtale hele tre gange i case 54, hvilket primært er foranlediget af Civilretsdirktoratets afgørelser. Alt i alt tyder forløbet i sagen på, at Civilretsdirktoratet lægger mere vægt på det generelle princip om at søge kontakten til samværsforælderen bevaret, hvorved dennes rettigheder kommer i fokus, mens statsamtet, der også har den personlige kontakt med de involverede i sagen, anlægger et individuelt skøn, der i højere grad tager udgangspunkt i pigens, dvs. det enkelte barns behov.

I case 22 er der sat fokus på den 8-årige pige, men som det er antydnet i resumeet, er der også en storesøster på 15 år, der som lillesøsteren kategorisk giver udtryk for, at hun ikke ønsker at have nogen forbindelse med faren. Men mens den største piges synspunkter umiddelbart tages til efterretning, tilsidesætter statsamtet den yngste piges holdninger, ikke kun til trods for at hun vurderes som alderssvarende og moden, og hendes holdning til det fortsatte samvær fremstår som klar og utvetydig, men også til trods for, at også den børnesagkyndige rådgiver har vanskeligt ved at se, hvad formålet med samværet skulle

være. I lighed med andre sager i undersøgelsesmateriale, hvor der både er yngre og ældre søskende (jf. fx case 13 i kapitel 8 om incest), bidrager casen til illustration af, at det i højere grad ser ud til at være barnets alder⁶ end indholdet af dets udtalelser, der er udslagsgivende for, hvilken vægt dets holdninger tillægges. I case 22 virker det nærmest som en krænkelse af den yngste datter, at statsamtet først spørger hende om hendes mening og derefter fuldstændig ser bort fra den. Spørgsmålet er, om man fra statsamtets side overhovedet burde indvillige i at tale med den yngste datter, hvis man ikke samtidig var indstillet på at tage hende alvorligt. I lyset af, at der til den aktuelle sag også hører en forhistorie, hvor faren tidligere har misligholdt samværet, kan casen bidrage til at sætte spørgsmålstegn ved, om afvejningen mellem samværsforældres ret og børns pligt til samvær forekommer afbalanceret. Man kan også spørge, om det er rimeligt over for pigen, at den myndighedstvang, hun oplever, skal "kriminalisere" hende, da hun til sidst i sagen udebliver fra det fastsatte samvær. Som sådan illustrerer casen også, at man nok kan tvinge hest til trug, men ikke til at drikke.

Børn, der modsætter sig samvær

Til undersøgelsen blev det også søgt belyst, om det var muligt at identificere et mønster i den måde, hvorpå statsamtterne håndterer sager med børn, der ikke ønsker samvær. Derfor blev alle de sager plukket ud, hvor det af akterne fremgik, at statsamtet havde modtaget eksplicitte oplysninger om, at et barn modsatte sig samvær. Gennem denne procedure kunne 14 sager findes (med børn i alle aldre), svarende til knap hver 5. sag i undersøgelsesmateriale. I 5 af de 14 sager blev barnet ikke hørt, hvilket i det væsentlige må tilskrives, at de fleste omhandlede småbørn. Blandt disse førte oplysningen i nogle tilfælde til andre foranstaltninger (overvågning, undersøgelse), mens påstanden i andre tilfælde ikke blev undersøgt nærmere. Et af disse var case 58, hvor en 7-8-årig pige, som beskrevet i kapitel 10,

6. Aldersdifferentieringen er baseret på det udviklingspsykologiske paradigme om børns trinvis kognitive udvikling, som gennem de seneste årtier dog er blevet udvidet med langt mere nuanceret viden om børns kapaciteter på forskellige trin i deres udvikling, jf. fx Sommer (1996).

ikke ønskede samvær med en "ukendt far". I 9 sager førte oplysningerne til, at barnet blev indkaldt til samtale, og heraf endte de 8 med, at barnets mening før eller siden blev tillagt vægt. Som sådan er case 22 ovenfor, hvor barnets mening fuldstændig tilsidesættes, ikke repræsentativ. Ud fra de 75 sager i undersøgelsesmateriale må man slutte, at statsamtets praksis hovedsageligt er at høre børn, der modsætter sig samvær. Med hensyn til om de hørte børns meninger bliver tillagt vægt eller betydning, må man konkludere, at det gør de, hvis man vel at mærke anlægger et meget bredt perspektiv på sagerne, dvs. anskuer dem fra sagens start til slutpunkt. Ser man på det mellemliggende forløb, forekommer der imidlertid at være en ikke helt indlysende forskel i behandlingen af sager, der omhandler ældre hhv. yngre børn. Set fra de yngre børns perspektiv kan det forekomme urimeligt, at et ældre barns synspunkter umiddelbart bliver imødekommet, mens de yngre, der i sagerne ofte lever under væsentligt mere belastende omstændigheder og dermed har objektivt bedre grunde, i kraft af deres alderstrin og en generelt svagere gennemslagskraft over en længere periode må demonstrere, at de mener, hvad de siger, før de bliver taget alvorligt. Som også diskuteres i tidligere kapitler fører analysen frem til den slutning, at det familieretlige system er præget af ambivalens, når det gælder spørgsmålet om, hvilken status yngre børns meninger skal tillægges. Ud fra gennemgangen af de 75 sager kan man ikke karakterisere de yngre børn som særligt magtfulde aktører.

Perspektivering

Vi vil til slut sætte de ovennævnte undersøgelsesfund om børns status som aktører i perspektiv med en analyse baseret på det statistiske materiale, som statsamtterne selv indsamler om afgørelser i samværs-sager. Vi tog udgangspunkt i afgørelser fra samme tidsperiode som de 75 sager, dvs. 1. halvår 2001. Statsamtsstatistikken indeholdt ingen informationer om, hvor ofte børn blev indkaldt til samtale, men der var oplysninger om, hvor hyppigt statsamtet begrundede en afgørelse med henvisning til barnets mening (hvilket jo forudsætter, at de er blevet hørt). Da børn sjældent inddrages i sagen, når forældrene er enige om dets forhold (konsensus-rationalet), var det i praksis kun relevant at sætte fokus på de såkaldte uenighedssager. Analysen viste, at ud fra disse forudsætninger blev barnets mening tillagt vægt i ca. 21% af sagerne, jf. tabel 11.2. Som helhed bekræftede den statistisk

Tabel 11.2

Procentandele uenighedssager ved statsamtterne, hvori børns mening blev tillagt vægt i afgørelsen. Opdelt efter antallet af begrundelser i afgørelsen og barnets alder (1. halvår 2001).*

Antal begrundelser i afgørelsen	Barnets alder							
	0-5 år		6-11 år		12-17 år		I alt	
	Pct.	N=	Pct.	N=	Pct.	N=	Pct.	N=
1	0	87	9	88	57	7	7	182
2	2	70	31	75	74	27	26	172
3	0	43	51	39	82	11	31	93
4	0	22	48	25	100	3	30	50
5	0	3	40	5	100	4	50	12
6	0	4	100	3	-	-	43	7
I alt	0	229	29	236	77	52	21	517

* Note: Tabellen er baseret på en re-kørsel af statsamtternes statistik fra 1. halvår 2001.

baserede analyse det mønster, vi fandt ved gennemgangen af de 75 sager: Småbørns meninger var næsten helt fraværende i afgørelsesgrundlaget, mens statsamtet inddrog barnets mening i 29% af de sager, der omhandlede yngre skolebørn, og i 77% af de sager, hvor der var tale om større (skole)børn. I forlængelse heraf var det også interessant at få belyst, i hvilken udstrækning barnets mening blev tillagt en selvstændig betydning. Analysen viste, at det i vid udstrækning gjorde sig gældende for børn i aldersgruppen over 12 år. Her optrådte barnets mening ofte som den eneste begrundelse for afgørelsen, eller den blev koblet sammen med en begrundelse om barnets alder. Men når det gjaldt de yngre skolebørn i 6-11-årsalderen, var en henvisning til barnets mening til gengæld en begrundelsestype, der sjældent stod alene, men ofte var koblet sammen med flere andre begrundelser. Den statistisk baserede opgørelse bidrager således til at understøtte konklusionen om, at de yngre børn næppe kan betragtes som selvstændige og særlig magtfulde sociale aktører, selv om de inddrages direkte i samværssagen.

I forhold til de her præsenterede resultater skal man imidlertid være opmærksom på, at der gennem de senere år er sket en stadig udvikling på feltet med at inddrage børn i samværssager. De seneste stati-

stiske opgørelser fra Civilretsdirektoratet (2003) viste således, at der i perioden fra 1999-2002 var sket en betydelig stigning i inddragelsesprocenten, og at barnets mening hyppigere indgik som begrundelse for afgørelserne. Udviklingen synes således at bære præg af, at statsamterne også er påvirket af det skift, der er sket i synet på børn, hvilket forekommer at være et skridt i den rigtige retning ud fra et børnerettighedsperspektiv. Inddragelse af børns argumentation i processen er imidlertid ikke i enhver henseende uproblematisk. Det er til stadighed en udfordring at afbalancere, hvordan myndighederne i de tunge sager kan tage børns meninger alvorligt og samtidig undgå, at inddragelsen af deres argumenter kommer til at fungere som det trumfkort, der kan tilsidesætte forældreretten, så det derved bliver børn, der kommer til at udføre det arbejde, som det er systemets ansvar at undersøge.

STATSAMTET OG RELATIONEN TIL ANDRE SYSTEMER

De forrige kapitler har beskrevet, hvordan en række prototypiske samværskonflikter blev behandlet og afgjort ved statsamtene. Gennemgangen har vist, at der foruden statsamtets sagsbehandlere og sagens parter meget ofte også blev bragt andre professionelle aktører eller instanser på banen i løbet af et sagsforløb: I en ikke ubetydelig del af sagerne samarbejdede statsamtet med de sociale myndigheder eller trak på forskellige former for børnesagkyndig ekspertise. Ligeledes hændte det, at Civilretsdirektoratet inter文enerede i de beslutninger, som statsamtet havde truffet om samvær.

Dette kapitel sætter fokus på statsamternes samarbejde med og relation til de andre systemer. Formålet er at kortlægge og præcisere, hvilken funktion og betydning disse systemer eller professionelle agenter havde for samværssagernes forløb og udfald og dermed for, hvilke rationaler om barnets bedste der ud fra undersøgelsesmateriale er fremherskende i forvaltningen af det familieretlige samvær. De instanser, som kan blive involveret i en samværskonflikt, er ikke kun drevet af forskellige rationaler, men positionerer sig også forskelligt i forhold til den statsamtligt forvaltning. Kortlægningen må derfor også inddrage betydningen af disse instansers afhængighedsrelation til statsamtet. I det følgende sondres derfor mellem instansen Civilretsdirektoratet, der fungerer som en overordnet myndighed i forhold til statsamtet, instanser, der fungerer som en del af statsamtets foranstaltningsrepertoire (børnesagkyndig rådgivning, børnesagkyndige undersøgelser og overvågning), samt endelig en række uafhæn-

gige instanser, som hyppigt optrådte i de komplekse samværsager (de sociale myndigheder, uafhængige psy-repræsentanter, læger).

Klageinstansen: Civilretsdirektoratets ændringsafgørelser

I kraft af sin position som klageinstans, der har magt til at omgøre de beslutninger, som statsamtet træffer, kan Civilretsdirektoratet være en meget magtfuld aktør i en samværskonflikt.

Som følge af den måde, undersøgelsen blev tilrettelagt på, rummede alle datamaterialets sager mindst en, men meget ofte flere afgørelser, som var truffet af Civilretsdirektoratet. Som det også fremgår af Civilretsdirektoratets egne opgørelser (fx Civilretsdirektoratet, 2002), viste også denne undersøgelse, at direktoratet i langt de fleste tilfælde stadfæstede de afgørelser, som var blevet truffet i statsamtene. Vi fandt det i undersøgelsen ikke meningsfuldt at gennemgå alle disse afgørelser, men fokuserede alene på de 20 sager i undersøgelsesmaterialet, hvori Civilretsdirektoratet en eller flere gange fandt anledning til at sætte spørgsmålstegn ved eller ændre på den beslutning, som statsamtet havde taget. Nogle af disse sager er brugt som beskrivende cases¹ i de forrige kapitler.

Gennemgangen viste, at direktoratet både traf ændringsafgørelser, der drejede sig om mindre forhold (fx i hvilken uge et hverdagssamvær skulle ligge), og om større og mere vidtgående forhold, fx om der skulle være samvær eller ej. En væsentlig del af ændringsafgørelserne blev dog truffet i sager, som havde en kompleks eller tung karakter. At direktoratet med sin magt til at ændre en beslutning som sådan kan få det sidste ord i forbindelse med en afgørelse, er dog langt fra altid ensbetydende med, at det er direktoratet, der sætter det sidste punktum i sagen. Som nogle af de tidligere beskrevne cases har vist, var der i undersøgelsesmaterialet ganske mange eksempler på, at der efter sagsbehandlingen i direktoratet kan opstå nye hændelser eller problemer, som betyder, at sagen genoptages i statsamtet.

1. Jf. case 4, 10, 22, 25, 28 og 54.

Ved gennemgangen af ændringsafgørelserne blev der sat fokus på, hvilken substantiel betydning klageinstansens initiativ eller beslutning fik for samværets omfang, dvs. om initiativet fik til konsekvens, at samværet blev indskrænket (reduceredes eller bortfaldt), eller førte til mere eller nye chancer for samvær. Opgørelsen viste, at Civilretsdirektoratet i enkelte tilfælde ændrede statsamtets afgørelse af processuelle grunde, fx hvis det fandt, at der manglede tilstrækkelige oplysninger i sagerne. I andre, få tilfælde var det vanskeligt at bedømme, om ændringsafgørelserne overhovedet kunne siges at påvirke samværets omfang. Tilbage stod derfor 20 tilfælde, hvor det var muligt at vurdere konsekvenserne af direktoratets afgørelse (og i et enkelt tilfælde manglen på samme). Opgørelsen viste, jf. bilagstabell 12.1., at direktoratets ændringsafgørelser i to tilfælde, der begge drejede sig om incestproblematikker, fik til konsekvens, at samværet blev (yderligere) reduceret. I de øvrige 18 tilfælde stiledede direktoratets initiativer, efter vor bedømmelse, mod at øge samværets omfang. I nogle tilfælde, hvor statsamtet havde besluttet, at der ikke skulle være samvær, blev afgørelsen omgjort til, at der blev samvær alligevel, eller statsamtet blev bedt om at genbehandle sagen og foretage yderligere undersøgelser, der rummede mulighed for en reetablering af samværet. I andre tilfælde førte direktoratets initiativ til, at rammerne for et fastsat samvær blev løsnat eller udvidet. På denne baggrund må man konkludere, at der i undersøgelsesmateriale var en meget entydig tendens til, at Civilretsdirektoratet opererede ud fra et rationale, der lagde vægt på det generelle retsprincip om, at forholdet mellem barnet og samværsforælderen skal søges bevaret. Det gjaldt, også selv om flertallet af disse sager havde en tung karakter.

Den børnesagkyndige rådgivning

Som tidligere beskrevet kan statsamtet som en del af sit foranstaltningsskema trække på forskellige instanser med børnesagkyndig ekspertise for at få belyst eller løst sagen: den børnesagkyndige rådgivning, de børnesagkyndige undersøgelser og overvågningsinstitutionen.² Disse instansers opgaver varetages af psy-systemets professioner: psykologer, psykiatere, socialrådgivere og socialpædagoger.

2. Hertil kommer den relativt nyetablerede mæglinginstitution, der ikke behandles i denne undersøgelse.

Kronborg (2000) har i en gennemgang af forvaltningen af det familieretlige samvær vist, hvordan rettens perspektiv og væsen historisk set har ændret sig. Mens retten tidligere havde et bagudrettet perspektiv, dvs. var rettet mod at evaluere forældrenes tidligere adfærd (i skyldstermer), forskød perspektivet sig senere til at blive fremadrettet. Rettens væsen ændrede sig fra at være dømmende til at forsøge at forbedre mulighederne for det gode fremtidige forældreskab til gavn for barnet, og retsnormen blev herefter samarbejde. På baggrund af denne udvikling karakteriserer Kronborg retten som normaliserende og betragter en del af statsamtets foranstaltningsrepertoire, herunder den børnesagkyndige rådgivning, som instrumenter for dette normaliserende virke.

Undersøgelsesmateriale afspejlede, at der i ca. 1/3 af sagerne – på et eller andet tidspunkt i sagens forløb – blev gennemført børnesagkyndig rådgivning, oftest med begge forældre, enten sammen eller hver for sig. I enkelte sager med vedvarende konflikter kunne forældrene være til samtaler i flere omgange med års mellemrum. Børnene deltog hovedsageligt ikke. Materialet afspejlede, at børnesagkyndig rådgivning kan dreje sig om både stort og småt. Som hovedregel var sagsakternes oplysninger om indholdet fra den børnesagkyndige rådgivning yderst summariske og indskrænkede sig i det væsentlige til information om, hvad der evt. var opnået enighed om, eller – hvis der ikke var opnået enighed, og statsamtet skulle træffe afgørelsen – hvad parternes synspunkter gik ud på. I ca. halvdelen af de gennemførte rådgivningsforløb blev der opnået en aftale mellem forældrene.

I notaterne fra rådgivningen kom rådgiverens anbefalinger eller indstilling til sagen sjældent direkte til udtryk, hvilket indikerer, at den vurderes som underordnet som grundlag for selve afgørelsen.⁴ Som sådan kan rådgivningen ud fra én betragtningsmåde siges at fungere

3. Kun i tre cases: 34, 36 og 73.

4. I enkelte tilfælde var rådgiverens indstillinger til statsamtet mere direkte. Forklædt som anbefalinger til forældre i notatet frarådedes samværsudvidelse ved uenighed eller dårlig forældre-kommunikation (case 9 og 15), eller der indstilledes om først børnesagkyndig undersøgelse og siden samværsbortfald efter høring af børn (case 34), hvilket blev imødekommet af statsamtet.

som en selvstændig institution i forhold til den juridiske sagsbehandling. Men funktionelt er rådgivningsinstitutionen indlejret i den statsamtlige forvaltnings rationale om konsensus, dvs. den underliggende præmis og norm om, at det er godt for børn at have samarbejdende forældre. Den børnesagkyndige rådgivers indsats består i at få forældre til at lytte til hinanden og finde et grundlag for samarbejde og enighed. Rådgivningen er konstitueret ud fra forestillingen om, at konflikt kan vendes til konsensus gennem mild tvang eller symbolsk vold (Bourdieu, 1997), dvs. at forældre kan lære at erkende, at børnenes behov går forud for deres egne. Når udgangspunktet for et rådgivningsmøde fx er, at den ene af forældrene vil have fastsat normalt samvær, mens den anden modsætter sig samvær overhovedet, og parterne efter endt rådgivning er indstillet på overvåget samvær, kan det tolkes som et resultat af en sådan disciplineringsindsats.⁵

Alt i alt er det vurderingen, at den børnesagkyndige rådgivningsinstitution og de professionelle aktører, der agerer i den, ikke kan betragtes som en særlig markant aktør i de komplekse samværssager, hvilket formodentlig må tilskrives dens institutionelle funktion som et redskab til konfliktforebyggelse.

Børnesagkyndige undersøgelser i det familieretlige system

Alt i alt var der i undersøgelsesmateriale 20 sager, hvori der var planlagt eller faktisk blev gennemført børnesagkyndige undersøgelser i det familieretlige system, dvs. enten i regi af statsamt, i forbindelse med en forældremyndighedssag eller en fogsagsag ved retten. Da ikke alle undersøgelser var afsluttet på dataindsamlingsstidspunktet, kendtes udfaldet ikke i alle tilfælde. Det hændte også, at en planlagt undersøgelse ikke blev fuldt gennemført.

Da problemstillingen for undersøgelser i forbindelse med en forældremyndighedssag drejer sig om den fremtidige bopælsforælder, fokuseres der her kun på 11 børnesagkyndige undersøgelser fra statsamterne og 3 fra fogedretten, som vedrørte samværsspørgsmål.

5. Fx case 9 og 12.

Undersøgelsen viste, at foranstaltningen med børnesagkyndige undersøgelser fortrinsvis blev iværksat i de oftest meget tunge samværsager, hvor konflikttemaet drejede sig om en ustabil samværsforælder, eller hvor bopælsforælderen kraftigt modsatte sig, at der skulle være samvær. Undersøgelserne blev gennemført af børnepsykologer eller -psykiatere og kunne have en mere eller mindre omfattende karakter. Et gennemgående mønster var, at undersøgeren gennemførte samtaler med forældrene og evt. barnet og observerede interaktionen mellem barnet og samværsforælderen. Resultatet af undersøgelsen blev sammenfattet i en rapport eller erklæring, der opsummerede de iagttagelser, undersøgeren havde gjort sig gennem undersøgelsesforløbet, og mundede ud i en konklusion med anbefaling om, hvordan det fremtidige samvær burde tage sig ud. Som beskrevet i tidligere kapitler (fx kap. 5) bar disse rapporter præg af, at den børnesagkyndige undersøger havde perspektivet rettet mod en helhedsvurdering af, hvad samværet betød for barnet, og ikke beskæftigede sig med spørgsmålet om skyld.

De to familieretlige institutioner havde igangsat de børnesagkyndige undersøgelser ud fra forskellige formål. Ved fogedretten var formålet at bedømme, om samværet kunne gennemføres med tvangsmidler: I en undersøgelse anbefalede den sagkyndige, at der blev iværksat overvåget samvær, mens de to andre førte til en konklusion om, at samværet burde bortfalde. Statsamtet efterkom i alle tre tilfælde den børnesagkyndiges anbefalinger.

Når man ser på den semantiske struktur i undersøgelsesmaterialet, var de børnesagkyndige undersøgere ved statsamtet den aktør i feltet, der hyppigst refererede til forestillingen om barnets bedste ud fra begrebsparret om, hvad der var gavnligt eller skadeligt for børn. I de 11 sager, hvor børnesagkyndige undersøgelser blev gennemført i statsamtets eget regi, var formålet at bedømme, om samværet var til skade for barnet. Kun i et tilfælde førte den børnesagkyndige undersøgelse til konklusionen om, at der intet samvær burde være. De øvrige mundede hovedsageligt ud i anbefalinger om et ofte yderst begrænset samvær og ikke sjældent evt. i kombination med overvågning, jf. eksemplet nedenfor, hvor den eneste begrundelse for at opretholde forbindelsen til samværsforælderen ifølge den sagkyndige er, at barnet derigennem kan bevare kendskabet til sine biologiske rødder:

Undersøgelsen konkluderer, at eftersom samværet stadig skal være overvåget, er perspektivet med samværet for sønnen, at han kender sit biologiske ophav. Hyppigheden af samværet er derfor ikke så vigtigt, som at der kommer ro over samværene. Det foreslås at nedsætte antallet af samvær. Med hensyn til, om samværet er skadeligt for drengen, udtaler psykologen, at sønnen er meget usikker og utryg. Faren synes ikke gennem de 3 år, der har været etableret samvær, at have været i stand til at opretholde en stabil kontakt til sønnen. Situationen påvirker drengen meget, og fortsat samvær under vilkårene, som de er p.t., vil få alvorlige konsekvenser for drengens følelses- og personlighedsmæssige udvikling. (case 30)

Undersøgelsen viste, at det i enkelte tilfælde med den børnesagkyndige som mediator lykkedes at få istandsat en aftale mellem forældrene om, hvordan samværet kunne foregå. I de øvrige tilfælde blev afgørelsen truffet af statsamtet. Den børnesagkyndiges anbefaling blev i alle tilfælde fulgt. Ovennævnte observationer leder frem til to konklusioner: For det første, at den børnesagkyndige undersøger er en magtfuld aktør, hvis udsagn uden undtagelse blev lagt til grund for statsamtets afgørelse. For det andet, og nok så væsentligt, at de børnesagkyndige, der fungerer i statsamtets eget regi, med deres moderate anbefalinger i forhold til bortfald af samvær synes at være orienteret mod lovgivningskomplekssets forståelsesramme om samværets vitale betydning for børn, også selv om kontakten til samværsforælderen kan ende med at få en yderst begrænset karakter. At dømme ud fra undersøgelsens sager ser de børnesagkyndige undersøgere som sådan ud til at virke inden for en præmis, der bidrager til at legitimere det normaliserede forældreskab.

Overvågning som foranstaltning

Overvåget samvær havde været eller kom på tale i ca. hver tredje komplekse samværssag. Baggrunden for, at denne foranstaltning blev iværksat, kunne, jf. ovenfor, hidrøre fra en børnesagkyndig undersøger eller andre professionelle aktørers anbefalinger, eller i nogle tilfælde fra parterne (bopælsforælderen) selv, og da ikke sjældent som en kompromisløsning mellem et krav om en almindelig ordening og et krav om slet intet samvær. Formålet med overvågningsforanstaltningen var ekspliciteret med varierende tydelighed i begrundelserne for afgørelserne, men set hen over de 75 sager kom foranstaltningen

navnlig på tale i tre tilfælde: For det første i sager, hvor samværsforælderen var relativt ukendt for barnet, eller kontakten havde været afbrudt gennem længere tid. Overvågningen blev da anvendt som et redskab til, at barnet kunne lære samværsforælderen at kende med den styringshensigt, at der skulle etableres en uovervåget (og almindelig) ordning. For det andet blev overvågning anvendt i overgrebssagerne mod børn og var her tænkt som en (evt. midlertidig) beskyttelsesforanstaltning, der kunne sikre børn mod evt. yderligere overgreb. Endelig forekom overvågning som en mere eller mindre permanent foranstaltning i sager, hvor der gjorde sig helt særskilte forhold gældende hos enten samværsforælderen eller barnet.⁶ Det kunne som vist i tidligere kapitler være i tilfælde, hvor samværsforælderen havde svært ved at etablere en stabil relation til barnet, eller hvor barnet blev vurderet som påvirket eller truet, herunder eventuelt var anbragt uden for hjemmet.

Der var i undersøgelsesmaterialet enkelte eksempler på, at samværet blev gennemført med familiemedlemmer som overvågere. I en sag med en incestmistænkt far var det hans egen mor, der var overvågeren, i et andet tilfælde, hvor den samværsberettigede far truede med at bortføre barnet, foregik det overvågede samvær hos barnets morbror. Som helhed spillede de private ordninger imidlertid en helt ubetydelig rolle. Overvågningsforanstaltningen var helt dominerende professionaliseret og foregik på forskellige offentlige eller private institutioner, fx familiecentre, Familieplejen, børnehjem, Mødrehjælpen etc. Medmindre overvågningen helt undtagelsesvist blev udført af børnepsykologer eller -psykiatere, var overvågerens professionsbaggrund sjældent ekspliciteret i sagsakterne. Men at dømme ud fra perspektivet på og retorikken om barnet i rapporterne fra det overvågede samvær, så den fortrinsvis ud til at blive udført af personale, der er indskrevet i en (social)pædagogisk diskurs. Blikket var rettet på barnets trivsel, glæde, tryghed og profit ved samværet og på, om interaktionen mellem barn og forælder var præget af tillid, nærhed og respekt. Det var således en rousseausk forestilling om det naturlige, uskyldige, uspolerede og glade barn og en forælder, der

6. Observationerne er nogenlunde overensstemmende med distinktionerne i kontaktudvalgets rapport om overvåget samvær (Civilretsdirektoratet, 2003).

ikke hæmmede barnet i dets udfoldelsesproces (jf. James, Jenks & Prout, 1998), der konstituerede dette blik, jf. nedenstående transkriberede uddrag fra en overvågningsrapport:

“Ved 2. samvær [...] foregår det i en rar og rolig atmosfære. 3., 4., 5. og 6. samvær forløber på lignende vis med god kontakt, og drengen virker tryk og glad”. “Faren har respekt for drengen og maser sig ikke ind på ham, når han ikke ønsker det”. Faren virker tydeligt glad for at se sin søn.

Sammenfattende konkluderes det, at samværene alle har været præget af en god og varm stemning. Faren er indstillet på, at sønnen skal have det så godt som muligt og gør meget for at lave noget på hans præmisser. Sønnen “virker som en dreng, der nok kan sætte sine grænser for, hvad han vil være med til, og hvad han ikke vil være med til”. “Sammenfattende altså et positivt samvær”. (case 9)

I nogle sagsforløb blev overvågningen foranstaltet som et redskab til at vurdere, om der fremtidigt skulle være samvær. Det ligger ikke inden for denne undersøgelses rammer at foretage en kvalitetsbedømmelse af de overvågningsrapporter, som statsamtet skal træffe afgørelse ud fra. Man kan imidlertid, jf. også kapitel 7 om vold mod børn, sætte et principielt spørgsmålstegn ved, om det kunstigt skabte, rammesættende og samtidigt stærkt disciplinerende sociale rum, som overvågningen foregår i, skaber det fornødne grundlag for at kunne bedømme prognosen for, om også et fremtidigt og uovervåget samvær fx vil foregå i en positiv og varm stemning. Blandt de instrumenter, som statsamtet har til rådighed for vurderingen af en samværskonflikt, er overvågningsforanstaltningen formentlig det mest bastante og direkte udtryk for, hvordan velfærdsstatens moralske disciplin og forestillinger om det normale og korrekte forældreskab trænger ind i intimsfæren, når de overvågede forældre disseskeres og gennemlyses af systemets repræsentanter med henblik på at få prøvet deres forælderevne (jf. Järvinen et al., 2002). Bag den tilsyneladende neutrale tone og objektive registrering aflæses forældres udsædvanlige adfærd ned til mindste sveddråbe for at bedømme, om de bringer barnet i fare, som i nedenstående rapportudrag, hvor overvågeren sender signal til statsamtets sagsbehandler om en far med (fortsatte) misbrugsproblemer:

16.10.99: Overvåget samvær

Far kommer 40 min. for sent, da han er kørt for langt med bussen, han ringer og oplyser dette. Datteren er nem og tålmodig (måske for nem og tilpasset?),⁷ hun kommenterer intet og virker optaget af at lege. Far er meget svedig, da han kommer, og skal på toilettet, inden han hilser på datteren. Datteren virker, som om alt er o.k. Bagefter giver de hinanden knus og siger, de elsker hinanden. Grunden til, han ikke kom sidste gang, var, at han ikke havde fået penge fra socialforvaltningen, og bilen var i stykker. Han har ringet til statsamtet og oplyst dette. Far har en dukke med til pigen, og de leger. Han fortæller datteren, at hun snart skal besøge ham, og fortæller om hendes værelse. Lang afsked. De har svært ved at give slip. Far siger, hun kan vinke fra vinduet, men da han vender sig, er hun der ikke, da hun leger.

01.11.99: Overvåget samvær

Far kommer ikke og ringer ikke. Datter bliver hentet af mor efter 50 min.

07.11.99: Overvåget samvær

Far kommer 15 min. for sent. Hilser ikke på datteren. Skal hurtigt på toilettet. Bagefter glider han ind i datterens leg. De leger, og far tager nogle billeder. De tager afsked og taler om, at hun snart skal besøge ham. (case 25)

Der var i undersøgelsesmaterialet 13 overvågningsrapporter af mere eller mindre omfattende karakter. Nogle indeholdt kortfattede konklusioner fra overvågningsforløbet, mens andre, som ovenfor, rummede udførlige observationer fra de enkelte overvågningsforløb. Alt i alt er det vurderingen, at disse rapporter spillede en ganske stor betydning for statsamtets efterfølgende afgørelse af det fremtidige samvær. I knap halvdelen af rapporterne blev det konkluderet, at samværet fungerede utilfredsstillende, hvilket førte til, at statsamtet ophævede samværet.

7. Parentesen er overvågerens.

De sociale myndigheder

I 29 af undersøgelsesmaterialets sager var der – på et eller andet tidspunkt – i løbet af sagens forløb kontakt mellem statsamtet og de sociale myndigheder, fremgik det af akterne. Nogle gange kunne statsamt og kommune være i løbende kontakt om den samme sag, efterhånden som den udviklede sig hen over årene. I et mindretal af sagerne drejede kontakten sig alene om udveksling af oplysninger, hvilket fortrinsvis skete på statsamtets foranledning. Det kunne være oplysninger om barnets familieforhold, navnlig om problemstillinger vedrørende samværsforælderen. Der var også enkelte eksempler på, at statsamtet foretog indberetninger til kommunen, fx hvis det fik oplysninger om misrøgt hos samværsforælderen. I et andet mindretal af sagerne drejede kontakten sig om samvær med børn, der var anbragt uden for hjemmet. Som beskrevet i kapitel 6 var det ud fra sagsakterne indtrykket, at den egentlige sagsbehandling og beslutning om samvær i disse sager blev taget af kommunen. I de øvrige (17) sager indebar kontakten, der, så vidt det ses af akterne, ofte skete på sociale myndigheders initiativ, at socialforvaltningen havde synspunkter om og anbefalinger til samværet, hvilket ofte skete ud fra en argumentation om børns behov. Anbefalingerne henviste således ikke sjældent til, at barnet havde behov for stabilitet, ro, tryghed og faste rammer, mens bekymringen i andre tilfælde gjaldt barnets sjæleliv: Hvis barnet ikke allerede var diagnosticeret som psykisk eller følelsesmæssigt skadet, frygtede kommunen, at der var risiko for, at det ville blive det, som følge af, at samværet blev iværksat. Det var altså således fortrinsvis barnets reaktioner og ageren, der indgik i den direkte argumentation, men denne ageren var funderet på en bagvedliggende forståelsesramme om, at barnets reaktionsmønster var (eller risikerede at blive) affødt af et dysfunktionelt forældreskab/familieliv, dvs. kunne tilskrives samværsforælderen eller konflikten mellem forældrene. I nogle tilfælde havde socialforvaltningens anbefaling karakter af en “blød” indstilling, i andre tilfælde var der tale om egentlig anmodning, hvilket navnlig sås i forbindelse med mistanke om incest eller i sager, hvor kommunen var stærkt bekymret for et barn, der var truet/sårbar, fx:

13.11.00: Skriftlig henvendelse fra socialforvaltningen

Socialforvaltningen vurderer, at drengens følelsesmæssige udvikling er truet både med hensyn til hans kontaktevne og tillid til omverdenen. Man mener, at udviklingen er tiltaget, hvorfor det vurderes at være af allerstørste nødvendighed, at der skabes ro og forudsigelighed omkring drengen. Det er nødvendigt, at samværet stoppes, så han ikke udsættes for situationer, som politiet har beskrevet d. 6/11. (case 27)

I det væsentlige gik kommunens indstillinger på, at der enten ikke skulle være samvær, eller at det skulle begrænses eller foregå under særlige vilkår, fx skærpet overvågning. Til grund for en del af anbefalingerne forelå der observationer af barnet, som var foretaget af psykologer eller pædagoger, men det var ud fra undersøgelsesmateriale ikke muligt at bedømme, om sådanne var gennemført i alle tilfælde.

Sætter man fokus på de afgørelser, der blev truffet, når kommunen var involveret i en samværskonflikt, er det dominerede indtryk, at de sociale myndigheders anbefalinger om samvær i det væsentlige blev fulgt og dermed blev tillagt vægt i statsamtet. Der var i undersøgelsesmateriale 24 afgørelser, hvor de sociale myndigheder på forhånd havde afgivet en indstilling, og blandt disse blev de 19 fulgt i statsamtets afgørelse. I de tilfælde, hvor statsamtet gik imod kommunens anbefalinger, drejede ét sig om et tvangsanbragt barn, der gerne ville have samvær, selv om bopælsforælder og kommunen modsatte sig det.⁸ I et andet tilfælde skyldtes det, at Civilretsdirektoratet sad anmodningen overhørigt.⁹ Hvorfor statsamtet ikke tillagde kommunens udtalelser vægt i de øvrige tre, var vanskeligt at bedømme.

På denne baggrund må man konkludere, at de sociale myndigheder, når de altså bliver inddraget i en samværssag, er en magtfuld aktør i feltet. De optrådte i 1/3 af sagerne, og når de havde synspunkter om samværet, blev disse tillagt vægt i de fleste tilfælde.

8. Case 67.

9. Case 47.

Udtalelser fra praktiserende læger og uafhængige repræsentanter fra psy-professionerne

Der var i undersøgelsesmateriale omkring 10 erklæringer fra praktiserende læger, fortrinsvis fra barnets familielæge, som hyppigt berettede om psykosomatiske problemer eller tegn på nervøsitet hos barnet. I visse tilfælde førte erklæringen til en konklusion om, at barnet havde brug for ro og stabilitet, i andre tilfælde blev samvær frarådet. Om disse erklæringers betydning for sagen kan meget kort siges, at uanset hvilken anbefaling de mandede i, fik de ikke nogen betydning for statsamtets sagsbehandling og afgørelse af samværskonflikten. Om det skyldes, at statsamtet betragter en praktiserende læges udsagn som en partserklæring for bopælsforælderen, er uvist. Under alle omstændigheder kan konkluderes, at den praktiserende læge ikke er en aktør i feltet.

Ud over de børnesagkyndige undersøgeres rapporter eller erklæringer fandtes blandt akterne i syv sager udtalelser fra andre psy-eksperter, der var baseret på kliniske undersøgelser eller samtaler med børn. Der var fortrinsvis tale om børnepsykiatere eller pædiatere, som var knyttet til hospitalsvæsenet, eller psykologer ansat ved PPR, dvs. repræsentanter fra psy-systemet, som stod uafhængigt af det familieretlige system. Det var kendetegnet for disse udtalelser, at de ikke som de børnesagkyndige undersøgere ved statsamtet gik direkte ind i en vurdering af, om der burde være samvær og i givet fald hvor meget, men forholdt sig til en helhedsvurdering af barnets tilstand, fx:

En speciallæges (pædiaters) brev vedr. sønnen fremsendes til statsamtet via bopælsforældrens advokat.

Det fremgår, at drengen efter yderligere udvidelse af samværet er begyndt at udvise psykosomatiske symptomer i forbindelse med samværet. Han klager over mavesmerter og kvalme på samværsdage, vil ikke stå op og have tøj på disse dage, vil holde i hånd og vil ikke spise. Ved samtalen udtaler han, at han vil være sammen med sin mor, og han er gråden nær ved forsigtig udsøggen. Det konkluderes, at "drengen nu er truet, så en vurdering må finde sted med henblik på den bedst mulige varetagelse af drengens velfærd". (case 9)

Sådanne erklæringer blev på samme måde som de børnesagkyndige undersøgeres udtalelser taget alvorligt og tillagt vægt i sagsbehand-

lingen eller ved afgørelsen. De førte ofte til, at der blev opstillet restriktioner for samværet, eller at der blev foranstaltet yderligere undersøgelser i statsamtets eget regi. Konklusionen er derfor, at de uafhængige psy-repræsentanter er magtfulde aktører i feltet.

Opsummering

Ovenstående kortlægning af, hvilken rolle og magt forskellige instanser har for forvaltningen og afgørelserne i de komplekse samværskonflikter, fører frem til tre opsummerende konklusioner:

For det første viste gennemgangen, at det som helhed er reglen snarere end undtagelsen, at professionelle aktører, der repræsenterer forskellige grene af psy-systemet, på et eller andet tidspunkt var til stede i sagens forløb og fik indflydelse på, hvordan den udviklede sig. Alt i alt var det i undersøgelsesmaterialet kun hver tredje sag, der var underkastet en ren juridisk sagsbehandling. I 2/3 af sagerne var en eller flere af de fire instanser: overvågere, børnesagkyndige undersøgere, de sociale myndigheder eller det uafhængige psy-system repræsenteret, og da disse alle vurderes at være ret magtfulde aktører, er der med andre ord samlet set et ret stærkt udefrakommende, ikke-juridisk perspektiv, som får betydning for, hvordan sagerne udvikler sig og sidste ende bliver afgjort.

For det andet lader gennemgangen ane, at psy-repræsentaternes blik på barnet og vurdering af dets situation varierer med professionsbaggrunden. Der kan i undersøgelsesmaterialet iagttages et markant islæt af en psykologiserende tilgang, der fokuserer på *det indre barn*, dets udviklingsbehov og de farer, der truer dets sjæleliv, men der kan også iagttages et blik, som hidrører fra en pædagogisk orienteret forståelsesramme, hvor *det uspolerede og uskyldige barn* konstituerer den professionelle forestilling om, hvad barnet er (Højlund, 2002). De kundskabsbaserede professioner om børns omsorg, som optræder i sagerne, er med andre ord funderet i forskellige forestillinger om, hvad der er den gode (eller dårlige) barndom, og som følge heraf er de kriterier for barnets bedste, som disse anbefaler, og statsamtet senere træffer afgørelser efter, ikke ensartede.

For det tredje har gennemgangen vist, at de professionelles aktørers afhængighed af det familieretlige system synes at spille en vis rolle

for de anbefalinger, der gives til statsamtet. De børnesagkyndige undersøgere i statsamtets eget regi synes ud fra undersøgelsesmateriale at dømme i højere grad at spille med på det familieretlige systems præmisser end psy-repræsentanter, der befinder sig i en uafhængig position. Der forekommer således at være en mindre udtalt bekymring for at foreslå samværet ophævet hos de sociale myndigheder og den relativt uafhængige overvågningsinstitution end blandt statsamtets børnesagkyndige, der med deres anbefalinger forbliver inden for forståelsesrammen af, at samvær har vital betydning for børn.

Ud fra undersøgelsen må man således konstatere, at der er et divergerende syn på, hvordan betydningen af samvær skal afvejes i forhold til børn, der er belastede. Man kan naturligvis ikke udelukke, at der i de sager, som eksempelvis de sociale myndigheder inddrages i, er flere objektive indikationer for samværsophævelse, dvs. at sagerne har en anden karakter. Dette er imidlertid ikke muligt at vurdere ud fra undersøgelsesmateriale. Man kan omvendt heller ikke udelukke, at de professionelle psy-repræsentanters organisatoriske forankring påvirker forståelsen af, hvilke aspekter af barnets bedste der skal vurderes højest.

På baggrund af kortlægningen af, hvilke professionelle aktører der har magt til at definere barnets bedste i de komplicerede samværs-sager, vil vi herefter – og ved at trække tråde tilbage til de foregående kapitler – indkredse, hvilke konkurrerende børnesyn og forståelser af barnets bedste der udkrystalliserer sig i statsamtet gennem forvaltningen af de komplekse samværs-sager.

Konstruktioner af barnets bedste i samværs-sagerne

Det umyndiggjorte og usynlige barn

“Det er utvivlsomt bedst for et barn, hvis dets forældre selv kan blive enige om forældremyndigheden og om deres kontakt med barnet, når de ikke bor sammen. Kun hvis forældre ikke kan blive enige, er det nødvendigt at gå til myndighederne.”

(Med barnet i centrum. Pjece om forældremyndighed og samvær, Civilretsdirektoratet, 1999)

Forældremyndighedslovgivningens overgribende princip om barnets bedste er, som flere gange tidligere fremhævet, at et barn har behov for to forældre, og at samvær derfor anses for at være vitalt for børn. Til dette grundlæggende princip er knyttet en underliggende og normativ forudsætning om, at forældre forventes at samarbejde om det fortsatte forældreskab. Hvis forældrene kan finde ud af at samarbejde og blive enige om samværet for deres barn, skal velfærdsstaten/den familieretlige forvaltning ikke blande sig yderligere, er rationalet. Er denne forudsætning ikke til stede, kan staten med en pædagogisk indsats og under mild tvang forsøge at bringe dem til fornuft gennem rådgivning eller overtalelse. Som sådan vil det bedste for barnet næsten altid være, at der er konsensus mellem forældre, jf. citatet ovenfor. Barnet henregnes på denne måde som hørende til forældrenes ejendom eller private anliggende og fremstår derfor som udgangspunkt som et umyndiggjort væsen.

I de komplekse samværsager er den normative forudsætning om samarbejde ikke tilstede. Alligevel var langt de fleste sager i undersøgelsesmaterialet gennemsyret af en styringshensigt om, at det grundlæggende udgangspunkt for loven, dvs. samvær, ønskedes håndhævet. Det er vist i de foregående kapitler og kom også til udtryk i de tilfælde, hvor klageinstansen Civilretsdirektoratet ændrede statsamtets afgørelser, jf. ovenfor.

En række af undersøgelsens sager reproducerede tydeligt forestillingen om det umyndiggjorte barns behov for to forældre og bar præg af, at det ikke var barnet, men forældrene, der var i centrum for konfliktenes afgørelse. Konflikten blev gennem sagsbehandlingsprocessen gestaltet ud fra formelen *mor vs. far med barnet som en usynlig fællesnævner*, dvs. som en tvist mellem to parter. Det barn, som uenigheden drejede sig om, var der meget få oplysninger om, og det fremstod derfor i mange tilfælde som usynligt i sagen. Afgørelserne, der oftest stilede mod en normalisering af samværsrelationen, blev ofte begrundet med henvisninger til den almindelige eller normale praksis. I den udstrækning, der blev henvist til børn og deres behov, var det med andre ord det generaliserede barns behov for samvær, der blev henvist til. Det var således en spinkelt defineret forståelse af barnets bedste, der kom til udtryk, en forståelse, der ikke substantielt tog udgangspunkt i det berørte barn.

Dette syn på barnet og dets bedste var fremherskende og stod uantastet i godt 1/3 af undersøgelsens sager. Det blev navnlig eksponeret gennem de sager, der drejede sig om samværets omfang og detaljer, i de "lette" sager om den ustabile samværsforælder samt i visse af sagerne om den ukendte far. Karakteristisk for disse sager var, at kun aktører med en juridisk professionsbaggrund deltog, dvs. statsamtets og Civilretsdirektoratets sagsbehandlere. I det omfang andre professionelle aktører blev inddraget i sagerne, var der tale om overvågningsforanstaltninger. Disse skulle bidrage til, at barnet og samværsforælderen kunne lære hinanden at kende, dvs. fungerede som et redskab/middel til en normalisering af samværsrelationen.

Barnet i fare

I en lang række af sagerne blev forestillingen om det generaliserede barns behov for samvær udfordret af et perspektiv, der var funderet i at beskytte barnet mod farlige familierelationer. Konstruktionen om barnet i fare, som kan genfindes i det sociale arbejde med socialt udsatte eller truede børn (jf. Donzelot, 1979; Rodger, 1996; Egelund, 1997), var især fremherskende i overgrebssagerne (incest og vold) og de tunge sager om ustabile samværsforældre, og de bidrog til at gestalte konflikten over formlen *barnet vs. far og/eller mor*. Dette perspektiv, som navnlig blev eksponeret gennem de undersøgelser, som professionelle aktører fra psy-professionerne udførte, bidrog til, at den overoverordnede hensigt måtte afbalanceres eller fraviges til fordel for løsninger, der sigtede mod at beskytte barnet mod yderligere skade fra samværsforælderen eller samværet.

I de sager, hvor dette perspektiv fremstod, fik barnet en mere synlig, men indirekte placering i sagerne, da oplysningerne primært hidrørte fra de vurderinger, som aktører med børnesagkyndig ekspertise havde udført. I visse tilfælde, hvor børnene skønnedes at have den fornødne modenhed eller alder, blev de selv indkaldt og hørt, men da oftest i rollen som ofre, der skulle bevidne hændelsesforløb med det formål at af- eller bekræfte den indstilling til sagen, som myndighederne allerede havde dannet sig ud fra indsamling af andre oplysninger.

Beskyttelsesperspektivet, som det fremstod i disse sager, konstruerede overvejende barnet som passivt og objektgjort. Bedømmelsen af barnets bedste fandt sted ud fra et skøn over barnets individuelle

situation og fik dermed et dybere og mere konkretiseret indhold, men tog som udgangspunkt ikke afsæt i barnets egne definitioner af, hvad der var bedst. Autoriteten til at definere det bedste for barnet blev hentet ud fra de vurderinger og fortolkninger, som professionelle – efter først at have undersøgt eller gennemlyst det involverede barn og dets forældre – fandt ville være bedst for klienten, og her havde observationerne navnlig fokus på de indre eller psykologiske aspekter af barnets velfærd.

Barnet som kompetent aktør

Overskriften til dette afsnit er hentet fra en pjece, der i en let tilgængelig form redegør for reglerne om forældremyndighed og samvær. Pjecens titel er “Med barnet i centrum”. Hvem er subjektet i dette udsagn? Er det forældrene, der skal tilsidesætte deres egne interesser til fordel for barnets behov, og skal titlen således forstås som velfærdsstatens normative og løftede pegefingre til forældre? Eller er det myndighederne, der skal sætte barnet i centrum? Titlen udstikker forventninger om, at der i statsamtet hersker en forståelse af barnet som en medbestemmende og aktivt deltagende samtalepartner, og et løfte om, at man lytter, forstår og håndterer konflikten med respekt for, hvordan den tager sig ud fra det involverede barns perspektiv. En sådan forventning næres også af de vejledende retningslinjer til statsamtterne om, at børn i videst muligt omfang skal høres, og at deres meninger skal tillægges vægt (Civilretsdirektoratet, 1999).

Gennemgangen af de komplekse samværssager har vist, at et sådant syn på børn ikke kan siges at være fremherskende i forvaltningen af det familieretlige samvær. På den anden side kan der dog i undersøgelsesmateriale skimtes en ansats til en sådan tredje og konkurrerende barndomskonstruktion af et selvstændiggjort barn, hvor det anlagte kriterium for barnets bedste er subjektiverende, dvs. tager udgangspunkt i barnets egen opfattelse. Dette syn kunne eksponeres af aktører fra både det juridiske og det børnesagkyndige felt. Tendensen kom tydeligst frem i de sager, der omhandlede ældre børn, og hvor et abstrakt alderskriterium syntes at fungere som en magisk grænse for, om de fik tilkendt status som betydningsfulde aktører. Men som vist i det foregående synes der også i nogle af sagerne at være en – om end spirende og meget ambivalent – indstilling til, at også yngre børn kan være kompetente aktører.

Konklusion:

Kampen om retten til at definere barnets bedste Kapitel 1 introducerede den tanke, at der i forvaltningen af det familieretlige samvær er indbygget et spændingsfelt mellem den retlige diskurs og børnevelfærdsdiskursen, som er drevet af forskellige rationaler. Gennemgangen har vist, jf. også den skematiske fremstilling i tabel 12.1, at et sådant modsætningsforhold også kan genfindes empirisk, idet de to systemer, eksponeret gennem de professionelle aktører i feltet, har forskellige perspektiver på samværskonflikten og barnet.

Tabel 12.1

Dominerende systemrationaler i samværsagerne.

	Det retlige system	Psy-systemet
Systemrationale:	Hvad er ret/ikke-ret? Skyld/ikke-skyld? Ansvar Pligt	Hvad er gavnligt/skadeligt?
Professionsforvaltning	Den juridiske profession	Den professionaliserede kundskab om børneomsorg: pædagoger, socialarbejdere, psykologer, psykiatere
Styringsgrundlag	Lovgivning og praksis: generelle retsregler og hævdvundne principper	Det individuelle/konkrete skøn
Perspektiv på samværsagen	Tvist/konflikt: <u>Mor vs. far</u> Barnet	Beskyttelse af barnet Barnet vs. mor og far
Fokus for bedømmelse	Forældrene som parter	Barnets velfærd
Vurderingsgrundlag	Beviset Den ydre adfærd	Barnets psykologiske trivsel
Børnesyn	"Det umyndiggjorte barn" Barnet er usynligt	"Barnet i fare" Det objektgjorte barn
Barnets bedste	Spinkelt defineret med udgangspunkt i det generaliserede barn	Fyldigere defineret med udgangspunkt i det konkrete barn
Formynderkomplekset	Det normaliserede forældreskab	Det afvigende/patologiske forældreskab

Det er samtidig vigtigt at påpege, at de to konstruktioner om barnet og rationalerne om dets bedste ikke kan holdes adskilt i den praktiske forvaltning af samværssager. Det samme gør sig gældende i forhold til det spirende "nye børneperspektiv". De tre konkurrerende syn på børn kunne, som det også er illustreret gennem nogle af de foregående cases, optræde side om side i den samme sag, og for så vidt kan man betragte deres tilstedeværelse som en kamp om magten til at definere barnets bedste. Det er imidlertid centralt at holde sig for øje, at rationalerne ikke optræder sideordnet. Det er det retlige systems rationale, der er det herskende, og det er denne orden, der i de fleste tilfælde bestemmer, om psy-systemets rationaler skal bringes på banen og tillægges vægt. Som sådan fungerer psy-systemet som en fravigelse af hovedprincippet.

Uanset om det drivende rationale i samværskonflikten hidrører fra den retlige diskurs eller børnevelfærdsdiskursen, er formynderkomplekset fremherskende. Som følge af udviklingen på det familieretlige felt (jf. Kronborg, 2000) er styringshensigten at disciplinere forældre til at samarbejde om samværet for børnene. Som konsekvens af, at en ikke ubetydelig del af den faktiske målgruppe for disse disciplineringsforanstaltninger tilhører samfundets marginaliserede, der ikke er i stand til at indfri forventningerne til det gode, normale, konsensusorienterede forældreskab, konverteres samarbejdsnormen i en række sager til et perspektiv, der skal beskytte barnet mod den farlige samværsforælder eller det farlige samvær.

OPSUMMERING OG PERSPEKTIVERING

I dette kapitel trækkes de væsentlige resultater fra den foregående analyse frem. På denne baggrund diskuteres det i konklusionen, hvilke perspektiver der rejser sig fra den sociologiske undersøgelse.

Undersøgelsens hovedresultater

Overordnede karakteristika

Forældrepar, der har en alvorlig konflikt om barnets samvær, er i kontakt med myndighederne flere gange. De komplicerede samværs-sager indeholdt mange afgørelser, i gennemsnit 5, og kunne strække sig over flere år. Men der var en betydelig spredning. Nogle få konflikter var situationsbestemte og blev løst i løbet af få måneder. I andre tilfælde var konflikten meget kompleks og kunne strække sig gennem det meste af barndommen. Der var eksempler på sager, som rummede omkring 20 afgørelser.

Flertallet af de børn, der var involveret i disse sager, var under 8 år og var meget sjældent omfattet af fælles forældremyndighed. Samværet var i øvrigt mindre omfattende end for skilsmissebørn i almindelighed. Kun 4 ud af 10 børn endte med at være omfattet af en almindelig samværsordning, hver 5. barn havde begrænset eller overvåget samvær, mens samværet helt ophørte for resten, dvs. for 4 ud af 10 børn.

Der var en markant social slagside i sagerne. Mindst hver tredje af de involverede forældre var uden for arbejdsmarkedet, og de forældre,

der var i arbejde, bestred dobbelt så hyppigt som befolkningen i øvrigt ufaglærte job. I godt 60 % af sagerne var der tegn på sociale problemer, enten fordi forældrene havde kontakt med de sociale myndigheder, politiet/retsvæsenet, det psykologisk/psykiatriske hjælpeapparat, eller fordi der var misbrugsproblemer. Sagerne bar altså præg af, at børn, der involveres i samværskonflikter, lever i familieforhold, hvor der er tegn på social marginalisering og udsathed, og der var ikke sjældent tale om sociale problemophobninger.

Hvad handler samværskonflikter om?

Undersøgelsen fandt en række gennemgående konflikttemaer, som dækkede stort set alle sagerne i undersøgelsesmateriale, men flere konflikttemaer kunne godt være indvævet i den samme sag:

I en tredjedel af sagerne var det eneste problem som oftest, at forældrene ikke kunne blive enige om *omfanget og detaljerne ved samværet*: hvor tit, hvornår, hvor ofte det skulle foregå? Disse sager bekræftede de mentale forestillinger om den typiske samværskonflikt: Om ganske almindelige forældre, der vil det bedste for deres børn, men bare ikke kan blive enige om tingene. Forældrenes indbyrdes konflikt kunne eskalere og blive meget intens, og i nogle sager så det ud til, at en stor del af forældrenes kommunikation foregik gennem statsamtet, som blev anmodet om at tage stilling til mange mindre spørgsmål. I disse sager, der oftest var underkastet en ren juridisk sagsbehandling, var forældrenes indbyrdes tvist i fokus, mens de involverede børn var så godt som usynlige. Sagerne blev som regel afgjort med henvisning til den normale praksis, og børnene blev omfattet af en almindelig samværsordning.

Den konflikttype, statsamtet hyppigst kommer i kontakt med, er *Den ustabile samværsforælder*. Disse sager drejede sig om samværsforældre, der havde misbrugsproblemer, var psykisk syge eller uligevægtige, havde nedsat forælderevne eller var involveret i kriminalitet, ofte i kombinationer. Det var i mange sager et gennemgående mønster, at bopælsforælderen ikke grundlæggende modsatte sig samvær. Konflikten udsprang i mange tilfælde snarere af en bekymring for, om samværsforælderen kunne tage vare på barnet, og som sådan var det dennes habitus, der blev bedømt i sagen. I de mindst tunge sager var et kernepunkt tit, hvem der reelt skulle bære bevisbyrden for påstanden om, at samværsforælderen udsatte barnet for fare. Flertal-

let af sagerne var imidlertid tunge med sociale problemophobninger, ikke kun hos samværsforælderen, men også hos bopælsforælderen og/eller barnet, og nogle sager vidnede om et turbulent barndomsforløb. De fleste af disse sager endte med, at der ikke eller kun i meget begrænset omfang blev fastsat samvær, og her fik psy-systemet, dvs. de sociale myndigheder eller forskellige børnesagkyndige, stor indflydelse på udfaldet. Bedømmelsen i disse sager endte ofte med at ske ud fra en vurdering af, om samværet var til gavn og glæde for barnet, mens hensynet til samværsforældrens rettigheder spillede en mindre rolle. Et gennemgående træk i de fleste af sagerne var, at de strakte sig over et par år, hvilket i nogen grad kan tilskrives, at statsamtet gav samværsforælderen mange chancer for at vise, at han eller hun var stabil. Spørgsmålet er, om denne langmodighed fandt sted på børnenes bekostning, ikke mindst i lyset af, at en del af dem i forvejen er socialt udsatte?

Knap en tredjedel af sagerne havde *overgreb* som et centralt konflikttema. En del handlede om, at bopælsforælderen havde været udsat for *hustruvold*. Disse sager afspejlede, at volden ofte fortsætter efter samlivsbruddet, og at moren på grund af afmagt eller angst ikke altid har ressourcerne til at kræve samværet stoppet. Andre sager handlede om, at samværsforælderen var *voldelig over for børnene*. I voldssagerne var børn generelt mere synlige og blev indkaldt til samtale i statsamtet for at bevidne hændelserne og tilkendegive deres mening om samværet. Statsamtet vægtede beskyttelsesperspektivet højt, i den forstand at der hurtigt blev truffet afgørelser, som hindrede, at børnene blev udsat for flere overgreb. Udfaldet på de fleste sager var, at der ikke eller kun i yderst begrænset omfang var samvær mellem børn og samværsforælderen.

Mistanke om *incest* var et sjældent forekommende tema i samværskonflikten. De få sager omhandlede fortrinsvis ganske små børn uden de fornødne sproglige kompetencer til at redegøre for, hvad der var sket. Når en incestmistanke blev fremsat, reagerede statsamtet hurtigt ved at træffe foranstaltninger, der kunne beskytte barnet for at blive udsat for seksuelle overgreb, mens sagen blev undersøgt. Incestsagerne vidnede imidlertid om, at det med det eksisterende undersøgelsesrepertoire er utroligt vanskeligt med stor sikkerhed at fastslå, om en far virkelig har øvet seksuelle overgreb på et lille barn. Ophævelse af samvær kom derfor ikke på tale, før andre muligheder var udtømt, fx overvåget sam-

vær. Dette kunne give sagerne en ny drejning, fordi moren nægtede at efterkomme statsamtets beslutning og undlod at udlevere barnet til samvær. Herved blev hun aktiveret som skyldig aktør, hvilket kunne afføde, at faren gik til fogedretten for at få samværet fuldbyrdet. Konflikten blev derved optrappet til skade for barnet.

Konflikttemaet om *Den ukendte far* drejede sig om, hvilken kontakt, der skal søges bevaret, når en biologisk far efter længere tids fravær eller uden tidligere væsentlig kontakt vil have samvær med barnet. Sager, der havde dette konflikttema, afspejlede, at de fleste mødre oplevede det som meget indgribende, at den biologiske far, efter at have været så svagt forankret i barnets liv, kunne gøre krav på samvær med barnet. Et gennemgående mønster var, at mødre modsatte sig, at barnet blev omfattet af en fastsat samværsordning, og protesten fandt ikke altid kun sted i ord, men også ved, at de med eller uden afbud lod barnet udeblive fra det fastsatte samvær. I visse tilfælde forstærkedes modstanden af, at faren var vedholdende omkring sine rettigheder. At dømme ud fra sagernes forløb og udfald var konfliktpotentialet oftest for stort til, at samværet kunne gennemføres på en måde, der var fornuftig for barnet. Hovedmønsteret var, at børn, der havde været igennem en samværs sag med "ukendte" fædre, endte med at få ganske lidt eller slet intet samvær.

Hindring af samvær

Udgangspunktet for forældremyndighedsloven er en norm om, at forældre forventes at samarbejde om barnet, i det mindste på et minimumsniveau. Men hvad nu, hvis forældrene, eller den ene af dem, slet ikke vil? Undersøgelsen så på de sager, hvor forældre brød samværskontrakten og dermed hindrede barnet i at bevare kontakten til begge forældre. Der var ikke nogen entydig tendens til, at den ene frem for den anden forældrepart hyppigere var hindringen for samværet, men uanset om det var bopælsforælderen, der hindrede, eller samværsforælderen, der misligholdt samværet, viste undersøgelsen, at det er meget vanskeligt at anskue problematikken om kontraktbrud som et isoleret konflikttema. Når samværsforælderen ikke overholdt sin del af aftalen, kunne det anskues som en *følgenvirkning* af dennes livssituation, mens bopælsforældrens modstand over for eller hindring af samværet måtte anskues som en *reaktion* på noget andet. Undersøgelsen viste således, at der var et væsentligt overlap mellem samværsforældres og bopælsforældres kontraktbrud.

Vurderet ud fra undersøgelsesmaterialet – og med de metodiske forbehold, som dette indebærer – var der meget få eksempler på, at bopælsforælderen ensidigt og helt umotiveret hindrede barnet og samværsforælderen i at bevare kontakten, hvilket må være et væsentligt kriterium for, om hindringen kan karakteriseres som chikanøs. Når sagerne blev anskuet i en kontekst, der inddrog betydningen af barnets familiehistorie og forholdene hos samværsforælderen, måtte der i de fleste tilfælde siges at være forståelige grunde og i nogle tilfælde endog gode grunde til bopælsforælders manglende samarbejdsvilje.

Undersøgelsen tyder på, at myndighederne sjældent sanktionerer i de sager, hvor bopælsforældrene påstås at hindre samværet. Det tyder enten på, at hindring af samvær ikke er et særlig udbredt fænomen, eller at myndighederne i realiteten har begrænsede sanktionsmuligheder, hvilket også må ses i lyset af, hvem der er den faktiske målgruppe for disse foranstaltninger

Undersøgelsen viste også eksempler på, at forvaltningen af samværsrettigheder er en skrøbelig konstruktion, når ikke der er et minimum af samarbejdsvilje til stede hos de involverede forældre. Det fører til myndighedstvang, der kan få alvorlige konsekvenser for det barn, som er involveret i sagen.

Børns synlighed i sagerne

I en tredjedel af sagerne var de børn, hvorom konflikten drejede sig, så godt som *usynlige*. Ud over formelle karakteristika som deres køn og alder var der ingen eller meget få oplysninger om dem og deres indstilling til eller trivsel med samværet. En anden gruppering var sager, hvori børn alene blev præsenteret *indirekte*. Disse indeholdt mere fyldige oplysninger om, hvordan barnet trivedes med samværet. Oplysningerne kunne dels hidrøre fra forældrene, dels fra professionelle børneeksperter, som havde undersøgt eller observeret barnet. En tredje gruppering var sager, hvor børnene optrådte som *direkte* aktører i sagen, dvs. kom til orde gennem samtaler med enten statsamtets juridiske sagsbehandler eller en af de børnesagkyndige rådgivere. Det skete i hver fjerde sag.

Den direkte inddragelse af børn i sagen skete på forskellige foranledninger. I nogle sager, hvor samtalen skete på myndighedernes initiativ

og ofte som kulmination på et langt og kompliceret samværsforløb, blev børn indkaldt, fordi statsamtet ønskede at høre deres mening, og denne mening indgik som et af mange andre aspekter ved sagen som et grundlag for statsamtets afgørelse. Når sådanne sager endte med, at samværet bortfaldt, var der ud over barnets mening en lang række andre og meget tungtvejende grunde.

Sager med ældre børn (der er fyldt 12 år) kunne klassificeres som en anden type. I disse sager markerede børnene sig tidligt i sagsforløbet, og problemstillingen handlede hovedsageligt om, at de involverede børn ikke længere ville være omfattet af en fast ordning, men selv bestemme, hvornår de skulle være sammen med samværsforælderen. Der var også eksempler på, at de slet ikke ville have samvær. Ud fra undersøgelsen så de ældre børn ud til at have status som (rets)subjekter, som man lyttede til og tog alvorligt. Det ældre barn kan karakteriseres som en ret magtfuld aktør i feltet, fordi det ikke kun har opnået legitim anerkendelse, men også har afgørende indflydelse på beslutningsprocessen.

En tredje type var sager, hvor yngre børn optrådte som sociale aktører. Med yngre menes på grundlag af undersøgelsesmateriale børn helt ned til 5-6-årsalderen og med sociale aktører, at det meget ofte var deres indstilling til samværet, der blev bestemmende for eller fik indflydelse på, at sagen blev rejst ved statsamtet. I de fleste tilfælde drejede det sig om, at de ikke ville have samvær. Ud fra gennemgangen af sager, sluttede undersøgelsen, at det familieretlige system er præget af ambivalens, når det gælder spørgsmålet om, hvilken status yngre børns meninger skal tillægges, og at man næppe kan karakterisere de yngre børn som særligt magtfulde aktører. Det var et helt gennemgående og typisk mønster, at statsamtet indkaldte børnene flere gange, inden sagen fandt en endelig afgørelse. Det familieretlige system tager således ikke det yngre barns synspunkt til efterretning, før det gennem længere tid vedholdende har fastholdt sin modstand mod samværet.

Statsamtet og de andre systemer

For at belyse, hvem der kan påvirke sagernes udfald og dermed har magt til at definere, hvad barnets bedste er i samværskonflikter, fokuserede vi undersøgelsen på en række professionelle aktører og systemer, som ofte kom til orde i de komplicerede samværssager.

Der blev for det første set på *Civilretsdirektoratet*, der som klageinstansen får det sidste ord i et afgørelsesforløb og derfor kan være en ret magtfuld aktør i en samværskonflikt. Undersøgelsen viste, at når Civilretsdirektoratet fandt anledning til at sætte spørgsmålstejn ved eller ændre statsamternes afgørelser, så skete det oftest ud fra en styringshensigt, der lagde vægt på det generelle retsprincip om, at forholdet mellem barnet og samværsforælderen skal søges bevaret. Det gjaldt, også selv om flertallet af disse sager havde en tung karakter.

Endvidere satte undersøgelsen fokus på de instanser, der fungerer som en del af *statsamtets foranstaltningsrepertoire*, når en samværssag skal belyses eller løses. Både børnesagkyndige undersøgelser og overvågningsforanstaltninger, der udgør en del af den professionaliserede sagkundskab om, hvad der er godt eller skadeligt for børn, henregnes analytisk som en del af psy-systemet. Rapporter og udtalelser fra disse instanser havde ganske stor indflydelse på statsamtets afgørelser om samværet.

Endelig havde nogle *uafhængige instanser* betydning for de afgørelser, statsamtet traf. Det gjaldt således de sociale myndigheder, der optrådte i 1/3 af sagerne. Når socialforvaltningen havde synspunkter på samværet, blev indstillingen i det væsentlige fulgt af statsamtet. Også når der i en sag fremkom udtalelser om barnet fra uafhængige repræsentanter fra psy-systemet, fx børnepsykiatere fra hospitalsvæsenet, blev det tilagt vægt i statsamtets videre sagsbehandling eller ved afgørelsen.

Kun hver tredje sag i undersøgelsesmateriale var underkastet en ren juridisk sagsbehandling. I 2/3 af sagerne var en eller flere af de fire instanser: overvågning, børnesagkyndige undersøgere, de sociale myndigheder eller uafhængige repræsentanter fra psy-systemet repræsenteret. Da disse alle vurderes at være ret magtfulde aktører, er der med andre ord samlet set et ret stærkt islæt af et ikke-juridisk perspektiv, som får betydning for, hvordan sagsbehandlingen udvikler sig, og sagerne i sidste ende bliver afgjort. De professionelle børneeksperter, der optrådte i sagerne, opererede ikke altid ud fra identiske forestillinger om, hvad der er den gode (eller dårlige) barndom, og derfor er de kriterier for barnets bedste, som disse anbefaler, og som statsamtet senere træffer afgørelser efter, ikke ensartede. Der forekom endvidere at være en mindre udtalt bekymring i forhold til at foreslå samværet ophævet hos de sociale myndigheder og overvågningsinsti-

tutionen end blandt statsamtets børnesagkyndige, hvis anbefalinger forblev inden for forståelsesrammen af, at samvær har vital betydning for børn. Ud fra undersøgelsen må man derfor konstatere, at der kan iagttages et divergerende syn på, hvordan betydningen af samvær skal afvejes i forhold til børn, der er belastede.

Konstruktioner om barnets bedste i samværsagerne

I forvaltningen af det familieretlige samvær kunne undersøgelsen identificere tre konkurrerende syn på børn og rationaler om dets bedste:

Forestillingen om *det umyndiggjorte og usynlige barn*, som var den mest fremherskende, og som reproducerede rationalet om et barns behov for to samarbejdende forældre, blev eksponeret af den juridiske diskurs. Konflikten blev gennem sagsbehandlingsprocessen gestaltet ud fra formlen mor vs. far med barnet som en usynlig fællesnævner. Afgørelserne, der oftest stilede mod en normalisering af samværsrelationen, blev ofte begrundet med henvisninger til den almindelige eller normale praksis. I den udstrækning, der blev henvist til børn og deres behov, var det det generaliserede barns behov for samvær, der blev henvist til. Det var således en spinkelt defineret forståelse af barnets bedste, der kom til udtryk, en forståelse, der ikke substantielt tog udgangspunkt i det berørte barn.

I de tunge sager blev konflikten gestaltet over formlen barnet vs. far og/eller mor. Dette perspektiv på *barnet i fare* hidrørte fra psyksystemets aktører. Barnet fik en mere synlig, men indirekte placering i konflikten, og bedømmelsen af dets bedste fandt sted ud fra et individuelt skøn og fik dermed et dybere og mere konkretiseret indhold, men tog som udgangspunkt ikke afsæt i barnets egne definitioner af, hvad der var bedst. Beskyttelsesperspektivet konstruerede overvejende barnet som passivt og objektgjort. Autoriteten til at definere det bedste for barnet blev hentet ud fra de vurderinger og fortolkninger, som professionelle – efter først at have undersøgt eller gennemlyst det involverede barn og dets forældre – fandt, var bedst for klienten, og her var observationerne navnlig fokuseret på de indre eller psykologiske aspekter ved barnets velfærd.

Endelig kunne der skimtes en ansats til en tredje og konkurrerende konstruktion af *barnet som kompetent aktør*, hvor det anlagte kriterium for barnets bedste var subjektiverende, dvs. tog udgangspunkt

i barnets egen opfattelse. Dette syn kunne både eksponeres af aktører fra det juridiske og det børnesagkyndige felt. Tendensen kom tydeligst frem i de sager, der omhandlede ældre børn, og hvor et abstrakt alderskriterium oftest syntes at fungere som en magisk grænse for, om de fik tilkendt status som betydningsfulde aktører, mens indstillingen til, om også yngre børn kunne være kompetente aktører, var ambivalent.

De tre konkurrerende syn på børn og dets bedste kunne være til stede i den samme sag, men optrådte ikke sideordnede. Det retlige systems rationale om det generaliserede barns behov for to (samarbejdende) forældre var det herskende, mens psy-systemets rationale fungerede som en afvigelse fra hovedprincippet. Som konsekvens af, at en ikke ubetydelig del af den faktiske målgruppe tilhørte samfundets marginaliserede, der ikke var i stand til at indfri forventningerne til det gode, normale, konsensusorienterede forældreskab, blev samarbejdsnormen i en række sager konverteret til et perspektiv, der skulle beskytte barnet mod den farlige samværsforælder eller det farlige samvær.

Konkluderende diskussion

Undersøgelsens udvælgelseskriterium var, at sagerne skulle have været behandlet i statsamt og Civilretsdirektoratet i 2001. Derved blev det muligt at tilvejebringe et indtryk af, om det sidste punktum i konflikten blev sat på dette tidspunkt, eller om den fortsatte, evt. helt frem til begyndelsen af 2003, hvor akterne blev indhentet til brug for denne analyse. En opgørelse viste, at omkring $\frac{1}{3}$ af sagerne først blev afsluttet senere eller fortsat var verserende, da denne undersøgelse blev påbegyndt, mens $\frac{2}{3}$ af sagerne så ud til at blive løst i forbindelse med den afgørelse, der blev truffet i 2001. Øjensynligt fandt forældre og børn i en del sager ud af at få samværet til at fungere inden for rammerne af en normal samværsordning uden yderligere indblanding fra myndighedernes side. I andre tilfælde blev konflikten løst, fordi myndighederne besluttede, at der ikke (længere) skulle være samvær.

De sager fra undersøgelsesmaterialet, der blev afsluttet allerede i 2001, havde forskellig kompleksitet. I visse sager kunne konflikten karakteriseres som situationsbestemt; andre – og ikke særlig kom-

plicerede sager – omhandlede større børn, der selv ville bestemme. Endelig var der de sager, hvor afgørelsen i 2001 blev det sidste punktum på et langt og meget kompliceret forløb.

Alt i alt må man derfor helt overordnet konkludere, at mange af de sager, som indgik i datamaterialet, faktisk så ud til at finde en løsning, så der kom ro omkring samværssituationen.

Den efterfølgende diskussionen tager udgangspunkt i og drejer sig om de mest komplekse samværssager, som strakte sig over en årrække og ofte rummede mange på hinanden følgende afgørelser. Når man så på disse sagers udfald, var det helt usædvanligt, at barnet endte med at blive omfattet af en almindelig samværsordning. Hyppigst var udfaldet på sagen, at samværet bortfaldt, eller at der blev foranstaltet en ofte begrænset overvågningsordning.

At nogle sager om samværskonflikter kan få lov til at strække sig over flere år, og i enkelte tilfælde gennem det meste af barndommen for det barn, som er involveret i konflikten, for til sidst at ende med, at samværet bliver ophævet, rejser spørgsmålet om, hvad forvaltningen kan gøre for at få bragt ro omkring barnets situation, herunder også om det er selve processen, der bidrager til at forhale sagens udfald.

Der argumenteres i undersøgelsen for, at samværsområdet betragtes som et felt, hvor forskellige diskurser konkurrerer om retten til at definere barnets bedste. Analysen viser dog også, at den drivende styringshensigt som oftest er funderet i rationalet om det generaliserede barns behov for at bevare kontakten med begge forældre, hvilket forudsætter, at der er en samarbejds mulighed eller -vilje mellem forældrene.

I nogle af undersøgelsesmaterialets mest komplekse sager var forudsætningen for en sådan samarbejdsnorm ikke til stede. En del sager afspejlede, at der ikke lå et "normalt" kernefamilieliv til grund for samlivsbruddet. Når den aktuelle samværskonflikt blev læst ind i et forløbsperspektiv, var der i mange tilfælde tale om en familiehistorie, som var præget af oplevelser af svigt, og om et forældreskab, hvor der havde været spinkle relationer mellem barnet og samværsforælderen. Fundamentet og forudsætningerne for et "fortsat forældreskab" efter samlivsbruddet var med andre ord ikke særlig solidt, og viljen til at

samarbejde var heller ikke altid udtalt fra bopælsforældrens side. I andre tilfælde lod sagens akter ane, at der hos forældrene måske nok var en grundlæggende vilje eller et ønske om at få et samarbejde til at fungere, men at de fornødne evner til i praksis at realisere det ikke altid slog til, fordi der hos den ene eller begge forældre var vanskelige livsbetingelser. En del af disse komplekse sager endte med, at samværet bortfaldt, fordi eksperter fra psy-systemet vurderede, at barnet blev belastet eller tog skade af at være omfattet af en samværsordning.

Det er navnlig i forhold til de tilfælde, hvor samarbejdsforudsætningen i praksis ikke er til stede, at man kritisk må spørge, om den statslige regulering af intimsfæren er blevet for vidtgående og får karakter af systemtvang, og om børnene bliver ofre for en velfærdsstatlig ideologi, der er baseret på en indholdsmæssigt spinkel definition af barnets bedste. Spørgsmålet accentueres yderligere af, at den faktiske målgruppe for disse foranstaltninger, som det bliver vist gennem analysen, i vidt omfang er børn, der kommer fra socialt udsatte familier, dvs. børn, der i forvejen er socialt belastede, og som i nogle tilfælde har et turbulent barndomsforløb bag sig.

Set i et anvendelsesorienteret perspektiv peger undersøgelsen derfor for det første i retning af, at det i forvaltningen af de komplekse sager kan være formålstjenligt – på et tidligt tidspunkt i sagsforløbet – at nedtone rationalet om det generaliserede barns behov for samvær til fordel for et mere helhedsorienteret perspektiv, der vurderer konflikten og prognosen for et fremtidigt samvær med udgangspunkt i det konkrete barns sociale og historiske, dvs. biografiske kontekst.

Undersøgelsen viser endvidere, at en del sager forvaltes ud fra et perspektiv, der har fokus på sagens parter, forældrene, mens oplysninger om børnene, deres betragtninger over eller oplevelse af samværet kun selektivt var til stede i sagerne. I forlængelse heraf konstaterer undersøgelsen også, at når børn optrådte direkte i sagsforløbet, dvs. blev hørt, var der var en forskel mellem ældre og lidt yngre børns mulighed for at få status som kompetente og magtfulde aktører i sagen. Denne forskelsbehandling forekom ikke altid helt rimelig, og navnlig i forhold til de lidt yngre børn kunne der spores en betydelig ambivalens i forvaltningen med hensyn til, hvilken vægt de yngre børns mening skulle tillægges.

I lyset heraf kan man ud fra undersøgelsens resultater efterlyse en øget synliggørelse af børnene og et tydeligere børneperspektiv i forvaltningen, således at den indholdsmæssige definition af barnets bedste også i højere grad bliver subjektiverende forankret, dvs. tager udgangspunkt i, hvordan de konkret involverede børn oplever samværet.

En styrkelse af børneperspektivet i forvaltningen af det familieretlige samvær drejer sig imidlertid ikke altid kun om at lade børn komme mere direkte til orde i sagen og tage deres synspunkter alvorligt. For at beskytte barnet mod at ende i en position, hvor det optræder som sagens tredje part, og derved blive bragt i loyalitetskonflikter mellem forældrene, kan forvaltningen indlejre et børneperspektiv i den administrative praksis, fx så konflikterne hurtigere finder en løsning. En belastende konflikt, der strækker sig over flere år, kan opleves som en stor del af barndommen. Undersøgelsen konstaterer fx også, at myndighedernes afgørelser bliver truffet med henblik på det fremtidige perspektiv for samvær. Det forekommer ikke rimeligt at forvente af børn, at de kan tage stilling til de langsigtede konsekvenser af en beslutning, og det er heller ikke givet, at det er det meget langstrakte perspektiv, der er det mest påtrængende problem for dem i samværskonflikten. Ved at træffe beslutninger, der er baseret på oplysninger om, hvordan situationen opleves af barnet her og nu, men også ved at give barnet mulighed for senere at ændre mening, ville forvaltningen måske i højere grad få synliggjort børnene og få anlagt et perspektiv på sagen, som den ser ud fra "knæhøjde".

JURIDISKE REFLEKSIONER

Ved Ingrid Lund-Andersen

Denne undersøgelse af praksis på samværsområdet er sociologisk, ikke juridisk. I det følgende knyttes enkelte kommentarer til undersøgelsens konkluderende diskussion¹ ud fra en juridisk synsvinkel. Blandt andet vil det blive inddraget, hvordan undersøgelsens resultater forholder sig til de forudsætninger, der lå til grund for reformen af reglerne i 1995.²

Undersøgelsens overordnede konklusion er, at hovedparten af sagerne synes at have fundet en løsning, så der er kommet ro over spørgsmålet om samvær. Dette gælder også i de tilfælde, hvor der er truffet en afgørelse om ophævelse af samværet. I undersøgelsens konkluderende diskussion omtales derfor særligt to spørgsmål. Dels overvejes sagsforløbet i de meget komplekse sager, dels vurderes det, i hvilket omfang børnene kommer til orde i sagerne.

Hvad angår de *meget komplekse samværsager* fremdrages det i konklusionen, at disse er langvarige. Oftest løber de over en årrække med mange delafgørelser, og sagen afsluttes typisk med, at samværet bliver ophævet, eller at der iværksættes overvåget samvær i et begrænset omfang. Det er ikke muligt for mig ud fra det begrænsede

1. Se herom i kap. 13.

2. Se nærmere om disse forudsætninger i kap. 2.

materiale, som en gennemgang af 75 tilfældigt udvalgte klagesager udgør, at vurdere, om praksis for ophævelse er blevet lempet, sådan som det var forudsat i forarbejderne til 1995-loven. Derimod kan det i beskrivelsen af sagsbehandlingen ses, at sagerne behandles med stor grundighed, og at der i de tunge sager normalt altid iværksættes en børnesagkyndig undersøgelse, og at disse undersøgelses konklusion får stor betydning for sagernes afgørelse. Ligeledes benyttes der ofte overvåget samvær til at observere samspillet mellem samværsforælderen og barnet. Der synes således at være sket den styrkelse af grundlaget for statsamternes afgørelse, som blev sat som et mål ved 1995-reformen.

Da børnene i disse sager som oftest var stærkt psykisk påvirkede af tvisten om samvær, lægges der i undersøgelsens konklusion op til at overveje, hvorvidt sagsgangen i disse "tunge sager" kan ændres, så der hurtigere kan træffes en afgørelse. Særligt påpeges det, at forældrene i en del af de meget komplekse sager reelt ikke var i stand til at samarbejde, især som følge af den meget socialt belastede situation, den ene eller begge forældre var i. Det var den grundlæggende antagelse bag 1995-reformen, at samvær forudsætter samarbejde mellem forældrene. Er der tydelige tegn på, at denne samarbejdsevne eller dette samarbejdsønske ikke er til stede hos forældrene, er det efter min opfattelse en advarsel om, at disse sager skal behandles med særlig omhu. Det behøver ikke at betyde, at sagerne behandles langsomt. Der må således være en mulighed for hurtigt at styrke grundlaget for en afgørelse, hvis der på et tidligt stadium af sagen indledes et tæt samarbejde med kommunen, så der kan opnås en helhedsforståelse af barnets og forældrenes livssituation. En grundig undersøgelse af familiens forhold kan bl.a. belyse, om der er vægtige grunde til, at bopælsforælderen ikke vil samarbejde, om der fortsat bør gives en problematisk samværsforælder tilbud om at forsøge på at skabe en meningsfuld kontakt til barnet, eller om overvåget samvær skal anvendes som et alternativ til ophævelse af samværet.

Gennemgangen af de 75 sager har vist, at *børnenes holdning* til og oplevelse af samværet i en del sager ikke synes at få indflydelse på sagens afgørelse. Oplysninger om børnene og deres holdning er i disse sager fraværende eller kun sporadisk til stede. I andre sager optræder børn, der er fyldt 12 år, som vigtige informanter, og deres mening tillægges afgørende betydning. Det er i overensstemmelse

med de tilkendegivelser, der blev givet ved 1995-reformen, at tillægge større børns mening vægt, også i sager om ophævelse og afslag på samvær. Derimod var der ved udarbejdelsen af 1995-reformen intet ønske om, at børn under 12 år skulle have direkte indflydelse på afgørelsen. Først med virkning fra den 1. januar 2002 blev der i loven indsat en bestemmelse – Forældremyndighedslovens § 29, stk. 2 – hvorefter der skal føres en samtale med et barn under 12 år, når barnets modenhed og omstændighederne taler derfor.³

Til belysning af bestemmelsens anvendelsesområde blev der i forarbejderne henvist til statsamternes gældende praksis på området. Således blev den faktisk fungerende praksis retningsgivende for anvendelsen af en ny lov. Efter denne praksis var udgangspunktet, at børn i en yngre alder alene ansås at kunne udtale sig om konkrete spørgsmål af mindre indgribende betydning, mens barnet normalt skulle være ældre for at udtale sig om ophævelse af samvær o.l. De undersøgte sager er fra 2001, hvor der ikke var lovmæssig pligt til at høre børn under 12 år. Det er derfor ikke særlig overraskende, at undersøgelsen viser, at der er en betydelig ambivalens med hensyn til, hvilken vægt de yngre børns mening skal tillægges.

I undersøgelsens konklusion peges på, at undersøgelsen giver grundlag for, at der sker en øget synliggørelse af børnene, og at der i forvaltningen bliver anlagt et tydeligere børneperspektiv.

I forarbejderne til 1995-reformen blev en samværsret i brudte familieforhold først og fremmest begrundet med et hensyn til, at et barn har behov for at bevare forbindelsen med begge forældre. Barnet er derfor samværsagens centrale person. En styrkelse af barnets stilling kan ske på flere måder, hvoraf jeg her vil nævne tre. For det første kan sagsbehandlingen tilrettelægges sådan, at sagsbehandleren får et større kendskab til det enkelte barn. For det andet kan barnet i videre omfang gives information om sagen og få mulighed for at udtrykke sin holdning til samværet. Dette er i overensstemmelse med FN's børnekonventions artikel 12 om, at et barn, der er i stand til at

3. Se nærmere i kap. 2.

udtrykke sine egne synspunkter, skal have ret til frit at gøre dette i alle forhold, der vedrører barnet. Ligeledes fastslås disse principper i Europarådets forslag til en konvention om samvær, artikel 6.⁴ For det tredje kan det i selve lovteksten stå, at der ved afgørelsen i videst muligt omfang skal tages hensyn til barnets holdning til samværet. En sådan formulering svarer til adoptionslovens § 6, stk. 3, 2 pkt. og til beslægtede formuleringer i FN's børnekonvention, artikel 12⁵ og Europarådets forslag til en konvention om samvær, artikel 6.⁶

Efter min opfattelse må der dog opstilles to forudsætninger for, at der i videre omfang kan inddrages børn under 12 år i disse sager. Dels skal det sikres, at de personer, der skal føre en samtale med barnet, har den fornødne sagkundskab. Der er behov for viden både om, hvordan der stilles spørgsmål til et barn, og hvordan barnets verbale og nonverbale tilkendegivelser skal tolkes. Inden for andre retsområder er der således sat betydelige ressourcer af til at specialuddanne personale, der skal føre samtaler med mindre børn, når børnene skal udtale sig om for dem vitale spørgsmål.⁷ Dels bør der ske en sikring af, at et barn i disse sager får tilknyttet en uvildig voksen at drøfte sin sag med. Der blev ved 1995-reformen tilkendegivet et ønske om at få tilrettelagt den børnesagkyndige rådgivning sådan, at et barn kan få lejlighed til at tale alene med en børnesagkyndig om samværssagen. Imidlertid viser denne undersøgelse, at barnet i

4. Se Draft Convention on Contact Concerning Children fra 2001, hvor det i artikel 6 bestemmes, at et barn skal have ret: "to receive all relevant information, to be consulted and to express his or her views, unless this would be manifestly contrary to his or her best interests".

5. "Barnets synspunkter skal tillægges vægt i overensstemmelse med dets alder og modenhed".

6. "Due weight shall be given to those views and to ascertainable wishes and the feelings of the child".

7. Således gennemgår kriminalassistenter, der skal stå for afhøring af børn under 12 år som vidner ved videoafhøring, en specialuddannelse. I sager om foranstaltninger efter lov om social service skal der, inden der træffes en afgørelse, finde en samtale sted med barnet. I forbindelse med, at aldersgrænsen på 12 år i 2003 blev ophævet i disse sager, jf. lovens § 58, blev der afsat 60 mio. kr. til over en 4-årig periode at få højnet kvaliteten, når børn inddrages i beslutningsprocessen, herunder navnlig til efteruddannelse og metodeudvikling.

næsten ingen af sagerne har været til børnesagkyndig rådgivning.⁸ Andre tiltag kan derfor overvejes.

Når der til sidst i undersøgelsens konklusion bliver henvist til, at der i højere grad bør anlægges et børneperspektiv i sagsbehandlingen, nævnes det særligt, at der bør finde en hurtigere sagsbehandling sted ud fra et her og nu-perspektiv. Dette forslag rejser bl.a. spørgsmålet om, hvorvidt der bør indføres mulighed for tidsbegrænsede afgørelser om afslag og ophævelse fx for 1 eller 2 år, sådan at barnet kan få ro for sagen i en længere periode.

8. Dette tal svarer til de tal, der fremgår af Civilretsdirektoratets statistik fra 2001, Civilretsdirektoratet (2002): *Samvær, børnesagkyndig rådgivning og konfliktmægling*, statistik 2001, juni 2002, s. 31, hvor barnet deltog alene i børnesagkyndig rådgivning i 5% af rådgivningerne. De tilsvarende tal for 1999 og 2000 var henholdsvis 3% og 5%. I 2002 var der derimod tale om en stigning, idet barnet i 11% af rådgivningerne deltog uden forældre. Denne stigning begrundes med, at børnene i øget omfang inddrages i statsamternes behandling af samværssager, se Civilretsdirektoratet (2003): *Overvåget samvær, høring af børn, børnesagkyndig rådgivning, konfliktmægling*, statistik 2002, maj 2003, s. 35-36.

BILAG

Bilagstabel 3.1

Procentandele mødre og fædre, hvis ansøgning blev imødekommet af statsamtet, når man tager højde for, om de var bopæls- eller samværsforældre.

Ansøgernes forældreposition

Ansøgningens indhold	Bopælsforældre				Samværsforældre			
	Mødre		Fædre		Mødre		Fædre	
	Pct.	N=	Pct.	N=	Pct.=	N=	Pct.	N=
Fastsættelse	100	6	100	6	97	138	95	1.105
Udvidelse	(-)	4	-	-	65	17	78	139
Begrænsning	45	47	(-)	2	-	-	-	-
Ophævelse/suspension	76	69	71	7	-	-	-	-

Bilagstabel 3.2

Udvalgte karakteristika ved samværsager, der behandles i statsamtterne henholdsvis Civilretsdirektoratet, 1. halvår 2001.

	Statsamtterne				Civilretsdirektoratet			
	Alle sager						Sager med uenighed	
	N=	Procent	N=	Procent	N=	Procent		
Andele sager med enebørn	1.122	68	372	72	206	76		
Andele sager, hvor der er fælles forældremyndighed	587	35	99	19	25	9		
Ansøgers forældreposition								
Bopælsforælder	151	9	103	20	114	42		
Samværsforælder	1.428	86	361	70	139	51		
Begge	46	3	46	5	4	1		
Andet	35	2	35	5	14	5		
Ansøgningerne vedrører								
1. gangsfastsættelse	1.282	77	306	59	83	31		
Sager om udvidelse	186	11	77	15	70	26		
Sager om begrænsning	89	5	58	11	71	26		
Ophævelse af samvær	92	6	70	14	43	16		
Alene sager om overvågning	11	1	7	1	4	1		
Antal sager i alt	1.659¹		518		271			

Bilagstabel 5.1

Oversigt over sagerne om den ustabile samværsforælder, hovedtræk i sagsforløbene.

Case	Problem	Ansøger	Sagsbehandlingsforløbet i statsamtet	Udfald	Forældrerelation	Barn (år)	Prognose
1 TM	Far: Narkoman Fængsel Voldelig Andre børn er anbragt Social klient Mor i arb.	Barn i psyk. behandl. Kontakt med kommune Sv=far: Fastsættelse	Overvåg (lære barn at kende) Mor ønsker ej samvær Pause i sag Overvåget, pos. rap. Far udebliver Overvågn. gennemføres	Uovervåget endagssamvær 2 timer	Gradvis forbedret	(5-7) Observeres af overvåger	Glad for far, brudte løfter, skuffelse
12 TM	Mor: Mangler intell. ressourcer Umoden Haft misbrug Far: Misbrug Personlighedsforstyrrelser Begr. forældre- evne Begge sociale klienter	Far har fm: Mor søger samv. Mor har fm: Far søger samvær	Sociale klienter: kommune anbefaler overvågn. (96), Overvåg. iværksættes. Far saboterer, Rapport positiv, Mor søger fm Søger overvåget: imødekommes, CRD udvider Fmsag - Bsk Fm overflyttes til mor Far bortfører barn, retur via politi Far får overvåget Udebliver, pause i sagen Søger igen	Overvåget samvær fastsættes, konsekvenser hvis fortsat misligholdelse	Konfliktfyldt	Barn (2-8) observeres via overvåg, og BSK	Ikke god, far er ustabil
28 TM	Far: Narko/alk.misbrug Voldelig, fængsel Social klient - bor på døgninst. Mor i udd.	Svf=far Søger alm. samvær	Overvåget gmføres ej: far i fængsel, Gennemføres: går godt Far søger alm. samvær, mor imod Far i behand. – hopper fra Udebliver fra overv. samvær Samvær ophæves Kommune inddrages, far har stoffri periode CRD fastsætter midl. overvåg, kører ej stabilt Nye overvåg. samvær, kører ej stabilt	Ophæves	Mor samarbejdsvillig i lang tid	Barn (3-9) Barn observeres (overv)	Barn udsættes for mange svigt

Bilagstabel 5.1 (fortsat)

Case	Problem	Ansøger	Sagsbehandlingsforløbet i statsamtet	Udfald	Forældrerelation	Barn (år)	Prognose
36 M	Far: Misbrugsproblemer Lever uhumsk Utilregnelig Bistandsklient Mors arb. ej oplyst?	Sv=far Ønsker samvær fastsat	Normalt aftales Småproblemer Børn vil ej på samvær Sociale myndigheder inddrages Børn modsætter sig samvær Suspension Overvåg.samv. BSK iværksættes Far misligholder	Samvær ophæves, siden beder børn om at få det genoptaget	Ej voldsom konflikt	(10-11) (7-9) Børn høres	Forment. ustabil
70 M B	Far: personlige problemer Ustabile forhold Mangler ressourcer Barn føl.skadet Begge i arb. (chauffører)	Sv=far Alm. samvær ønskes ophævet af mor pga incestmistanke	Kommunen anbefaler suspension Undersøgelse afviser incest Alm. samvær Far misligholder gennem et år, ny ansøgning	?	Mor bekymret, ej grundlægg. imod samvær	4-6/5-7 Børn observeres	Form. ustabil Børn bliver svigtet
10 T B	Mor: Flagrende, psykisk ustabil Barn: sart Mor: bistand, senere i udd. Far: pædagog	FM overflyttes fra mor til far, Sv=mor Far søger suspension	Barn indlagt på børnepsyk. afd. Mor søger midl. samvær, afslås CRD genoptager sagen Lægeudsagn om barnet iværksæt af bsk Bm søger fm overført uden held Lægeudt: behov for stabilitet og ro BSK anbefaler begrænset samvær	Begrænset overvåget	Konfliktintens.	(5-6 år) Barn observeres af læger og BSK	Form. Begrænset samvær
59 B T	Mor: er svag Barn er svagt Far: aggressiv, truende, selv-tægt: bortfører Medlem af rocker-gruppe? Arb. Ej oplyst.	Sv=far Far har alm. samvær, som han ønsker ændret	Far truer med bortførelse Statsamt suspenderer et år. Indhenter psyk. udt. om barn CRD ændrer BSKudtal. fører til suspension CRD: overvåget Far truer Overvåg. indstilles BSK anbefaler begr. overvåg. Far udleverer ej barn - politi henter Samvær suspenderes Kommune og psyk. fraråder samvær CRD: genoptag sagen	Meget begrænset overvåget	Mor i starten ej grundlægg. imod samvær, senere konfliktop-trapning	(2-5 år) Barn observeres	Formentlig dårlig

Bilagstabel 5.1 (fortsat)

Case	Problem	Ansøger	Sagsbehandlingsforløbet i statsamtet	Udfald	Forældre-relation	Barn (år)	Prognose
74 BT	Mor: Psykisk ustabil, alkoholiker Indlæggelser Arb. Pæd.med- hjælp Barn: Sart Far: sælger	Sv=mor Mor søger alm. samvær	Børn tvangsanbragt Mor indberettet til kommune Børnepsyk us Far søger fm BR: enighed om begr. samvær (hos far) BR: uovervåg. samvær til mor Far får enefm og børn hjem Statsamt fastsætter gradvist optrapp samvær Mor ustabil Far saboterer Fogedret Far klager flere gange	Alm. samvær	I starten o.k., senere konflikt- optræning	(2 og 6 år) Børn under- søges og observeres	Form. alm. samvær
Form. alm. samvær	Mor: psykisk ustabil, sætter ej grænser Arb: værtshus Barn: anbragt, behandlingskræ- vende Far: tidl. rocker, nu maskinar- bejder	Sv=mor Barn anbragt Far ønsker begrænset samvær	Kontakt m kommune Samvær begrænses Mor misligholder Kontakt m kommune	Begrænset endags- samvær	?	11-14 år Præsenteres gm behand- lingssted	
67 B	Mor: psykisk syg, alkoholiker Social klient Barn: anbragt Fars arb?	Sv=mor Mor ønsker samvær	Kommune anbefaler beg. samvær Søn ønsker samvær	Meget begrænset samvær	?	10 år Børn høres	
69 B	Far: Aggressiv, truende, narko- kriminalitet Far taxachauffør, i fængsel Mor: dagpenge Børn: friv. anbragt	Sv=far Far ønsker samvær	Samtale på statsamt, uenighed Kommune anbefaler ikke samvær Statsamt fastsætter ikke samvær Far klager	Afslag på samvær	?	2+3 år Udtalelse fra døgninsti- tution	
46 B	Begge: forældre- evne nedsat Sociale klienter? Barn: anbragt, meget skadet	Sv=far Far søger	Kommune anbefaler ej samvær Afslag Ny ansøgning Kommune anbefaler ej samvær	Afslag på samvær	?	8-9 år	
61	Far: Påstand om svag omsorgsevne, kriminalitet, narkohandel? Mors arb?	Sv=far Far søger midl. samvær under fm-sag	Far modsætter sig ej mors påstande	Der fastsæt- tes overvåget	?	6 år Barn er usynlig	Samværet effektueres form. ikke, da mor og barn bor i udlandet

Bilagstabel 5.1 (fortsat)

Case	Problem	Ansøger	Sagsbehandlingsforløbet i statsamtet	Udfald	Forældrerelation	Barn (år)	Prognose
09 T	Far: Behandlingsdom for vold Far: tandlæge Mor: klinikass.	Sv=far Far ønsker samvær	Overvåg, etableres (kende) Suspenderes grundet vold Nyt overvågførløb BR/BSK Gradvis optræning	Endags-samvær	Først stærkt konfliktfyldt, gradvis bedre	2-8 år observeres, overvåg, BSK	Form. o.k.
27 T	Far: Sygeligt aggressiv Nedsat forældre- evne Tidl. Voldsdom Mentalundersøges Arb? Mor: i arb	Sv=far Mor ønsker ikke samvær	Anmeldelse til kommune ? Anbefaler suspension Samvær indstilles BSK Far truer sagsbehandler		Højt konflikt-niveau	Højt konflikt-niveau	Dårlig, hvis samvær
07 T	Mor: voldelig, uforudsigeligt temperament, kommer siden i behandling Ex på vanrøgt Arb. ej oplyst	Sv=mor Mor søger samvær	Kommunen henvender sig, bekymring Fmsag Samtale i statsamt, fastsættelse Mange konflikter om småting	Mor har alm. samvær	Dårlig	2-4 år Barn usynlig	?
30 T	Far: Voldelig Mangler forståelse for børn Skiftende arb.-pladser narkokriminalitet - udvises Mor. Udd. pædagog	Sv=far Far søger uovervåget	Overvåget (borførelsesrisiko) Mor saboterer, fogedret Begge parter udebliver fra overvåget Nyt overvågførløb gmføres delvist Politi inddrages vedr bortførelsesrisiko BSK: barn påvirkes Overvåg. mhp bevaret kendskab Samvær suspenderes CRD ændrer: overvåget Bliver ej gmført, barn modsætter sig Misligholdelse, fogedret, Process. skadesvirkning §38-us - BSK Overvåget, far misligholder	Uafklaret Far udvises	Konfliktfyldt	2-8 Barn observeres (overvåg, BSK)	
29 T	Far: Ambivalent og voldelig over for børn Uligevægt/ truende Førtidspensionist Mors arb?	Sv=far ønsker samvær fastsat, mor ønsker ej	Far politianmeldes for vold mod søn Samvær suspenderes Far afslår overvåget samvær BSK-samtale med børn: modsætter sig samvær	Samvær ophæves, Ny ansøg. Børn modsætter sig. Afslag	?	Ældre børn Børn som aktører, høres, tillægges vægt	Ingen samvær

Bilagstabel 5.1 (fortsat)

Case	Problem	Ansøger	Sagsbehandlingsforløbet i statsamtet	Udfald	Forældrerelation	Barn (år)	Prognose
45 M L	Far: alkoholproblemer Fars arb.? Mor: kontanthjælp	Sv=far Normalt samvær, far tager børn på værtshus Mor søger begrænsning	Far vil ej holde aftale, endagsamvær fastsættes	Far vil ej holde aftale, endagsamvær fastsættes	Mor bekymret, ej grundlæg. imod samvær	5 og 10 år Børn er usynlige i sagen	?
02 L	Farmor: har tvangsanbragt barn Far: i aktivering Mor: i arb	Sv=far, samvær foregår hos farmor Mor beder om undersøgelse, far om fastsættelse	Samtale m forældre Mor ansøg. behandles ej Samvær fastsættes Far ønsker udvidet - afslås Mor ønsker suspension, sabotage, fogedret, Udtalelse fra kommune Suspension afslås	Løses af sig selv, alm. samvær	Mor bekymret, ej grundlæg. imod samvær	2-4 år Usynlig i sagen	God
04 L	Far: alkoholiker taxachauffør, senere arb.løs (spritdom) Mor: frisør	Sv=far Alm. samvær, mor ønsker ophævelse	Sabotage, fogedret Afslag om ophævelse Oplys om misbrug indhentes Fogedret Afslag på ophæv, men vilkår, politianmeldelse, fogedret Afslag på ophævelse	Alm. (weekend) samvær	Mor bekymret, ej grundlæg. imod samvær	Småbørn Usynlige i sagen	Ikke gode, der er tydelige problemer med misbrug
33 L	Faren: Misbrugsproblemer, narkohandel, fængsel Arb.: stilladsarbejder Mors arb.?	Sv=far Far søger fastsættelse	BR-samtale Samvær hos farforældre Mor beskylder for incest Samvær ophæves ikke Sabotage Fogedret	Alm. samvær hver 3 uge, far i fængsel	Mor bekymret, ej grundlæg. imod samvær i starten, senere konflikt	3-5 år Børn er usynlige	Form. alm. samvær
53 L	Far: Alkohol og hashmisbrug Arb. ej oplyst	Sv=far Mor søger begrænsning	Oplys. indhentes fra fars læge Midl. alm. samvær Mor får enefm Mor søger begrænsning Lægeudsagn indhentes Afslag på begrænsning	Alm. samvær	Mor bekymret, ej grundlæg. imod samvær	1-2-årigt barn Barn usynlig i sagen	
66 L	Mor: Psykisk syg Behandlingsdom Arb.? Far: maskinarbejder	Der er en længere forhistorie, far har fm. Sv=mor Fra 99: barn modsætter sig samvær	Mor i fogedret: iværksætter BSK Statsamt ophæver Ny samtale med pigen	Der fastsættes ej samvær	Far ej grundlæg. imod samvær	Ældre pige (9-11 år), børn høres	Ingen fastsat samvær

Bilagstabel 5.1 (fortsat)

Case	Problem	Ansøger	Sagsbehandlingsforløbet i statsamtet	Udfald	Forældrerelation	Barn (år)	Prognose
68 L	Far: Psykisk syg Alkoholmisbrug Arb. ej oplyst	Forhistorie: mor får enefm, sv=far, har alm. samvær Mor søger ophævelse	Far upålidelig Fogedret: aftale Udt. indhentes fra daginstitution Statsamt ændrer ej samvær Mor ønsker BR til børn og misbrug klarlagt	Samvær efter forældres aftaler	Mor bekymret, ej grundlægg. imod samvær	6-8 år Børn usynlige	Samvær, men form. problemer
65 L	Mor: Psykisk syg aktivering Far: alkoholmisbrug Specialarbejder	Der er først ffm, så problemer, nu enefm. Sv=far, som søger udvidet	BR enighed opnås ej	Fastsættes let udvidet samvær	?	4 år Børn er usynlige	Form o.k.
42 L	Far: Tidl. uterlighedsdom Psykisk syg Arb.løs Mor : under udd.	Sv=far Far søger smvær	BR Overvåget med gradvis optræning Sabotage, fogedret-BSK Kommune anbefaler susp.? BSK	Samvær midl. indstillet	Samvær midl. indstillet	5-7 år Barn observeres Samtale med psyk.	
60 L	Far: Alkoholproblemer, truende og uligevægtig Arb. ej oplyst	Sv= far Barnet vil selv bestemme	Samtale med pigen Samvær bortfalder Far søger overvåget Samtale med pigen, modsætter sig	Fastsat samvær bortfalder	?	12 år Børn høres	

Note: M = misligholdelse af samvær; T = tung sag; B = barnet vurderes som truet, er evt. anbragt; L = relativt let sag; SV = samværsforælder.

Bilagstabel 11.1

Børn som aktører. Samværsager, hvori børn høres, samt sager, hvori der er påstand om, at barnet modsætter sig samvær uden at blive hørt.

Case	Alder	Konflikttema	Tema/forløb	Udfald/begrundelse
Børn høres – deres mening tillægges vægt				
03	10-11 13-14	Selvbestemmelse Ældre børn Ikke kompleks	Børn høres i statsamtet. De ønsker stadig samvær med faren. Sønnen ønsker ikke, at statsamtet fastsætter hans samvær med moren, men vil selv aftale det med hende. Han virker moden svarende til sin alder.	Der fastsættes ikke samvær Børnenes udsagn bliver lagt til grund. CRD stadfæster afgørelsen. CRD lægger som statsamtet afgørende vægt på børnenes mening om samværet, herunder at børnene selv vil bestemme, hvornår der skal være samvær.
06	13-14	Selvbestemmelse Ældre børn Ikke kompleks	Indkaldes til samtale, skilsmissegang. Sønnen ønsker ikke, at statsamtet fastsætter hans samvær med moren, men vil selv aftale det med hende. Han virker moden svarende til sin alder.	Samværsafgørelsen bortfalder. Begrundes med, at sønnen er godt 14 år og har givet udtryk for, at han ikke ønsker en fastsættelse af samværet, men selv ønsker at fastsætte det med sin mor.
13	14 11 9 8	Ældre og yngre børn Vold mod børn	Høres - Børn modsætter sig samvær 1. forløb: Børn høres - modsætter sig samvær, en lidt ambivalent. De ældste fritages, overvåget samvær for de yngste. 2. forløb: Efter overvåg. indkaldes børn igen - modsætter sig samstemmende og entydigt.	Samværet ophæves til sidst. Begrundes med børns samstemmende udtalelser, men også andre begrundelser.
14	14	Selvbestemmelse Ældre børn Ikke kompleks	Høres. Vil selv bestemme. Datteren fremstår moden og klar over rækkevidden af sine udtalelser. Hun udtrykker ønske om, at samværsresolutionen ophæves, så hun selv kan bestemme, hvornår og om hun vil se sin far. Hun forestiller sig, at hun selv vil kontakte faren, når hun har behov for at se ham. Faren har alkoholproblemer. Faren klager vedblivende.	Samværsresolutionen ophæves, og der fastsættes ikke erstatningssamvær. Begrundelse: særlig vægt på, at datteren ved samtalen gav udtryk for, at hun ikke ønskede fastsat samvær, samt at hun er 14 år.
18	1-6 5-10	Vold mod bopælsforældre	Børn høres (modstræbende – bange for samtalen). Modsatte sig samvær. Undtaget aktindsigt.	Samværet ophæves, bl.a. ud fra samtale med børn.
24	11-12 16-17	Selvbestemmelse Ældre børn Ikke kompleks	Den yngste søn til møde på statsamtet. Han virker alderssvarende og moden og ved, hvad mødet drejer sig om. Oplyser, at han spiller computer, når han er hos faren, faren bruger det meste af tiden sammen med sin nye kæreste. Har ikke set faren siden sommerferien, men savner ham ikke, hvilket bl.a. skyldes, at sommerferien ikke var særlig hyggelig, og at faren har slået storebroren. Faren har aldrig slået den yngste søn. Den yngste søn mener ikke, at faren har tid til at være sammen med ham, men har travlt med børnene i hans nye familie. Sønnen mener ikke, at han senere vil fortryde, at han ikke ser faren. Han føler, at han har det godt hos moren.	Der fastsættes ikke samvær. Begrundelse: særlig vægt på sønnens udtalelser om, at han ikke ønskede at have samvær med faren for tiden.

Bilagstabel 11.1 (fortsat)

Case	Alder	Konflikttema	Tema/forløb	Udfald/begrundelse
Børn høres – deres mening tillægges vægt				
29	Pige 3-9 Dreng 1-6	Ustabil, misligholdelse Konfliktniveauet eskaleres	Dreng høres ikke. Pige høres - modsætter sig samvær. Ved mødet virker datteren alderssvarende og velovervejet og giver klart udtryk for sin mening. Datteren vil ikke ud til sin far, fordi hun skal hente øl til ham, gøre rent for ham, han bestemmer, hvad der skal ses i TV, der er ikke noget værelse eller legetøj til hende, og fordi faren siger, at moren er mærkelig, fordi hun besøger nogle bestemte venner. Det var sjovt at være hos faren en gang, hvor de var i Tivoli, men det er nogle år siden.	Der fastsættes ikke samvær mellem børnene og faren. Begrundelse: særlig vægt på sagens forhistorie og den holdning, som datteren har givet udtryk for ved mødet. Påkrævet af hensyn til børnene, at der ikke fastsættes samvær.
34	8-11 7-10 5-8	Vold mod børn Sabotage	1. Børn høres - modsætter sig - tillægges ej vægt. 2. Børn høres, tillægges vægt. Sagen strækker sig over en årrække, hvor statsamtet flere gange er involveret, moren bange for, at faren ikke passer børnene godt nok. 1. Børnene indkaldes til BR. Den ældste datter (8 år) fortæller, at: faren slår børnene i hovedet med fjernbetjeningen, en krykstok eller knivskaffet. Faren har flere gange forladt børnene på ture eller låst dem ude, hvilket gør dem bange. Desuden kræver han, at den ældste datter ser på, at han er i bad. Datteren har ikke noget positivt at sige om faren og vil helst ikke besøge ham. Den mellemste søn (7 år) fortæller om samme oplevelser som storesøsteren. Han fortæller også, at faren slår med knytnæve og i numsen. Den yngste søn (5 år) fortæller om de samme oplevelser som søsteren og broren, men vil gerne besøge faren, når han bliver ældre, for så kan han slå igen. Den børnesagkyndige rådgiver deler morens bekymring og mener, at børnene udsættes for uværdig behandling. Mellemløb: Bsk: børn ændrer mening. Samværet fungerer periodisk. Der fastsættes alm. samvær. Mor: far fortsat voldelig, børn vil ikke samvær. Udtalelse fra læge og fritidsklub. Statsamt ændrer ordning, men indskrænker ikke. Mor ønsker ophævelse, børn modsætter sig samvær. 2. Børnene (11 år, 10 år, 8 år) indkaldes – de ønsker ikke samvær. BR konkluderer, at børnene er "stået af" på faren, og finder hans opførelse uacceptabel, da han stjæler, chikanerer datteren og svigter børnene.	1. Midlertidigt samvær hver anden lørdag indtil endelig afgørelse. Begrundelse: Børnene har under samvær været udsat for hændelser, som gør dem utrygge og kede af at være på samvær. 2. Samvær ophæves indtil videre. Begrundelse: vægt på forholdene omkring det hidtidige samvær og børnenes udtalelser. CRD stadfæster med samme begrundelse og med afgørende vægt på børnenes udtalelser.

Bilagstabel 11.1 (fortsat)

Case	Alder	Konflikttema	Tema/forløb	Udfald/begrundelse
Børn høres – deres mening tillægges vægt				
35	14-15 16-17	Den ukendte far Ældre børn	Høres – modsætter sig – tillægges vægt. Datteren (14 år) til samtale på statsamtet. Hun har ikke set faren, siden hun var 3 år, og husker ham ikke, men husker, at han har skubbet hende og slået hende og prøvet at kvæle moren. Har ikke lyst til at lære farens nye børn at kende. Sønnen (16 år) moder efter søsteren, han er ikke alderssvarende. Han er handicappet og går på specialskole. Først udtrykker han ønske om ikke at ville se faren, efterfølgende ændrer han mening og vil gerne se faren.	Der fastsættes ikke samvær. Begrundelse: Ønsker ej at fastsætte samvær mod datterens ønske, og at sønnen ikke er alderssvarende, hvorfor hans udtalelser ikke kan tillægges samme vægt. Sagen genoptages vedr. sønnen. Der søges oplysninger på sønnens skole. Der fastsættes ej samvær. Begrundelse: Ved samtalen med den børnesagkyndige rådgiver gav sønnen udtryk for, at han ikke ønskede samvær med faren.
36	10-11 7-9	Ustabil, misligholdelse Børn som aktører	Henvender sig – modsætter sig. Den ældste dreng (10 år) skriver til statsamtet på vegne af sig selv og lillebroren (7 år). De vil ikke længere besøge deres far, da der er ulækkert, der bliver ikke gjort rent, der ligger gamle bleer og gasflasker over det hele, de må ikke lege og bliver sat i arbejde. Drengene håber, at statsamtet kan hjælpe dem. De indkaldes. Ved samtalen giver de udtryk for, at de ikke vil på samvær hos faren.	Midlertidig suspension. Overvågning. Misligholdelse (far). Ophævelse. Begrundelse: børnenes ønske om ikke at se faren, og farens passivitet i forhold til at komme med konkrete forslag til samværets forløb. Børn beder siden om, at fuldt samvær genoptages.
39	6-8	Vold mod børn Misligholdelse af samvær (far)	I 2001 er sønnen (8 år) til møde på statsamtet, hvor han fortæller, at han ikke synes, det er godt at se faren, men at hans mor siger, at han skal, for det er ikke hende, der bestemmer det. Sønnen fortæller endvidere, at faren har slået ham med hænderne og et bælte, og at andre har slået ham, mens han har været hos faren. Sønnen ønsker under ingen omstændigheder at se faren, heller ikke selv om der er overvågning, og det kun er et par timer. Sønnen er alderssvarende og vurderes som givende udtryk for sine egne holdninger. Moren fortæller efterfølgende, at sønnen har grædt og strittet imod, når han skulle på samvær. Hun fortæller endvidere, at faren har slået hende og voldtaget hende. Sønnen havde natten inden samtalen tisset i sengen og var meget nervøs for, at han igen skulle se faren.	Der fastsættes for tiden ikke samvær mellem faren og sønnen. Begrundelse: I forbindelse med fmsag ved retten blev BSK gennemført, som konkluderer, at der burde være overvåget samvær mellem faren og sønnen i en længere periode, da sønnen aktuelt viste tegn på mistilpasning og krisereaktioner og desuden havde et egentligt behandlingsbehov. Af rapport om det overvågede samvær fremgår det, at relationen mellem faren og sønnen er kejtet og ikke gensidigt afstemt, og at sønnen trak sig væk fra faren og ville hjem til moren. Det vurderes efter at have forsøgt tre samvær, at sønnen virker meget utryk, og det anses for formålsløst under disse forhold at forsætte samværet. Sønnens klasselærer er uanmodet fremkommet med en erklæring om sønnen, idet han har fortalt hende, at han har fået tæv. Endvidere refereres der til samtalen med sønnen på statsamtet. Statsamtet vurderer på baggrund af disse oplysninger, at der ikke for tiden fastsættes samvær.

Bilagstabel 11.1 (fortsat)

Case	Alder	Konflikttema	Tema/forløb	Udfald/begrundelse
Børn høres – deres mening tillægges vægt				
54	8-10	Børn som aktører	<p>Høres - modsætter sig/vil selv bestemme samvær.</p> <p>1. I 2000 taler datteren (8 år) med en psykolog på statsamtet. Datteren oplyser over for psykologen, at hun ikke vil have samvær med sin far, da hun er bange for farens vrede. Hun bryder sig ikke om, at faren sover i hendes seng og hele tiden piller ved hendes hår og er meget bestemmende. Hun ønsker selv at bestemme, hvornår der skal være samvær.</p> <p>Miforløb: Klage, CRD: genoptagelse, forældre indgår aftale om samvær uden overnatning, fungerer ej.</p> <p>2. Datteren (knap 10 år) indkaldes til møde d. 28. marts 2001. Hun oplyser, at hun ikke savner sin far. Hun er glad for, at hun ikke længere ser ham. Hun er sur over, at han slog hende, og bange for, at han bliver vred. Hun taler i telefon med faren, men kun, fordi moren siger, at hun skal. Faren savner datteren. Han mener, at datteren er meget nervøs over hans reaktion, men han ønsker blot at få gang i samværet igen. Faren klager over sagsbehandlingen til CRD.</p> <p>3. I juli indkaldes datteren til endnu en psykologsamtale på statsamtet. Af denne samtale fremgår det, at datteren ikke ønsker at genoptage samvær med faren i dennes hjem eller få besøg af ham.</p>	<p>1. 1. maj 2000 træffer statsamtet afgørelse om indtil videre at ophæve samværet mellem faren og datteren. Der er ved afgørelsen lagt vægt på, at datteren gerne for fremtiden selv vil bestemme omfanget af samværet.</p> <p>2. 23. august 2001 træffer stats-amtet afgørelse om, at der ikke for tiden er grundlag for at genoptage samværet mellem faren og datteren. Statsamtet skønner, at det ud fra datterens udtalelser til psykologerne ikke er påkrævet, at der for tiden fastsættes samvær.</p>
60	12	Børn som aktører Ustabil?	<p>Høres - modsætter sig samvær.</p> <p>1. Datteren oplever faren som meget uligevægtig og aggressiv, også når han ikke har drukket, og ønsker helst intet samvær. Psykologen frygter, at datteren på sigt udvikler nervøse og angstprægede symptomer, der udviklingspsykologisk set resulterer i mistrivsel. Det anbefales, at samværet afbrydes evt. med senere etablering af overvåget samvær. Moren ønsker samværet ophævet.</p> <p>2. Far klager, ønsker overvågning. Moren ønsker, at datteren skal indkaldes til møde om spørgsmålet om overvåget samvær, da hun er moden nok til selv at tage stilling. Datteren indkaldes til møde, hvor det fremgår, at hun ser faren som ekstremt truende og farlig og er overbevist om, at han ikke holder rigtigt af hende. Pausen fra faren har været god, men hun bliver grædende og urolig, når der tales om ham. Hun frygter, at hun bliver tvunget til at se ham igen. Psykologen anbefaler, at datterens ønsker bliver fulgt.</p>	<p>1. Samvær borfalder.</p> <p>2. Sagen henlægges, far fratfalder.</p>

Bilagstabel 11.1 (fortsat)

Case	Alder	Konflikttema	Tema/forløb	Udfald/begrundelse
Børn høres – deres mening tillægges vægt				
66	10-11	Børn som aktører Ustabil	<p>1. I september 1999 vil datteren (10 år) ikke på samvær hos moren. Datteren er til to samtaler med en psykolog på statsamt (2), hvor hun fastholder, at hun ikke ønsker at se moren. Hun keder sig hos moren og har ingen venner der.</p> <p>2. Tidsrummet siden den sidste samtale med datteren i november 1999 gør, at man ønsker at indkalde datteren (11 år) til en ny samtale. Ved samtalen gentager datteren, at hun ikke ønsker at være på samvær hos moren. Datter virker følelseskold over for moren. Datteren vil gerne besøge moren, hvis storesøsteren er med. Det er noget, der har været tale om.</p>	<p>1. Statsamt (2) ophæver morens samvær med datteren.</p> <p>CRD – genoptagelse.</p> <p>2. 2001 træffer statsamt (1) afgørelse om, at der ikke fastsættes samvær mellem moren og datteren. Ved afgørelsen er der lagt særlig vægt på datterens udtalelser og hendes alder.</p>
67	10	Ustabil mor Tvangsanbragt barn Børn som aktør	<p>Henvender sig - ønsker samvær.</p> <p>Kommunen kontakter statsamtet. Sønnens skole har haft en samtale med ham, han udtrykker stort behov for at se sin mor. Moren oplyser, at hun siden september har boet på et botilbud, men nu er ved at komme til kræfter og gerne vil se sønnen. Moren medsender et brev fra sønnen, som han har skrevet til hende sammen med plejemoren. Af brevet fremgår det, at sønnen glæder sig til at se moren.</p>	<p>Der fastsættes samvær mellem moren og sønnen i to timer om måneden.</p> <p>Der er lagt vægt på, at sønnen ønsker samvær, samt kommunens udtalelser om samværets omfang og udøvelse.</p>
73	8-10 12-14	Bopælsforælder ustabil Sabotage	<p>Børn indkaldes – ønsker samvær.</p> <p>Børn indkaldes – modsætter sig samvær.</p> <p>1. Børnene (8 og 12 år) til samtale med en børnesagkyndig i 2000. Den ældste søn fortæller, at han godt kan lide faren og gerne vil være der. Begge vil gerne besøge faren og savner ham. Det tilrådes, at samværet snarest genoptages.</p> <p>2. Faren søger om genoptagelse af samværet gerne som overvåget samvær, da der nu er faldet ro om sagen. Børnene indkaldes til møde. Moren skriver i et brev, som børnene har skrevet under på, at de ikke ønsker samvær. I 2002 er børnene (14 og 10 år) til samtale med den børnesagkyndige konsulent. Her giver de begge meget klart udtryk for, at de ikke ønsker at se faren. De er bange for ham og mener, at han vil ødelægge deres liv. Etablering af samvær frarådes.</p>	<p>1. Samvær fastsættes som hidtil, men ikke erstatningssamvær, da samværet optages i fuldt omfang inden for kort tid. Der gives ikke yderligere begrundelser for afgørelsen.</p> <p>2. Samværet bortfalder med vægt på sagens forløb og herunder særligt børnenes udtalelser.</p>

Bilagstabel 11.1 (fortsat)

Case	Alder	Konflikttema	Tema/forløb	Udfald/begrundelse
Børn modsætter sig samvær – høres – tillægges ej vægt				
22	Pige, 3-8	Børn som aktører Misligholdelse	Høres, modsætter sig samvær. Datter (8 år) til rådgivning. Samtalen varer to timer. Datteren ikke er sikker på årsagen til, at samværet blev afbrudt i 98. Hun kan godt huske sin far, men ikke, om samværet var specielt positivt eller negativt, men at farens samlever var svær at forstå, og at hun ikke brød sig særligt om kontakten med hende. Datteren har en gang set sin far køre forbi i bil, men ved ikke, om han så hende, men hun ønskede ikke at vinke. Hun fortæller, at søsteren boede kort tid hos faren, men flyttede tilbage til moren efter at faren havde skubbet hende ind i et skab, hvilket hun virker påvirket af. Datteren afviser kategorisk at ønske samvær med faren. Som grund giver hun, at hun betragter ham som en fremmed og ser sin mors mand som sin far. Hun er desuden bange for, at faren drikker for meget. Det er dog ikke klart, om hun selv har en erindring herom. I hverdagen mener hun ikke, at hun tænker på sin far eller savner ham, og mener ikke, at det vil gøre en forskel, hvis hun kun skulle se faren i nogle timer af gangen. Datteren virker tyngt af situationen, og "det er ikke til få øje på, at hendes tarv skulle være tilgodeset efter så lang pause". Efter mødet med rådgiveren talte den yngste datter med sagsbehandlere, som vurderede hende til at være alderssvarende. Hun virker klar over sine holdninger. Datteren beretter om to episoder, som hun husker fra det tidligere samvær med sin far. Den ene var, at faren kørte bil og drak to øl og forsatte med at drikke, da de kom hjem. Datteren ønsker at være hjemme i julen og til nytår og ikke vil af sted i sommerferien. Bekræfter, at hun ikke har lyst til at se faren, heller ikke i et par timer. Datteren vil gerne have, at faren ved, at hun ikke ønsker at være hos ham.	Statsamtet fastsætter to overvågede samvær af to timers varighed mellem den yngste datter og faren, samt efterfølgende lørdagssamvær, der udvides til weekendsamvær hver 6. weekend og feriesamvær. Til grund for afgørelsen lægges, at CRD har bestemt, at faren har ret til samvær. Selv om datteren på 8 år klart udtrykker, at hun ikke ønsker samvær, kan det ikke føre til, at ansøgningen afslås, da datteren ikke har været på samvær, siden hun var 5 år, og hendes erindring om faren derfor må være præget af den lange pause og søsterens oplevelser. Grunden til, at der fastsættes to overvågede samvær, er at skabe de mest trygge rammer for datteren. Statsamtet udbeder sig endvidere en udtalelse fra overvågeren til evt. senere brug i sagen.
Børn høres - tillægges det vægt? - Hvad er formålet?				
08	7-10	Detailforhold Vold mod bpf	Barn høres. Psykolog oplyser forældre om, at hun vil være sikker på, at forældrene vil følge hendes vurdering af, hvad der er bedst for deres datter, hvis hun skal have samtale med datteren. Psykolog oplyser, at datteren er en genert og tilbageholdende pige, "som i virkeligheden ikke bryder sig om, at forældrene får at vide, hvad hun har talt med psykologen om". Datter således loyal over for begge forældre. Psykolog oplyser, at det er hendes indtryk, at datteren gerne vil have, at samvær fortsætter som nu – fra fredag til mandag. Oplyser endvidere, at datter kan opleve bf som sur og ophidset, hvilket gør hende bange. Hvis datteren bliver mere glad for samvær med bf, kan samvær udvides, men det er psykologens indtryk, at bf vil skulle arbejde med temperament. "Der taltes om, hvor vigtigt det er for J., at forældrene respekterer, at hun ikke ønsker, at det, hun har talt med psykologen om, går videre til forældrene".	Forældre indgår aftale efter datters ønske. (Senere er der fortsat problemer mellem forældrene om detaljer).

Bilagstabel 11.1 (fortsat)

Case	Alder	Konflikttema	Tema/forløb	Udfald/begrundelse
Børn høres - tilægges det vægt? - Hvad er formålet?				
15	4-5 6-7	Samværets omfang	<p>Moren skal møde med begge drengene på statsamtet til en konsultantsamtale.</p> <p>Moren fremsender kommentarer til den kliniske psykolog. Hun skriver om den ældste dreng, at han udtaler, "at han har mange hemmeligheder inde i sit hoved. Hemmelighederne forstyrrer ham og virker som mange papirer, der bladrer rundt i hovedet". Han vil ikke fortælle sine hemmeligheder, men virker ked af dem og får hovedpine. Han tænker selvdestruktivt. Han spørger til, om man kan kvæle sig selv. Om den yngste dreng skriver moren, at han fortsat har raseriudfald.</p> <p>Den kliniske psykologs udtaler efter mødet med de to drenge: Den ældste dreng (7 år) oplyser, at forældrene blev skilt, fordi de blev uvenner og skændtes meget. Under skænderierne forsøgte han at tage sig af lillebroren. De er ikke blevet bedre venner nu, hvilket ikke er rart. Når de er hos faren, får de lov til at bestemme en del og får meget slik og is. Han er glad for at være hos faren og ville nogle gange ønske, han boede lige så meget hos faren. Han får nogle gange ondt i maven, når han er hos faren, fordi han savner moren, men han savner også faren, når han er hos moren. Det ville være lettere, hvis forældrene boede sammen. Han vil gerne have samværet udvidet til mandag, men ikke i sommerferien til at være to uger i træk, da det er for lang tid at være væk fra moren. Den yngste dreng (5 år) er under samtalen meget urolig og har svært ved at koncentrere sig. Vurderes til at være en forvirret og usikker dreng uden en egentlig holdning til samværet. Fortæller, at han godt kunne tænke sig at være mere hos faren for at slippe for lillebrorens skrigeri. Synes, det har været svært at få en lillebror. Han kan ikke huske, at han har været på sommerferie hos faren og vil ikke på ferie hos ham, hvilket ikke begrundes.</p> <p>Psykologen vurderer, at der er tale om, at drengene befinder sig i et konfliktfelt mellem forældrene, som skaber utryghed og forvirring. Den ældste prøver at udvise loyalitet mod forældrene, samtidig med han forsøger at beskytte lillebroren. Det er derfor vigtigt, hvis drengene skal trives og udvikles, at forældrene bliver i stand til at samarbejde. Begge børn skal vurderes på børnepsykiatrisk afdeling, og det tilrådes, at man afventer udtalelser herfra.</p>	Sagen er uafsluttet.

Bilagstabel 11.1 (fortsat)

Case	Alder	Konflikttema	Tema/forløb	Udfald/begrundelse
Børn høres - tilægges det vægt? - Hvad er formålet?				
5	(1-)6	Ukendt Sabotage	Barn indkaldes – observeres. Sønnen har været indkaldt til samtale med psykolog i statsamtet, hvor psykologen har udtalt, at sønnen er i loyalitetskonflikt samt påvirket af grænseoverskridende afhentningssituation. Han har ikke lyst til at besøge bf. Det er vanskeligt med to fædre, har det bedst hjemme. Vurdering: Er dybt involveret i forældres konflikt ud over, hvad et barn i hans alder kan kapere.	Statsamtet finder intet grundlag for samvær. Finder, at samværet er skadeligt for sønnen, hvorfor det er påkrævet, at samværet ophører. Der er lagt vægt på børnehaven, kommunens, og psykologs udtalelser, men også på, at forholdet mellem bm og bf er meget konfliktfyldt (barns udsagn lægges ikke til grund).
(Påstand om) barn modsætter sig samvær – høres ikke				
7	0-4	Ustabil	Bf fortæller, at sønnen ikke ønsker at være sammen med bm og modsætter sig samvær hos hende, og han vil slet ikke sove hos hende.	Påstanden undersøges ikke. Bm tilkendes ret til at se sønnen. Hun tilkendes weekend- og hverdags-samvær. Der er blevet lagt vægt på at bevare forbindelsen ml. bm og søn samt, at der tidligere har været en ordening. Desuden er der lagt vægt på, at bm efter samlivsophævelsen har haft et hyppigt og regelmæssigt samvær med sin søn.
25	2-4-6	Incest	Der har været forsøgt gennemført to overvågede samvær, som ikke er lykkedes, da datteren ikke vil ind til faren. Datteren fortæller, at hun har ondt i maven og i hovedet, og at hun kun vil ind til faren, hvis moren ikke får noget at vide. Datterens modstand er drøftet med moren, som fastholder, at hun forsat vil modarbejde samværet, da hun frygter, at det vil ende med uovervåget samvær.	Samvær ophæves til sidst. For belastende for datter.
44	2-4	Incest	BSK: Det anføres, at selv om undersøgelsen ikke viser, at datteren har været udsat for seksuelt misbrug, så kan det ikke udelukkes, at der har fundet misbrug sted, men pga. datterens alder og manglende kognitive og emotionelle udvikling kommer det ikke til udtryk i undersøgelsen. Datteren udtrykker gentagne gange under undersøgelsen, at faren er grim og dum, at han slår, og at hun ikke vil hjem til ham. Det anbefales, at moren og morens forældre få tilbud om hjælp, og at daginstitutionen, er skærpet opmærksom på datterens adfærd og reaktioner.	Afgørelse om, at samværet ikke skal ophæves, og at suspensionen ophæves, samt det overvågede samvær. Statsamtet har ved afgørelsen lagt vægt på den børnepsykologiske undersøgelse, at faren ønsker normalt samvær, og at faren afviser påstanden om, at han skulle være voldelig over for datteren... CRD ændrer statsamtets afgørelse, sådan at der i en kortere periode forsat er samvær under overvågning. Det bestemmes samtidig, at samværet skal overvåges af en børnesagkyndig, der til brug for den videre behandling af sagen skal afgive en vurdering af samværet.
58	7-8	Ukendt far	Moren klager via advokat til CRD. Der henvises til datterens stærke modstand mod samværet, og at far og datter stort set ikke har set hinanden i hendes første 7 leveår. Det bestrides at være i datterens tav at se faren.	CRD ændrer ikke statsamtets beslutning, idet der ikke er anført forhold, som kan begrunde en fravigelse af lovens udgangspunkt om, at et barns forbindelse med begge forældre skal søges bevaret.

Bilagstabel 12.1

Oversigt over Civilretsdirektoratets ageren, når afgørelser ikke stadfæstes (ændringsafgørelser og andre initiativer).

Case	Problemtype/ Karakteristika	Statsamtets afgørelse	Civilretsdirektoratet beslutter	Konsekvens i forhold til samvær
Beslutning/omgørelse fører til mere eller ny chance for samvær				
04	Ustabil (alkoholisme)	Afvist at ophæve	Underhåndsnotat til statsamt: vel ingen grund til at ophæve samvær?	Ingen afgørelse, samvær fortsætter
05	Ukendt/sabotage Tung sag	Ophævet	Genoptage sagen, det er ej muligt at træffe afgørelse på det foreliggende grundlag. CRD ønsker undersøgelse af, hvad der foregår ml. søn og bf klarlagt evt. via observerede samvær el. BSK	Ny chance for samvær?
09	Ukendt Vold mod bpf Meget tung sag	Fastsat overvåget samvær en gang om måneden	Overvåget samvær en gang hver anden uge, 3 timer ad gangen.	Udvidelse
10	Tung sag	Suspenderet	Genoptage sagen og i den forbindelse overveje om, der skal iværksættes en BSK undersøgelse, og om der skal fastsættes samvær i samme forbindelse	Genbehandling, Ny chance for samvær?
11	Detail	Samvær i efterårs- og vinterferie ej fastsat.	Omstøder afgørelse og fastsætter samvær 3 dage skiftevis i efterårsferie og vinterferie	Udvidelse
12	Ustabil Meget tung sag	Overvåget	Efter en overgangsperiode udvides til uovervåget hver anden weekend med overnatning	Udvidelse
12		Overvåget	Uovervåget samvær med datteren hver anden weekend, og efter en indkøringsperiode med overnatning	Udvidelse
22	Misligholdelse Tung	Afvist at fastsætte pga. misligholdelse.	Fastsætter samvær med den yngste datter. CRD finder ikke, at man på det foreliggende grundlag (sagens akter og forældrenes kommentarer), kan afslå samvær mellem faren og den yngste datter, og at et afslag ikke er påkrævet af hensyn til datteren.	Samvær genoptages
22	Barnet modsætter sig samvær	Samvær ikke fastsat	Datter: indkaldes til ny samtale	Ny chance for samvær?
25	Incest/sabotage Tung	Samvær suspenderet	CRD overvejer at fastsætte overvåget samvær fx en gang i kvartalet.	Ingen afgørelse
28	Ustabil/misligholdelse Meget tung	Samvær ophævet	Fastsætter midlertidigt overvåget samvær. Mener ikke, det er påkrævet i forhold til barn, at samværet ophæves.	Samvær genoptages
30	Ustabil tung	Samvær suspenderet	Bf har ret til samvær under sagens behand- ling. Finder dog, at der skal være længere tid ml. samværene, og samværene skal være overvågede.	Samvær genoptages
35	Ældre (handicappet) barn/ukendt	Ikke fastsættelse	For sønnen bør statsamtet tilvejebringe en bedre vurdering af, om der er grundlag for samvær med sønnen og overveje, at der iværksættes en børnesagkyndig samtale med sønnen.	Nye oplysninger skal indhentes. Ny chance for samvær.
45	Detaljer	Hverdagssamvær	Faren får igen samvær hver anden weekend og i ferier. Det er et vilkår for samværet, at faren ikke tager børnene med på bodega eller lignende.	Udvidelse

Bilagstabel 12.1 (fortsat)

Case	Problemtype/ Karakteristika	Statsamtets afgørelse	Civilretsdirektoratet beslutter	Konsekvens i forhold til samvær
Beslutning/omgørelse fører til mere eller ny chance for samvær				
54	Barn modsætter sig samvær	Samvær ophæves indtil videre.	Genbehandle sagen på baggrund af de nye oplysninger, som faren er kommet med i sine udtalelser om, at datteren er glad for samværet, og at det er moren, som forsøger at forhindre det.	Ny chance for samvær.
59	Ustabil Meget tung	Suspenderet	Faren får igen samvær. Det findes ikke, at der er grundlag for helt at afskære kontakten mellem datteren og faren.	Samvær genoptages.
59		Suspenderet	Faren får i en periode, mens den børnesagkyndige undersøgelse foretages, overvåget samvær med datteren.	Samvær genoptages.
66	Detail	(Aflæveringstidspunkt)	Ændre, således at moren kan aflevere datteren i skolen mandag morgen efter ferierne.	Udfald til svfs fordel.
Sager, der fører til indskrænkning af samværet				
44	Incest	Uovervåget	Forlænger overvåget samvær.	Indskrænkning.
25	Incest	Overvåget	Suspenderes.	Indskrænkning.
Sager, hvor det er svært at vurdere den faktiske konsekvens for samvær				
59		Ophævelse	Afgørelse omgøres pga. procesfejl.	Procesfejl.
70	Detail	Hverdagssamvær forskelligt for børnene	CRD ændrer, så hverdagssamværet placeres på samme dag for begge børn.	Svært at afgøre?
47	Detail	Begrænsning af samvær	Anmoder om genbehandling pga. psykolograpport	Svært at afgøre?
Sager, der omgøres af processuelle grunde				
9	Meget tung	Fastsat samvær m overnatning	CRD tilbagesender sagen til statsamtet med henvisning til nye oplysninger i sagen, som CRD ikke har taget stilling til (psykolograpport). Der henstilles til, at sagen snarest muligt behandles.	Genbehandling
10	Ustabil Tung	Suspenderet samvær	CRD anmoder statsamtet om at tage sagen op igen. Bms advokat har henvist til, at bf ensidigt har suspenderet samværet, og statsamtet har undladt partshøring i strid med god forvaltnings-skik.	Genbehandling
13	Vold mod børn Meget tung	Afvist at fastsætte samvær	Kræver af SVF at få udleveret den børnesagkyndige undersøgelse, truer med at påføre far processuel skadevirkning, hvis rapporten ikke bliver udleveret.	Oplysninger skal fremskaffes
21	Incest Meget kompleks	Overvåget	Genoptage sag, da datter kan have været udsat for seksuelle overgreb. Har bedt statsamtet om at indhente oplysninger fra politi og kommune vedrørende, hvilke foranstaltninger kommunen har iværksat i anledning af rapporten, og hvilke nye oplysninger der er kommet frem.	Oplysninger skal fremskaffes

LITTERATURLISTE

Andersen, P.T. (2003)

LOKK 2002. Esbjerg: Formidlingscentret for socialt arbejde.

Arnoldi, J. (1998)

Modernisering, social mobilitet og systemteori, *Dansk Sociologi* nr. 2.

Aubert, W. (1968)

Retssociologi. Oslo. Universitetsforlaget.

Betænkning nr. 1279 (1994)

Om fælles forældremyndighed, samværsvanskeligheder og børnesagkyndig rådgivning.

Betænkning nr. 719 (1974)

Om vilkårene for separation og skilsmisse.

Betænkning nr. 985 (1983)

Om forældremyndighed og samværret.

Bille, A. (1997)

Samvær og forældremyndighed i historisk belysning i *Ugeskrift for Retsvæsen* 1997, s. 408 ff.

Bourdieu, P. (1997)

Afpraktiske grunde. Om teorien om menneskelig handling. København: Hans Reitzels Forlag.

Bourdieu, P. & Wacquant, L.J.D.(1996)

Refleksiv sociologi. Mål og midler. København: Hans Reitzels Forlag.

Børnekommissionen (1981)

Betænkning nr. 918/1981.

Christensen, E. (1995)

Børnekår. Akademisk Forlag 1990.

Christian, L.I. & Henriksen, C.S. (1999)

Evaluering af konfliktmægling i Københavns Statsamt. København: Casa.

Christoffersen, M.N. (1996)

Opvækst hos fædre. En sammenligning af 3-5-årige børns opvækstvilkår hos fædre og mødre. København: Socialforskningsinstituttet.

Civilretsdirektoratet (1997)

Skrivelse af 23.04.1997 til samtlige statsamter, herunder Københavns Overpræsidium, om samvær.

Civilretsdirektoratet (1999a)

Med barnet i centrum, pjece om forældremyndighed og samvær, 1999.

Civilretsdirektoratet (1999b)

Samvær og børnesagkyndig rådgivning, statistik indsamlet i perioden 15. maj til 31. december 1997, marts 1999.

Civilretsdirektoratet (1999c)

Vejledning om behandling af samværsager, november 1999.

Civilretsdirektoratet (2001)

Samvær og børnesagkyndig rådgivning, statistik 1999, maj 2000.

Civilretsdirektoratet (2002)

Samvær, børnesagkyndig rådgivning og konfliktmægling, statistik 2001, juni 2002.

Civilretsdirektoratet (2003a)

Bilag til 3. redegørelse fra Kontaktudvalget om Børnesagkyndig Rådgivning, september 2003.

Civilretsdirektoratet (2003b)

Overvåget samvær. 3. redegørelse fra Kontaktudvalget om Børnesagkyndig Rådgivning, september 2003.

Civilretsdirektoratet (2003c)

Samvær, høring af børn, børnesagkyndig rådgivning, konfliktmægling, statistik 2002, maj 2003.

Danielsen, S. (1989)

Skilsmissegang. *Skandinaviske synsvinkler*. København: DJØF.

Danielsen, S. (1997)

Lov om forældremyndighed og samvær. København: DJØF.

Dansk Sociologi (2003)

Temanummer om børn og barndom.

Dingwall, R., Eekelaar, J.M. & Murray, T. (1983)

The protection of children. State intervention and family life. Oxford: Basil Blackwell Inc.

Donzelot, J. (1979)

The Policing of Families. London: Hutchinson.

Egelund, T. (1997)

Beskyttelse af barndommen. Socialforvaltningernes risikovurdering og indgreb. København: Hans Reitzel.

Egelund, T. (2003)

Børns tarv og børns ret: Varetages de nødvendige hensyn til barnet i børneforsorgssager? *Dansk Sociologi*, nr. 2.

Egelund, T. & Thomsen, S. (2002)

Tærskler for anbringelser. En vignetundersøgelse om socialforvaltningernes vurderinger i børnesager. København: Socialforskningsinstituttet.

Ekeland, T.-J. & Myklebust, V. (1996)

Foreldremekling, meklarperspektivet, forskningsrapport nr. 12, Volda 1996.

Ekeland, T.-J. & Myklebust, V. (1997)

Foreldremekling, brukarperspektivet, forskningsrapport nr. 23, Volda 1997.

Flendt, H: (1999)

Fælles foreldremyndighed i praksis. København: DJØF.

Folketingets forhandlinger, diverse årgange.

Garde, J., Nørgaard, C.Å. & Revsbech, K. (2001)

Forvaltningsret, Sagsbehandling, 2001.

Hagen R.R. (2000)

‘Niklas Luhmann’, i: Heine Andersen & Lars Bo Kaspersen (red.): *Klassisk og moderne samfundsteori.* København: Hans Reitzels Forlag.

Halskov, T. (2000)

Tab af rettigheder. Sårbare enlige mødre og deres børn. København: Hans Reitzels Forlag.

Halskov, T. (1999)

Trængte eneforsørgerfamilier – ny underklasse, antifeministisk “backlash” eller restgruppe. I: Dencik, L. & Jørgensen, P. Schultz (red.): *Børn og familie i det postmoderne samfund.* København: Hans Reitzels Forlag.

Haugli, T. (2000)

Samværsrett i barnevernsaker, Universitetsforlaget: Oslo.

Heide Ottosen, M. (1995)

Fælles foreldremyndighed. Hvordan fungerer den i praksis? *Juristen*, 2.

Heide Ottosen, M. (1997)

Børn i sammenbragte familier. Et studie af forældreskab som social konstruktion. København: Socialforskningsinstituttet.

Heide Ottosen, M. (1999a)

Skilsmissebørn og deres fædre. I: Ervø, S. et al. (red.): *Mænd på vej.* København: Ligestillingsrådet.

Heide Ottosen, M. (1999b)

Børnesagkyndig rådgivning. Evaluering af et forsøg i to statsamter. København: Socialforskningsinstituttet.

Heide Ottosen, M. (1999c)

“Samboskab, forældreskab og samlivsbrud”. *Tidsskrift for velfærdsforskning*, 3/99.

Heide Ottosen, M. (2000a)

Samboskab, ægteskab og forældrebrud. En analyse af børns familieforhold gennem de første leveår. København: Socialforskningsinstituttet.

Heide Ottosen, M. (2001a)

Legal and Social Ties between Children and Cohabiting Fathers. *Childhood*, 8, 1, p. 75-94. Sage Publications.

Heide Ottosen, M. (2001b)

Consensual Unions – A symptom of Equality and Partnership? Children with Cohabiting and Married Parents. Paper presented at the 5th. European Sociological Conference, Helsinki, Finland, august 2001.

Heide Ottosen, M. (2004)

Samvær og børns trivsel. København: Socialforskningsinstituttet.

Hyden, M. (1995)

Kvinnomishandling. Liber Utbildning 1995.

Hyden, H. (1998)

Rättssociologi som rättsvetenskap. Lund: Sociologiska Institutionen.

Højlund, S. (2002)

Barndomskonstruktioner. På feltarbejde i skole, SFO og på sygehus.
København: Gyldendal.

Jacobsen, V. & Schmidt, G. (2000)

20 år i Danmark. En undersøgelse af nydanskernes situation og erfaringer.
København: Socialforskningsinstituttet.

James, A., Jenks, C. & Prout, A. (1998)

Theorizing Childhood. London: Blackwell.

James, A. & Prout, A. (red.) (2001)

Constructing and reconstructing childhood. Contemporary issues in the sociological study of childhood. London/Philadelphia: Routledge Falmer.

Jensen, A.M. & Clausen S.E. (1997)

Samvær og fravær. Foreldres kontakt med barn de ikke bor sammen med. Oslo: NIBR.

Järvinen, M., Larsen, J.E. & Mortensen, N. (2002)

Det magtfulde møde mellem system og klient. Århus: Århus Universitetsforlag.

Jørgensen, P. Schultz (1999)

Barnet i risikofamilien. I: Dencik, L. & Jørgensen, P. Schultz (red.):
Børn og familie i det postmoderne samfund. København: Hans Reitzels Forlag.

King M. & Piper, C. (1995)

How the Law thinks about children. Arena: Aldershot.

Koch, K. (2000)

Når mor og far mødes i retten. Barnefordeling og samvær. Oslo: Nova, rapport 13/00.

Koch-Nielsen, I. (1983)

Skilsmisser. København: Socialforskningsinstituttet.

Kronborg, A. (2000)

Forvaltning af familieretligt samvær. *Juristen*, p. 325ff.

Ligestillingsafdelingen (2001)

Vold mod kvinder. Initiativer og anbefalinger til bekæmpelse af vold mod kvinder. Status og forslag til handlingsplan, oktober 2001. Tværministeriel arbejdsgruppe. København: Ligestillingsafdelingen.

Luhmann, N. (2000)

Sociale systemer. København: Hans Reitzels Forlag.

Lund-Andersen, I. et al. (2003)

Familieret. København: DJØF-forlaget.

Lundgren, E. et al. (2001)

Slagen dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige - en omfattningsundersökning. Stockholm: Frites offentliga Publikationer.

Moxnes, K. (1999)

Børn og skilsmisse – en forandringsproces med konsekvenser, i: Denck, L. & Jørgensen, P. Schultz: *Børn og familie i det postmoderne samfund.* København: Hans Reitzels Forlag.

Nielsen, H. Warming (2002)

Det er lidt svært – men jeg må jo sige min mening. København: Frydenlund.

Nyhedsbrev (2002)

Nyhedsbrev fra Civilretsdirektoratet nr. 16, 2002.

Olsen, M. (1998)

Der vi bor gråter alle damene. En rapport om tiltak for barn på Oslo krisesenter. Oslo: Barn og familiedepartementet.

Rejmer, A. (2003)

Vårdnadstvister. Lund: studies in sociology of law.

Rodger, J. (1996)

Family Life and Social Control. London: Macmillan.

Rothe, H. (2003)

Nogle aspekter af fogedrettens rolle i samværssager. I: *Hyldestskrift til Jørgen Nørgaard*, s. 341-352.

Sandberg, K. (2001)

Barnets beste og forholdet til andre yrkesgrupper. I: Schiratzki, J. (red.): *Barnets bästa i Norden – rättsfilosofi och rättslig begreppsbyggnad*. Tromsø: Tromsø Universitet, skriftserien 46.

Schiratzki, J. (1997)

Vårdnad och vårdnadstvister. Stockholm: Nordsteds Juridik.

Schiratzki, J. (2001)

Barnets bästa mellan rättigheter och skyldigheter. I: Schiratzki, J. (red.): *Barnets bästa i Norden – rättsfilosofi och rättslig begreppsbyggnad*. Tromsø: Tromsø Universitet, skriftserien 46.

Skarrildhus (1998)

Beretning fra det familieretlige kursus på Hotel Christiansminde, marts 1999.

Skarrildhus (1999)

Beretning fra det familieretlige kursus på Vejle Center Hotel, januar 2000.

Tidsskrift for Familie- og Arveret (1998)

København: Forlaget Thomson.

Sommer, D. (1996)

Barnomspsykologi. Udvikling i en forandret verden. København: Hans Reitzels Forlag.

Udlændingestyrelsen (2000)

Udlændingeloven og voldelige ægteskaber. København: Udlændingestyrelsen.

Vejledning nr. 214

Af 20. december 1995 om forældremyndighed og samvær, 1995.

Vorstrup Rasmussen, J. (1998)

Inddragelse af børn under 12 år i administrative familieretlige sager.

I: Skarrildhus (1998), s. 81-101.

Wille, I. (1999)

Skilsmissebørn og samvær. *Tidsskrift for Familie- og Arveret*, 1999,

s. 62-64.

SOCIALFORSKNINGSINSTITUTTETS UDGIVELSER SIDEN 1.1.2002

- 02:1 Boll, J. & Qvortrup Christensen, T.: Kontanthjælpsmodtagere og arbejdsmarkedet. Casestudie fra Vestegnen. 2002. 103 s. ISBN 87-7487-676-7. Kr. 80,00.
- 02:2 Filges, T., Harsløf, I. & Nord-Larsen, M.: Revalidering – deltagere, forløb og effekter. 2002. 103 s. ISBN 87-7487-677-5. Kr. 105,00.
- 02:3 Bach, H.B.: Kontanthjælpsmodtageres aktivering og arbejdsudbud. 2002. 149 s. ISBN 87-7487-678-3. Kr. 120,00.
- 02:4 Carøe Christiansen, C. & Hohnen, P.: Betingelser for børns sociale ansvar. 2002. 177 s. ISBN 87-7487-679-1. Kr. 135,00.
- 02:5 Hansen, H.: Elements of Social Security A comparison covering: Denmark, Sweden, Finland, Austria, Germany, The Netherlands, Great Britain, Canada. 2002. 383 s. Kun udgivet elektronisk: [/http://www.sfi.dk/sw1317.asp](http://www.sfi.dk/sw1317.asp).
- 02:6 Danske arbejdspladser – Plads til alle? Resultater og perspektiver fra Socialforskningsinstituttets forskning om arbejdsmarkedets rummelighed. 2002. 73 s. ISBN 87-7487-681-3. Kr. 50,00.
- 02:7 Strange, M.: Unge krænkerere. 2002. 170 s. ISBN 87-7487-684-8. Kr. 130,00.
- 02:8 Christensen, E. & Ottosen, M.H.: Børn og familier. 2002. 60 s. ISBN 87-7487-685-6. Kr. 50,00.
- 02:9 Weatherall, J.H.: Vejen til førtidspension. En analyse af overgangen til førtidspension i befolkningen. 2002. 82 s. ISBN 87-7487-686-4. Kr. 65,00.

- 02:10 Christensen, E. & Egelund, T.: Børnesager. Evaluering af den forebyggende indsats. 2002. 218 s. ISBN 87-7487-687-2. Kr. 165,00.
- 02:11 Børnesager i korte træk. Evaluering af den forebyggende indsats. 2002. 44 s. ISBN 87-7487-688-0. Kr. 40,00
- 02:12 Når der er brug for hjælp. Kommunens hjælp til børn og deres forældre. 2002. 28 s. ISBN 87-7487-689-9.
- 02:13 Egelund, T. & Thomsen, S.A.: Tærskler for anbringelse. En vignetundersøgelse om socialforvaltningernes vurdering i børnesager. 2002. 204 s. ISBN 87-7487-690-2. Kr. 165,00.
- 02:14 Olsen, H.: Attitudes towards the disabled in Denmark. 2002. 28 s. ISBN 87-7487-691-0.
- 02:15 Bengtsson, S.: Bestemmer forvaltningen om du får førtidspension? – kommunens forvaltningspraksis og tilkendelse af førtidspension. 2002. ISBN 87-7487-692-9. Kr. 90,00.
- 02:16 Bach, H.B.: Aktiv socialpolitik – en sammenfatning af evalueringer af revalidering og aktivering. 2002. 114 s. ISBN 87-7487-693-7. Kr. 90,00.
- 02:17 Kvist, J. (red.): Beskæftigelsespolitik i et nyt Europa. 2002. 109 s. ISBN 87-7487-694-5. Kr. 85,00.
- 02:18 Kvist, J. (red.): Velfærdspolitik i et nyt Europa. 2002. 120 s. ISBN 87-7487-695-3. Kr. 90,00.
- 02:19 Boll, J. & Kruhøffer, A.: Virksomheders sociale engagement. Årbog 2002. 2002. 162 s. ISBN87-7487-696-1. Kr. 130,00.
- 02:20 Boll, J. & Kruhøffer, A.: Virksomheders sociale engagement. Årbog 2002 – Sammenfatning. 2002. 32 s. ISBN 87-7487-699-6. Kr. 30,00.
- 02:21 Boll, J. & Kruhøffer, A.: Social responsibility of enterprises. Yearbook 2002 – Summary. 2002. 32 s. ISBN 87-7487-698-8. Kr. 30,00.
- 02:22 Ploug, N. (red.): Velfærd i Europa. Resultater og perspektiver fra Socialforskningsinstituttets komparative velfærdsforskning. 2002. 57 s. ISBN 87-7487-700-3. Kr. 50,00.
- 02:23 Andersen, D. & Heide Ottosen, M. (red.): Børn som respondenter. Om børns medvirken i survey. 2002. 218 s. ISBN 87-7487-703-8. Kr. 175,00.
- 02:24 Heide Ottosen, M. & Torbenfeldt Bengtsson, T: Et differentieret fællesskab. Om relationer i børnehaver, hvor der er børn med handicap. 2002. 224 s. ISBN 87-7487-704-6. Kr. 175,00.

- 02:25 Carøe Christiansen, C. & Schmidt, G. (red.): Mange veje til integration. Resultater og perspektiver fra Socialforskningsinstituttets forskning om etniske minoriteter. 2002. 76 s. ISBN 87-7487-705-4. Kr. 65,00.
- 02:26 Bonke, J.: Tid og velfærd. 2002. 112 s. ISBN 87-7487-709-7. Kr. 90,00.
- 02:27 Bonke, J. & Munk, M.D.: Fordeling af velfærd i Danmark. Resultater og perspektiver fra Socialforskningsinstituttets forskning om velfærdsfordeling. 2002. 60 s. ISBN 87-7487-707-0. Kr. 50,00.
- 02:28 Schmidt, G.: Tidsanvendelse blandt pakistanere, tyrkere og somaliere – Et Integrationsperspektiv. 2002. 148 s. ISBN 87-7487-708-9. Kr. 150,00.
- 02:29 Fridberg, T. (red.): Socialpolitik – indsats og virkninger. Resultater og perspektiver fra Socialforskningsinstituttets forskning i socialpolitik og effektivitet i velfærdsproduktionen. 2002. 86 s. ISBN 87-7487-701-1. Kr. 50,00.
- 02:30 Hohnen, P.: Aftalebaserede skånejob. 2002. ISBN 87-7487-706-2. Kr. 85,00.
- 03:01 Clausen, T.: Når hørelsen svigter. Om konsekvenserne af hørenedsættelse i arbejdslivet, uddannelsessystemet og for den personlige velfærd. 2003. 228 s. ISBN 87-7487-713-5. Kr. 165,00.
- 03:02 Bjørn, N.H. (red.): Indenfor – udenfor. Resultater og perspektiver fra Socialforskningsinstituttets forskning om integration og marginalisering. 2003. 54 s. ISBN 87-7487-711-9. Kr. 60,00.
- 03:03 Hagedorn-Rasmussen, P. & A. Kamp: Mangfoldighedsledelse. Mellem vision og praksis. 223 s. ISBN 87-7487-713-5. Kr. 165,00.
- 03:04 Egelund, T. & A.D. Hestbæk: Anbringelse af børn og unge uden for hjemmet. En forskningsoversigt. 404 s. ISBN 87-7487-714-3. Kr. 285,00.
- 03:05 Rosdahl, A. & Uldall-Poulsen, H.: Lederne og det sociale engagement. 184 s. ISBN 87-7487-715-1. Kr. 140,00.
- 03:06 Hansen, H.: Time Series of APW-calculations. ISBN 87-7487-717-8. Elektronisk udgivelse: downloades på www.sfi.dk.
- 03:07 Andersen, D. & Kjærulff, A.: Hvad kan børn svare på? 188 s. ISBN 87-7487-718-6. Kr. 160,00.

- 03:08 Lausten, M. & Sjørup, K.: Hvad kvinder og mænd bruger tiden til. 90 s. ISBN 87-7487-719-4. Kr. 75,00.
- 03:09 Zeuner, L. & Højlund, J.: Unge i det kriminelle felt. 126 s. ISBN 87-7487-719-4. Kr. 120,00.
- 03:10 Jæger, M.M., Munk, M.D. & Ploug, N.: Ulighed og livsløb. 152 s. ISBN 87-7487-724-0. Kr. 135,00.
- 03:11 Menneskelige ressourcer i arbejdslivet. 264 s. ISBN 87-7487-723-2. Kr. 200,00.
- 03:12 Andersen, D.: Når mistanken opstår. 84 s. ISBN 87-7487-725-9. Kr. 75,00.
- 03:13 Kongshøj Madsen, P. & Pedersen, L., red.: Drivkræfter bag arbejdsmarkedspolitikken. 325 s. ISBN 87-7487-726-7. Kr. 265,00.
- 03:14 Andersen, B.H., Sociologisk Institut, red.: Udviklingen i befolkningens levekår over et kvart århundrede. 358 s. ISBN 87-7487-721-6. Kr. 285,00.
- 03:15 Levevilkår blandt folkepensionister uden supplerende indkomst. 218 s. ISBN 87-7487-727-5. Kr. 200,00.
- 03:16 Bengtsson, S., Wiene, J. & Bak, C.: Lytttemødemodellen. 198 s. ISBN 87-7487-728-3. Kr. 175,00.
- 03:17 Virksomheders sociale engagement, årbog 2003. 186 s. ISBN 87-7487-729-1. Kr. 170,00.
- 03:18 Virksomheders sociale engagement, årbog 2003, sammen-
drag. 26 s. ISBN 87-7487-730-5. Kr. 25,00.
- 03:19 Christiansen, C.C., Schmidt, G. & Christoffersen, M.N.: Provokeret abort. 176 s. ISBN 87-7487-731-3. Kr. 150,00.
- 03:20 Høgelund, J., Filges, T. & Jensen, S.: Langvarigt sygefravær. 236 s. ISBN 87-7487-732-1. Kr. 225,00.
- 03:21 Damgaard, B.: Social- og arbejdsmarkedssystemerne. En flerstrengt historie. 176 s. ISBN 87-7487-734-8. Kr. 175,00.
- 03:22 Andersen, D., Holt, H. & Jensen, S.: Ledige HK'ere. 92 s. ISBN 87-7487-735-6. Kr. 70,00.
- 03:23 Anker, J., Christensen, I., Rasmussen, M., Romose, T.S. & Stax, T.B.: Indflyttere i almene boliger. 102 s. ISBN 87-7487-736-4. Kr. 78,00.
- 03:24 Geerdsen, L.P. : Marginalisation Processes in the Danish Labour Market. 188 s. ISBN 87-7487-737-2. Kr. 140,00.

- 03:25 Parsons, D.O., Trances, T. & Lilleør, H.B.: Voluntary Public Unemployment Insurance. 79 s. ISBN 87-7487-738-0. Kr. 75,00.
- 03:26 Olsen, H.: Ønsker og forventninger til det "gode liv" i alderdommen. 60 s. ISBN 87-7487-740-2. Kr. 50,00.
- 03:27 Bach, H.B. & Boll, J.: De svageste kontanthjælpsmodtagere. 96 s. ISBN 87-7487-741-0. Kr. 75,00.
- 04:01 Bengtsson, S. (red.): Kommunestørrelsens betydning. 135 s. ISBN 87-7487-742-9. Kr. 118,00.
- 04:02 Rosdahl, A.: Virksomhedsrevalidering. 204 s. ISBN 87-7487-743-7. Kr. 198,00.
- 04:03 Clausen, T., Greve Pedersen, J., Olsen, B.M. & Bengtsson, S.: Handicap og beskæftigelse – et forhindringsløb? 232 s. ISBN 87-7487-744-5. Kr. 220,00.
- 04:04 Heide Ottosen, M.: Samvær til barnets bedste? 264 s. ISBN 87-7487-745-3. Kr. 250,00.
- 04:05 Heide Ottosen, M.: Samvær og børns trivsel. 58 s. ISBN 87-7487-748-8. Kr. 55,00.

Social Forskning er instituttets nyhedsblad. Det udkommer fire gange om året og orienterer i en lettilgængelig form om resultaterne af instituttets arbejde. Lejlighedsvis udkommer Social Forskning som udvidet temanummer med bidragydere udefra.

Abonnementet er gratis og kan tegnes ved henvendelse til instituttet. Emne-opdelte lister over instituttets publikationer kan ses på instituttets hjemmeside: www.sfi.dk. Hver titel er forsynet med en kort omtale, og der er mulighed for at bestille rapporter via hjemmesiden. En fuldstændig liste over instituttets udgivelser kan fås ved henvendelse til Socialforskningsinstituttet, tlf. 33 48 09 46, e-mail: library@sfi.dk.

SAMVÆR TIL BARNETS BEDSTE?
OM REGLER OG PRAKSIS PÅ SAMVÆRSOMRÅDET

Afdelingsleder: Ivan Thaulow
Afdelingen for børn, integration og ligestilling

Undersøgelsens følgegruppe:

Lektor Ingrid Lund-Andersen, Aarhus Universitet
Programleder, fil.dr. Tine Egelund, Socialforskningsinstituttet
Overlæge Karl Johan Rump, Børne- og Ungdomspsykiatrisk Center, KAS i Gentofte
Kontorchef Jesper Thumand, Århus Statsamt
Kontorchef Jonna Waage, Københavns Overpræsidium

ISSN: 1396-1810
ISBN: 87-7487-745-3

Grafisk tilrettelæggelse og produktion: KPTO as
Omslagsfoto: BAM/Jørgen Schytte
Oplag: 1.000
Trykkeri: Phønix Trykkeriet A/S

©2004 Socialforskningsinstituttet

Socialforskningsinstituttet
Herluf Trolles Gade 11
1052 København K
Tlf. 33 48 08 00
sfi@sfi.dk
www.sfi.dk

Socialforskningsinstituttets publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden. Skrifter, der omtaler, anmelder, henviser til eller gengiver Socialforskningsinstituttets publikationer, bedes sendt til instituttet.

SAMVÆR TIL BARNETS BEDSTE?

Om regler og praksis på samværsområdet

For det store flertal af danske skilsmissebørn fungerer samværet og det fortsatte forældreskab på en måde, som både børn og forældre er tilfredse med. Et mindretal af børnene oplever dog, at forældrene bliver så uenige om, hvordan samværet skal foregå, at det er nødvendigt at inddrage myndighederne for at få afgjort konflikten.

Samvær til barnets bedste? handler om, hvordan forvaltningen af det familieretlige samvær fortolker barnets bedste – og om, at nogle forestillinger om barnets bedste er mere magtfulde end andre i sagsbehandlingen og afgørelserne. Seniorforsker, ph.d. Mai Heide Ottosen giver gennem en sociologisk analyse af 75 samværsager et billede af de familier, hvis sager behandles af myndighederne, og af sagernes hovedtemaer. Endvidere sættes der fokus på, hvilken placering børnene selv har i sagerne.

Samvær til barnets bedste? er et forskningsbaseret bidrag til den samfundspolitiske diskussion om, hvordan forældres ret skal afvejes i forhold til barnets tarv. Bogen henvender sig især til de professioner, der er involveret på det familieretlige felt, og til beslutningstagere og lovgivere. Den er desuden velegnet for studerende, der interesserer sig for grænseområdet mellem ret og sociologi.